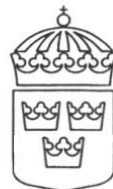

Riksdagens protokoll

1993/94:16

Onsdagen den 27 oktober

Kl. 9.00–17.58
19.00–21.43

Protokoll
1993/94:16

1 § Utökning av antalet suppleanter i försvarsutskottet

Valberedningen hade enligt ett till kammaren inkommet protokollsutdrag tillstyrkt att antalet suppleanter i försvarsutskottet utökades från 20 till 21.

Kammaren biföll denna framställning.

2 § Val av suppleant i försvarsutskottet

Företogs val av en suppleant i försvarsutskottet.

Kammaren valde i enlighet med valberedningens förslag till

suppleant i försvarsutskottet
Simon Liliedahl (nyd)

3 § Justering av protokoll

Justerades protokollet för den 21 oktober.

4 § Meddelande om ändring i kammarens sammanträdesplan

Anf. 1 FÖRSTE VICE TALMANNEN:

Jag får meddela att tiden för bordläggningsplenum fredagen den 29 oktober är ändrad från kl. 12.00 till *kl. 14.30*.

5 § Ledighet

Förste vice talmannen meddelade att *Lennart Brunander* (c) ansökt om ledighet för FN-uppdrag under tiden den 18 november–den 17 december.

Kammaren biföll denna ansökan.

Förste vice talmannen anmälde att *Elisabeth Andersson* (c) skulle tjänstgöra som ersättare för Lennart Brunander.

6 § Hänvisning av ärende till utskott

Föredrogs och hänvisades
Proposition
1993/94:82 till bostadsutskottet

Meddelande om samlad votering

Förste vice talmannen meddelade att arbetsmarknadsutskottets betänkanden AU1, AU2 och AU3 samt skatteutskottets betänkanden SkU1 och SkU2 skulle avgöras i ett sammanhang efter avslutad debatt.

7 § Jämställdhet

Föredrogs
arbetsmarknadsutskottets betänkande
1993/94:AU1 Jämställdhet.

Anf. 2 BERIT ANDNOR (s):

Herr talman! Hoten mot kvinnornas fria och självständiga ställning i det svenska samhället blir allt tydligare. Kvinnors förutsättningar för att förvärvsarbeta, dvs. själva grunden för ett självständigt liv, är nu allvarligt hotade. Den höga arbetslösheten drabbar även kvinnorna, även om vi kvinnor hittills haft en lägre ökning av arbetslöshetstalen än männen. Men detta håller nu på att förändras, och kvinnornas arbetslöshet kommer genom nedskärningarna i den gemensamma sektorn att stiga avsevärt.

Sedan hösten 1991 har tusentals arbeten försvunnit inom den gemensamma sektorn. Denna utveckling kommer nu att fortsätta genom ännu fler neddragningar. Enligt regeringen kommer ytterligare 66 000 arbeten att försvinna under detta och nästa år. Frågan är om det räcker. 35 miljarder skall ju sparas inom det gemensamma under de närmaste åren, säger regeringen. Det måste innebära att det handlar om minst 130 000 personer, flertalet kvinnor, som blir arbetslösa. För kvinnors ställning i samhället är detta utomordentligt allvarligt, inte bara därför att många kvinnor blir arbetslösa utan också därför att en kraftig neddragning av den gemensamma sektorn dessutom minskar kvinnors förutsättningar för att förvärvsarbeta.

När barnomsorgen och äldreomsorgen minskar i omfattning måste "någon" – vi vet vem – ta hand om dem som behöver vård och omsorg. När barnomsorgsavgifterna höjs, så att vanliga inkomsttagare inte har råd att betala avgiften, blir det omöjligt att klara barnomsorgen för sina barn på ett bra sätt. Återigen kommer det att bli ett trixande med mormor och goda vänner för att klara det hela – eller ännu värre: en sämre omsorg om barnen.

I takt med nedskärningarna av det gemensamma kommer innehållet i viktiga välfärdstjänster att förändras. Tryggheten i att veta att jag kan gå till jobbet utan att bekymra mig för barnen eller för mina gamla föräldrar kommer att försvinna. Själva grunden för kvinnors lika rätt till förvärvsarbete hotas och därmed också grunden för jämställdhet mellan könen.

Sambandet mellan den gemensamma sektorns omfattning och kvinnors ställning i samhället är odiskutabelt. För jämställdheten i arbetslivet är en välutbyggd och väl fungerande gemensam sektor av avgörande betydelse. För den borgerliga majoriteten i riksdagen och regeringen bör detta vara en kunskap att ta till sig.

Fortsatta nedskärningar av det gemensamma hotar jämställdheten mellan könen. Det räcker inte med ett allmänt prat från vissa företrädare för regeringen om att det nog inte går att fortsätta med nedskärningarna i kommuner och landsting. Det krävs handling också. Att i ord säga en sak och att göra en annan sak i handling är betecknande för den borgerliga regeringen. Så även när det gäller denna fråga och utrymmet för kommuner och landsting. För kvinnors arbete, för jämställdheten mellan könen och för välfärden måste nedskärningarna i den gemensamma sektorn stoppas.

Varje människa, oavsett kön, skall ha rätt att leva sitt liv i frihet och oberoende. När 13–14 % av arbetskraften saknar ett riktigt jobb kan detta på sikt vara det verkliga dråpslaget mot oss kvinnor. Ett eget arbete, med en lön som det går att leva på, är grunden för vår frihet och vårt oberoende på samma sätt som det är det för männen. Därför måste alla krafter och resurser inriktas på att föra Sverige tillbaka till den fulla sysselsättningen. Denna uppgift måste självfallet överordnas alla andra uppgifter under resten av 90-talet. Men den kampen måste föras tillsammans med ett aktivt jämställdhetsarbete på arbetsplatserna, i hela samhället.

Arbetet måste nu inriktas på att slå vakt om och inte ge upp de framsteg som uppnåtts. Nu om någonsin är det viktigt att driva ett aktivt jämställdhetsarbete.

Fortfarande är kvinnorna överrepresenterade i de sämsta jobben. Deras resurser tas inte till vara. Nästan fyra kvinnor av fem har arbeten som bara kräver några månaders upplärningstid, medan mindre än hälften av männen har sådana jobb. Kvinnor har mer okvalificerade, monotona och ofria arbeten än männen. Kvinnor drabbas därför mer ofta än män av belastningssjukdomar med påföljande sjukskrivningar och förtidspensioneringar.

Genom regeringens förslag till förändringar av lagen om anställningsskydd, när det gäller anställningstiden för visstidsanställning och provanställning, finns det en uppenbar risk för att kvinnorna kommer att få ett svagare fotfäste på arbetsmarknaden. Erfarenheter från andra länder visar att kvinnor och invandrare är klart överrepresenterade i tillfälliga anställningar, där rätten för arbetsgivarna att anställa tillfälligt har öppnats, precis så som nu föreslås från regeringen. Återigen ett förslag från den borgerliga regeringen som allvarligt hotar kvinnors ställning i arbetslivet och därmed också i samhället!

Arbetsmarknaden är i ett internationellt perspektiv starkt könssegregerad. Nästan hälften av alla kvinnor arbetar i undervisnings- och omsorgsyren, men bara var tionde man. Även om kvinnor och män arbetar i samma

bransch, har de ofta olika arbetsuppgifter. Högre tjänster innehas för det mesta av män. Och detta gäller även inom områden som är kvinnodominerade, t.ex. inom den gemensamma sektorn. Fortfarande är utbildnings- och yrkesvalet starkt bundet till könet.

Även om löneskillnaderna mellan kvinnor och män är mindre i Sverige än i något annat land, värderas kvinnors arbete och arbetsuppgifter lägre än männens. Dessutom förekommer direkt lönediskriminering på grund av kön. 1–8 % av skillnaderna kan inte hänföras till någonting annat än kön. Det är djupt orättfärdigt att det fortfarande i dag finns löneskillnader mellan kvinnor och män som enbart beror på kön.

Kvinnors andel av landets arbetsinkomster måste öka. I detta ligger såväl att kvinnornas andel på arbetsmarknaden måste öka som att traditionellt kvinnligt arbete uppvärderas. Den solidariska lönepolitiken har varit avgörande för att vi har förhållandevis små löneskillnader mellan olika grupper i samhället och mellan kvinnor och män.

I den takt som marknadskrafterna och de lokala och individuella löneförhandlingarna har brett ut sig har också löneskillnaderna totalt sett och mellan könen ökat. För att utjämna löneskillnaderna är den solidariska lönepolitiken ett helt överlägset instrument.

En utvecklad lönestatistik uppdelad på kön skulle vara ett av flera utmärkta hjälpmedel i arbetet med att minska löneskillnaderna. Det är därför beklämmande att notera arbetsgivarnas hårda motstånd mot att delta i utvecklandet av lönestatistiken.

Ett annat värdefullt hjälpmedel för att minska löneskillnaderna och för att systematiskt jämföra och mäta de krav som enskilda arbetsuppgifter ställer på utövaren är arbetsvärderingsinstrumentet. Värderingar som styr lönesättningen synliggörs med arbetsvärdering och kan då lättare granskas. När man tar fram arbetsvärderingsinstrument är det viktigt att man inte använder sig av faktorer som kan missgynna kvinnorna. Arbetsvärderingarna måste för att de skall fylla sin funktion vara könsneutrala. Arbetsmarknadens parter har här ett avgörande ansvar för att utveckla arbetsvärderingen som en form för analyser i syfte att avskaffa löneskillnader till följd av kön.

Men det är också viktigt att man från samhällets sida på olika sätt stöttar parterna i deras arbete med att utveckla arbetsvärderingsinstrumentet.

Kvinnor arbetar till stor del deltid. Anledningen är främst att kvinnorna fortfarande har huvudansvaret för hemmet och barnen. Det utbredda deltidarbetandet, oavsett om det är frivilligt eller ofrivilligt, får omfattande konsekvenser för kvinnors levnadsförhållanden under hela livet.

Nu skall de deltidsarbetande straffas ytterligare. Genom regeringens förslag till ny arbetslöshetsförsäkring kommer de deltidsarbetande kvinnornas rätt till ersättning att kraftigt försämrats. Detta är ännu ett exempel på regeringens kvinnofientliga politik. Likaså avvisar den borgerliga majoriteten i riksdagen och regeringen gång på gång vårt förslag till förändringar i lagstiftningen, som går ut på att deltidsarbetande skall få förtur till heltid – en rätt som skulle ge kvinnor större möjligheter till ett självständigt liv.

Så här ser det ut i dag, och det är också anledningen till att vi socialdemokrater har reserverat oss i behandlingen av detta betänkande till förmån för det socialdemokratiska kravet på att det aktiva jämställdhetsarbetet måste

intensifieras och att ett tydligare krav måste ställas främst på arbetsgivarna för att se till att det händer något. Se till att jämställdhetsarbetet tar kliv i rätt riktning och att kvinnors ställning i arbetslivet varken försvagas eller försämrats!

Prot. 1993/94:16
27 oktober 1993

Jämställdhet

Regeringen måste vara en pådrivande kraft och verka för att arbetsgivarna ökar sitt engagemang och ansvar för att uppnå jämställdhet ute på arbetsplatserna.

Slutligen kan vi konstatera att regeringen ända sedan maktskiftet hösten 1991 inte har tagit ett enda initiativ till att förbättra jämställdheten mellan könen, inte ett initiativ till att stärka kvinnors ställning i samhället. Vi har inte sett något förslag som syftar till att förbättra jämställdheten i arbetslivet – inte ett enda! Tvärtom driver regeringen en djupt kvinnofientlig politik, där förslagen i stället försämrar och försvagar kvinnors ställning i samhället. Var är regeringens jämställdhetspolitik?

Herr talman! Med dessa ord yrkar jag bifall till den socialdemokratiska reservationen under mom. 13, avseende ett aktivt jämställdhetsarbete.

I detta anförande instämde Ines Uusmann, Ingela Thalén, Maj-Inger Klingvall, Sonia Karlsson, Inge Carlsson, Johnny Ahlqvist, Ingegerd Sahlström, Sten Östlund, Lahja Exner, Kristina Svensson, Inger Lundberg, Sigrid Bolkéus, Per Erik Granström, Margareta Winberg och Monica Öhman (alla s).

Anf. 3 HANS ANDERSSON (v):

Herr talman! Jag skall göra det enklare genom att här från talarstolen säga att jag instämmer i allting som Berit Andnor sade.

Vi har haft många jämställdhetsdebatter här i kammaren. Senast diskuterades den frågan i samband med behandlingen av arbetsmarknadsutskottets betänkande nr 9.

Det blir ofta mycket allmänt tal. Jag, precis som Berit Andnor, anser att det krävs handling. Vi har talat nog om principer – om dem är vi ense. Jämställdhet skall råda: lika människovärde, lika chanser. Men det råder inte någon jämställdhet. Det förekommer lönediskriminering, segregation på arbetsmarknaden, en mängd olika villkor, olika resurstilldelning osv. Alltså måste man göra någonting. Jag tycker att det råder en förlamande brist på konkret handling.

Det aviseras en ny jämställdhetsproposition. Den skall komma 1994. Vi återkommer då med full kraft, men först återkommer vi under den allmänna motionstiden. Det har aviserats en proposition om löneskillnader och lönediskriminering på basis av den utredning som har gjorts och de remissvar som har kommit in. Vi skall återkomma med kraft, eftersom vi är mycket missnöjda med de förslag som hittills har lämnats.

Det här med jämställdhet och kvinnofrågor är inte en liten sektor av politiken. Det är inte en liten blindtarm som kommer efter allting annat, utan det är någonting fundamentalt som berör alla politikområden. Det handlar om lönesättning, om arbetsmarknaden, om arbetsmiljö, om arbetsskador, om arbetsrätt, om arbetstid, om den offentliga sektorns ekonomi etc. Det betyder att vi från Vänsterpartiet gång efter gång tar upp frågan och belyser jäm-

ställdhetskONSEKVENSerna av den förda politiken. Vi finner förfärande ofta att den politik som man för i själva verket angriper kvinnors rättigheter. Som exempel kan nämnas attackerna på den kommunala sektorn, införandet av vårdnadsbidrag och pigdebatten, dvs. hur man skall klara sysselsättningen genom att återinföra pigorna i vårt land.

Jag säger inte att det är den borgerliga regeringens och kds fel, men underlåtenhetssynderna gör att våld, porr på TV, porr överallt och sexuellt övervåld expanderar. Den lag och ordning som vi generellt kräver gäller i väldigt hög grad just förhållandet mellan könen. Kvinnokampen behövs. Det är nödvändigt att kvinnor organiserar sig och driver sina intressen. Men om man låter detta bli en del av den allmänna politiken, kommer dessa frågor aldrig att lösas. För oss är rättvis- och solidaritetspolitik fundamentet, vilket betyder att vi i mycket stor utsträckning intresserar oss för kvinnors villkor. Jag tror att en vänsterpolitik är enda lösningen för kvinnans frigörelse och för jämställdheten.

Jag har tagit upp ett flertal motionsyrkanden i min meningsyttring. Meningsyttringens utformning gör den kanske besvärlig att ta till sig. Men jag står bakom min meningsyttring, och jag skall helt kort kommentera flera saker som där omnämns. Just för att bli konkret och inte bara föra en allmän diskussion, kommer jag att yrka bifall till enskilda motionsyrkanden. Jag yrkar bifall till motion A816, andra yrkandet, som avser tillsättandet av en utredning kring resursfördelningen mellan könen – Margareta Winberg står bakom motionen som första namn.

Jag yrkar bifall till följande: Yrkande 6 i motion A809, som är en folkpartimotion vilken handlar om införande av ett allmänt direktiv kring jämställdheten när det gäller konsekvenserna av regeringens åtgärder, propositioner och lagstiftning.

Andra yrkandet i motion A815, som betonar vikten av att inom ramen för AMS dra i gång ett strategiarbete för att förbättra arbetsvillkoren i deras hela vidd.

Andra yrkandet i motion A808, som är en folkpartimotion vilken handlar om jämställdhetslagen. Den innebär att jämställdhetslagen skall skärpas, så att diskriminerande inslag inte kan dyka upp i kollektivavtal och för att man skall komma åt den indirekta diskriminering som ofta kan ske när inte direkt diskriminering förekommer.

Första yrkandet i motion A809, som handlar om kvinnorepresentation i statliga kommittéer osv.

I motion A816 är det väl framlagt hur orimligt snett resurser fördelas. Det må gälla lön, idrott, arbete eller praktiskt taget vad som helst. Vårt samhälle är djupt ojämnt. Detta måste synliggöras, vilket är bra att göra genom en parlamentarisk utredning. Svaret från utskottet är att det i regeringskansliet pågår ett underlagsarbete inom ramen för en femårsplan, men det räcker inte. Ett internt regeringskansliarbete kan inte ersätta en bred parlamentarisk belysning av frågan.

Motion A809 gäller konsekvensutredningen. Där finns allmänna direktiv för ekonomiska konsekvenser, EG-konsekvenser och regionalpolitiska konsekvenser. Jag menar att jämställdhetsfrågan har den breda generella karaktär som gör det nödvändigt att föra in även denna fråga som ett generellt

direktiv. Låt mig som exempel peka på hur man i Arbetsrättskommitténs förslag, som innehåller mer än 1 000 sidor, och i den uppföljande proposition som vi har fått grundligt har misslyckts genom att underlåta att alls diskutera effekterna för kvinnor, trots att effekterna för kvinnor av exempelvis en frikvotsregel kommer att bli betydande, och trots att vi vet att man på anställningsskyddets område har missbrukat situationen att kvinnor i högre utsträckning är föräldralediga och därmed inte är närvarande på jobben när man beslutar om bristande avtal. Det är ingen tillfällighet att JämO i sitt remissvar mycket kraftigt kritiserar dessa brister. Detta är ett exempel på hur viktigt det är att den här frågan ingår i de allmänna direktiven.

När det gäller kvinnovillkoren har Berit Andnor pekat på mycket, och mycket mer finns att läsa i motion A815. Det är helt uppenbart att kvinnors villkor i arbetslivet är dåliga och att man egentligen har en diskriminerande situation. Löneskillnaderna är kanske mest påtagliga, men det gäller också hela arbetsmarknaden som är segregerad och det gäller arbetsskadestatistiken, som visar att kvinnor drabbas väsentligt hårdare. Det finns all anledning att utforma en handlingskraftig strategi. Jag anser att det är arbetsmarknadsmyndigheternas plikt att initiera en sådan. Att fackföreningarna skall göra det är bra. Att kvinnoorganisationerna skall göra det är bra, utmärkt och nödvändigt för att något skall hända, men här ställer vi krav på samhällsinstanser och myndigheter.

När det gäller kvinnors inflytande har vi i Vänsterpartiet sagt att tiden har gått ut för att hoppas och tro och få svaret: Var god och dröj. Det är väl bra om det är lika representation för kvinnor och män, men inte ännu.

Det finns tillräcklig kompetens för att ha lika representation för kvinnor. Vi har i många sammanhang aktualiserat frågan om kvotering, och vi har t.o.m. aktualiserat den i förhållande till representationen i Sveriges riksdag. Vi tror att man kan ha god demokratisk tradition och åsiktsfrihet samtidigt som man ser till att få en jämställd representation. Kvotering har införts i vårt parti när det gäller representation, uppdrag, partistyrelsen osv.

Det finns ett förslag i motion A809, första yrkandet, av Barbro Westerholm m.fl. i Folkpartiet som inte går så långt som till kvotering men som har innebörden att man till varje plats i kommittéer och statliga utredningar skall nominera dubbel könsbesättning, så att man sedan kan vara överens och få bra partsrepresentanter som är jämnt fördelade. Detta är sympatiskt och en bit på väg. Det finns ingen anledning att inte biträda sådana konkreta yrkanden.

Jämställdhetslagen innehåller flera aspekter. Det handlar om JämO:s befogenheter och tillämpningsområden. JämO kan egentligen bara agera på basis av jämställdhetslagen. Men frågan om föräldraledighet, lagen om anställningsskydd osv. har ofta sådana legala regelverk som påverkar situationerna och som man kan bryta emot. Därigenom kan man få till stånd en diskriminering.

Det kan också ofta vara fråga om indirekt diskriminering. Man kan säga att en tjänst står öppen, dock inte för deltidsarbetande. Detta slår mot kvinnor. Varför inte säga att en tjänst står öppen, men att grundkravet än värre skall vara att man är reservofficer?

Det finns starka skäl för att tappa till de kryphål som finns i jämställdhets-

lagen. Med tanke på att uppemot 90 % av arbetsplatserna inte har några jämställdhetsplaner och att det är mycket dålig kunskap om jämställdhet samt att det är mycket passivitet i detta arbete, krävs det att lagstiftarna hjälper parterna på arbetsmarknaden på traven. Det handlar inte om att begränsa avtalsfriheten i egentlig mening, utan om att förhindra att den diskriminerande situation som vi har i dag skall bestå i framtiden. Detta är skälet till att jag, i brist på egen motion och bättre yrkande, yrkar bifall till andra yrkandet i motion A808.

Med dessa ord ställer jag mig bakom de yrkanden som jag först läste upp.

Anf. 4 ISA HALVARSSON (fp):

Herr talman! I detta betänkande behandlas yrkanden från 13 motioner om jämställdhet mellan kvinnor och män. Samtliga dessa motioner har avstyrkts bl.a med hänvisning till pågående beredning inom regeringskansliet. Som tidigare har sagts planeras en jämställdhetsproposition att läggas fram i mars månad 1994.

Det är bara i ett jämställt samhälle som vi kan få rätten att vara olika. Det är bara där som vi kan ta vara på alla människors individualitet, initiativkraft och vilja att ta ansvar.

Könsrollerna snärjer oss i mönster där vi egentligen inte hör hemma. Könsfördomar leder till likriktning. Jämställdhet bidrar däremot till frigörelse och gör det möjligt för både kvinnor och män att utveckla alla sidor av sin personlighet.

Kvinnor och män skall ha samma möjlighet till egen försörjning, vara väl representerade i alla yrken, dela ansvaret för hemarbete och de egna barnens omvårdnad samt ha samma möjligheter att utöva makt och inflytande i samhället.

Jämställdheten mellan kvinnor och män är en viktig styrka i den svenska ekonomin och måste vårdas, sade nyligen finansminister Anne Wibble vid ett seminarium. Långtidsutredningen lyfter också fram jämställdhet som en viktig konkurrensfördel nu när Sveriges ekonomi blir alltmer integrerad med omvärlden. Kvinnorna behövs i arbetslivet.

En hörnsten i ett jämställt samhälle är att det finns tillgång till barnomsorg för alla som efterfrågar sådan. En väl fungerande barnomsorg är helt enkelt ett nödvändigt villkor för att småbarnsmammor verkligen skall få möjlighet att förvärvsarbeta. Det innebär att det måste finnas barnomsorg utanför hemmet av god kvalitet för den som vill ha den. Här är regeringens nyss framlagda förslag om lagreglering på barnomsorgsområdet av stor betydelse.

Regeringens pappagrupp med Peter Örn som ordförande har just lagt fram en rapport om vilka förändringar som behövs för att pappor skall ta större ansvar för barn och hem. I den lyfter man fram nödvändigheten av att även papporna tar ut sin del av föräldraförsäkringen, s.k pappamånader.

I Löneskillnadsutredningen betonar Ingemar Mundebo vikten av både en god barnomsorg och att föräldraförsäkringen ändras i syfte att stimulera männen att utnyttja sin rätt till betald föräldraledighet.

Vi slipper nu för tiden höra uttalanden som det av John Knox, nämligen: "Att låta en kvinna få härska över en befolkning, nation eller stad strider

mot naturen, utgör en skymf mot Gud och ett undertryckande av ordning och rätt.”

Men ännu i 1990-talets samhälle känner allt fler kvinnor – och en och annan man – otålighet över den långsamma takten i jämställdhetsarbetet. Sverige är fortfarande ett manssamhälle när det gäller makt och inflytande på arbetsmarknad, ekonomi, medier och universitet. I politiken är förhållandena något bättre.

Att endast någon tiondels procent av styrelseledamöterna i landets största börsnoterade företag är kvinnor, och att bara 6 % procent av Sveriges professorer är kvinnor visar hur lång väg det är till jämställdhet inom näringsliv och universitet. En statlig utredning undersöker därför möjligheterna att åstadkomma en jämnare könsfördelning på chefsnivåerna i näringslivet.

Även inom politiken återstår mycket att göra, och det behövs krafttag för att uppnå en jämställd representation i alla beslutsorgan och beslutande församlingar. Målet måste var att hälften av alla ledamöter är kvinnor, eftersom hälften av befolkningen är kvinnor. Ett sätt är att anpassa politikens villkor så att det blir lättare att kombinera politik med familjeansvar.

I den handlingsplan för jämställdhetspolitiken som antogs av riksdagen 1988 angavs tidsbestämda mål för kvinnorepresentationen i statliga styrelser och nämnder – med slutmålet att hälften skulle vara kvinnor år 1998. Delmålet 30 % kvinnor år 1992 har uppnåtts. Liknande etappmål borde också användas för att öka kvinnorepresentationen i styrelser och nämnder, i kommuner och landsting.

Heltidsarbetande män tjänar i genomsnitt 40 000 kronor mer om året än heltidsarbetande kvinnor. Typiska kvinnoarbeten värderas fortfarande lägre än typiska mansarbeten. Ändå har vi en lag som förbjuder en arbetsgivare att ge kvinnor lägre lön än män för lika eller likvärdigt arbete. Men den lagen har bara prövats några få gånger i Arbetsdomstolen, och inget fall har prövats enligt den nya jämställdhetslagen. Det är en mycket angelägen uppgift för såväl JämO som de fackliga organisationerna och kvinnorna själva att se till att fler fall av lönediskriminering kommer upp till prövning.

En ytterligare väg att komma åt lönediskriminering vore att införa möjlighet till grupptalan vid sådana mål. För närvarande utreds frågan om grupptalan inom hela det svenska rättsväsendet. En fördel med grupptalan skulle vara att en kvinna då inte skulle behöva vara ensam under den många gånger obehagliga process som talan inför domstol i ett lönediskrimineringsärende innebär.

Arbetsvärdering är ett sätt att få olika arbeten inom samma företag eller myndighet m.m. bedömda på ett någorlunda rättvist sätt. Arbetsvärdering har använts i förhållandvis liten utsträckning i Sverige. Löneskillnadsutredningen påpekar också att arbetsvärdering i sig inte är någon garanti för att kvinnoarbetena inte skall nedvärderas. Ett villkor måste därför vara att de arbetsvärderingssystem som kommer till användning är könsneutrala och inte diskriminerar kvinnor.

De stora generella löneskillnaderna mellan kvinnor och män beror dock endast till mindre del på direkt könsdiskriminering. Man har i Löneskillnadsutredningen kommit fram till att det kan röra sig om 1–8 %. Främsta orsaken är med all säkerhet att kvinnorna fortfarande har huvudansvaret för

hem och barn, vilket gör att de har svårare än män att hävda sig på arbetsmarknaden. En annan orsak är att fler män än kvinnor har satsat på yrken som betalas bra på marknaden.

Jämställdhet skall inte bara ses som en rättvisefråga, utan också som ett sätt att fullt utnyttja samhällets begåvningspotential. Brist på jämställdhet innebär ett enormt slöseri med begåvning.

Till det här betänkandet har fogats en reservation från socialdemokraterna. Jag yrkar avslag på den. Den innehåller ett tillkännagivande till regeringen som vi från den borgerliga sidan har ansett vara onödigt. Vi tycker att reservationen är tunn. Jag yrkar också avslag på meningsyttringen av Hans Andersson. Hans Andersson sade att förslagen är dåliga, att han är missnöjd med dem och att något måste göras. Men ändå lade Vänsterpartiet inte fram någon motion.

Jag vill också kommentera vad Hans Andersson sade om kvotering till olika styrelseorgan, vilket också jag tror är bra. Jag måste påpeka att Vänsterpartiet självt är dåligt på att efterleva detta. I statistik från olika organ ser man att Vänsterpartiet har den minsta andelen kvinnor både i landsting och i riksdag. Med det, herr talman, vill jag yrka bifall till utskottets förslag.

Anf. 5 HANS ANDERSSON (v) replik:

Herr talman! Vänsterpartiets statistik är inte bra. Det hänger samman med valnederlaget. Desto bättre vore om vi kunde få hjälp av riksdagen. Jag föreslår att samtliga partier skall få den hjälpen genom att man inför regler – och sådana har vi infört internt – genom vilka vi definitivt kan påverka sammansättningen. Jag tycker att de skall gälla alla i samhället.

Vi har haft en serie motioner som har behandlats i olika sammanhang. Vi tar upp dessa frågor i praktiskt taget varje motion som vi lägger på olika sakområden. Jag har diskuterat även andra motioner här. Jag tycker att det är ett konstruktivt sätt att bidra till att föra fram de här frågorna.

Jag vill fråga om Isa Halvarsson tror att vårdnadsbidrag blir bra för barnomsorgen. Eller är lösningen den "piglösning" som ofta har förekommit i debatten? Hur skall barnomsorgen ordnas när man drar bort pengar från kommuner? Vad tror Isa Halvarsson händer med sysselsättningen? Det får vi veta om vi studerar långsiktssplanen eller finansplanen för de närmaste fem åren. 100 000–125 000 kvinnojobb i kommunsektorn kommer att försvinna.

"Reformerna" – som det hette – av arbetsskadeförsäkringen kommer att leda till att en mängd kvinnor med belastningsskador inte kommer att klassas som arbetsskadade. Företagshälsovården ligger för fäfat. Rehabiliteringen kommer efter.

Vad säger Isa Halvarsson om LAS-förslaget och om LAS-propositionen? Det finns många starka jämställdhetsskäl – bortsett från alla andra – mot de förslagen. Varför stöder inte Isa Halvarsson kravet på ett allmänt jämställdhetsdirektiv? Erfarenheten visar väl att vi måste ha det?

Vad Mundebo har presterat vad gäller löneskillnader räcker inte långt. Bättre statistik, ett arbetsfördelningssystem, grupptalan – ja, det finns mycket att lägga till.

Slutligen: arbetstiden. Folkpartiet är helt passivt när det gäller frågan om arbetstid, trots att det är ett första rangens kvinnokrav. Det gäller att för-

bättra situationen för deltidsarbetande, vilka i mycket hög grad är kvinnor, och att åstadkomma en arbetstidsförkortning. I de konkreta frågorna ser jag passivitet, Isa Halvarsson. Luftballonger och pratbubblor finns det gott om.

Prot. 1993/94:16
27 oktober 1993

Jämställdhet

Anf. 6 ISA HALVARSSON (fp) replik:

Herr talman! Vi i Folkpartiet menar att det är viktigt att man har möjlighet till en flexibel arbetstid och också den möjlighet som ju finns för småbarnsföräldrar att minska sin arbetstid. Det är angeläget att papporna tar ut delar av föräldraledigheten, vilket skulle ställa kvinnorna i en bättre dager på arbetsmarknaden. Löneskillnadsutredningen har också påpekat att bara det faktum att en kvinna kan få barn gör att hon har ett sämre utgångsläge på arbetsmarknaden. Jag tycker att fackföreningarna har ett stort ansvar i de löneförhandlingar som förs.

"Pigdebatten" var väl en sommarfluga som for genom Sverige. För min del anser jag att det viktiga som regeringen nu skall göra är att genomföra en lagreglering på barnomsorgsområdet. Det vore intressant att höra hur Vänsterpartiet ser på en lagreglering av barnomsorgen.

Anf. 7 HANS ANDERSSON (v) replik:

Herr talman! När det gäller arbetstiden rekommenderar jag Isa Halvarsson att läsa SCB:s rapport om hur tiden används av de olika könen. Kvinnorna lägger ner oerhört mycket mera tid på obetalt arbete. Männen där emot får betalt för sitt arbete. Det är en grund för att kräva arbetstidsförkortning och vara pådrivande i den frågan. I Folkpartiet är man tyst.

I fråga om föräldraledigheten har vi tidigare lagt fram förslag, och socialdemokraterna har väckt en motion som vi instämmer i. Således instämmer vi i socialdemokraternas reservation. Det gäller den enskildes inflytande – oavsett om det är man eller kvinna – förläggningen av arbetstiden och hur lång arbetstiden skall vara. Vi vill alltså utvidga den rättigheten för föräldrarna. Vad Folkpartiet vill är oklart.

Beträffande pappaledigheten är vårt svar ja. Vi har föreslagit kvoterad uttagning. Man skall inte kunna överlåta sin del godtyckligt. Det är bra att på det sättet ta initiativ, och där tycker vi att Folkpartiets linje är bra. Jag är dock tveksam till om det blir regeringens linje.

Sedan tror jag inte att det här med pigorna bara var en sommarfluga, för den flugan surrar nog fortfarande litet grand i regeringskansliet. Jag tänker då på utredningen av tjänstebeskattningen. Jag vet att det inom Isa Halvarssons politiska läger finns mycket stora sympatier för den typen av verksamhet.

Beträffande vårdnadsbidraget fick jag inte något svar. Detsamma gäller arbetsskadorna.

På konkreta punkter i fråga efter fråga motverkar nuvarande regering jämställdheten. Det allra värsta är nog den ekonomiska politiken, där man så starkt förordar marknadslösningar. Man är så rädd för att reglera med politiska motiv, t.ex. för att stödja jämställdheten. Kommunernas räserade ekonomi kommer att bli det som verkligen slår mot kvinnorna i vårt land.

Anf. 8 BERIT ANDNOR (s) replik:

Herr talman! I ord beskriver Halvarsson mycket väl den situation som gäller i fråga om jämställdheten mellan könen. Men något mera blir det inte. Isa Halvarsson verkar inte dra några slutsatser av den beskrivning som hon själv gör. Hon hänvisar till att regeringen är i färd med att arbeta fram en jämställdhetsproposition. I övrigt avvisar hon de socialdemokratiska förslag som finns och hänvisar till att det är onödigt att kunskaper finns.

Kännetecknande för de borgerliga partierna är väl just att man upplever det som helt onödigt att arbeta med jämställdhetsfrågorna. Faktum är att vi inte sett ett enda förslag till förbättrad jämställdhet mellan könen. De förslag som vi har sett i arbetsmarknadsutskottet är enbart förslag som syftar till att försämlra och försvaga kvinnors ställning i arbetslivet. Tydligt är detta regeringens och de borgerliga partiernas jämställdhetspolitik.

Den regeringsförklaring som Carl Bildt avgav här i början av oktober är kliniskt befriad från allt resonemang om jämställdheten mellan könen. Man hänvisar även där till jämställdhetspropositionen.

I förra regeringsförklaringen fanns det i alla fall ett par bra meningar om jämställdheten mellan könen. Det sades t.ex. att den höga förvärvsfrekvensen är en viktig tillgång för Sveriges ekonomi och att jämställdhet är ett centralt mål som kräver uppmärksamhet när arbetslösheten växer. Allt detta är borta nu. Varenda ord om jämställdheten mellan könen är fullständigt uttraderat.

Min fråga till Isa Halvarsson blir då: Har ni även i ord övergett era tankar om jämställdheten mellan könen? Tydligt är det så. Att ni har övergett de tankarna i handling har under de här åren stått klart för alla. Men har ni alltså även gjort det i ord?

Anf. 9 ISA HALVARSSON (fp) replik:

Herr talman! Jag sade inte, Berit Andnor, att påpekandena i den socialdemokratiska reservationen var onödiga – åtminstone var det inte min avsikt att säga något sådant. Vad jag menar är att just frågor om jämställdheten och kvinnornas förhållanden när det gäller arbetsmiljö, befordringsmöjligheter, lönenivå, utbildningsmöjligheter, sexuella trakasserier osv. är sådant som allvarligt diskuteras.

I alla propositioner står det ju att kvinnorna utgör en viktig del av Sveriges ekonomi. Jag redogjorde också för finansminister Anne Wibbles uttalande om att den höga förvärvsfrekvensen bland kvinnor i Sverige dessutom är en konkurrensfördel.

När socialdemokraterna i sina skrivningar talar om ett aktivt jämställdhetsarbete pekar man bara på vad arbetsgivarna skall göra.

Jag tror att det behövs mycket på lagregleringens område. Jag förstår inte varför Berit Andnor friskriver facken på varje arbetsplats när det gäller att se till att löneskillnaderna skall försvinna. Inom de olika fackföreningarna försöker kvinnorna väldigt ofta göra de stora löneskillnader synliga som beror på just kön. Man försöker få "gubbarna" att inse detta. Dessutom försöker man få kvinnliga löneförhandlare. Dessa reella saker är mycket viktiga.

Anf. 10 BERIT ANDNOR (s) replik:

Herr talman! Det handlar faktiskt, Isa Halvarsson, också om att verkligen göra något. Det räcker inte att bara tala om dessa saker, som Isa Halvarsson gör. Emellanåt säger hon mycket förnuftiga saker.

Varför gör alltså de borgerliga partierna inte någonting? Varför lägger man inte fram några förslag? Och var finns kvinnorna inom de borgerliga partierna när det gäller att driva på i jämställdhetsfrågorna? Vad gör ni? Hur agerar ni? Den enda slutsats som kan dras är att det bara handlar om en massa tomt prat.

I fråga om regeringsförklaringen har man faktiskt raderat ut alla de fina ord som fanns med tidigare om hur viktigt det är ta vara på kvinnorna och att se kvinnorna som en resurs samt om att det är viktigt att stärka kvinnors ställning och att se till att man motverkar de negativa effekter som en mycket hög arbetslöshet får när det gäller jämställdheten mellan könen. Av de skrivningarna finns det alltså inte någonting kvar.

Den enda slutsats som kan dras, Isa Halvarsson, är att regeringen har lämnat också allt tal om jämställdheten. Man har alltså inte bara i handling utan också i ord utelämnat dessa saker.

Det är ju kvinnorna som har mest att förlora på den mycket höga, och även ökande, arbetslösheten. Här är regeringen och de borgerliga partierna helt handlingsförlamade. Det är kvinnorna som har mest att förlora på de nedskärningar som har skett, och som kommer att ske, när det gäller den gemensamma sektorn. Det är också kvinnorna som har mest att förlora på de sänkta ersättningsnivåerna i socialförsäkringarna och arbetslöshetsersättningen samt på den politik som den borgerliga regeringen för. Det är alltså kvinnorna som är förlorare.

Jag förstår inte hur Isa Halvarsson kan lägga ut texten på det sätt som hon nu gör utan att visa på handling. Hon inser ju hur situationen är. Att hänvisa till ett arbete med jämställdhetspropositionen tycker jag visar att man är utomordentligt passiv – att man har lämnat över ansvaret. Man tar inte det ansvar som jag tycker att alla kvinnor i denna kammare måste ta när det gäller att föra frågan om jämställdheten mellan könen framåt.

Anf. 11 ISA HALVARSSON (fp) replik:

Herr talman! Jag kan inte instämma i Berit Andnors påstående att det skulle vara oviktigt att komma med jämställdhetspropositioner och förändringar till det bättre för kvinnorna.

Berit Andnor sitter ju liksom jag med i regeringens jämställdhetsråd. Där diskuterar vi väldigt mycket de olika saker som görs hos olika departement och kvinnoorganisationer. Jag har ett intryck av att man från olika håll är mycket imponerad av det arbete som Bengt Westerberg i sin egenskap av jämställdhetsminister lägger ner samt av att man är mycket positiv till det arbete som görs på jämställdhetssidan.

Anf. 12 KARIN STARRIN (c):

Herr talman! Kvinnors ökade ointresse för politik måste tas på allvar. Vi har kunnat läsa i de senaste SIFO-undersökningarna att just kvinnor är

osäkra på vilket politiskt parti de skall kunna tänka sig att rösta på. Inte minst gäller detta de yngre kvinnorna.

Detta är viktiga signaler som vi måste ta på allvar. Varför håller vi nu på att få den här situationen i vårt land?

Det är klart att det finns flera olika saker som gör att kvinnor kan känna sig osäkra. Det är därför det är så oerhört viktigt att just ett betänkande om jämställdhetsfrågor och aspekter på kvinnornas situation lyfts fram, förs upp tydligt i debatten och visar på konkreta förslag som kan ge kvinnor svar på de här olika frågorna.

Vi ser tecken på att kvinnors representation i olika beslutande församlingar sjunker. Vi ser att löneskillnaderna ökar, och vi ser att förvärvsfrekvensen sjunker. Det här är tre frågeområden som jag vill kommentera en aning. Jag har stöd av en motion som samtliga centerriksdagskvinnor har stått bakom.

Vi börjar med arbetssituationen. Möjligheten för kvinnor att få arbete har naturligtvis varit ganska stor i den expansiva tid som vi har haft under 70- och 80-talen. Det har varit lätt att nå upp till de höga förvärvstalen. Nu får vi verkligen göra ansträngningar så att de inte sjunker.

Helt klart snuddar vi då vid situationen inom den offentliga sektorn. Den mer naturliga arbetsplatsen för kvinnor är i offentlig sektor. Vi är alla medvetna om att ekonomin kräver förändringar. Det måste ske förändringar i sättet att bedriva offentlig sektor för att över huvud taget några jobb skall tryggas. Här berörs naturligtvis kvinnorna.

Det jag vill markera och notera en sådan här dag, när vi diskuterar jämställdhet, är att det är viktigt att man verkligen tänker på hur kvinnans specifika situation kan förändras i kommuner och landsting. Den övergripande målsättningen och ambitionen bör verkligen vara att man tryggar jobben, att olika möjligheter ges under tiden som den här förändringen sker och att de i allra högsta grad har som huvudsyfte att rädda arbetsplatserna i kommuner och landsting.

Flera olika förslag tas upp i det här betänkandet. Vårt krav på att vi skall ha en kvinnorevision inför alla nya reformer har utskottet kommenterat. Man säger att detta är självklarheter. Man gör sakliga bedömningar av hur nya reformer kan slå för just kvinnor, och frågan är aktualiserad även i regeringskretsen.

Min kommentar till detta är att vi centerkvinnor kommer att bevaka att detta verkligen görs. Vi kan inte acceptera nya reformer med mindre än att det är sammanvägt hur de slår för kvinnorna.

Så kommer vi till frågan om löneskillnaderna. Under en lång rad av år – observera att detta gällt även under de år som Socialdemokraterna har haft ansvar i regeringen – har vi haft löneskillnader på arbetsmarknaden. Det har varit skillnader på mellan 8 % och 25 %. Detta kan vi inte acceptera. Utskottet skriver också helt klart att man inte kan acceptera detta.

Men man skriver också en mindre bra kommentar, nämligen att Löneskillnadsutredningen nu är avlämnad och möjligheten att påverka den vägen är överspelad. Punkt. Detta tycker jag naturligtvis är oerhört viktigt att markera en sådan här dag. Vi kan inte sätta punkt i debatten om löneskillnaderna. Det vi från Centerns sida vill backa upp är de olika motionsförslagen

som går ut på att det nu är dags att lagstifta mer konkret om att arbetsmarknadens parter har ansvaret för att vi skall få en rättvis lönesättning.

Vi kan inte acceptera ökade löneskillnader. Facken, och även arbetsgivarna naturligtvis, har ansvar för att detta följs upp. Sammantaget har marknadens parter det här ansvaret, och det tycker jag att det nu är dags att understryka tydligt i lag. Det tänker vi från centerkvinnornas sida ta upp i kommande motioner.

Visionen om ett samhälle där kvinnor och män delar på ansvaret för hem och barn samt deltar på lika villkor i arbetslivet och samhällsarbetet måste förverkligas. Då kommer både kvinnors och mäns vardag att fungera.

Anf. 13 HANS ANDERSSON (v) replik:

Herr talman! Jag tycker att sammansättningen av deltagare i den här debatten speglar problemet med jämställdhetsfrågor. Det är ständigt ett gäng kvinnor, och så är det jag. Jag vet inte vilken ställning jag har i mitt eget parti, men jag hoppas att min ställning är sådan att detta är uttryck för att partiet värderar de här frågorna mycket högt.

Det kan inte vara så att jämställdhetsfrågor förs till en blindtarm. De skall vara centrum i politiken, och det är de också om man sätter rättvis- och solidaritetsfrågor främst.

Bara några frågor: Studiestöden röstade väl Karin Starrin bort i våras? Det drabbade en stor mängd kvinnor som har fått gå från AMU-utbildningen.

Karensdagen slår hårdast mot kvinnor. Det tyckte Karin Starrin var alldeles utmärkt. Hur skall Karin Starrin klara diskussionen om de långsiktiga planerna för kommunal ekonomi, som just berör kvinnors sysselsättning?

Det fackliga inflytandet vad gäller LAS och LAS-tillämpningar: Läs JämO:s remissvar! Det är Börje Hörnlund, en centerpolitiker, som lägger fram de förslagen.

Hur ställde sig Karin Starrin till försämringarna av arbetsskadelagstiftningen? De drabbar framför allt kvinnor med belastningsskador.

Löneskillnaderna – bra, vi skall minska löneskillnaderna. Men lägg inte huvudansvaret på de fackliga organisationerna. Deras inflytande har minskat under en följd av år när det gäller lönebildningen. Det ni står för, den borgerliga linjen, är SAF:s linje: ökat marknadsinflytande. Det brukar kvinnorna förlora på. Men vi får väl se när vi diskuterar och lägger fram förslag kring löneskillnadslagstiftningen i vår.

Karin Starrin, det är många vackra ord. Jag har själv i min meningsyttring tagit upp motion A811 när det gäller kvinnorevision, kvinnorepresentation och en del andra frågor. Ord, ord, ord. Men i varje konkret fråga, både i den här diskussionen och när det gäller andra politikområden, är Karin Starrin på manssidan, den osolidariska sidan, den borgerliga sidan, marknadsidan. Välj sida och sluta upp med det här dubbelspelet, Karin Starrin!

Anf. 14 KARIN STARRIN (c) replik:

Fru talman! Jag håller med Hans Andersson när han betonar att den diskussion som vi för här och nu inte får uppfattas som en avgränsad diskussion och att vi inte får bevaka kvinnors intressen som om kvinnor vore en smal

intressegrupp. Just kvinnors situation måste in och, precis som Hans Andersson säger, bli centrum i politiken.

Det händer att jag får frågan: Vilken typisk kvinnlig politisk fråga prioriterar du? Då svarar jag ofta att det inte finns några typiskt kvinnliga frågor – alla frågor är lika viktiga. Naturligtvis är det många som berör kvinnor speciellt, men alla politiska frågor måste behandlas sammantaget.

Hans Andersson tog upp en hel rad förändringar som har genomförts med utgångspunkt i en strävan att åstadkomma stabilitet i svensk ekonomi – förändringar av studiestöd, karensdagar, etc. Det är helt nödvändigt att genomföra förändringar för att åstadkomma en trygghet på lång sikt och totalt sett, Hans Andersson. Det jag känner som oerhört viktigt och värdefullt i det här sammanhanget är att se till att alla berörs lika av de förändringar som är nödvändiga att genomföra.

Jag är också helt övertygad om att vi måste skapa ökad förståelse hos en bred majoritet när vi skall genomföra de tuffa förändringarna i den kommunala ekonomin, i landstingsekonomin och inte minst i den statliga ekonomin. Skulle vi inte genomföra några förändringar kommer verkligen också kvinnorna att få ett tufft utgångsläge.

LAS har blivit en käpphäst i de här sammanhangen – det är fullt förståeligt när Vänstern och Centern debatterar. Jag kan då bara understryka att förändringarna i LAS har som huvudsyfte att rädda jobb och att skapa jobb. Vi ställer oss bakom de förslag som nu har lagts fram på det området.

Anf. 15 HANS ANDERSSON (v) replik:

Fru talman! Vi diskuterar nu jämställdhetsfrågor. Den som hävdar att den LAS-utredning som har lagts fram och det LAS-förslag som föreligger på något sätt gynnar kvinnors situation måste antingen inte ha läst texterna eller prata i nattmössan. Att LAS-förslagen dessutom skulle öka antalet jobb är inte sant. Däremot ökar de makten för arbetsgivarparten. De ökar godtycket och anställningsskyddet. Jag hävdar att det i den här situationen specifikt är en nackdel för kvinnorna.

Jag håller med om – jag sade det själv – att kvinnofrågorna skall stå i centrum. Varför det? Inte bara därför att det är populärt, inte bara därför att många tycker att det är modernt. Om man har en humanistisk inställning, om man har en inställning präglad av rättvisa och solidaritet, är det de utsatta grupperna som man värnar om och vill förbättra villkoren för.

Vare sig jag tittar på ekonomin eller på arbetsmiljön – välfärden – är det ett faktum att utvecklingen missgynnar kvinnor. Det gör råa marknadslösningar, och det är faktiskt vad den borgerliga regeringen, och därmed också Karin Starrin, står bakom.

Låt mig återigen slå fast att man måste ta upp sakfrågor och ställa konkreta frågor för att bedöma ett partis jämställdhetspolitik. Det är ingen större mening att lyssna på festtal eller läsa "festmotionerna". I väldigt hög grad präglas Centerns politik nu av "festmotionen" A811 och en politik som angriper kvinnornas rättigheter och välfärd. Det är det dubbelspelet som jag angriper.

Anf. 16 KARIN STARRIN (c) replik:

Fru talman! Jag vill bestämt hävda att förändringarna i LAS har till huvudsyfte att rädda jobben och att skapa ytterligare arbeten. Jag kan inte förstå att just kvinnor skulle behöva vara rädda för den nya synen på t.ex. provanställningar – dvs. att man förlänger provanställningstiden från sex till tolv månader. Det tycker jag ger kvinnorna möjlighet att visa vad de kan. De får chansen att visa att de är kvalificerade för arbetsuppgifterna. Jag tror att just den reformen ger inte minst kvinnorna chanser att i fortsättningen få mer kvalificerade arbeten. Därför tycker jag att vi måste pröva den förändringen.

Hans Andersson! Det är just för att försvara rättvisa och humanism som jag är engagerad i politiken. Politikens huvuduppgift måste vara att fördela, att se till att det inte blir större orättvisor på de områden som samhället har ansvaret för. Det är just därför jag jobbar med politik. Jag tycker att vi hela tiden flyttar fram positionerna när det gäller att åstadkomma en rättvis fördelning.

Jag tror på sakpolitik, Hans Andersson. Det är därför som jag står bakom vår omfattande kvinnomotion, där vi säger att kvinnor har möjlighet att vara med och förändra. Vi har uttryckt oss konkret när det gäller fråga efter fråga och angivit vilka förändringar vi vill se fortsättningsvis.

Men vi vet ju alla hur det politiska arbetet går till. De olika sakfrågorna prövas vid utskottsbehandlingen, och kraven – exempelvis att en revision skall göras av alla nya reformer och att vi måste komma bort ifrån löneskillnaderna etc. – landar antingen i pågående arbeten i regeringen eller resulterar i nya initiativ.

Anf. 17 BERIT ANDNOR (s) replik:

Fru talman! Vi har återigen fått höra en representant för de borgerliga partierna i ord uttrycka sin vilja att arbeta för ett jämställt samhälle. I handling motsvaras de vackra orden inte av någonting, som jag har sagt tidigare. Vi har inte sett ett enda förslag från de borgerliga partierna när det gäller att förbättra jämställdheten mellan könen.

Karin Starrin talar här så varmt om den gemensamma sektorn. Men Karin Starrin representerar ändå ett parti som ingår i den borgerliga regeringen, som är i full färd med att skära ned i den gemensamma sektorn. Enligt regeringens egna prognoser försvinner det 66 000 arbeten inom den gemensamma sektorn under de två kommande åren. Dessutom kommer det att ske ytterligare nedskärningar. Det är ju 35 miljarder som skall tas bort i den gemensamma sektorn. Vad det kommer att innebära för kvinnors arbeten måste väl ändå Karin Starrin förstå! Att det också kommer att försämra förutsättningarna för kvinnor att förvärvsarbeta är helt odiskutabelt. Hur kan Karin Starrin försvara en sådan politik?

När det gäller förändringarna i LAS, när det gäller förändringarna i studiestödet, när det gäller arbetslöshetsersättning osv. har samtliga förslag som lagts fram av regeringen och antagits av denna riksdag haft sin yttersta udd riktad mot kvinnorna – det är kvinnorna som har drabbats hårdast av alla dessa förslag.

Karin Starrin talar varmt och vackert om hur viktigt det är att utjämna

löneskillnaderna mellan män och kvinnor. Men det är faktiskt det traditionella kvinnoarbetet som värderas lägst. Hur skall löneskillnaden mellan män och kvinnor kunna minska när dessa stora nedskärningar i kommuner och landsting nu genomförs? Tror Karin Starrin att förutsättningarna för att uppvärdera kvinnors traditionella arbeten kommer att förbättras i samband med dessa stora nedskärningar? Kommer möjligheten att öka i en sådan situation?

Jag kan inte låta bli att göra en slutlig kommentar. Karin Starrin säger att regeringen har flyttat fram positionerna under de här åren och att man arbetar för en rättvis fördelning. Jag får det intrycket att Karin Starrin varken har sett, läst eller hört någonting av de debatter som har förts i massmedia och inte minst här i kammaren. Har Karin Starrin legat i ide i två år? På något annat sätt kan jag inte tolka det som Karin Starrin säger. Det finns absolut ingen täckning för att den här regeringen på något sätt skulle driva en rättvis fördelningspolitik eller jobba för jämställdhet mellan män och kvinnor.

Anf. 18 KARIN STARRIN (c): replik

Fru talman! Efter att ha lyssnat på Berit Andnor måste jag kontra med att säga att jag är helt övertygad om att vi måste vara sakliga när vi kommenterar det ekonomiska läget, detta för att vi över huvud taget skall kunna få kvinnor att ställa sig bakom vår diskussion.

Jag tror att vi måste upprepa vilket utgångsläge som Sverige befinner sig i. När jag lyssnar på Berit Andnor får jag det intrycket att hon menar att vi skulle kunna göra beställning efter beställning i den offentliga sektorn för att på så sätt konstruera arbeten. Men, Berit Andnor, det måste vara en ekonomisk situation som tillåter det.

Det är nödvändigt att vi nu reder upp den svenska ekonomin. Det är utifrån den under 80-talet felaktigt förda politiken som vi nu måste göra dessa förändringar, inte minst i kommuner och landsting.

Jag håller med om att detta drabbar kvinnor oerhört hårt. Min motfråga är: Vad skall man göra i stället? Skall vi fortsätta att tillåta en expansion som det inte finns ekonomi för? Hur hade socialdemokraterna tänkt lösa problemet med att kommuner och landsting fortsätter att expandera?

Berit Andnor kritiserar mitt sätt att kommentera löneskillnaderna. Jag tycker att det är självklart att det är arbetsmarknadens parter som måste ta ansvar för hur löneskillnaderna har uppkommit. Arbetsgivarna har ansvar, men det har också facken.

Det vi skriver ifrån Centerns sida är att kommuner och landsting måste gå före när det gäller att minska löneskillnaderna. Kommuner och landsting har också ett arbetsgivaransvar. Därför måste man gå före på dessa områden.

Anf. 19 BERIT ANDNOR (s) replik:

Fru talman! Jag håller naturligtvis med Karin Starrin om att vi skall vara sakliga i debatten, därav min kritik mot det som Karin Starrin har framfört.

Den här regeringen har sedan maktskiftet 1991 faktiskt icke kommit med ett enda förslag som skulle förbättra jämställdheten mellan kvinnor och män. Det är ett faktum, Karin Starrin, att de förslag som har lämnats, inom

i stort sett varje område, systematiskt har försämrat och försvagat kvinnors ställning på arbetsmarknaden. Det är odiskutabelt. Jag tycker att vi skall kunna föra en saklig diskussion om det.

Man kan inte säga en massa vackra ord i talarstolen och skriva en massa motioner, som de borgerliga partierna och kvinnorna gör, och sedan i handling inte stå för dem utan göra någonting helt annat. Det kritiserar jag.

Vi socialdemokrater hade i anslutning till kompletteringspropositionen en motion där vi redde ut hur nedskärningarna i den gemensamma sektorn skulle stoppas. Det är vansinne att man betalar kvinnor och män för att gå arbetslösa i stället för att se till att de deltar produktivt i samhället. För samhället finns det ingen vinst i detta, Karin Starrin. Det borde även Centern och övriga borgerliga partier inse.

Den politik som de borgerliga partierna för när det gäller nedskärningarna i den gemensamma sektorn innebär alltså att det blir en rundgång.

Så sent som i dag kunde jag, när jag lyssnade på radion, konstatera att Hans Tson Söderström återigen betonar att han och många andra ekonomer numera ansluter sig till den socialdemokratiska kritiken och de socialdemokratiska förslagen när det gäller den ekonomiska politiken. Det är bara regeringen som fortsätter att driva sin enda väg och sin djupt felaktiga ekonomiska politik, med de konsekvenser som det får för välfärden och för jämställdheten mellan könen. I det avseendet står regeringen och Anne Wibble, med stöd av Centern och Karin Starrin, alldeles ensamma.

Jag skall återigen kommentera lagen om anställningsskydd, som enligt Karin Starrin skall ge så många fler jobb och verka för jämställdheten mellan könen. Det finns ingen erfarenhet från något land som har visat att försämringar i arbetsrätten ger några jobb. I England, där arbetsrätten i stort sett är obefintlig, är arbetslösheten mycket hög. I Portugal, där det finns en väl reglerad arbetsmarknad, är arbetslösheten låg. Detta är en illusion, och det visar på en desperation hos de borgerliga partierna i ett läge då arbetslösheten växer och fortsätter att växa och då man har tappat greppet om både den ekonomiska politiken och arbetsmarknadspolitiken. Detta är ett symptom på det.

Anf. 20 KARIN STARRIN (c) replik:

Fru talman! Det är helt klart att vi skulle önska att det fanns utrymme för att göra mycket mer för att stimulera till en förändring av just kvinnors situation, inte minst på arbetsmarknaden. Men jag tycker att Berit Andnor är orättvis när hon upprepade gånger säger att regeringen inte har gjort ett enda dugg för att stimulera kvinnors situation.

I det här betänkandet kan vi se några små förändringar när det gäller kvinnors möjlighet att starta eget, att driva småföretag etc. NUTEK har fått ett antal miljoner. Det vill i alla fall jag tolka som att det finns en klar ambition att försöka stimulera just till en förändrad situation för kvinnor på arbetsmarknaden.

Arbetslöshetstalen är oacceptabelt höga. De ligger helt klart på för hög nivå. Berit Andnor vet lika väl som jag att det dels beror på den djupa lågkonjunktur som inte bara Sverige befinner sig i utan även hela vår omvärld, dels på den felaktigt förda politiken under större delen av 70-talet och också

under 80-talet. Detta kräver tuffa förändringar. Den här ekluten måste hela svenska folket gå igenom. Det är klart att det får konsekvenser som innebär att det blir oerhört tufft, inte minst för många kvinnor.

Det är vår uppgift att se till att det ändå blir en så rättvis omläggning som möjligt.

Det satsas nu på ett stort antal ytterligare utbildningsplatser. Det gör det möjligt, inte minst för kvinnor, att skaffa sig utbildning och möjligheter att konkurrera på lika villkor på arbetsmarknaden. Vi har ett gemensamt ansvar att förändra så att även kvinnor kan se ett ljus i den här tunneln. Jag är helt övertygad om att vi sammantaget kommer att få ordning på Sveriges ekonomi. Därmed kan vi garantera en ökad trygghet.

Anf. 21 ISA HALVARSSON (fp) replik:

Fru talman! Jag vill verkligen understryka att utskottet inte har haft för avsikt att sätta punkt när det gäller löneskillnader mellan kvinnor och män. Vi understryker att vi inte accepterar de stora löneskillnaderna.

Både kvinnor och män inom Folkpartiet har skrivit under jämställdhetsmotioner. Vi står i stor utsträckning bakom det som Ingemar Mundebo har tagit fram i sin löneskillnadsutredning. Det gäller ett batteri av åtgärder för att komma till rätta med löneskillnaderna. Det handlar om ett arbetsvärderingssystem, kvinnliga löneförhandlare, införande av möjlighet till grupptalan, förstärkning av JämO när det gäller att bevaka lönefrågor, att diskrimineringsärenden kan bli prövade i domstol och framför allt en pappamånad.

Det finns ingenting i utskottets skrivning som tyder på att den borgerliga majoriteten på något sätt skulle lämna frågan därhän. Man menar att Löneskillnadsutredningen har lämnat sitt betänkande. Nu återstår ett intensivt arbete för att ta vara på vad som står i Löneskillnadsutredningen, remissvaren och de motioner som har lämnats.

Anf. 22 KARIN STARRIN (c) replik:

Fru talman! Jag vill tacka Isa Halvarsson för det här klarläggandet. Jag vill också understryka att det är oerhört viktigt att kunskapen om dessa skillnader förs vidare. Det står helt klart i utskottets betänkande att de osakliga löneskillnaderna mellan kvinnor och män inger utskottet allvarliga betänkligheter. Man pekar på att Löneskillnadsutredningen har avlämnats.

Jag kan lova Isa Halvarsson och hela utskottet att vi från centerkvinnornas sida kommer att följa det här arbetet. Vi förväntar oss en proposition ganska snart på det här området. Vi hjälper gärna till med innehållet i den propositionen.

Anf. 23 MARGITTA EDGREN (fp):

Fru talman! Vi är sex folkpartister av båda könen som har skrivit en motion om att vi skulle vilja inrätta ett stipendium som skulle kallas Frida Steenhoff-stipendiet. Detta stipendium skulle ges till man eller kvinna som har gjort betydande insatser för jämställdheten. Det finns stora pris i världen – Nobelpris för fred är ett exempel. Varför kan man då inte ha ett rejält pris för jämställdhet, gärna internationellt.

Utskottet har behandlat frågan med sympati men ändå tagit avstånd.

Därför har jag begärt ordet för att presentera Frida Steenhoff för utskottet och för riksdagen, så att det nästa gång kanske finns större förståelse för ett liknande initiativ.

Frida Steenhoff föddes 1865 och dog 1945. Hon studerade i Sverige, Stockholm, och i Schweiz. Hon var bosatt i Sundsvall, Oskarshamn och Stockholm. Hon var gift med en läkare. Genom mannens praktik fick hon insikt i de olika missförhållanden som kvinnor levde under.

Redan 1896 började Frida Steenhoff att skriva om dubbelmoral och för fri kärlek. Den gången fick hon skriva under pseudonym. Hon kallade sig Harold Gote. Det här blev mycket uppmärksammat. Ellen Key och Georg Brandes uppmuntrade henne så att hon i fortsättningen vågade skriva under sitt eget namn.

Frida Steenhoff skrev sammanlagt 24 böcker, skönlitterära och social-etiska. De handlade om att man skulle bekämpa instängda moralbegrepp och stärka kvinnans ställning. År 1912 – observera 1912 – skrev hon en bok där hon menade att kvinnlig homosexualitet borde behandlas med förståelse. Hon förfäktade redan då de utomäktenskapliga barnens arvsrätt.

Hon höll många föredrag. Hon skrev om kvinnors rösträtt. År 1908 skrev hon om att de ogifta mödrarnas situation skulle förbättras.

Uppgifterna har jag hämtat från en biografi skriven 1935 av Beatrice Zade.

Frida Steenhoff är alltså en föregångskvinna. Paradoxen enligt henne, redan i början av 1900-talet, är att kvinnorna är ekonomiskt beroende av männen och samtidigt ansvariga för det allra viktigaste i ett samhälle, nämligen att föda och fostra barn. Hennes utgångspunkt är barnets väl och ve. Hon var den första som myntade uttrycket barnets århundrade, som Ellen Key sedan använde.

Frida Steenhoffs mål var att ett andligt höjande, reflexion, insikt och medvetandegörande måste gå hand i hand med materiell välbefinnandshöjning. Hon var också den första som talade om faderskapet som ett komplement som är lika nödvändigt som moderskapet. Hon är först med att peka på faderns roll. Hela sitt liv arbetade hon för barnen, för fred och för social nydaning. Hennes idéer ärvdes till en del av Elin Wägner och Fogelstadgruppen.

Efter denna presentation utgår jag ifrån att man nästa gång frågan skall behandlas i utskottet kan acceptera en motion om ett jämställdhetspris för att hedra Frida Steenhoff. Hon är nämligen ett typiskt exempel på hur kvinnors insatser genom historiens gång har gjorts osynliga, förlöjligats och glömts bort. Vi kan göra henne synlig och bearbeta attityder och värderingar och visa att kvinnor genom historiens gång har spelat en minst lika stor roll för utvecklingen av vårt samhälle som män.

Anf. 24 BARBRO WESTERHOLM (fp):

Fru talman! Internationellt avundas man oss i Sverige. Man avundas oss vår jämställdhetslag, att en tredjedel av riksdagens ledamöter är kvinnor, att vi har höga siffror för kvinnors representation även i kommuner och lands-ting, att kvinnor har en så stor andel på arbetsmarknaden och kvinnors möjligheter att studera.

Vi har dock en bra bit kvar till målet verklig jämställdhet. Det gäller att

Prot. 1993/94:16
27 oktober 1993

Jämställdhet

män och kvinnor skall få samma möjligheter att utöva inflytande över sin egen tillvaro och ha full valfrihet.

I dag finns det en rad hot mot jämställdheten. I den familjepolitiska debatt som har förts under de senaste åren finns undertoner om att det nog vore bäst om kvinnor fanns hemma i större utsträckning. I tider av arbetslöshet har kvinnor alltid setts som en buffert – även om det inte sågs rent ut.

Hoten finns också i den abortdebatt som har pågått under de senaste åren. Kvinnors rätt att bestämma över sina egna liv och barns rätt att födas önskade har satts mot det ofödda barnets liv. Det är en svår debatt. Jag tycker ändå att den abortlag som trädde i kraft 1975 har löst dessa motsättningar på ett bra sätt. Men de abortförebyggande insatserna kunde givetvis vara bättre.

Det finns ett annat hot, nämligen att kvinnor och en hel del unga män inte tycker att det är mödan värt att gå in i politiken och vara med och påverka besluten om framtiden. De tycker att det tar för mycket tid, de har en brist på förtroende för politikerna och det är inte alla gånger riktigt rumsrent att ägna sig åt politik. Det här måste vi som arbetar inom politiken råda bot på. Vi behöver människor från alla olika delar av vårt samhälle i den politiska sfären. Det handlar också om att lägga upp det politiska arbetet så att det är förenligt med ett rimligt privatliv – familjeliv. Det är inte så lätt för småbarnsföräldrar att vara borta hela veckor, arbeta sena nätter och ta helgerna i anspråk. De väljer då gärna bort politiken. Jag tycker att vi måste debattera och försöka få fram nya idéer om hur det livet kan läggas upp.

Andra har talat om orättvisor som t.ex. lönediskriminering. Vi har nu fått ett bra underlag till förslag för den jämställdhetsproposition som skall läggas fram till våren. Då kan vi ta itu med problemet. Men det finns en annan diskriminering som tar sig mera subtila uttryck. Den finns på arbetsplatserna, och den syns inom vår fritidsverksamhet. Det handlar om språket och vårt sätt att bemöta varandra. Kvinnor osynliggörs. Med språkets hjälp kan en kvinnas insatser nedvärderas. Det går också att osynliggöra kvinnorna med hjälp av kroppsspråket, t.ex. att inte lyssna på vad kvinnor säger. Man kan bestraffa genom att ge dåligt samvete, t.ex. för att familjen försummas när kvinnan arbetar eller att arbetet sköts dåligt på grund av att kvinnan måste ägna sig åt sin familj.

Berit Ås i Norge har beskrivit detta väldigt väl i de fem s.k. härskarteknikerna. Det är genom att bemästra dessa fem härskartekniker som vi kan komma en bit på väg i jämställdhetsarbetet i vårt land.

Det finns en rad motioner som tas upp i dagens betänkande. Det är bl.a. motioner som har väckts av ledamöter från Folkpartiet liberalerna. Vi är lika många män som kvinnor som står bakom dessa motioner. Vi tycker att det är viktigt att båda könen engageras i jämställdhetsarbetet. Det finns också motioner väckta av de fyra borgerliga kvinnoförbundsordförandena. Här finns en rad konkreta förslag som, om de förverkligas, kommer att förbättra situationen på jämställdhetsområdet.

Det handlar bl.a. om kunskapsbasen för att få fram en bra statistik. Tyvärr får SCB raggas pengar för att få fram statistik, inklusive tiggas pengar från kvinnoorganisationerna som, i sin tur, i stort sett lever på sin idealitet, luft och litet slantar. Jag hoppas att detta tas på allvar i den kommande jämställd-

hetspropositionen. Det skall bli en basverksamhet för SCB att fortlöpande ta fram jämställdhetsstatistik.

Det räcker inte med statistik. Det behövs också fördjupade studier. Därför är den motion som Ingela Mårtensson har väckt om utredning av kvinnors levnadsförhållanden viktig. Vi behöver veta mer om kvinnors vardag.

Vi tar också upp frågan om konsekvensanalyser av olika politiska beslut och hur de drabbar de båda könen. Dessa frågor tas, glädjande nog, mer och mer på allvar. I den arbetsgrupp om pensioner som jag sitter med i har vi gjort långtgående analyser för att se hur ett nytt pensionssystem slår för män och kvinnor och hur situationen förändras jämfört med i dag. Jag vill hävda att vi har ett gott beslutsunderlag för vårt förslag. Dessa frågor har börjat breda ut sig till andra utredningar.

Jag tycker att utskottet har behandlat motionerna välvilligt. Det görs inte något tillkännagivande, men jag känner inte så stor oro för det. Det skall läggas fram en jämställdhetsproposition till våren, och jag är övertygad om att dessa förslag kommer att finnas med. Det är inte partiskiljande ämnen. Det finns en enighet som återspeglas i detta betänkande. Jag noterar dock att Hans Andersson har stött en rad motionsyrkanden som har väckts inte minst från Folkpartiet liberalernas sida. Jag har stort förtroende för jämställdhetsministern. Dessa förslag finns ju också i Folkpartiet liberalernas partiprogram. Det är ju regel i riksdagen att man när en utredning eller en stor proposition är i vardande brukar hålla sig lugn med tillkännagivanden.

Anf. 25 HANS ANDERSSON (v) replik:

Fru talman! Låt mig stryka under några saker som Barbro Westerholm sade.

Det är väl oftast så att man inte lyssnar på kvinnor. Man slår dövörat till. Kroppsspråket kan säga sanningen medan orden kan ljuga.

Motion A809 har väckts av enbart folktopikvinnor. Det finns faktiskt skäl att komplettera Berit Ås kriterier för härskarteknik med följande. Om man bara låter kvinnorna tala om dessa frågor blir de nöjda, men frågorna förs inte fram. Det är i den andan jag har försökt att föra debatten i dag.

När det gäller först och främst kravet på konsekvensutredningar och på att det skall finnas ett allmänt direktiv angående jämställdhet för statliga utredningar och kommittéer, menar jag att inte minst förslagen från den stora och tunga arbetsrättsutredningen visar på det oerhört starka behovet av ett sådant direktiv. Jag kan hänvisa till JämO:s yttrande. I det yttrandet tas frikretsförslaget och frågorna kring föräldralediga kvinnor som drabbas av osakliga uppsägningar upp.

Därför förutsätter jag att Barbro Westerholm har utverkat nödigt tillstånd att få biträda sina egna förslag när jag nu ger den möjligheten. Jag förutsätter också, inom parentes, att Socialdemokraterna som sjuder av handlingslusta, också kan kämpa sig fram till rätt knapp. På så sätt kan vi få några konkreta beslut fattade i dag och inte bara allmänt prat.

Anf. 26 BARBRO WESTERHOLM (fp) replik:

Fru talman! Det är långt kvar till dess att vi kvinnor blir nöjda. Jag ser den debatt som inte minst uppkom i samband med tillbakagången av kvinnore-

Prot. 1993/94:16
27 oktober 1993

Jämställdhet

presentationen efter förra valet som hälsosam. Jämställdhetsdebatten har förts fram i fokus.

Men det handlar inte bara om att prata. Om vi skall få något gjort, måste vi bedriva jämställdhetsarbetet tillsammans – män och kvinnor. Det är det samarbetet som har utvecklats väl i mitt eget parti, och det återspeglas i det stora antal motioner där både män och kvinnor har engagerat sig i frågorna. Vi når aldrig jämställdhet om det inte råder en dialog, ett samförstånd, mellan båda parter.

Här behövs mycket av attitydförändrande arbete. Det finns en mängd omedvetna attityder. När personer av det andra könet uppmärksammas på detta framkommer det att de aldrig har tänkt på saken. Därefter går det att rätta till sådana saker som t.ex. att inte lyssna eller att använda diskriminerande ordval.

Anf. 27 HANS ANDERSSON (v) replik:

Fru talman! Jag delar uppfattningen om att dela på ansvaret för åtgärderna. Män och kvinnor skall samarbeta. Det är skälet till att jag så aktivt har tagit upp en mängd jämställdhetsfrågor i dag.

Vidare finns det förslag om att fatta några konkreta beslut i Barbro Westerholms motion. De är bra, praktiska och konstruktiva. Låt oss rösta för dem och föra dem igenom till reella beslut i kammaren.

När det gäller andra politikområden som skattepolitik, kommunernas ekonomi, sysselsättning, arbetsmiljö, arbetsskador osv., är tyvärr listan på mycket negativa beslut i fråga om kvinnors rättigheter och välfärd lång.

Det har ingenting att göra med att rädda Sveriges ekonomi. Rädda Sveriges ekonomi kan vi göra på ett solidariskt sätt, på ett sätt som befrämjar jämställdheten. Jag tror snarare att det är just den strategin som får framgång. Men det är inte den politiken som regeringen bedriver, därför förväntar jag mig en hel del av Barbro Westerholm i den här lilla konkreta frågan och än så mycket mer av henne när det gäller socialpolitik, ekonomisk politik och arbetsmarknadspolitik; detta för att det inte skall bli ett dubbelspel som i själva verket slår tillbaka på kvinnornas intressen.

Anf. 28 BARBRO WESTERHOLM (fp) replik:

Fru talman! En väldigt viktig förutsättning för att nå jämställdhet är att vi har jobb och en bra ekonomi i det här landet. Visserligen är det säkerligen under krisens första del fler män än kvinnor som kommit till korta och mist jobben, men nu skiftar det. En grundförutsättning för ett framgångsrikt jämställdhetsarbete är att få Sveriges ekonomi på fötter.

Vi har dock litet olika uppfattningar om hur Sveriges ekonomi skall räddas, men det resonemanget för vidare till en helt annan debatt än den vi nu skall föra.

Anf. 29 HARALD BERGSTRÖM (kds):

Fru talman! Jag har begärt ordet för att något kommentera det sista avsnittet i betänkandet, nämligen JämO:s befogenheter.

När JämO driver ett ärende kan myndigheten endast åberopa jämställdhetslagen som grund för talan. Ta upp och driva fall där brott mot jämställd-

het inom andra lagars ansvarsområden föreligger, det får emellertid JämO inte göra. Det faller utanför kompetensområdet.

I ett par motioner, A801 och A803, tas detta förhållande upp. Motionärerna, kristdemokraterna Margareta Viklund, Rose-Marie Frebran och Stefan Attefall, pekar på faktumet att jämställdhetslagen i sin utformning endast behandlar arbetslivet.

Det område som JämO skall bevaka och verka över, det är en helt annan sak. I dessa motioner påpekas att allmänheten tror att JämO bevakar hela samhällslivet, medan i själva verket stora bitar faller utanför JämO:s bevakningsområde, såsom utbildningsväsendet och de frivilliga rörelserna, exempelvis idrottssrörelsen.

Förordningen med JämO:s instruktion är utformad så att JämO endast tillåts agera i jämställdhetsfrågor som gäller arbetslivet.

Fru talman! Jag har inget yrkande. Med dessa ord vill jag enbart understryka vikten av och riktigheten i att JämO:s kompetensområde bör vidgas att gälla jämställdheten i dess helhet. Jag tar upp frågan, liksom utskottet, med speciell adress till regeringen, att i den kommande jämställdhetspropositionen belysa den här frågan och helst lägga fram förslag om vidgning av kompetensområdet.

Överläggningen var härmed avslutad.
(Beslut fattades efter 11 §.)

8 § Arbetsmiljö

Föredrogs
arbetsmarknadsutskottets betänkande
1993/94:AU2 Arbetsmiljö

Anf. 30 STEN ÖSTLUND (s):

Fru talman! Det här lilla betänkandet om arbetsmiljö är ett resultat av den uppdelning som vi numera gör i utskottsarbetet, mellan motioner med klar budgetanknytning och övriga motioner. Sett till storleken, skulle vi väl ha klarat av att hantera dessa sex motioner i vårens betänkande AU12 om arbetslivspolitik. En hel del av de här frågorna hör också hemma där.

I betänkandet ger, på basis av en socialdemokratisk motion, utskottet ett enhälligt tillkännagivande till regeringen vad det gäller medicinska kontroller i arbetslivet.

I den allmänna debatten poppar detta ämne allt oftare upp, och de undersökningsmetoder som står till buds blir alltmer raffinerade. Tester som med något enkelt prov kan kartlägga egenskaper, svagheter och sjukdomar hos enskilda individer växer fram. I vissa andra länder finns det lagstiftning på det här området, och en sådan kan behöva övervägas även i Sverige.

I en annan socialdemokratisk motion tas frågorna om kvinnors rätt till en god arbetsmiljö upp. Det har bäring på de förslag som vi lade fram i motioner under våren och som utskottet behandlade i det inledningsvis nämnda arbetsmarknadsutskottsbetänkandet, AU12, om arbetslivspolitik. Vi vo-

Prot. 1993/94:16
27 oktober 1993

Arbetsmiljö

terade då i denna kammare om frågor som arbetslivspolitikens inriktning och om företagshälsovården.

Regeringen visar ju vad gäller företagshälsovården en påfallande passivitet. Det pågår en allmän avrustning av detta för arbetsmiljöarbetet – också för kvinnors arbetsmiljö – så viktiga område. Den aktivitet som regeringen har visat har bestått i att dra in bidragen till företagshälsovården. Passiviteten har bestått i att samtidigt inte lägga fram förslag om lagstiftning, som ju ändå förberetts, något som sammantaget är förödande.

Vid ett besök i går på Arbetsmiljöinstitutet fick utskottet exempelvis information om att den av institutet bedrivna utbildningen för företagshälsovården i stort sett hade halverats. Det är en klar indikation på vart det är på väg inom företagshälsoområdet. Det berör i hög grad arbetsmiljöarbetet.

Vi står självfallet fast vid de i våras redovisade ställningstagandena för bl.a. lagstiftning om företagshälsovård, men vi finner det inte nu meningsfullt att ta voteringsomgången i repris. Vi avser självfallet att återkomma till riksdagen med förslag i dessa frågor, då med ett bredare underlag än vad som finns i denna motion. Av detta följer det särskilda yttrandet från de socialdemokratiska ledamöterna i utskottet under mom. 2 i detta betänkande.

Fru talman! Med det anförda yrkar jag bifall till utskottets hemställan.

Anf. 31 HANS ANDERSSON (v):

Fru talman! Frågan om arbetsmiljö är en väldigt stor fråga, även om betänkandet inte är så tjockt. Det är inte så många frågor uppe. Och precis som Sten Östlund sade, har vi behandlat många angränsande frågor i arbetsmarknadsutskottets betänkande AU12. Jag hänvisar till det i många övergripande frågor vid en del ställningstaganden.

Låt mig slå fast att för oss i Vänsterpartiet har arbetsmiljöfrågor alltid haft en väldigt viktig plats. Det beror på att lönearbetare har drabbats till liv och lem, fått skador och dött, därför att de deltagit i produktionen av Sveriges rikedom.

De har ofta gjort det under dåliga villkor. Därför har vi slagits för bättre villkor och för en lagstiftning som skyddar och förbättrar de anställdas situation. Det handlar i grunden om makt, men det handlar naturligtvis också om att tillräckliga resurser ställs till förfogande.

I betänkandet förs återigen ett sådant motionsyrkande upp till ytan. Vi har kopplat ihop arbetet med arbetsmiljön med ansvaret för den yttre miljön, som blir allt viktigare i arbetet med den miljöomställning av Sverige som vi står inför.

Vi ser att väldigt många människor är arbetsskadade, och vi har sett en förfärande utveckling av antalet förtidspensionärer, som i dag överstiger 400 000. Det innebär naturligtvis mycket stora kostnader för samhället och mycket stora problem för de förtidspensionerade själva. De har ont, och de faller utanför den sociala gemenskapen. Allt talar för att man måste begränsa utslagningen i arbetslivet.

I detta läge har de statliga bidragen till företagshälsovården dragits in. Allt fler menar att detta inte håller längre. Föregående talare återopade besöket i går på Arbetsmiljöinstitutet, och jag vill göra detsamma. Där sades i klartext att företagshälsovården befinner sig i sönderfall. Kompetensen viker.

Det betyder att den kompetens som finns ute på arbetsplatserna, nära arbetstagarna, faller sönder.

Den kompetensen har en vetenskaplig bakgrund, men den är också rehabiliterande och i samband med människors besök hos företagsläkare diagnosticerande. I det senaste numret av Arbetsarskydd kan man läsa att flera storföretag, som ABB, Saab, Tetrapak, Vattenfall, SKF, Sandvik, m.fl., genom sina personalavdelningar har sagt att något måste göras. Företagsläkarna flyr.

På ett halvår har 1 600 medlemmar i företagsläkarnas yrkesförening blivit 1 100. Det är alltså en verksamhet som håller på att kollapsa. En effekt av det är att Arbetsmiljöinstitutet har måst avskeda folk, eftersom det inte finns någon att utbilda längre. Företagshälsovården utgjorde ju en viktig kundkrets.

Professor Peter Westerholm på Arbetsmiljöinstitutet skall i en kommitté utreda hur det skall bli med företagshälsovården. Han säger i en intervju att Sverige tidigare har varit ett föregångsland, men att vi i dag är i otakt med tiden. Medan hela världen bygger ut företagshälsovården, så avvecklar vi.

Detta är skandalöst, inte minst med tanke på att filosofin i pratbubblorna faktiskt innebär att vi skall stå för ökad rehabilitering. Det är på det sättet vi får ned det strukturella budgetunderskottet, får en bättre produktivitet och en bra personalpolitik.

Jag stöder Vänsterpartiets motion Jo707, yrkande 3, genom att yrka bifall till den meningsyttring som Vänsterpartiet avgivit till betänkandet.

Det handlar om att ge de fackliga organisationerna befogenheter att ingripa om den yttre miljön hotas. Det finns redan uppbyggda institutioner och rutiner. Man kan alltså inte stoppa saker hur som helst, utan det görs under skadeståndsansvar. Det finns redan en facklig organisation. Allt talar för att vi skall utvidga kompetensområdet för skyddsombuden till att också omfatta hantering av den yttre miljön. Det innebär att vi tar till vara den stora resurs som personalens kompetens utgör på detta område.

Fru talman! Jag vill också ta upp en annan fråga. Det är väl så att vi skall iaktta en försiktighetsprincip i arbetsmiljöfrågor? Till skillnad från oss politiker har vetenskapsmännen sin försiktighetsprincip; att inte säga saker riktigt bestämt innan man har bevis för det. Men även de har svårt att prestera sanningar.

De är försiktiga med att säga att något är farligt, även om det finns indikationer på det, och även om många människor säger att det inte känns bra, att de mår dåligt. Men i miljöpolitiken måste vi politiker, som har i uppgift att skydda liv och lem, också ha en försiktighetsprincip som säger: Tillåt inte vissa produktionsmetoder, kemiska ämnen, elektromagnetisk strålning, osv., förrän vi är klara över att det inte medför skador.

Dessa försiktighetsprinciper kolliderar ibland, ja, väldigt ofta. Det sker varje gång ett område är nytt. Så var det med asbest, med lösningsmedel, med bly och aluminium. Var det farligt? Ja, sade människor, vi känner oss dåliga, vi är skadade. Nej, sade vetenskapen. Vi kan inte i nuvarande läge med de vetenskapliga försiktighetsprinciperna klart deklarera att detta är farligt.

Ett område där detta upplevs mycket starkt i dag är det som gäller elöver-

känslighet. Här är effekterna mycket allvarliga, med leukemi och hjärntumörer, dvs. cancerfall som är förorsakade av elektriska och magnetiska fält.

Det finns motioner där denna fråga tas upp, och många skrivelser har kommit in, bl.a. från patientföreningar och föreningar för människor som drabbats av elöverkänslighet. Det är en mycket svår fråga att ta ställning till.

Låt mig säga att vi från vårt håll menar att den politiska försiktighetsprincipen måste upprätthållas. Vi kan inte, bara därför att vi inte har fullständigt vetenskapliga belägg, offra människors liv och hälsa. Jag kommer alltså med mycket stor noggrannhet att följa den forskning och den utredningsverksamhet som nu pågår – inom Arbetarskyddsstyrelsen och Arbetsmiljöinstitutet – kring elöverkänslighet och kring de djupt allvarliga effekterna av elektromagnetisk strålning. Vi är skyldiga dem som upplever sig vara drabbade ett sådant svar. Jag noterar med tillfredsställelse att Arbetsmiljöinstitutet bedriver en ganska kraftfull forskning inriktad på detta område.

Låt mig också bara säga att jag gläder mig åt att vi kunde enas om en positiv skrivning om motion A235 av Martin Nilsson, som tar upp frågan om medicinska kontroller. Även den frågan är aktuell. Jag har sett att Arbetarskyddsstyrelsen kommer med rekommendationer och regler till arbetsmarknaden våren 1994. Jag har också sett att man är mycket orolig för att medicinska kontroller skall sättas in som ett komplement till den reform som genomfördes för flera år sedan, dvs. att arbetsgivaren träder in de första 14 sjukdagarna. Det finns nu en oro för att det kan bli problem om folk är sjuka och att det därför är bäst att kolla det på förhand genom medicinska kontroller.

I det senaste numret av tidskriften Arbetarskydd ges även information från Europa, bl.a. om att holländska läkare vid företagshälsovården har gjort undersökningar som visar att medicinska kontroller alls inte är något bra urvalsinstrument och att man funderar på att förbjuda dem. I Frankrike är det nästan det normala att göra medicinska kontroller före anställningen. Det är över huvud taget vanligt inom EG-området. Men nu vänder trenden.

Jag yrkar att man med stort allvar överväger lagstiftning för att förhindra omotiverade medicinska kontroller, som kränker den individuella integriteten och som kan leda till social utslagning från arbetslivet.

Anf. 32 MARIANNE ANDERSSON (c):

Fru talman! Vi är alla överens om att en bra arbetsmiljö är något som är oerhört viktigt för dem som jobbar i företagen. Det är också oerhört viktigt för att företagen skall gå bra och leva vidare. Det är alltså ett samspel.

I detta betänkande behandlas några motioner från den allmänna motions tiden, och även om enigheten är ganska stor vill jag kommentera en del.

I två motioner tar Karin Starrin m.fl. samt Lisbeth Staaf-Igelström upp kvinnors arbetsmiljö i ganska vid omfattning, och det är ett mycket angeläget område, som vi kvinnor i riksdagen har arbetat med i många år. Vi vet alla att kvinnor är mer utsatta när det gäller belastningsskador, och forskning omkring detta och åtgärder för att förbättra situationen är mycket angelägna. Detsamma gäller kvinnors totala situation på arbetsmarknaden.

Därför är det glädjande att utskottet nu kan rapportera att detta är ett område som lyfts fram, både i Folkhälsoinstitutets arbete i form av ett sär-

skilt program och i olika forskningskonferenser med speciell inriktning på kvinnomedicinsk forskning. En särskild professur i kvinnomedicinsk forskning har inrättats. I Folkhälsoinstitutets uppdrag ligger också att sammanställa och sprida erfarenheter från de här projekten, vilket är inte minst viktigt. Kvinnoforskning är också ett särskilt forskningsområde vid Arbetslivscentrum, med en särskild professur. Arbetslivsfondens erfarenheter av insatser för kvinnor skall tas till vara, och en särskild utredningsman är tillsatt.

Vi menar därför att motionerna är tillgodosedda just nu, men det innebär inte att vi slår oss till ro. Det är viktigt att ständigt arbeta för en bättre arbetsmiljö för kvinnor.

När vi så kommer till motionerna om företagshälsovården vill jag redovisa nuläget. Som arbetsmarknadsminister Börje Hörnlund redovisade här i kammaren i våras finns det en färdig lagrådsremiss om lagstiftning. Målsättningen är emellertid nu som då att detta skall kunna lösas genom avtal mellan parterna. Under våren hände inte mycket. Parterna var upptagna med löneavtalen. Men nu i höst har departementet satt tryck på parterna att verkligen komma fram till resultat.

Förhandlingar pågår, och det finns ingen önskan från parterna att regeringen skall intervensera i detta arbete. Dessutom har regeringen nu gett ett uppdrag om att företagshälsovården skall kvalitetssäkras. Om innehållet i företagshälsovården blir mer tydligt bör den tjänsten bli mer attraktiv, och förhandlingsarbetet kommer troligen att underlättas. Det finns i dag vissa avtal inom detta område, men de är ganska luddiga.

En lagstiftning på området skulle få ganska svårt att fånga in alla praktiska omständigheter som kan råda ute i företagen och i arbetslivet, t.ex. i små företag och i glesbygden. Med avtal blir det lättare att laga efter läge och t.ex. kunna använda sig av en vårdcentral om det skulle visa sig mest lämpligt i det enskilda fallet. Det är ett av skälen till att vi föredrar en avtalslösning.

Jag vill understryka vikten av att arbetsgivarsidan inser att ett avtal kan ge dessa möjligheter för småföretagsamheten. Det ligger ett särskilt ansvar på arbetsgivarsidan att se till att detta kommer till stånd. Det är också viktigt att företagen inser att företagshälsovården är en resurs för dem nu när de har rehabiliteringsansvar. Jag hoppas därför på snabba förhandlingsresultat så att lagstiftning kan undvikas. Annars måste man ta till sådan.

Det finns också ett särskilt yttrande som handlar om personalekonomiska redovisningar. Jag delar uppfattningen att de är någonting bra. Men däremot föredrar vi frivillighet framför lagstiftning.

Jag skall gå in på området elöverkänslighet, något som också Hans Andersson berörde. Jag delar hans uppfattning om riskerna och behovet av åtgärder. Motionen handlar enbart om forskning på detta område. En hel del är gjort, vilket vi kunde konstatera vid besöket på Arbetsmiljöinstitutet i går, och ett stort arbete pågår också.

Jag vill till detta tillägga något som motionärerna inte berörde. Redan nu vet man så pass mycket att det finns alla skäl att vid alla datoriseringar och elinstallationer ta vara på de kunskaper som finns om hur man minskar de elektromagnetiska fälten i arbetsmiljön för att förebygga besvär.

Jag vill också säga någonting om den motion som Sten Östlund nämnde i vilken det efterlyses regler för i vilken mån medicinska kontroller skall

kunna användas i arbetslivet. Det finns olika skäl för sådana kontroller, främst en skyldighet att genomföra vissa kontroller av säkerhetsskäl. Det kan gälla säkerheten både på arbetsplatsen och för allmänheten, t.ex. i livsmedelsindustrin eller inom transportväsendet.

Det finns inga enhetliga regler som generellt täcker in den här frågan. Det som motionären befarar är att medicinska kontroller skall användas på ett mer allmänt sätt så att de leder till utslagning från arbetslivet. Det är en uppfattning som utskottet delar. Vi har därför i ett tillkännagivande uppmanat regeringen att på lämpligt sätt uppmärksamma denna fråga.

Vänsterpartiet har i sin meningsyttring tagit upp frågan om fackliga organisationers möjligheter och befogenheter att ingripa beträffande den yttre miljön. Som utskottet påpekar hänger den inre och den yttre miljön ganska nära samman. Här finns redan i dag vissa möjligheter.

Utskottsmajoriteten är inte beredd att förorda lagstiftning om att de anställda och fackliga organisationerna skall få befogenheter på detta område, men självfallet är även frågan om den yttre miljön viktig i sammanhanget. Men vi tror absolut inte att lagstiftning är rätt väg att gå.

Herr talman! Med detta yrkar jag bifall till utskottets hemställan i dess helhet.

Anf. 33 STEN ÖSTLUND (s):

Herr talman! Marianne Andersson talar så vackert om den utveckling som pågår när det gäller forskning och tillsättande av professurer, och det är väl bra. Vi kunde i går studera att arbete behövs på detta område. Men vad hjälper det, Marianne Andersson, när nedskrotning av ett av de viktigaste instrumenten för arbetsmiljöarbetet ute på arbetsplatserna pågår för fullt?

Utan ett aktivt arbetsmiljöarbete på arbetsplatserna med engagerade arbetsmiljökommittéer och en aktiv företagshälsovård är det inte mycket bevänt med att försöka omsätta forskningsresultaten i praktisk verklighet. Nu har t.o.m. företagen, som Hans Andersson påpekade, själva börjat begära att någonting måste hända innan detta viktiga instrument faller samman. De signalerna borde även Marianne Andersson uppfatta, och vi fick dem också i går.

Det fanns ingen tvingande lagstiftning om företagshälsovården. Det fanns tidigare ett stimulanssystem och ekonomiska stödåtgärder som gjorde att det här i landet byggdes upp en företagshälsovård som var bland de bästa i världen. Det tog den borgerliga regeringen bort och satte inget annat i stället. Samtidigt sade arbetsgivarna upp arbetsmiljöavtalet.

Det var en total rasering av de möjligheter till arbete med företagshälsovård och annat som fanns ute på arbetsplatserna. Det har den borgerliga regeringen bäddat för. Nu säger Marianne Andersson att det inte skulle finnas något intresse från parterna om lagstiftning i dessa frågor förrän de har förhandlat färdigt. Jag är inte övertygad om den saken. En bra lagstiftning på detta område tror jag är vad som kommer att behövas. Jag tror inte särskilt mycket på SAF:s vilja att träffa ett bra avtal efter det att de ensidigt har sagt upp arbetsmiljöavtalet.

Anf. 34 MARIANNE ANDERSSON (c) replik:

Herr talman! När t.o.m. företagen vill att något skall hända, Sten Östlund, borde de ju se till att det blir ett avtal. Jag tycker att det är ett ganska enkelt svar på den frågan. Finns det en vilja från båda håll får man se till att det blir ett avtal. Det finns i varje fall inga starka krav från några fackliga organisationer eller från något annat håll att man skall lagstifta. Man vill helst lösa detta avtalsvägen. Men jag måste erkänna att också jag tycker att det går trögt fram.

När man nu inser dessa problem borde man se till att det blir avtal på dessa områden. Företagshälsovården har varit mycket bra på många sätt. Det har också funnits en hel del "luft" i den organisationen som i så mycket annat som vi har haft och har i Sverige. Det är väldigt lätt att det blir på det sättet.

Det är som inom all annan verksamhet angeläget att det sker förändringar och översyner och att man ser till att få bästa möjliga utbyte av de pengar man lägger ner. Företagen har nu ett rehabiliteringsansvar. De borde då, som jag tidigare sade, inse värdet av att få till stånd ett avtal och en lösning på dessa problem.

Anf. 35 STEN ÖSTLUND (s) replik:

Herr talman! Jag vill ställa ytterligare en fråga till Marianne Andersson som avslutning på detta replikskifte. Det fanns 1 600 organiserade företagsläkare. Antalet är nu nere i 1 100. Hur litet antal företagsläkare engagerade i företagshälsovården tycker Marianne Andersson att vi kan tillåta innan vi måste tillgripa en lagstiftning?

Anf. 36 MARIANNE ANDERSSON (c) replik:

Herr talman! Sten Östlund vet likaväl som jag att det är en omöjlig fråga att svara på. Jag har inga sådana mått. Jag vill ha en fungerande företagshälsovård. Det är också regeringens uppfattning. Då gäller det att se till så att vi får avtal inom dessa områden som täcker de behov som behöver tillgodoses.

Sedan är det frågan om antal. Det är inte bara antalet läkare som är ett mått på hur en verksamhet fungerar. Här gäller det faktiskt att vi så snabbt som möjligt kommer fram till en överenskommelse och ett avtal. Då kan vi klara av den här frågan.

Anf. 37 HANS ANDERSSON (v):

Herr talman! Låt mig först ta upp en detalj när det gäller arbetsskadefrågan. Marianne Andersson nämnde just belastningsskador för kvinnor. Det är den snabbast växande gruppen och den grupp som kommer att ha svårast att klara beviskraven när det gäller arbetsskador. Förändringen i lagstiftningen drabbar verkligen kvinnorna.

När det gäller elsidan är det inte så lätt att veta vad som är riktigt och vad som inte är riktigt. I en skrift av professor Knave på Arbetsmiljöstitutet står det: Innan årets slut kommer man att ha framme ett nytt underlag för att gå ut med rekommendationer om vilka nivåer av elektriska och magnetiska fält som man kan acceptera. Samtidigt fortsätter forskningen med utgångspunkt från de samband som nu tycks växa sig starkare. Bevisade samband har inte kunnat påvisas, men misstankarna har ökat i styrka.

Detta är oerhört allvarligt med tanke på skadornas typ och allvar samt det jag tidigare sade när det gällde försiktighetsprincipen. Den politiska försiktighetsprincipen bjuder oss politiker att gå ut med hårda krav och låga gränsvärden så att människor inte offras under den tid när den vetenskapliga försiktighetsprincipen säger att frågorna inte kan bevisas, men att det finns indier.

När det gäller företagshälsovården, som också kom upp i kraft av motion A812, där både vänstern och socialdemokraterna hänvisar till de reservationer som förelåg i våras i den frågan, är det något av en skandal att alla, löntagarna, arbetsgivarna, läkarna och arbetsmiljöforskarna, säger att det som var Sveriges stolthet nu faller sönder. Det var detta som låg närmast löntagarna, arbetstagarna, långt ute på arbetsplatserna. Där kunde diagnos och rehabilitering kombineras. Det är verkligen bedrövligt att man där nöjer sig med att säga att vi hellre vill ha frivillighet än lagstiftning.

SAF har uttryckt sig mycket tydligt om detta. SAF vill egentligen inte ha lagstiftning. Göran Tunhammar säger i en intervju att det är hotet om lagstiftning som kan vara ett problem för honom.

Vi måste ha fram regler som skyddar människorna, Marianne Andersson.

Anf. 38 MARIANNE ANDERSSON (c):

Herr talman! När det gäller arbetsskadorna vet Hans Andersson likaväl som jag att det är en åtgärd som har rusat i höjden på ett alldeles okontrollerbart sätt. Det finns varken ekonomiska möjligheter eller rimlighet i att fortsätta på samma sätt som under 80-talet. Jag tror att vi måste angripa frågan om arbetsskador på helt andra sätt.

På 80-talet fanns inte kravet på rehabilitering. Man väntade på dessa beslut utan att sätta i gång rehabiliteringen. Det var synnerligen olyckligt. Det gäller att vända på detta så att vi får rehabilitering i stället för utslagning från arbetsmarknaden.

När det gäller de elektromagnetiska fälten är vi helt överens. Problemet för utskottet var att den här motionen egentligen bara handlade om forskning och inte om åtgärder. Men vi kan säkert komma överens om krav när det gäller åtgärder för att minska riskerna för skador och besvär som har med elektromagnetiska fält att göra. Jag är personligen mycket intresserad av den frågan. Jag tycker också att man skall tillämpa försiktighetsprincipen här.

När det gäller företagshälsovården har jag upprepade gånger sagt att det är oerhört viktigt att vi har en fungerande företagshälsovård. Jag vet att det finns problem. Därför är det mycket angeläget att dessa avtal kommer fram, annars kommer det att bli lagstiftning.

När det gäller SAF:s inställning till detta tror jag att om de tänker efter kommer de att finna det oerhört angeläget även för dem att ha en fungerande företagshälsovård, eftersom de har rehabiliteringsansvaret i dag. Det är en vinst för alla företag om de kan minska på frånvaron och ha friska arbetstagare. Företaget fungerar ju självfallet bättre då också. De vet också mycket väl att om de inte kommer fram till ett avtal kommer det att bli lagstiftning. Därför är trycket särskilt hårt nu att de tar sig samman och ser till att de kan lösa dessa frågor.

Herr talman! När det gäller arbetsskadorna är det klart att vi skall ta bort sjuka arbetsmiljöer och förhindra skadliga tillverkningsprocesser. På det sättet skall vi förhindra att arbetsskador uppstår. När de uppstår skall vi ha rehabilitering i ett tidigt skede. Då minskar trycket på arbetsskadeförsäkringen. Vi skall inte ta bort den därför att det blir för många som är drabbade. Då blir det så att några få människor i vårt land får bära bördan av att landet har sin produktion. Vi kan aldrig acceptera det och protesterar starkt mot försämringarna på arbetsskadesidan.

Sedan gäller det att rehabilitera, och då måste vi ha en företagshälsovård. I dag är det så många som med all rätt säger att den håller på att falla sönder. På ABB i Ludvika säger man så här: "Statsbidraget hade en positiv effekt. Det krävde att företagshälsovården uppfyllde vissa minimikrav. Att yrkesinspektionen var ett kontrollorgan blev en form av garanti för kvalitet." Nu känner de oro för utvecklingen när det gäller den medicinska företagshälsovården.

Arbetsmiljöfonden har fått i uppdrag att utreda företagshälsans kvalitet och kompetens. Varför? Vi skall ha den kompetensen inbyggd. Det krävs en lag nu. Det skall inte vara så att svenska forskare i internationella kommittéer skall behöva skämmas för utvecklingen på det här området.

När det gäller den yttre miljön undrar jag vad som är skälet till att inte infoga ett större kompetensområde för den fackliga bevakningen. Vad är skälet? Jo, det är förmodligen att över huvud taget aldrig och inte i någon omfattning ge befogenheter till den fackliga sidan. Såvitt jag förstår står den här regeringen för en politik som med alla medel försöker minska befogenheterna för den fackliga sidan att företräda arbetstagarnas intressen och även för att företräda allmänintresset, i det här fallet miljön.

Vi står för en helt annan politik. Vi vill dra nytta av personalens kompetens och av den institution som består av en väl beprövad metodik med skyddsombud osv. Jag förstod inte motiveringen i utskottet, och jag förstår inte den motivering som Marianne Andersson presterar här i kammaren. Jag tror att det bara är så att man inte vill, när det gäller företagshälsovården, arbetsskadorna och det fackliga inflytandet över såväl den inre som den yttre miljön.

Anf. 40 MARIANNE ANDERSSON (c):

Herr talman! Jag vet inte hur många gånger jag skall behöva upprepa att kraven på avtal när det gäller företagshälsovård nu är mycket starka. Kommer det inte fram några avtal inom en mycket nära framtid blir det lagstiftning. Det tycker jag egentligen borde vara svar nog på den här frågan.

Det är självklart att företagen var glada för att de fick bidrag. Även de som i andra sammanhang uttalar sig mot bidragssystem är mycket positiva och glada när de själva får bidrag och tycker att det är riktigt. Det är klart att man reagerar när det tas bort. Nu har företagen och arbetsgivarna ett större ansvar för miljön, rehabiliteringen och sjukfrånvaron på företagen. Då får de också se till att de tar detta ansvar på bästa sätt. De behöver ha detta tryck på sig för att se till att de kommer fram till ett fungerande avtal. Jag kan inte inse att det i internationella sammanhang skulle vara genant att

vi har avtal som täcker arbetsmarknaden. Det är också helt klart uttalat att om vi inte får sådana, kommer det att bli en lagstiftning.

När det sedan gäller den yttre miljön är det ju inte alls så som Hans Andersson säger. På den punkten råder ju en enighet. Det är bara Vänsterpartiet som i utskottet har den uppfattningen att de fackliga organisationerna skulle ha ytterligare befogenheter när det gäller den yttre miljön. Det är alltså inte på något sätt fråga om en tillbakagång. Vi tror bara inte att det är rätt väg att få till stånd förbättringar i den yttre miljön att ge facket stoppmöjligheter i detta sammanhang.

Men självfallet skall man ta vara på de kunskaper som finns bland personalen i företaget för att föra en diskussion om förbättringar av miljön. Vi tror till skillnad från Vänsterpartiet mera på diskussion och debatt än på lagregleringar, och det är ju i mycket det som skiljer oss åt.

Vad gäller minskningen av arbetsskadorna vet vi ju att det i detta liksom i andra system också funnits ett missbruk. Det fanns faktiskt många arbetsgivare som tyckte att ett sätt att bli av med arbetstagare som inte var så bra och som hade ganska stor frånvaro var att medverka till att de fick skador erkända som arbetsskador. På det sättet blev man av med dessa människor i företaget i stället för att ta sitt ansvar och se till att de blev rehabiliterade, så att de kunde stanna kvar i företaget. Jag har flera gånger hört detta från arbetsgivarhåll.

Överläggningen var härmed avslutad.
(Beslut fattades efter 11 §.)

9 § Arbets- tid, semester och annan ledighet

Föredrogs
arbetsmarknadsutskottets betänkande
1993/94:AU3 Arbets-
tid, semester och annan ledighet.

Anf. 41 MONICA ÖHMAN (s):

Herr talman! I arbetsmarknadsutskottets betänkande nr 3 behandlas tolv motioner från den allmänna motionstiden i år. Motionerna berör arbets-
tid, semester och annan ledighet. Bl.a. behandlas i detta betänkande den socialdemokratiska motionen A267 yrkande 18.

Jag skulle egentligen kunna bara i korthet hänvisa till den jämställdhetsdebatt som ägt rum under förmiddagen. Låt mig ändå helt kort beröra de två socialdemokratiska reservationer som är fogade vid detta betänkande.

I reservation 2, som avser föräldraledighetens förläggning, framhåller vi socialdemokrater att det är mycket viktigt att arbetstagaren själv kan påverka hur den dagliga förkortningen av arbetstiden skall ske, utifrån den egna situationen och den egna familjens behov. Vårt förslag är att föräldraledighetslagen ändras så, att föräldrarna själva får bestämma när under dagen ledigheten skall tas ut. Men vi gör i en liten passus ett undantag, nämligen att detta inte får vara till men för produktionen.

Vi skall vara medvetna om att det gäller ett problem som oftast drabbar

kvinnorna. Menar vi allvar med jämställdheten måste vi se de hinder som finns och även vara beredda att ta oss an dem.

Som det ser ut i dag är det arbetsgivarna som ensidigt bestämmer när under dagen ledigheten skall tas ut. Utskottsmajoriteten anser det vara en rimlig avvägning att arbetsgivaren skall underrätta den enskilde och dennes organisation om man inte kommer överens om hur ledigheten skall förläggas. Man hänvisar också till den pågående översynen av ledighetslagarna.

Om utskottsmajoriteten delar vår uppfattning att det är viktigt att kunna förena familjeliv och arbetsliv, borde man ha uttalat en sådan viljeinriktning och biträtt vår motion i denna del.

Sonja Rembo! Hur är det: Har vi samma uppfattning om möjligheterna att förena vård av barn med ett jobb med förkortad arbetstid och om att arbetstagaren själv bör få påverka hur det skall ske?

Herr talman! Jag yrkar bifall till reservation nr 2.

I reservation nr 3, som är en motivreservation, avvisar vi helt tanken på en utökad rätt till föräldraledighet i form av ett vårdnadsbidrag. Vi socialdemokrater har flera skäl till att avvisa detta förslag. Enligt mitt förmenande kommer denna kammare nog att få möjlighet att längre fram diskutera denna fråga, kanske mycket ingående. Av den anledningen går jag i dag inte in på en debatt om vårdnadsbidragets vara eller icke vara.

Mot denna bakgrund vill jag bara markera att vi naturligtvis står bakom vår reservation men att jag avstår från att vid detta tillfälle yrka bifall till densamma.

Anf. 42 LAILA STRID-JANSSON (nyd):

Herr talman! Som framgår av inledningsavsnittet i detta betänkande har arbetsmarknadsutskottet vid ett flertal tillfällen under senare år uttalat sig för en friare arbetstidsförläggning, bl.a. med hänsyn till förhållandena i produktionen. Utskottet, som står fast vid denna uppfattning, har utgått från att regeringen återkommer med förslag på området inom en nära framtid.

Efterfrågan varierar, och konjunkturerna har en ganska regelbunden cykel, men vår arbetstid ligger fast. Det skapar problem med överskott på arbetskraft i lågkonjunktur och brist i högkonjunktur.

En del av den arbetslöshet som vi ser i dag skulle kunna undvikas, om det fanns möjlighet att vara mer flexibel i arbetstidens längd och förläggning. Det skulle kunna innebära att man i stället för att friställa en del av personalen utjämnade arbetstiden och alla i stället arbetade något kortare tid. Det är verklig solidaritet och rättvisa.

I konsekvens med det skulle alla arbeta längre vid högkonjunktur. Det innebär att man undviker arbetskraftsproblem och samtidigt i alla lägen har en välutbildad och lojal arbetskraft med en större anställningstrygghet. Ett flexibelt system skulle med fördel även kunna användas på företag med typiska säsongsvariationer.

Vi i Ny demokrati anser att lagarna bör ändras så, att arbetsgivarna och det lokala facket själva kan bestämma arbetstiden inom vissa ramar, t.ex. från 80 till 120 %. Låt människorna själva bestämma! Inga andra kan bättre avgöra vad som är bäst för de anställda och företaget.

Alla talar nu om att man måste förbättra villkoren för småföretagen och

deras anställda. I många fall är det tyvärr bara tomt prat. Vårt förslag är verklighetsförankrat och borde genomföras snarast.

Någon anledning att avvakta ytterligare beredningsarbete inom regeringskansliet finns inte. Regeringen bör i stället snarast återkomma till riksdagen med förslag till erforderliga regeländringar.

Med detta vill jag yrka bifall till reservation 1 vid mom. 1 i arbetsmarknadsutskottets betänkande nr 3.

Anf. 43 HANS ANDERSSON (v):

Herr talman! Arbetstiden är en oerhört viktig fråga för produktion och välfärd. Vi i Vänsterpartiet anser att en förkortning av arbetstiden är en politisk fördelningsfråga av första rang. Men vi har tyvärr känt oss mycket ensamma i den frågan och gör det fortfarande i det politiska etablissemanget. Vi får denna gång från utskottet, liksom i våras och även förr om åren, litet loja kommentarer på några rader: Nej, arbetstidsförkortning är väl inte något som vi skall tänka på nu.

Ibland säger man, litet positivt, att det i så fall är en långsiktig reform, men den kan inte ske nu. Man skall inte ens börja göra någonting nu.

Beroende på konjunkturer och kanske litet på moden, varierar motiveringarna. För några år sedan sade man i Arbetstidskommitténs betänkande: Nej, det går inte att genomföra en arbetstidsförkortning. Vi har tecknat in ledighetsutrymmet med sex veckors semester och utökad föräldraledighet. Så försvann det, dunstade bara bort. Men fanns det då inga andra argument? Jo, arbetskraften skulle inte räcka till under 1990-talet. Det fanns inget utrymme för arbetstidsförkortning, därför att vi i Sverige inte kunde få tag i tillräckligt mycket folk som skulle jobba. Nu är situationen en helt annan. En miljon människor står utanför den ordinarie arbetsmarknaden. Vi har drygt 400 000 öppet arbetslösa. Men det går inte ändå, säger man.

Vi anser att det här finns en oerhörd konservatism i det politiska etablissemanget. Man har mycket litet förstått vad en arbetstidsförkortning innebär. Jag tror att man skulle titta litet bakåt i tiden, för att förstå vad som händer.

Det fanns domedagsprofeter då också, när man gick från tio till åtta timmars arbetsdag. Detta gjordes successivt, med flera reformer. Då sades: Detta kommer aldrig att gå. Det finns inget utrymme. Vad som hände var att marknaden ökade, lönerna ökade, jobben ökade och välfärden ökade. Vad det i dag handlar om är att vi måste utöka mängden arbetade timmar i Sverige. Vi kan inte sitta och göra ingenting och bara få bidrag. Vi måste alla komma i arbete. Det är huvudmålsättningen. För det har vi en politik som går tvärtemot regeringens, som med åtstramning och andra åtgärder förvärrar arbetslöshetsläget.

Den långsiktiga utvecklingen innebär arbetstidsförkortning och – tror vi, med all rätt – teknologiska förändringar, ändringar i livsstil, behov av utbildning och av att göra samhället mera jämställt. I dag jobbar vi inte mer än sex timmar om dagen, om vi räknar ut genomsnittet. Men männen jobbar mer än 40 timmar i veckan och kvinnorna jobbar 27 timmar, om man med jobb menar betalt arbete. Men kvinnorna arbetar mycket mer. Det kan ni vara förvissade om.

Vi måste alltså åstadkomma en strukturreform, för jämställdhetens skull,

för barnens skull, för livskvalitetens skull, för arbetslöshetens skull och för att omfördela på det sätt vi vill.

Det är självklart att den som i dag är låginkomsttagare har svårt att förstå, tar sig för pannan och säger: Hur skulle jag kunna gå ner i arbetstid några timmar i veckan, jag som knappt får det att gå runt? Detta innebär att man måste få en timlönehöjning. Den måste vara så gjord att den favoriserar låginkomsttagare men inte höginkomsttagare. Det är en oerhört stor omfördelningsreform, när man inför en arbetstidsförkortning.

Herr talman! Jag vill yrka bifall till min meningsyttring, som innebär att jag ställer mig bakom yrkanden i motion A712 från Vänsterpartiet. I motionen krävs för det första att regeringen skall komma tillbaka med en utredning om en strukturell reform med en successiv nedtrappning av arbetstiden till sex timmar och för det andra att den kombineras med en kraftig begränsning av övertidsuttaget. Detta brukar vi motionera om, både långsiktigt och kortsiktigt. Det är en del av vår ekonomiska politik, även för de närmaste åren. Normalt säger man nej både till arbetstidsförkortningar och begränsning av övertiden.

Jag ansluter mig också till synsättet som finns i reservationerna 2 och 3 från Socialdemokraterna, som överensstämmer med de motioner från oss som behandlades i våras och som innebär att vi önskar en större frihet när det gäller förläggningen av föräldraledigheten.

Arbetslösheten drabbar nu rekordmånga. En förkortning av arbetstiden skulle bidra till att bidrag och a-kassa kunde bytas mot arbete och lön. Dagens arbetslöshet kombineras med att andra arbetar omfattande övertid. Det är nödvändigt med en omfördelning. Arbetstidsförkortning är i alla fall inte någon patentrösning för att bringa ner arbetslösheten. För det är inte sant att det finns en fixerad volym arbete att dela på. Däremot är det i många fall möjligt att bevara och öka sysselsättningen genom att förkorta arbetstiden, vilket också har visats i konkreta fall. I många tunga och bundna arbeten inom industri och vård skulle produktiviteten kunna höjas med kortare arbetstid. Dessutom minskar kostnaderna för sjukdomar, arbetsskador och personalomsättning. I många fall kan sex timmars skiftgång ge bättre effektivitet och utnyttjande av investerade resurser.

För låginkomsttagare kan en minskning av arbetstiden förenas med bibehållen eller höjd inkomst. Detta kan ske genom att man tar i anspråk uppkomna lönsamhetseffekter i kombination med en solidarisk lönepolitik och skattepolitik.

Inom ramen för rätten till kortare daglig arbetstid kommer det alltid att finnas arbeten, branscher och människor för vilka det är praktiskt att finna annan arbetstidsförläggning. Här måste det finnas utrymme för individuella variationer och fackligt framförhandlade lösningar. Det viktiga är att normalarbetstiden tas ner. Målsättningen är att det skall vara sex timmars arbetsdag.

Att vi har ett ojämlikt mönster i dag tror jag att alla är överens om. Det har ofta hänvisats till SCB:s undersökning I tid och otid, som visar att ojämlikheten är stor mellan män och kvinnor. Utskottet säger: En arbetstidsförkortning är inget som kan genomföras, i alla fall inte nu. Många andra har en annan uppfattning. Inom EG, där desperationen växer över arbetslösheten,

Prot. 1993/94:16
27 oktober 1993

*Arbetstid,
semester och
annan ledighet*

kommer propå efter propå från kommissionären Flynn, från Jacques Delors och många andra: Vi måste, som komplement till andra åtgärder, tänka oss arbetsdelning. Kompetenta företrädare för svensk industri – ett exempel kan vara Percy Barnevik – säger: Vi kommer aldrig att i den moderna produktionsapparaten kunna bygga upp en sysselsättning som skulle kunna ta hand om dagens arbetslöshet. Det krävs arbetsdelning.

Från kvinnorörelsen är det ett ständigt krav att minska arbetstiden. Från facklig sida börjar det på allt fler kongresser och i allt fler avtalsrörelser att ställas krav på att produktivitetssökningar i framtiden får tas ut som förkortad arbetstid. Metall är senaste exemplet. Men om det skall gå krävs, som jag antydde tidigare, en betydande omfördelning. Det finns inga möjligheter för låginkomsttagare att med dagens inkomster per timme gå ner i arbetstid.

Detta är en stor fråga. Det handlar om förhållandet mellan deltid och heltid. Det handlar om beskattningen av arbete. Skall det på allvar införas en rejäl arbetstidsförkortning, skall den kombineras med en reform inom skattepolitiken som innebär en skatteväxling, där man i utökad grad använder sig av miljöavgifter och beskattar resursåtgång, förmögenheter och höga inkomster, och i mindre grad beskattar normala arbetsinkomster.

Skattepolitiken och politiken kring arbetsgivaravgifter har också stor betydelse här. Det är många frågor som skall vägas in, på lagstiftningsområdet men också på kollektivavtalsområdet. Det är mycket som måste göras.

Tidigare utredningar avvisade arbetstidsförkortning med motiveringen att vi inte har arbetskraft nog. Det kan knappast vara skälet i dag. Historien lär oss att Sverige tjänade på arbetstidsförkortningen. I ett europeiskt perspektiv är vår normalarbetstid i Sverige i dag nästan längst. Tyskland går mot 35-timmarsvecka. Inom Norden går utvecklingen mot 37,5-timmarsvecka. Vi kan inte vara släpänkare. I denna fråga måste man upprätthålla någorlunda samtidighet, för att inte konkurrensförhållandena skall förryckas.

Reformen om att inleda en arbetstidsförkortning är grundläggande av ekonomiska skäl, av solidaritetsskäl och av jämställdhetsskäl. Jag yrkar alltså bifall till min egen meningsyttring, som innebär att regeringen snabbt får återkomma med en utredning om konsekvenser av och tekniker för en arbetstidsförkortning och en kraftig begränsning av övertidsuttaget.

Det är en långsiktig politik, men vi i Vänsterpartiet anser att det finns goda skäl för att försöksvis starta med att genomföra den nu, och för att låta dessa förslag ingå i nästa års ekonomiska politik.

Anf. 44 SONJA REMBO (m):

Herr talman! Frågorna om arbetstid, semester och annan ledighet har varit och är föremål för ett praktiskt taget kontinuerligt utrednings- och beredningsarbete.

Under flera år fanns i Arbetsmarknadsdepartementet Delegationen för arbetstidsfrågor – Delfa. Den ersattes av den parlamentariskt sammansatta arbetstidskommittén som med beaktande av semesterkommitténs betänkande förordade en utredning om bl.a. årsarbetstid. Denna senare utredning presenterades så sent som förra året och har varit på remiss.

Anledningen till allt detta utredande är insikten om att en ny tids förhål-

landen på arbetsmarknaden och i samhällslivet kräver en ny syn på arbetstiden.

Den tekniska och organisatoriska utvecklingen skapar bättre möjligheter än gårdagens industriproduktion att förena arbete med familjeliv och andra önskemål som vi kan ha i olika skeden av livet och att samtidigt tillgodose produktionsapparaters behov av arbetsinsatser, vare sig det gäller varor eller tjänster.

Hans Andersson pläderar i sin meningsyttring för en generell arbetstidsförkortning på 25 %. Dessutom vill han ha en kraftig begränsning av övertidsuttaget. Jag har tidigare frågat Hans Andersson om Vänsterpartiet vill ha förbud mot övertid. Är det så? Hans Anderssons resonemang präglas över huvud taget av den regleringsiver som hör centralism och planekonomi till.

Generella arbetstidsförkortningar är inte längre någon bra lösning på arbetstidsproblemen. I stället bör utrymmet öka för individuella och lokala lösningar. Det framgick mycket tydligt av de attitydundersökningar som Arbetstidskommittén genomförde att önskemålen om hur arbetstiden skall förläggas varierar högst avsevärt mellan olika arbetstagare, beroende på deras individuella situation.

Jag rekommenderar Hans Andersson att läsa Arbetstidskommitténs betänkande. Det har beteckningen SOU 1989:53. Där behandlas arbetstidsfrågorna ur ett långsiktigt perspektiv. Det ger ett mycket gott material för en konstruktiv debatt om dessa frågor.

Arbetsmarknadsutskottet har vid flera tillfällen uttalat att en friare arbetstidsförläggning är en viktig framtidsfråga och utgått ifrån att regeringen skall återkomma med förslag på området. Denna viljeinriktning präglas sannerligen inte av någon konservatism utan tvärtom av framsynthet och insikt i vad dagens förhållanden kräver.

Till bilden hör också det arbete som under flera år pågått inom EG för att skapa ett nytt arbetstidsdirektiv. Ett sådant har förelagts EG-parlamentet och skall enligt planerna behandlas i ministerrådet i december för eventuell slutligt antagande.

Såvitt jag nu kan bedöma ger förslaget till direktiv vida möjligheter att få till stånd en arbetstidslagstiftning som i allt väsentligt kan tillgodose önskemålen om en friare arbetstidsförläggning.

I och för sig medger redan nu den svenska lagen en stor frihet, eftersom den nästan i sin helhet är dispositiv. Parterna kan träffa avtal om avsteg från lagen. Men det förefaller som om det på många håll saknas den fantasi som krävs för att i förhandlingar få till stånd en större flexibilitet. En lagstiftning som tydligare än i dag visar på möjligheterna i stället för begränsningarna skulle med all säkerhet bidra till en mera gynnsam utveckling.

Ärendet bereds inom regeringskansliet. Med tanke på att flera viktiga remissinstanser hade väsentliga synpunkter på årsarbetstidsutredningens förslag, anser jag nog att det är lättsinnigt av Laila Strid-Jansson att kräva lagförslag rätt upp och ned utan ytterligare beredning. Ett sådant krav måste faktiskt åtföljas av en betydligt mer detaljerad instruktion till regeringen än vad som framgår av hennes reservation.

Också ledighetslagarna är föremål för översyn. Man skall bl.a. se över reg-

Prot. 1993/94:16
27 oktober 1993

*Arbetstid,
semester och
annan ledighet*

lerna för semesterlönegrundande frånvaro och beakta de ekonomiska konsekvenserna för framför allt de mindre företagen. Utredningen skall enligt direktiven leverera sitt betänkande före årsskiftet. Detta bör avvaktas innan ställning tas till hithörande frågor. Det gäller även frågan om uttag av föräldraledighet, Monica Öhman.

Då det gäller frågan om vårdnadsbidrag kontra föräldraförsäkring instämmer jag i vad Monica Öhman sade. Den debatten tar vi när betänkandet om vårdnadsbidrag behandlas.

Herr talman! Jag yrkar bifall till hemställan i utskottets betänkande och avslag på reservationerna och motionerna.

Anf. 45 HANS ANDERSSON (v) replik:

Herr talman! Jag stöder åsikten att vi skall ha en flexibel produktionsapparat. Det är också min erfarenhet från 20 år inom svensk exportindustri att en sådan behövs. Det har vi klarat mycket bra med lokala avtal och lokalanpassningar inom ramen för en fixerad arbetstidslagstiftning.

Flexibilitet kan betyda konjunktur- och produktionsanpassning på arbetsgivarnas villkor. Det kan betyda en anpassning till individers behov. Det är fråga om vem som har makten över arbetstidsförläggningen.

Jag menar att vi skall ha en lagstiftning som fungerar som en stupstock och att vi skall ha ett öppet förhandlingsmandat. Det har vi faktiskt haft och klarat oss ganska bra med i Sverige. Dessa skall anpassas till en modern näringslivsstruktur.

Det tycks mig som om Sonja Rembo missuppfattar situationen. Flexibiliteten har inte så mycket att göra med om vi jobbar tio, nio, åtta, sju eller sex timmar om dagen. Det handlar om hur vi förlägger arbetstiden och vilken grad av anpasslighet vi har.

Jag talar för att vi skall inleda en arbetstidsförkortning. Det gör jag inte därför att det löser alla problem med arbetslösheten. Det är tvärtom ett komplement till andra insatser som ekonomiska stimulanser, näringspolitik, utbildningspolitik och strukturförändringar.

Det är inte av Gud givet att normalarbetstiden skall vara 8 timmar om dagen eller 40 timmar per vecka. Jämställdhetsskäl, ekonomiska skäl och jämlikhetsskäl när det gäller fördelning av ekonomiska resurser talar för att arbetstidsförkortning är en framtidsreform. I den meningen upplever jag Sonja Rembo, även i detta fall, som djupt konservativ.

Jag talar inte för ett förbud mot övertid. Vi måste ha övertid för att klara av flaskhalsar och produktionsproblem, men vi skall inte använda den som ett sätt att nå volymtillväxt. Det gör vi i dag när övertidspoolen motsvarar 50 000 arbetstillfällen.

Vi kan sätta ett lägre tak för övertid än 200 timmar, vi kan ha mindre dispensutrymme, vi kan göra övertidstimmar dyrare än arbetsgivaravgifter osv. Det finns många möjligheter att lösa problemet om någon vill vara med och diskutera frågan, Sonja Rembo!

Anf. 46 SONJA REMBO (m) replik:

Herr talman! Jag vill påstå att det är Hans Andersson som är den mest konservativa i denna församling. Han tror fortfarande att vi genom beslut i

denna kammare kan lösa mänskliga problem och styra människors vardag och tillvaro. *Min* tilltro till denna förmåga har naggats allvarligt i kanten av de senaste årens utveckling.

Hans Andersson säger att flexibel arbetstid inte har med arbetstidens längd att göra. De har självfallet med varandra att göra. Flexibilitet skall kunna fungera åt båda hållen. Vi har olika behov vid olika tillfällen av livet. Produktionsapparaten har olika behov vid olika konjunkturförhållanden. Man skall kunna utnyttja de möjligheter till flexibilitet som finns. Det finns många bra tankar om detta.

Man kan inte, tycker jag, tala om arbetstidsförkortning utan att se på de långsiktiga konsekvenserna. Jag hänvisar då igen till Arbetstidskommitténs betänkande, där man gjorde en ordentlig konsekvensutredning och konstaterade att försörjningsbördan på sikt ökar med en arbetstidsförkortning, inte på kort sikt men på längre sikt.

På lång sikt ökar antalet pensionärer, och arbetskraften minskar. Det uppstår flaskhalsar och svårigheter för utbildningssystemet. Det går inte att bortse från att arbetsmarknadens funktionssätt kommer att påverkas negativt vid en arbetstidsförkortning.

Hela omställningsprocessen innebär krav på förändring av arbetsmarknadens funktionssätt. Arbetstidsförkortningar kommer att ställa ytterligare krav i den riktningen. Den demografiska situationen på arbetsmarknaden med stigande genomsnittlig ålder hos arbetskraften innebär också ökad konkurrens om yngre arbetskraft. Det är inte osannolikt att det uppstår brist på ungdomar och att den bristen förstärks vid en arbetstidsförkortning.

Vi har redan under 20 års tid åtminstone, sedan 60-talet, haft brist på kompetent arbetskraft. Vi kommer att få se de flaskhalsarna och den bristen ganska snart nu när utvecklingen vänder och efterfrågan på arbetskraft ökar. Vi löser inte problemen med generella arbetstidsförkortningar. Vi löser problemen genom att människor får större möjlighet att bestämma över sin egen arbetstid.

Anf. 47 HANS ANDERSSON (v) replik:

Herr talman! För det första: Jo, jag anser – till skillnad kanske då från Sonja Rembo och Moderaterna – att beslut i den här kammaren skall avgöra förutsättningarna för mänskligt liv och välfärd. Men jag anser inte att vi skall besluta om hur människor skall leva i detalj.

Det förefaller mig som om vad Sonja Rembo säger ligger väl i linje med att låta marknadskrafterna ta över de reella besluten och ersätta medvetna politiska beslut med kommers och marknad. Det tror jag kommer att skada humanistiska värden, välfärd och solidaritet.

För det andra: Arbetstidens längd må vara fyra timmar, sex timmar, åtta timmar, tio timmar, det kan alltid förenas med olika grader av flexibilitet, individuella lösningar och kollektivavtalsrätt på området.

Jag talar för att ha i lag reglerad arbetstid och därutöver ha långtgående mandat för kollektivavtalsförhandlingar. Men då har vi en stupstock som förhindrar att arbetstagaren lider under arbetsgivarens godtycke.

Utredningen åberopar som en huvudpunkt brist på arbetskraft. Det är väl inte aktuellt i dag, Sonja Rembo. Det är väl konservatism om något.

Prot. 1993/94:16
27 oktober 1993

*Arbetstid,
semester och
annan ledighet*

När det gäller kompetens och flaskhalsar är vi överens. Satsa på utbildning och satsa på näringspolitiska initiativ som höjer vår kompetens- och teknologinivå och höjer arbetstagarnas utbildningsnivå! Ingenting har gjorts av Kompetensutredningens förslag, trots upprepade motioner från vår sida.

Vi har satt i gång ett utredningsarbete över hur det går med arbetsvoly-
men, hur det går med produktiviteten, hur man kan fördela kostnaderna,
etc. Det är sannerligen inte enkelt att genomföra arbetstidsförkortningar,
men konsekvenserna är inte så lätt skönjbara som Sonja Rembo antyder.

Det finns positiva effekter och det finns negativa. Det skiljer sig åt mellan
olika branscher. Arbetstidsförkortningen kan sättas in i olika konjunkturlä-
gen, men grunden för det hela är en rättvisereform och en jämställdhetsre-
form. Det är också ett sätt att inte låta arbetslöshetsspöket bara drabba vissa,
om än väldigt många.

Vi kan inte ha en situation där en miljon bär hela bördan och resten av
arbetskraften inte bär bördan. Det är en osolidarisk politik, Sonja Rembo.

Anf. 48 SONJA REMBO (m) replik:

Herr talman! Hans Andersson utgår från dagens situation på arbetsmark-
naden. Den utredning som har gjorts av Arbetstidskommittén har ett längre
perspektiv på de här frågorna. Jag tror att det är väldigt viktigt att vi lär oss
i riksdagen att ha långa perspektiv på vad vi sysslar med, för det vi gör i dag
har konsekvenser 10–20 år framåt i tiden åtminstone.

När Hans Andersson talar om jämställdhet, rättvisa och solidaritet, talar
han om just den centralstyrning och den detaljreglering av människors liv
som innebär att det är i riksdagen och i kvarteren kring Norra Bantorget i
Stockholm som beslut tas som skall styra människors vardag och människors
liv. Vi moderater delar inte den synen.

Det är hög tid att vi i Sverige bejakar den nya tiden och möjligheterna för
människor och för produktionen att genom ökad flexibilitet och ökad mång-
fald få i gång hjulen i Sverige igen. Ju snabbare vi gör detta, Hans Anders-
son, desto snabbare kommer vi ur den besvärliga situation där vi befinner
oss i dag.

Detta är en utveckling som pågår inte bara i Sverige. Som jag nämnde,
pågår den inom EG och på andra håll i världen. Detta är på gång, Hans An-
dersson, och jag menar att det som den borgerliga majoriteten i denna kam-
mare förordar är framtidens arbetstidsreglering och arbetstidslagstiftning.

Anf. 49 RUNE THORÉN (c):

Herr talman! Arbete åt alla – så borde egentligen rubriken ha varit på den
debatt som jag anser borde föras här och nu i kammaren. Inför varje val och
vid demonstrationer ute på gator och torg hörs ofta: Ropen skalla, arbete åt
alla! Men var finns de tankegångarna nu?

Visserligen säger man från socialdemokratiskt håll att om man själv hade
makten skulle det bli annat av, men vad redovisar man? Regeringen å andra
sidan lägger ner mycket möda på att öka antalet jobb, men frågan är om det
räcker. Och hur ser läget ut på andra håll i världen? Vi är inte ensamma om
att ha en hög arbetslöshet. Vi hörde i dag på radion att i Finland är arbetslös-
heten nu 20 %.

Politiker ute i Europa börjar därför mer och mer tala om kortare arbetstid. Här i Sverige börjar det också bli fler och fler som talar om behovet av att korta arbetstiden.

För några månader sedan – tiden går fort, så det kanske t.o.m. var nästan ett halvår sedan – hade professor David Ingvar en artikel i en av våra dagstidningar där han tog upp just behovet av att var och en har ett arbete, vilken betydelse det har bl.a. för hjärnfunktionerna. Han avslutade sin artikel med att påpeka vikten av att man inte förbiser möjligheterna att förkorta arbetstiden.

I denna kammare har vi också representanter för de flesta partier, bl.a. för Moderaterna, som på ett kunnigt och engagerat sätt tagit upp de här tankegångarna. Jag vill därmed säga att det finns förankring inom i stort sett alla partier för att vi så småningom måste börja ta itu med frågan om att förkorta arbetstiden.

Själv motionerade jag om detta 1988, och i januari i år återkom jag till frågan i en motion tillsammans med Pär Granstedt. Vi vill i denna motion, som nu behandlas, att regeringen tillsammans med arbetsmarknadens parter utreder förutsättningarna för och konsekvenserna av en förkortad arbetstid och sedan återkommer till riksdagen med ett förslag. Jag ber redan nu att få yrka bifall till den motionen.

Utskottet ägnar knappa tio rader åt den viktiga frågan om arbetstidsförkortning. Utskottet anför att det inte är befogat att i rådande ekonomiska läge överväga en sådan reform. Varför då? Vet man redan utan utredning vad en sådan reform skulle kosta? I så fall, tala om det! Dessutom anför utskottet att flexibilitet hos arbetstiden minskar behovet av allmän arbetstidsförkortning. Vi har nyss hört Sonja Rembo argumentera mer för det.

Jag menar att flexibel arbetstid och förkortad arbetstid inte alls är samma sak. Att ta ut ett s.k. sabbatsår eller vara ledig några månader på året eller arbeta fyra dagars arbetsvecka är inte alls samma sak som att jobba sex timmars arbetsdag.

Tänk er själva en småbarnsfamilj där båda föräldrarna har jobb. Den ena börjar litet tidigare på morgonen och den andra litet senare under dagen. Barnen är under en kortare tid på dagis. Trots att båda arbetar full tid, får man mer tid över för varandra och för barnen. Det är egentligen något som vi alla borde tycka är rimligt.

En företagare kan köra i två skift, dvs. 12 timmar, i stället för 8 timmar. På det viset får han ut mera av sina maskiner och lokaler. Olika slag av serviceinrättningar kan ha öppet på tider då folk är lediga och kan handla, osv. Trafikapparaten, som jag egentligen mest sysslar med, blir mycket smidigare. Vi undviker de speciella toppar som vi nu har på morgonen och på eftermiddagen. Därmed minskar kostnaderna såväl för företagen som för staten.

Fler människor hinner ägna sig åt politik och annan ideell verksamhet, verksamhet som ofta har en stor samhällsekonomisk betydelse och som dessutom är bra för demokratin. Vi hinner bättre med varandra, det blir bättre social gemenskap i våra bostadsområden, osv.

Vad gör vi i dag? Jo, vi betalar ut mängder av pengar i arbetslöshetsersättning. Vi hittar på olika slag av mer eller mindre konstlade arbeten, samtidigt

Prot. 1993/94:16
27 oktober 1993

*Arbetstid,
semester och
annan ledighet*

som många jobbar alltför mycket. Betydelsen av att varje människa har ett arbete kan inte nog värderas. Det ger en helt annan livskvalitet än den har som är arbetslös.

Det borde också bli mer och mer klart för alla att den tekniska utvecklingen medför att antalet arbetstimmar näppeligen nu kan vara detsamma som för några årtionden tillbaka i tiden. Att manipulera med en högre pensionsålder eller med förtidspension kan inte heller vara någon bra lösning. Med en sex timmars arbetsdag tror jag att de allra flesta gärna vill arbeta tills de fyller 65 år. Jag är medveten om att det kan vara bra med en viss flexibilitet på det området, men principen arbete åt alla bör vara det vägledande.

När vi talar om förkortad arbetstid måste vi ta med i beräkningen att 25 % av arbetskraften i dag redan arbetar kortare tid, dvs. deltid. Mer än hälften av kvinnorna arbetar deltid i våra kommuner och landsting. Ur pensionssynpunkt är det naturligtvis av utomordentligt stor betydelse att jobba heltid på sex timmar i stället för 75 % av en åttatimmarsdag. I tid är det lika mycket, men ur pensionssynpunkt är det som sagt av oerhört stor betydelse att arbeta heltid.

Jag är förvånad, Sonja Rembo, att utskottet tagit så lätt på denna fråga. De synpunkter jag här framfört borde ändå inte vara okända för utskottets medlemmar. Det går inte att hänvisa till en tidigare utredning och säga att frågan redan är utredd. Det är den inte enligt min uppfattning, framför allt inte kostnaderna, när man ser till helheten, som jag delvis försöker beskriva.

Jag har också litet svårt att förstå hur Ingela Thalén och hennes socialdemokratiska kamrater kunnat avstå från att ha en annan mening i denna viktiga fråga än utskottsmajoriteten.

Vad sade t.ex. er nyligen avhållna partikongress i Göteborg i dessa frågor? Var det kanske inte så att kongressen beslöt med 166 röster mot 134 att gå på ett förslag från kongressen med uppdrag till partistyrelsen att verka för en utredning om övertid, deltidsarbete samt en förkortning av arbetstiden?

Herr talman! Jag räknar med socialdemokraternas totala stöd för motion A729, när vi om en stund går till omröstning.

Jag vill avsluta med att säga att jag för min del tror att den tekniska utvecklingen såväl i vårt land som i världen i övrigt kommer att fortsätta och därmed underlätta våra arbetsuppgifter och vår produktion av varor och tjänster. Samtidigt ökar betydelsen av att vi är mer tillsammans och påverkar lokala, regionala, nationella och internationella beslut – eller rättare sagt att vi åter kommer att kunna göra det. Det är en livsnödvändighet om vi skall hålla en demokrati levande. Likaså är det viktigt att vi ägnar mera omtanke åt varandra och får en ökad social samvaro. Därigenom minskar vi kostnaderna för social omsorg och sjukvård. Allt detta går att få om vi på ett vettigt sätt ser till att alla får ett arbete, nämligen genom att sänka den dagliga arbetstiden till sex timmar.

Jag hoppas därför att kammarens ledamöter ger motion A729 sitt stöd, så att regeringen tillsammans med arbetsmarknadens parter får utreda denna fråga och återkomma till riksdagen med ett förslag. Därigenom skulle också motionskraven i motion A811 och till stor del även i motion A712 bli tillgodosedda.

Herr talman! Jag ber att än en gång få yrka bifall till den motion som lämnats av Pär Granstedt och mig och som har nummer A729.

Prot. 1993/94:16
27 oktober 1993

Anf. 50 SONJA REMBO (m) replik:

Herr talman! Jag förstår inte Rune Thorén när han säger att utskottet har tagit lätt på denna fråga. Det är ett praktiskt taget enigt utskott, som inte begär en utredning av denna fråga som redan är utredd men som kräver en lagändring. Vi skall inte behöva utreda frågan längre, vi vill ha en lag. Rune Thorén vill förhålla frågan.

Denna debatt är en typisk lågkonjunkturdebatt. Så fort det blir problem med arbetslöshet finns det de som står upp och kräver sex timmars arbetsdag. Det är ingen lösning att dela på arbetslösheten i en lågkonjunktur och därmed hindra möjligheterna att gå upp i det totala arbetstidsuttaget i en högkonjunktur, framför allt inte om man samtidigt skall begränsa övertidsuttaget, som Hans Andersson vill göra. Man måste ta någon hänsyn också till den långsiktiga försörjningsbördan.

Småbarnsfamiljerna behöver arbeta kortare tid. Ja, men varför skall Rune Thorén och jag arbeta kortare tid? Det finns ingen rim och reson i det. Även småbarnsfamiljerna blir äldre en dag och vill inte arbeta kortare tid.

Jag tycker att Rune Thorén skall läsa Arbetstidskommitténs betänkande. Utöver det jag sade förut om kommitténs arbete så har man tittat på effekterna på regionalpolitiken av en arbetstidsförkortning. Man säger att de beräkningar som görs beträffande urbaniseringsprocessen under en tioårsperiod – med en förkortning till 35 timmar per vecka – visar att sysselsättningen i Storstockholm ökar med omkring 6 % och att sysselsättningen i glesbygden minskar med motsvarande tal. Man summerar: De regionalpolitiskt utsatta orterna kommer att få tilltagande problem vid en arbetstidsförkortning.

Jag trodde inte, Rune Thorén, att det var centerpolitik.

Anf. 51 RUNE THORÉN (c) replik:

Herr talman! Tyvärr hör jag, Sonja Rembo, att vi inte alls är överens i denna fråga. Sonja Rembo värderar inte de insatser man gör utanför den ordinarie arbetstiden. Jag brukar få frågor om hur mycket tid jag lägger ner som riksdagsman. Det är väl ungefär sex timmar om dagen, säger jag. Då säger folk: Inte mer! Resten av tiden agerar jag som centerpolitiker.

Jag menar att de mellan 40 och 60 år inte alls skall arbeta mer än sex timmar om dagen. Sedan skall de arbeta i Missionsförbundet, inom Socialdemokraterna, Moderaterna eller Centerpartiet, i HSB eller någon annan bostadsförening. Allt detta är kolossalt viktigt. Det är också viktigt att kunna vara med i stadsdelsnämnderna, arbeta i kommunerna och partierna för demokratin. Det är detta frågan gäller.

De som är motståndare till en förkortad arbetsdag har inte fattat att om jag tapetserar rummen i mitt hus eller om det är en tapetserare som gör det, är det precis samma jobb men påverkar inte bruttonationalprodukten på samma sätt. Därför får man felsyn. Om man försökte att litet mera fundera på helheten, som jag försökte och beskrev bl.a. trafikapparaten, konsekvenserna vid sjukdom och annat som även David Ingvar talar om, skulle man nog komma fram till en mängd pluskonton.

*Arbetstid,
semester och
annan ledighet*

Anf. 52 SONJA REMBO (m) replik:

Herr talman! Nej, jag har nog inte fattat vad Rune Thorén menar. Jag undrar om Rune Thorén själv har fattat vad han menar, för konsekvenserna av det han säger är en dramatisk sänkning av levnadsstandarden i Sverige.

Herr talman! Rune Thorén har rätt: jag driver en helt annan politik.

Anf. 53 RUNE THORÉN (c) replik:

Herr talman! Jag förstår att vi inte riktigt har samma uppfattning om vad levnadsstandard är. Levnadsstandard för mig är naturligtvis att ha en viss ekonomisk möjlighet att klara i samhället. Levnadsstandard för mig är också att kunna vara med och påverka besluten, kunna ta hand om min familj, ha tid för mina barn, kunna besöka mina gamla föräldrar, osv. Allt detta ingår i begreppet en god livskvalitet.

Sonja Rembo räknar med att vi i stället skall försöka öka produktionen och att kommunalanställda och statligt anställda skall sköta allt fler av arbetsuppgifterna. Det är fullständigt främmande för mig som centerpartist.

Anf. 54 MONICA ÖHMAN (s) replik:

Herr talman! Jag trodde för en stund att jag var förflyttad till ett socialdemokratiskt appellmöte. Sedan visade det sig helt plötsligt att det gick över till att bli ett gnabb mellan regeringspartierna.

Jag skall bara lämna en upplysning till Rune Thorén. Jag var på partiets kongress i Göteborg där denna frågade diskuterades. Jag vet också hur beslutet blev. Vad som skiljer oss och Rune Thorén åt är följande. Kongressen beslutade att ge partistyrelsen i uppdrag att utreda konsekvenserna av arbetstidsförkortningen och vad den skulle få för inverkan på arbetsmarknaden. Rune Thorén tillsammans med Pär Granstedt begär i sin motion att riksdagen skall be regeringen att utreda detta tillsammans med arbetsmarknadens parter. Men jag kan lugna Rune Thorén med att vi skall utföra det uppdrag som vår partikongress har gett oss, om inte moderaterna – som ni inte riktigt kommer överens med i den här frågan – ställer upp. Så småningom kanske vi får anledning att återkomma till riksdagen i denna fråga.

Anf. 55 RUNE THORÉN (c) replik:

Herr talman! Jag ser fram emot den utredning som den socialdemokratiska partistyrelsen skall göra. Men jag har svårt att se konsekvensen i att här i denna kammare gå emot ett förslag, i vilket man hemställer om att inte bara regeringen utan regeringen tillsammans med arbetsmarknadens parter skall göra en sådan utredning. Det hade varit väldigt bra om de hade gjort sin utredning, samtidigt som den socialdemokratiska partistyrelsen hade gjort sin. Ni har ju så pass gott ställt och så pass mycket egna resurser att ni hade kunnat satsa dem för att själva göra en utredning. Då hade kanske utredningarna varit färdiga samtidigt. Jag har litet svårt att se att ni nu säger nej till regeringens och arbetsmarknadens parter utredning, vilket ni gör genom att ni delar utskottsmajoritetens uppfattning.

Anf. 56 MONICA ÖHMAN (s) replik:

Herr talman! Jag förstår inte Rune Thorén. Tror han verkligen att stödet från regeringen, om man hade överlåtit uppdraget till den, hade varit spe-

ciellt starkt i det här fallet? Jag tycker att debatten mellan Sonja Rembo och Rune Thorén här för en liten stund sedan visar att uppfattningen är litet olika. Det är ju inte så, att den socialdemokratiska partikongressen går direkt till riksdagen med uppdraget. Vårt jobb nu är att utreda alla frågor som partikongressen gav oss i uppdrag att undersöka och utreda.

Prot. 1993/94:16
27 oktober 1993

*Arbets-
tid,
semester och
annan ledighet*

Anf. 57 RUNE THORÉN (c) replik:

Herr talman! Helt kort: Jag har respekt för att ni har en viss byråkrati, så att det tar litet tid. Jag ser fram emot att ni i alla fall så småningom kommer fram till beslut.

Anf. 58 HANS ANDERSSON (v) replik:

Herr talman! Det var ett egendomligt käbbel mellan regeringspartierna. Jag får ändå tacka för eldunderstödet. Jag hade uppmärksammat detta tidigare, och följaktligen finns det med i min meningsyttring. Eftersom jag inte lider under någon sträng partisekterism kan jag ta till vara goda förslag, varifrån de än kommer.

Jag har i min meningsyttring yrkat bifall till vänsterns motion A712 och också till motion A729, som Rune Thorén står bakom. Det finns skillnader. Er motion är mindre utförlig. Jag tycker att ni på något sätt också tar litet lättfärdigt på detta med lågkonjunkturen och slagordet arbete åt alla. Önskemålet arbete åt alla kan ju inte tillgodoses bara genom arbetstidsförkortning. När jag då tar del av regeringens ekonomiska politik och Börje Hörnlunds arbetsmarknadspolitik ser jag en politik som har motsatt syfte än detta med arbete åt alla. Men okej, för oss är även arbetstidsförkortning en viktig ingrediens när det gäller att bekämpa arbetslösheten, och vi har i vår motion antytt ungefär på vilket sätt.

Frågan behöver dock utredas. Den innehåller många komplicerade ekonomiska faktorer som drar åt olika håll. Arbetstidsreformen är ett komplement. Arbetstidsförkortning är inte den enkla lösningen på arbetslöshetsproblemet.

Jag har alltid funderat över vad socialdemokratin egentligen tänker sig. Men vi har riktat vårt förslag till regeringen, och jag förutsätter att socialdemokraterna kanske kan tala från regeringstaburetterna 1994. Jag lovar att återkomma med motioner i den här riktningen. Från den synpunkten är jag konservativ.

Anf. 59 RUNE THORÉN (c) replik:

Herr talman! Varken Centern eller jag som ledamot i Centern tror att man kan lyckas med att klara att ge arbete åt alla genom att sänka arbetstiden. Det har heller aldrig varit tanken bakom mitt agerande. Jag ser mera till detta med livskvalitet i dess helhet, där jag räknar in alla dygnets timmar, varav en del timmar ägnas åt betalt lönearbete. Men det finns också annat som räknas in och som är mycket värdefullt. Det är det resonemanget som jag hela tiden har hävdat.

Sedan har jag förtroende för regeringen när det gäller kampen för att öka sysselsättningen. Vi kommer aldrig att uppnå målet arbete åt alla. Enligt mitt sätt att se är detta inte ens ett önskemål att man skulle försöka att hitta

på arbetsuppgifter för att fylla en arbetsdag om åtta timmar. Tvärtom, jag anser att det är kolossalt viktigt att man på sin fritid är ute på partimöten, hemma och reparerar hus eller sköter annat. Det är därför som jag tycker att kravet på sex timmars arbetsdag är oerhört väsentligt. Fyra arbetsdagar i veckan, två sabbatsmånader eller ett sabbatsår är icke likställt med en förkortad arbetsdag, Sonja Rembo. I mitt tänkesätt finns det alltså en helhets-syn när det gäller människans livskvalitet.

Anf. 60 HANS ANDERSSON (v) replik:

Herr talman! Jag förutsätter då att Rune Thorén kommer att stödja min meningsyttring. I tillägget tas frågan om övertidsuttaget upp. Vikten av att bringa ned övertidsuttaget och att få en jämnare spridning av antalet arbetade timmar är någonting som man hör Börje Hörnlund och Centern jämt och ständigt uttala sig om.

Jag hoppas att Rune Thorén är medveten om att en reform av den här typen kräver en rejäl omfördelning. Timlönerna för de lågavlönade – men inte nödvändigtvis för de högavlönade – måste höjas. Detta är väldigt viktigt.

Slutligen: Låt inte fokus ligga på att de arbetade timmarna skall utgöra en volym medan det obetalda hemarbetet skall expandera. Jag får litet grand det intrycket. Det var inte länge sedan som det var brist på arbetskraft i Sverige. Skall vi komma ur den oerhörda depression som vi nu befinner oss i och rädda vår välfärd, måste vi öka antalet arbetade timmar. Vi måste skapa en tillväxt i svensk ekonomi. Denna tillväxt behöver inte vara en tillväxt som krossar miljön och utsätter den för ytterligare konsumtionsbelastning, tvärtom. Om vi skall åstadkomma en miljöomställning och välfärd för en åldrande befolkning, kunna ta hand om våra barn och skapa ett utbildnings-samhälle, krävs det mycket tillväxt i termer av miljövänlig produktion och välfärdsproduktion. Denna bör kunna ske med kortare normalarbetstid.

Anf. 61 CLAUS ZAAR (nyd):

Herr talman! Förändringarna på arbetsmarknaden kommer att bli en het fråga såväl i Sverige som i vår omvärld. Arbetstiden kommer att hamna i fokus, och begreppet årsarbetstid kommer att bli vanligare bland både debattörer och medborgare. Men detta räcker inte. Det sker också en omprövning av livsarbets-tiden. Jag beklagar att betänkandet saknar denna vision. Begreppet livsarbets-tid är hittills inte omnämnt i någon större omfattning i debatten. Det har börjat att användas nu när EG har börjat att arbeta med frågan hur arbetsmarknadssituationen i Europa skall lösas. Detta kommer att bli en viktig fråga. Det måste göras en koppling mellan livsarbets-tiden och den arbetslöshet som finns.

Låt oss se på Sverige i dag. Den svenska arbetsmarknaden omfattar knappt 4 miljoner jobb. Jag saknar fakta om hur många årsklasser som dessa 4 miljoner jobb täcker. I denna debatt saknar jag helt denna vision. Det är nämligen så, att 4 miljoner arbetstillfällen ger riktigt arbete åt 35 årsklasser, dvs. att på kort sikt kan 35 årsklasser i Sverige i dag få riktiga jobb. Det betyder att medborgare i åldrarna 21–55 år vid full sysselsättning kan få riktiga jobb. Därtill behöver man två årsklasser, eftersom det är en naturligt rul-

lande arbetslöshet – man byter jobb under kortare perioder osv. Vidare behöver man ett par årsklasser för ledigheter av olika slag.

Jag vill peka på det allvarliga problemet, att nästan tre årsklasser ungdomar i dag står utanför den riktiga arbetsmarknaden. De är på väg att lämna förtroendet för Sverige. Om vi inte tar krafttag kommer vi att få en klass som står utanför samhället bestående av ungdomar som inte bryr sig om vad som händer i samhället. De sköter sig själva och skaffar sig egna regler, som inte ligger inom samhällets ramar. Vi har redan sett tendenserna. Alla är medvetna om att man inte mår bra av sysslolöshet eller konstgjord sysselsättning. Vi är medvetna om att man inte kommer upp på morgonen. Man får alltså en tillvaro där dagen börjar när de arbetandes arbetsdag slutar. Därigenom har det blivit en helt annan ungdomsproblematisering när det gäller lag, rätt och ordning.

Vi måste vara uppmärksamma på att det är här som problemen nu snabbt kommer. Det är oansvarigt av denna kammare, detta arbetsmarknadsutskott och denna regering att diskutera utan att få någonting gjort. Det är ohållbart att fortsätta på detta vis. Vi måste se på hur många jobb det finns och på vilka som på kort sikt skall ha dessa jobb. På lång sikt kan vi uppnå expansion genom en näringspolitik som vi i Ny demokrati har föreslagit, men på kort sikt klarar vi inte detta.

Det går inte att få fram de 250 000 jobb som behövs. Då måste man diskutera om inte någon grupp måste lämna arbetsmarknaden för att få in ungdomarna som är vår framtid. Vi måste se begränsningen i arbetsmarknaden på kort sikt i dag och ta en debatt om vad vi skall göra för ungdomarna och om vilka som måste lämna arbetsmarknaden. Det skulle på kort sikt kunna vara en genomförbar lösning, som skulle ge 250 000 ungdomar en positiv framtid. Detta kräver en omprövning, men jag tycker att våra ungdomar är värda en omprövning av nuvarande politik.

Vi kan se på vad 55–64-åringarna gör i dag och vad samhället lämnar till dem. Då kan vi plötsligt få en ekonomi som inte alls är så tokig. Av 55–59-åringarna är det ungefär 62 % som arbetar. 18 % är förtidspensionerade, 9 % är långtidssjuka och 4 % har kortare sjukfrånvaro. Knappt 4 % är arbetslösa. Resten har övrig sysselsättning.

60–64-åringarna har sin viktigaste sysselsättning i form av förtidspension. Drygt 34 % av dem är förtidspensionärer. Vi har tidigare i dagens debatt hört att det i dag finns 400 000 förtidspensionärer. I denna grupp finns ca 230 000 förtidspensionärer i gruppen 55 år eller äldre. Mer än hälften av förtidspensionärerna finns i den gruppen. I gruppen 60–64-åringarna arbetar ungefär var femte. Ungefär lika många är långtidssjuka. Andelen deltidspensionärer i den åldersgruppen är 11 %.

Andelen personer med förtida uttag av pension, dvs. de som blivit pensionärer vid 60 års ålder, är bara 3 %. De politiker som är ansvariga för vårt land fortsätter att propagera för förtida uttag av pension. Det är oattraktivt i förhållande till förtidspension, vilken är den vanligaste sysselsättningen för 60–64-åringar. Vi kan inte fortsätta att föra en så oansvarig politik, utan det är nu dags att helt förutsättningslöst försöka ompröva förhållandena.

Herr talman! Jag hoppas att det blir en debatt i dessa frågor som leder till att ungdomarna får en chans att komma in på den riktiga arbetsmarknaden.

Prot. 1993/94:16
27 oktober 1993

*Arbets-
tid,
semester och
annan ledighet*

Anf. 62 SONJA REMBO (m):

Herr talman! Låt mig bara kort få tala om följande för dem som är nya i denna debatt i riksdagen och som nu litet yrvaket börjar upptäcka att arbetstidsfrågorna finns med på dagordningen.

Arbetstidskommittén har utrett alla tänkbara reformalternativ. Jag läser rubrikerna: Förändring av veckoarbetstiden, förlängning av semestern, förlängd föräldraförsäkring, rörlig pensionsålder. Man har också utrett alternativa arbetstidsreformer såsom arbetstidsbank, friår mitt i livet, livsflex, säsongsanpassad arbetstid, konjunkturanpassad arbetstid.

Det är ett förnämligt arbete som har gjorts. Jag rekommenderar dem som inte tidigare har tagit del av Arbetstidskommitténs betänkande, och alla de forskningsrapporter och attitydundersökningar som legat till grund för betänkandet, att göra det.

Anf. 63 CLAUD ZAR (nyd):

Herr talman! Sonja Rembo, det är inte bara detta det är fråga om. Jag ser det som ett väldigt viktigt alternativ att se på hur verkligheten ser ut för ungdomarna. Det handlar om tre årsklasser ungdomar som inte kommer in på arbetsmarknaden.

Tidningen Expressen inledde i går en serie som just tar upp frågan om hur ungdomarna upplever situationen. Vi kan inte bara gömma oss bakom utredningar, utan vi måste se på den verklighet som är i dag. Verkligheten kommer att bli katastrofal om vi får ungdomar som kommer att leva utanför samhället, som skaffar egna normer och regler och helt enkelt struntar i lagstiftningen. Vi kan råka ut för en ohållbar situation om vi inte får drag i den här frågan. Därför är jag mycket oroad över att man gömmer sig bakom en massa utredningar. Vi måste sätta i gång att arbeta med de förutsättningar som i dag finns i utredningarna. Antalet förtidspensionärer har expanderat i en otrolig omfattning.

Vi måste se på denna grupp som inte har riktiga jobb. Den viktigaste satsningen för åldersgruppen 60–64 år är förtidspension. Detta måste omprövas, och vi måste fråga oss hur vi kan se till att ungdomarna kan få plats på arbetsmarknaden. De äldre måste så att säga på något sätt lämna arbetsmarknaden.

Anf. 64 RUD THORÉN (c):

Herr talman! Jag skall med intresse, Sonja Rembo, återigen och mer i detalj studera den utredningen. Jag förutsätter att den utredningen då tar upp t.ex. att det är mellan kl. 6 och kl. 8 som arbetskadorna oftast inträffar. Det är då människor känner att de börjar bli trötta. När de sitter framför datorn, uppkommer de stora problemen.

Jag skall också när det gäller trafikapparaten med intresse studera de stora vinster som skulle kunna göras genom en förkortad arbetstid. Jag skall med intresse se vad utredningen har sagt om fördelarna för ett företag som går över till tvåskift. Jag minns valrörelsen 1979, då en företagare i Växjö pläderade just för detta. Företagaren var nöjd, och de anställda var nöjda. Det var bättre och de blev friskare.

Allt detta, förstår jag nu på Sonja Rembo, kan man läsa innantill. Men

varken jag eller David Ingvar eller andra både i Sverige och i Europa i övrigt har tagit del av materialet. När vi väl har gjort det, kommer naturligtvis denna debatt att tystna. Allting är ju så pass utrett.

Nej, Sonja Rembo, det är inte så. Många människor i likhet med mig har kommit fram till att det handlar om livskvalitet. Man kan inte se bara på löntagararbetet som sådant utan på alla dygnets alla 24 timmar

Prot. 1993/94:16
27 oktober 1993

*Arbets-
tid,
semester och
annan ledighet*

Anf. 65 SONJA REMBO (m):

Herr talman! Det räcker inte med att stå här i kammaren och orera om dessa frågor och tro att man kan komma fram till lösningar. Det gäller både herrarna. Man måste veta vad man skall göra. Såsom instrument har man utredningar i riksdagen. Lagstiftningsarbetet är på gång. Låt oss nöja oss med detta. Läs på under tiden och lär i frågan. Då kan vi kanske debattera på en något högre nivå nästa gång.

Anf. 66 CLAUS ZAAR (nyd):

Herr talman! Jag fått en tillsägelse om att jag skall lära mig frågan. Jag vill då tala om vad jag har försökt att ta reda på i detta sammanhang.

Jag har redogjort för vad människor i denna åldersgrupp gör. Det är viktigt att man har klart för sig vad folk i detta land gör. En annan viktig sak är att ta reda på vilka kostnader beträffande den aktuella åldersgruppen som man måste göra något åt. Då ser man att förtidspensionen kostar över 20,6 miljarder. Sjukpenningförsäkringen för denna grupp ligger på omkring 5 miljarder. Arbetslöshetsförsäkringen lägger ut ungefär 3,5 miljarder. Övriga arbetsmarknadsåtgärder kostar över 1 miljard och deltidspensionerna 2,4 miljarder. Arbetskadorna kostar ungefär 2 miljarder i gruppen mellan 55 och 64 år.

Jag har även pratat med ungdomar och frågat: Har ni jobb? Hur ser er framtid ut? Jag kan då konstatera att ungdomarna lämnar vårt system, om de skall ställas utanför och inte få någon positiv framtid. Det är en stor risk.

Överläggningen var härmed avslutad.

(Beslut fattades efter 11 §.)

10 § Dubbelbeskattningsavtal mellan Sverige och Estland

Föredrogs

skatteutskottets betänkande

1993/94:SkU1 Dubbelbeskattningsavtal mellan Sverige och Estland (prop. 1992/93:177).

Förste vice talmannen konstaterade att ingen talare var anmäld.

(Beslut fattades efter 11 §.)

11 § Dubbelbeskattningsavtal mellan Sverige och Lettland

Föredrogs
skatteutskottets betänkande
1993/94:SkU2 Dubbelbeskattningsavtal mellan Sverige och Lettland (prop.
1992/93:252).

Förste vice talmannen konstaterade att ingen talare var anmäld.

Beslut

AU1 Jämställdhet

Mom. 1 (resursfördelningen mellan kvinnor och män)

Yrkanden:

1. utskottet
2. mot. 816 yrk. 2

Votering:

285 för utskottet
19 för mot. 816 yrk. 2
45 frånvarande

Kammaren biföll utskottets hemställan.

Partivis fördelning av rösterna:

För utskottet: 112 s, 73 m, 24 c, 30 fp, 21 kds, 23 nyd, 2 -

För mot. 816 yrk. 2: 8 s, 10 v, 1 -

Frånvarande: 18 s, 4 v, 7 m, 7 c, 3 fp, 5 kds, 1 -

Margareta Winberg (s) anmälde att hon avsett att rösta nej men markerats
ha röstat ja.

Mom. 2 (konsekvenserna för jämställdheten)

Yrkanden:

1. utskottet
2. mot. 809 yrk. 6

Votering:

286 för utskottet
16 för mot. 809 yrk. 6
1 avstod

46 frånvarande

Kammaren biföll utskottets hemställan.

Partivis fördelning av rösterna:

För utskottet: 118 s, 73 m, 24 c, 25 fp, 21 kds, 23 nyd, 2 -

För mot. 809 yrk. 6: 1 s, 10 v, 4 fp, 1 -

Avstod: 1 fp

Frånvarande: 19 s, 4 v, 7 m, 7 c, 3 fp, 5 kds, 1 -

Mom. 3 (strategi för att förbättra kvinnornas situation på arbetsmarknaden)

Yrkanden:

1. utskottet

2. mot. 815 yrk. 2
Kammaren biföll utskottets hemställan med acklamation.

Prot. 1993/94:16
27 oktober 1993

Mom. 8 (ökad kvinnorepresentation)

Yrkanden:

1. utskottet

2. mot. 809 yrk. 1

Votering:

291 för utskottet

14 för mot. 809 yrk. 1

44 frånvarande

Kammaren biföll utskottets hemställan.

Partivis fördelning av rösterna:

För utskottet: 121 s, 73 m, 24 c, 26 fp, 21 kds, 23 nyd, 3 -

För mot. 809 yrk. 1: 10 v, 4 fp

Frånvarande: 17 s, 4 v, 7 m, 7 c, 3 fp, 5 kds, 1 -

Mom. 12 (skärpning av jämställdhetslagen)

Yrkanden:

1. utskottet

2. mot. 808 yrk. 2

Votering:

289 för utskottet

15 för mot. 808 yrk. 2

45 frånvarande

Kammaren biföll utskottets hemställan.

Partivis fördelning av rösterna

För utskottet: 121 s, 73 m, 24 c, 26 fp, 21 kds, 22 nyd, 2 -

För mot. 808 yrk. 2: 10 v, 4 fp, 1 -

Frånvarande: 17 s, 4 v, 7 m, 7 c, 3 fp, 5 kds, 1 nyd, 1 -

Mom. 13 (ett aktivt jämställdhetsarbete)

1. utskottet

2. res. (s)

Votering:

171 för utskottet

133 för res.

45 frånvarande

Kammaren biföll utskottets hemställan.

Partivis fördelning av rösterna:

För utskottet: 72 m, 24 c, 30 fp, 21 kds, 23 nyd, 1 -

För res.: 121 s, 10 v, 2 -

Frånvarande: 17 s, 4 v, 8 m, 7 c, 3 fp, 5 kds, 1 -

Övriga moment

Kammare biföll utskottets hemställan.

AU2 Arbetsmiljö

Mom. 1-5

Mom. 6 (fackliga befogenheter i fråga om den yttre miljön)

1. utskottet

2. men. (v)

Votering:

294 för utskottet

11 för men.

44 frånvarande

Kammaren biföll utskottets hemställan.

Partivis fördelning av rösterna:

För utskottet: 121 s, 73 m, 24 c, 30 fp, 21 kds, 23 nyd, 2 -

För men.: 10 v, 1 -

Frånvarande: 17 s, 4 v, 7 m, 7 c, 3 fp, 5 kds, 1 -

AU03 Arbetstid, semester och annan ledighet

Mom. 1 (flexibel arbetstid)

1. utskottet

2. res. 1 (nyd).

Votering:

279 för utskottet

25 för res. 1

45 frånvarande

Kammaren biföll utskottets hemställan.

Partivis fördelning av rösterna:

För utskottet: 121 s, 9 v, 73 m, 24 c, 29 fp, 21 kds, 2 -

För res. 1: 1 v, 23 nyd, 1 -

Frånvarande: 17 s, 4 v, 7 m, 7 c, 4 fp, 5 kds, 1 -

Bengt Hurtig (v) anmälde att han avsett att rösta ja men markerats ha röstat nej.

Mom. 2 (förkortad arbetstid)

Yrkanden:

1. utskottet

2. men. (v).

3. mot. 729

Förberedande votering:

Kammaren biträdde meningsyttringen genom uppresning.

Ställdes mot. 729 mot men.

Huvudvotering:

285 för utskottet

11 för men.

9 avstod

44 frånvarande

Kammaren biföll utskottets hemställan.

Partivis fördelning av rösterna:

För utskottet: 116 s, 73 m, 20 c, 30 fp, 21 kds, 23 nyd, 2 -

För men.: 10 v, 1 -

Avstod: 5 s, 4 c

Frånvarande: 17 s, 4 v, 7 m, 7 c, 3 fp, 5 kds, 1 -

Prot. 1993/94:16

27 oktober 1993

Barn och ungdom

Mom. 5 (föräldraledighetens förläggning)

1. utskottet

2. res. 2 (s)

Votering:

169 för utskottet

132 för res. 2

48 frånvarande

Kammaren biföll utskottets hemställan.

Partivis fördelning av rösterna:

För utskottet: 71 m, 24 c, 29 fp, 21 kds, 23 nyd, 1 -

För res. 2: 121 s, 9 v, 2 -

Frånvarande: 17 s, 5 v, 9 m, 7 c, 4 fp, 5 kds, 1 -

Inger René anmälde att hon avsett att rösta ja men markerats ha varit frånvarande.

Övriga moment

Kammare biföll utskottets hemställan.

SkU1 Dubbelbeskattning mellan Sverige och Estland

Kammaren biföll utskottets hemställan.

SkU2 Dubbelbeskattning mellan Sverige och Lettland

Kammaren biföll utskottets hemställan.

Beslut om samlad votering

På förslag av förste vice talmannen medgav kammaren att socialutskottets betänkanden SoU1, SoU2, SoU3, SoU4, SoU5 och SoU6 fick avgöras i ett sammanhang efter avslutad debatt.

12 § Barn och ungdom

Föredrogs

socialutskottets betänkande

1993/94:SoU1 Barn och ungdom.

Anf. 67 EVA ZETTERBERG (v):

Herr talman! Det är nu tre år sedan FN antog resolutionen om barnkonvention och Sverige ratificerade densamma. Den har haft stor betydelse världen över, men också i vårt land.

Barnkonventionen är en viktig konvention att peka på när det gäller hur barnens rättigheter måste beaktas. Vi vet att situationen runt om i världen är sådan att barns rättigheter – rätten till ett värdigt liv – långt ifrån är tillgodosedda. Inte heller i vårt land kan vi med gott samvete säga att vi till punkt och pricka ser till att våra barn växer upp till ett värdigt liv. Det finns svåra problem för vissa grupper av barn, även om Sverige som nation har mycket höga siffror vad gäller materiell standard, möjligheter till utbildning och god hälsa.

Men barnkonventionen är inte en konvention som bara skall gälla för fattiga länder och för länder där barn tvingas till prostitution eller till gatuarbete. Barnkonventionen är viktig även i vårt land. Därför har vi i en gemensam motion från Vänsterpartiet, Folkpartiet och kds också ansett att den bör införas i svensk lagstiftning. Vi tror att det skulle visa på tyngden i konventionen.

Nu hävdar de som inte tycker detta att det finns nackdelar. Det skulle kunna tvinga Sverige att lägga sig på en lägre nivå än den vi redan har i dag. Men jag tror inte att det är fallet. Jag tror att det vore ett mycket viktigt exempel att man även i vårt land har inkorporerat konventionen i lagstiftningen och att den skall följas. Jag vill alltså, herr talman, att barnkonventionen inkorporeras i svensk lagstiftning.

I betänkandet om barn och ungdom finns det också förslag om hur barnkompetensen och barnperspektivet måste stärkas på en rad områden. Vi har en gemensam motion, där bl.a. en representant för Moderaterna, Birgit Henriksson, och jag har tagit upp gemensamma frågor för att stärka barns rättssäkerhet.

I detta betänkande har våra förslag inte blivit tillgodosedda, utan man säger att man kommer att arbeta vidare med dem. Jag vet att det naturligtvis pågår en hel del forskning. Det pågår många bra projekt på det här området just för att lyfta fram barnperspektivet och hävda att det är nödvändigt med särskilda kunskaper om barn för dem som jobbar som t.ex. socialarbetare och inom rättsväsendet.

Vi tycker alltså att det här perspektivet måste stärkas ytterligare. Jag kommer inte att yrka bifall till motionen och dess krav i dag, utan jag har förhoppningen att man, som man skriver i betänkandet, kommer att arbeta vidare med de här frågorna i Socialtjänstkommittén och på flera håll.

Herr talman! Det finns andra förslag i det här betänkandet som gäller gatubarn, exempelvis en motion av Margareta Viklund från kds, som just har visat på att det även i vårt land faktiskt finns barn som lever i centrum av storstäderna och saknar hem och familj, åtminstone hem och familj där de själva anser att de kan bo. Därför är det oerhört angeläget med en kartläggning av det slag som Margareta Viklund har tagit upp.

Jag får då och då information om att många barn, fast vi inte vill se den verkligheten, faktiskt far mycket illa i vårt land. Jag får information från socialarbetare, både inom frivilliga organisationer och inom socialtjänsten, som rör sig ute på fältet. Det förekommer faktiskt att barn i 13–14-årsåldern under långa tider lever ute i Stockholms city.

Det är bra att Socialstyrelsen har tagit tag i det här och att det pågår utred-

ningar. Jag hoppas att det kommer att ge resultat. Men jag tror att det är en fråga som vi kommer att ha med oss rätt lång tid framöver.

Herr talman! En annan fråga som berörs i betänkandet är barnprostitutionen. Där har Ny demokrati föreslagit en informationskampanj. Beklagligtvis har det förslaget avstyrkts. Jag tycker att det är synd – man behöver arbeta vidare med de här frågorna. De som inte har velat tillstyrka motionsförslaget har eventuellt tänkt på att Rädde barnen har gjort en mycket uppmärksam kampanj omkring de här frågorna och att man där har lyckats väldigt väl.

I sin kampanj mot barnsexturismen har Rädde barnen lyckats med att åstadkomma ett mycket gott samarbete med Polisen och en rad andra myndigheter, men framför allt har man på ett unikt sätt samarbetat med resebyråbranschen: I samband med att man säljer biljetter till Sydostasien, till Thailand, till Filippinerna och andra länder där vi vet att barnprostitution pågår har man bilagt en broschyr där man talat om hur underbart det kan vara att turista i dessa länder men samtidigt pekat på avigsidan: att det förekommer omfattande barnprostitution.

Kampanjen har fått ett mycket stort genomslag och har varit mycket viktig. Jag utgår från att Rädde barnen kommer att fortsätta det arbetet. Men jag anser att det inte räcker. Rädde barnen är en enskild organisation, och vi har som politiker – som Sveriges riksdag – också ett ansvar för att ta tag i de här frågorna. Man kan inte hävda att det är Rädde barnens ensak att fortsätta det här arbetet. Därför vore det väsentligt att vi biföll reservationen.

Just på det här området hade Rädde barnen i förra veckan ett stort seminarium där en del av oss ledamöter hade möjlighet att närvara. Man hade då som föredragshållare professor Vitit Muntarbhorn, som är FN:s speciella rapportör om just handeln med barn. Han hade ett mycket viktigt budskap: Ofta hävdar man ju att det är fattigdomen som driver föräldrar i tredje världen och i Sydostasien att sälja sina barn, mer eller mindre medvetna om att de kommer att användas till prostitution. Han menade att det naturligtvis är en bakgrund till att föräldrar över huvud taget begår sådana handlingar, men han pekade också på att det här inte är en ensidig fråga. Det skulle inte finnas någon marknad för dessa barn om det inte fanns en efterfrågan. Denna efterfrågan kommer i hög grad från västländerna. Därför är det inte bara en fråga om fattigdomen i de länder där barnprostitution förekommer utan i lika hög grad en fråga om att det finns personer i västvärldens länder som faktiskt köper och säljer barn. De frågorna måste vi på allvar ta itu med.

Han tog också upp hur man kan arbeta vidare med de här frågorna. En sak som ligger något utanför ramen för det här ärendet men som vi återkommer till i andra sammanhang är barnpornografin. Att kriminalisera all form av barnpornografi, även innehav av barnpornografi, skulle vara ett viktigt steg på vägen för att hejda och på sikt sätta stopp för barnprostitutionen enligt professor Muntarbhorns mening.

Han berörde också att västländernas polisbevakning i Sydostasien måste öka. I det här betänkandet finns det också förslag på den punkten; man har redan börjat med det. Men det är viktigt att det fortsätter och att det finns sambandsmän inom Polisen på plats i Sydostasien för att bevaka speciellt de här frågorna.

Herr talman! Jag skall till sist bara nämna ytterligare ett förslag, och det gäller brottsförebyggande insatser. Från alla partier talar vi i dag mycket om hur vi skall förhindra brott från barn och ungdomar och få till stånd förebyggande insatser. Problemet är att de instanser som skall arbeta med detta sällan får de resurser som krävs för att göra ett så bra arbete som möjligt. Vi menar att ungdomsmottagningarna spelar en central roll, och vi vill därför att de skall få betydligt förstärkta resurser.

Herr talman! Jag avslutar med att hänvisa till vår meningsyttring och samtliga de frågor som vi där tar upp. Men jag vill särskilt yrka bifall till den när det gäller mom. 1, om FN:s barnkonvention, och mom. 8, om Brottsförebyggande insatser. I övrigt instämmer jag i Ny demokratis reservation, som gäller barnprostitutionen.

Anf. 68 LENNART ROHDIN (fp):

Herr talman! Barn är det bästa vi har, lyder en sliten klyscha – men i våra barn ligger ju faktiskt framtiden. De villkor och förutsättningar som vi ger våra barn under deras uppväxt formar också i stor utsträckning morgondagens samhälle. För detta har vi – både som samhällsmedborgare och som föräldrar – ett ansvar som vi varken kan springa ifrån eller överlämna till någon annan.

Barn i Sverige har det bra. Det visar en utblick i historia såväl som i geografi. De materiella förutsättningarna för våra barn är bättre än i någon tidigare tidsålder i människans historia. Barns hälsa är likaså bättre, och den beräknade livslängden är längre. I en rad avseenden kan vi också som föräldrar bistå våra barn på ett sätt som våra förfäder inte kunde. Vi har en väl utbyggd omsorg för våra barn. Världen står öppen för den ungdom som i dag växer upp – i en utsträckning som inte gällde för bara 20 år sedan.

Men våra barn och ungdomar möter också nya hot och faror, som inte ens var påtänkta när deras föräldrageneration växte upp. Det är med bävan jag ser hur små mina egna förutsättningar är att kunna skydda mina två småflickor från allt det som väller över dem som ett resultat av ett allt öppnare samhälle – ett öppet samhälle som jag i allt väsentligt bejakar också för deras skull. Våld och brottslighet tränger sig på i allt brutallare form, oavsett om det sker i vardagslivet eller i en alltmer påträngande medievärld.

Som förälder kan jag bara försöka ge den värme och trygghet och de värderingar om människors lika värde som kan hjälpa mina flickor att möta en värld fylld av nya möjligheter men också nya risker. I ett samhälle där nästan alla föräldrar förvärvsarbetar känner de flesta föräldrar ett ständigt gnagande dåligt samvete för att tiden inte räcker till för att ge den uppmärksamhet, det stöd och den trygghet som vi vet att våra barn har rätt till. Det gäller säkert var och en av oss. I det arbetet har samhället en viktig uppgift att stärka och stötta föräldrarna.

Att som far få vara med om sitt barns födelse och de första månaderna hemma är en oskattbar förmån som kan lägga en god grund för en framtida förtroendefull och varm relation mellan barn och förälder. De 13 månader som jag själv hade möjlighet att vara pappaledig med min äldsta dotter för tio år sedan var ovärderliga. Men de tar ändå inte bort känslan av ständig otillräcklighet. Arbetet här i riksdagen under veckorna bara förstärker den

känslan för min del. Det är en känsla som samhället naturligtvis aldrig kan eliminera.

Herr talman! Det finns emellertid också många barn och ungdomar som far mycket illa, också i vårt välfärdssamhälle. Alldeles för många barn och ungdomar är mycket utsatta. De lämnas ensamma och saknar den trygghet och värme som alla barn har rätt till. De far illa fysiskt såväl som psykiskt. De utsätts för övergrepp och våld. De dras in i ett ofta livslångt beroende och missbruk av droger. Det är dem som samhället har en skyldighet att gripa in och skydda. Det är om dem som dagens betänkande i främsta rummet handlar.

Genom att ansluta sig till FN:s barnkonvention har Sverige förbundit sig att värna barnets rätt till liv och utveckling, barnets rätt till trygghet och skydd, barnets rätt till egen talan och respekt. Sverige har förpliktat sig att se till att svensk lagstiftning stämmer överens med konventionens bestämmelser.

Genom beslut här i kammaren i våras har vi nu också fått en barnombudsman i Sverige. Enligt den lag som antogs skall Barnombudsmannen: "bevaka frågor som angår barns och ungdomars rättigheter och intressen. Ombudsmannen skall särskilt uppmärksamma att lagar och andra författningar samt deras tillämpning stämmer överens med Sveriges åtaganden enligt Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter."

Med detta uppdrag förekommer det praktiskt taget inga begränsningar i Barnombudsmannens verksamhetsområde. Vi ställer stora förhoppningar till det arbete som den tillsatta Barnombudsmannen nu startar.

I propositionen om barnombudsman framhöll föredraganden behovet av att utveckla ett barnperspektiv. Barnperspektivet innebär att försöka se på tillvaron med barnets ögon. Detta kräver kunskap om barns förutsättningar och behov i olika åldrar. Det kräver också att man inhämtar kunskaper från barn och ungdom, att man ser barn och ungdom, lyssnar till dem och ger dem en röst.

Var och en som har med barn att göra, inte minst som förälder, inser vilken oerhört stor förändring ett förverkligat barnperspektiv skulle innebära. Vi har långt kvar dit. Jag är inte heller säker på att mina döttrar skulle anse att jag är rätt person att uttala mig i dessa frågor.

Herr talman! Eva Zetterberg har genom en meningsyttring i utskottet och genom sina bifallsyrkanden här i kammaren ytterligare velat framhålla de utsatta barnens och ungdomarnas situation. Jag tror mig kunna försäkra att vi i utskottet i allt väsentligt delar den oro som detta är ett uttryck för. Låt mig ändå få kommentera de förslag som Eva Zetterberg har lagt fram.

Eva Zetterberg vill att stadgandena i FN:s barnkonvention formellt skall införlivas i den svenska lagstiftningen. Som utskottet framhåller tillhör det inte svensk rättstradition att tillämpa internationella konventioner som svensk lag. Sverige har dock förpliktat sig att se till att svensk lagstiftning stämmer överens med konventionens bestämmelser. Att kontrollera den saken kommer, som jag tidigare har framhållit, att vara en särskild uppgift för Barnombudsmannen. Utskottet finner inte anledning till att ta något initiativ på det området.

Eva Zetterberg anser vidare att frågan om barnkompetensen inom social-

tjänsten bör lyftas fram. Frågan om barnens ställning har på en rad sätt lyfts fram på senare tid. Jag har tidigare nämnt barnkonventionen och inrättandet av en barnombudsman. I direktiven till såväl Socialtjänstkommittén som Alkoholpolitiska kommissionen berörs särskilt samhällets insatser för utsatta barn och ungdomar. Båda utredningarna kommer att redovisa sina slutbetänkanden under det kommande året.

Socialstyrelsen har vidare fått flera uppdrag av regeringen att arbeta med barnens situation – senast för ett år sedan genom att bl.a. följa individ- och familjeomsorgens insatser riktade till utsatta barn, ungdomar och deras familjer. Regeringen är således i färd med att komma till rätta med dessa frågeställningar. Det pågående utredningsarbetet bör därför avvaktas.

Herr talman! Få företeelser har väckt sådan välförtjänt avsky och uppmärksamhet som de många fall av sexuella övergrepp mot barn som har redovisats i vårt eget land och också barnprostitutionen i fjärran länder. Roten till dessa övergrepp kan naturligtvis inte lagstiftas bort, även om lagstiftning krävs för att stävja denna verksamhet. Den debatt och opinionsbildning som följde på de vidriga avslöjandena inte minst i vintras och våras har förhoppningsvis haft ett välgörande inflytande.

Frågor om sexuella övergrepp mot barn respektive barnprostitution ingår också i direktiven till Socialtjänstkommittén samt till den utredning om prostitution som regeringen tillsatte i mars, efter det att de nu aktuella motionerna hade väckts under den allmänna motionstiden. Även dessa utredningar bör avvaktas.

Slutligen önskar Eva Zetterberg peka på problemet med brottsförebyggande resurser. I meningsyttringen uttalar hon att de särskilda ungdomsmottagningarna måste få bättre resurser, bl.a. för arbetet med missbrukande ungdomar. Utskottet har som bekant vid flera tillfällen uttalat sig om det förtjänstfulla arbete som de särskilda ungdomsmottagningarna bedriver. Den oro som utskottet känner framgår också i det betänkande som i dag skall behandlas närmast efter det här betänkandet. Riksdagen har dock tidigare avvisat förslag om statliga insatser för att stödja utveckling och utbyggnad av ungdomsmottagningar i kommuner och landsting.

Herr talman! Jag yrkar därmed bifall till socialutskottets hemställan.

Anf. 69 EVA ZETTERBERG (v) replik:

Herr talman! Vi är, som tur är, överens i många frågor som rör barn och ungdom. Vi är överens om vikten av att satsa resurser. Vi vet att de flesta barn i vårt land har det hyggligt ställt.

Men vi tvingas tillstå att den grupp utsatta barn och ungdomar som finns i vårt land har stora problem och att det behöver göras mycket mer.

När det gäller frågan om en inkorporering av barnkonventionen i svensk lagstiftning anser jag att det inte räcker med att en barnombudsman har inrättats. Att det har gjorts är självfallet positivt. Det är något som Vänsterpartiet med glädje har tillstyrkt. Vi har också kämpat för det tidigare. Det är alltså bra att det finns en barnombudsman och att hon har ålagts dessa uppgifter. Vi anser dock att det skulle ge mer tyngd åt dessa frågor om barnkonventionen ingick i svensk lagstiftning. Det skulle utgöra ett bra exempel

inför andra länder. Vi har t.ex. häftigt kritiserat barnsexresorna, som jag tidigare talade om.

Jag vill också tala om att det i det här betänkandet finns förslag från mitt parti, och från andra partier, som skulle kunna bidra till ett bättre förebyggande arbete när det gäller att peka på problemen och försöka göra någonting åt dem. Det gäller föräldragrupper, föräldrautbildning, ett samlat ungdomsprogram och andra frågor.

Ett sådant konkret förslag gäller barn som utsätts för sexuella övergrepp. Vi har tillsammans med andra partier motionerat om ett nationellt centrum. Vi vet att ett sådant nu skall komma till stånd i Stockholm. Det är ett behandlingscentrum som Stockholms landsting kommer att driva inom ramen för annan verksamhet på Sabbatsbergs sjukhus. Det är bra, men det kan inte täcka behovet av forskning och behovet av att man har ett samlat grepp om frågorna som rör sexuella övergrepp mot barn. Jag vill gärna upprepa det här förslaget. Jag tror att det skulle vara mycket betydelsefullt.

Anf. 70 LENNART ROHDIN (fp) replik:

Herr talman! Jag förstår mycket väl att det kan kännas angeläget att göra ytterligare förstärkningar för att komma till rätta med de problem som utsatta barn och ungdomar har.

Men, som jag sade i mitt anförande, det tillhör inte svensk rättstradition att man rakt upp och ner inkorporerar internationella konventioner. Vi har inte gjort det i andra sammanhang. Det är en fråga om hur det sedan skall tillämpas i rättspraxis.

Som framgår av utskottets betänkande finns det ett fall som är litet speciellt som nu prövas i regeringskansliet. Det gäller Europakonventionen. Det är en konvention som har litet speciella förutsättningar. Om det arbetet leder fram till en annan syn är det möjligt att vi kan återkomma till den här frågan senare.

Det viktiga är att regeringen mycket klart har uttalat att de förpliktelser som vi har ålagt oss genom att ansluta oss till FN:s barnkonvention gäller i vårt land och skall tillämpas i lagstiftning.

Den barnombudsman som tillsattes i våras har fått som en av sina huvuduppgifter att just tillse att man i lagtillämpning och myndighetsutövning följer de förpliktelser som vi har åtagit oss och som regeringen också har uttalat att vi har.

Det är väl rimligt att vi får möjlighet att se om Barnombudsmannen kommer att ha den här effekten, vilket vi tror.

Anf. 71 EVA ZETTERBERG (v) replik:

Herr talman! Jag vill bara nämna något som Barnombudsmannen själv tog upp i tidningsartiklar i höstas. Inom barnomsorgsämberet har man ännu inte någon sekretesslagstiftning för ärenden som kommer in till ämbetet. Det skapar problem. Jag vill minnas att Barnombudsmannen, Louise Sylwander, själv tog upp det i ett sammanhang och sade att det problemet eventuellt inte hade uppstått om man hade haft barnkonventionen som grund.

Jag vet att det här kommer att åtgärdas mycket snart. Men det är ändå ett

problem att det fram till årsskiftet inte finns någon sekretess för handlingar som inkommer till Barnombudsmannen.

Jag tror alltså att detta problem hade kunnat avhjälpas om vi redan nu hade haft barnkonventionen inkorporerad.

Anf. 72 LENNART ROHDIN (fp) replik:

Herr talman! Det är naturligtvis en svaghet som Eva Zetterberg pekar på här. Vi vet av erfarenhet när vi inrättar nya myndigheter och inför ny lagstiftning att det alltid inträffar saker som man inte har förutsatt, i en del fall för att man inte har kunnat förutse dem och i andra fall för att man har förbisett dem. Det är naturligtvis saker som kommer att åtgärdas.

Jag kan mycket väl tänka mig att det även kommer att uppstå andra situationer som visar att det behövs kompletteringar eller förändringar beträffande Barnombudsmannens möjligheter att verka och att uppfylla sin funktion att tillse att barnkonventionens förpliktelser också tillämpas här i landet. Barnombudsmannen har, som sagt, bara hunnit fungera under en mycket kort period. Jag tycker att det är rimligt att man får se hur det här fungerar.

Anf. 73 CLAUS ZAAR (nyd):

Herr talman! Barns och ungdomars rättigheter måste uppmärksammas mer av de beslutande myndigheterna än vad de har gjort hittills. I medierna har det avslöjats hur barnprostitutionen ser ut i verkligheten. I medierna har det också avslöjats hur gatubarn har det i verkligheten. Många av oss har läst dessa skakande reportage, och vi har också sett hur en svensk medborgare har varit inblandad i det här.

Vi behöver agera. Ny demokrati har i en motion föreslagit åtgärder. Vi vill genomföra en informationskampanj som vänder sig till resenärer till de aktuella länderna. Alla är säkert överens om att det här vore en bra åtgärd. Men eftersom det är vårt parti som har kommit med förslaget, beklagar jag att det har blivit avslaget. Jag hoppas dock att förslaget kommer att genomföras så snart som möjligt.

Vi är alla medvetna om att de sexuellt överförbara sjukdomarna som sex-turismen medför är livshotande och åsamkar lidande för de inblandade. Det är ett lidande som ofta slutar med döden.

Jag tycker att det vore rimligt om denna kammare skulle kunna enas om att det behövs en kraftig informationskampanj, vilket Ny demokrati har föreslagit.

Herr talman! Jag yrkar bifall till vår reservation, yrkande 1, 4 och 6.

I det här sammanhanget vill jag också ta upp hur våld och brott riktat mot barn kan se ut i verkligheten i vårt land. Vi har ett aktuellt fall i Malmö. En svensk grabb har under tre års tid, sedan 15-årsåldern, blivit utsatt för terror utan att myndigheterna har agerat kraftfullt. Först efter det att pojken har gått ut i medierna har det blivit fart på dem som skall fatta beslut. Mycket tyder på att man gömmer sig bakom den lagstiftning som säger att man inte kan kommentera det enskilda fallet.

Jag tror att vi på sikt måste ändra lagstiftningen så att vi kan göra en upp-

följning. Vi kanske måste ha institutioner som följer upp att det verkligen händer någonting.

Det är ohållbart att barngång kan utse vissa barn till offer i en kampanj. Ett gäng kan byta med ett annat gäng, och så fortsätter det som ett kedjebrev mot en enda individ. Så har det gått till. Sociala myndigheter har varit inkopplade. Vår justitieminister har t.o.m. varit inkopplad via sin sekreterare. Ingen har gjort något. Enligt uppgift har det gått ett och ett halvt år. Det är sådana saker som måste komma fram i debatten.

Vi måste vara uppmärksamma på att barngång bildas. Vi måste stävja detta med åtgärder på ett tidigt stadium. Vi kan inte tolerera att beteenden från andra kulturella bakgrunder får en sådan utveckling i vårt land.

Herr talman! Jag hoppas att vi får en förändrad lagstiftning så småningom, så att barn inte skall behöva lida i detta land som sägs vara ett av paradisen på jorden.

Anf. 74 LENNART ROHDIN (fp) replik:

Herr talman! Från tidigare diskussioner här i dag vet jag att Claus Zaar inte ger så mycket för utredningar utan vill ha snabba beslut. När det gäller barnprostitution och sexturism dristar jag mig ändå till att påpeka att till följd av den motion som bl.a. väcktes av Ny demokrati under den allmänna motionstiden i januari, andra motioner som väcktes och den debatt som pågår, beslutade regeringen redan i mars att tillsätta en utredning för att se över prostitutionen. I direktiven till den utredning som regeringen tillsatte pekar man på dessa frågor kring barnprostitution och sexturism. Man pekar på behovet av informationsåtgärder och internationellt samarbete för att lösa problemen.

Det kan tyckas som om ett snabbt beslut kan vara det viktigaste. Men vi vet också att sådana här frågor som till stor del handlar om människors beteenden – hur fränstötande de än är för oss – inte är helt lätta att komma åt om man vill nå effektiva resultat. Från utskottets sida tycker vi att det är mycket välkommet att den här utredningen har kommit till stånd. Den får också möjlighet att se över de frågor som motionen från Ny demokrati så förtjänstfullt lyfter fram. Det är väl ganska rimligt att den expertis som har tillsatts får möjlighet att använda sina resurser och lägga fram förslag innan vi fattar beslut om hur vi skall gå vidare.

Anf. 75 CLAUS ZAAR (nyd) replik:

Herr talman! Ett beslut om den föreslagna informationskampanjen borde man väl kunna fatta utan att man gör en utredning. Om man sedan anser att kampanjen är utan verkan får man avbryta den. Jag har hittills inte sett några kampanjer i det här fallet som har avbrutits. Vi bör tänka på vad det innebär för de enskilda personerna att vänta på att det här skall fortsätta. När vi blir uppmärksamma på en sak kan vi inte alltid agera så att vi väntar på utredningen. Man kan förvisso tillsätta en utredning. Det har gjorts, och det tackar vi för. Dessutom kan man agera innan utredningen är färdig.

För varje människa som råkar ut för något är det en tragedi. Det är också en tragedi när människor råkar ut för sjukdomar som kan leda till döden. Vi

Prot. 1993/94:16
27 oktober 1993

Barn och ungdom

måste ha klart för oss vad det är fråga om. Det gäller inte bara en vanlig förkylning.

Anf. 76 LENNART ROHDIN (fp) replik:

Herr talman! Precis som det har påpekats tidigare i debatten har Rädda barnen ägnat sig åt en mycket förtjänstfull kampanj. Den var en av orsakerna till att denna verksamhet uppmärksammades i den utsträckning som skedde medialt i våras och att diskussionerna har påskyndats. Rikspolisstyrelsen har fått förstärkta resurser för sitt arbete i fråga om svenska turistresenärer som uppträdande i de nu aktuella länderna. Insatser görs för närvarande och informations- och opinionskampanjer pågår. Men trots detta har Prostitutionsutredningen också fått i uppdrag att titta på dessa saker, inklusive fortsätta med informationskampanjer på området. Även den internationella erfarenheten som finns på området skall användas. Det finns en utredning som i sina direktiv har att titta på hur det fortsatta arbetet skall bedrivas.

Anf. 77 CLAUS ZAAR (nyd) replik:

Herr talman! Det låter som ljuv musik att saker och ting händer. Men vi måste uppmärksamma vad som sker i medierna och vad som fortfarande är ett problem. Varför är man emot ett så förståndigt förslag och tar det enbart med som en del av en utredning? Jag menar att när det råder livsfara skall man agera snabbt. Jag vet inte hur länge Rädda barnen kommer att se över denna verksamhet. Det måste givetvis vara en prioritering för dem.

Då Carl Bildt lät trycka om en bok med felaktig information sades det inte något. Men här skall saker förhållas under lång tid. Det stämmer inte överens.

Anf. 78 CHRISTER LINDBLOM (fp):

Herr talman! Vi politiker anklagas ibland för att tala om saker som vi inte är så insatta i. Jag tänker som omväxling tala om något där jag är osedvanligt välinformerad, nämligen om hur det är att vara pappa.

Vi är sju folkpartipappor som har väckt motion So247, varav yrkande 5 tas upp i det betänkande vi nu diskuterar. I djupaste mening är det här fråga om jämställdhet. Det har varit en jämställdhetsdebatt tidigare i dag i samband med arbetsmarknadsutskottets ärende. Men jag har valt att tala i samband med detta ärende.

Jag saknar generellt vissa delar i jämställdhetsdebatten. Man stannar egentligen bara vid en – nog så viktig – del i debatten, nämligen rättvisefrågan. Det är lätt att förstå framför allt kvinnors ilska över de orättvisor som finns.

Jag tycker också att det är viktigt att ta fram kvalitetsaspekten i jämställdhetsfrågorna, dvs. att ett samhälle med en jämn fördelning mellan män och kvinnor på alla olika nivåer och i alla olika samhällssektorer blir ett kvalitativt bättre samhälle att bo och leva i. Därför tycker jag att man skall lyfta fram kvalitetsaspekten i jämställdhetsarbetet mer. Jag tror också att även de som känner sig skrämde av den ibland aggressiva tonen i rättviseresonemanget skulle förstå att kvaliteten är något väsentligt.

Det här handlar också mycket om barnens rätt till både mamma och

pappa. Det finns många undersökningar som visar att inte minst barn som saknar sin pappa kan råka illa ut socialt sett. Det paradoxala är att ensamma mammor har fått lida för detta. Det har på något sätt nästan blivit stigmatiserade i debatten. Var är papporna? Det är deras ansvar att vara en förebild för sina barn oavsett om de lever tillsammans med mamman eller inte.

Jag tror att snabbare framsteg i fråga om jämställdhet ligger på oss män. Vi måste delta i debatten, och vi måste vara beredda att jämka på vår makt och våra revir.

Frågan om pappaledighet har aktualiserats i dessa dagar då gruppen har lagt fram ett förslag. Förslaget diskuterades på vårt landsmöte. Diskussionen fördes i termer av att reglera och att tvinga. Jag tycker inte alls att det är väsentligt. I grunden är det fråga om en attitydförändring. Men attitydförändringen går så långsamt fram att den behöver puffas på.

Min uppfattning om pappaledighet är att det naturligtvis inte skall vara något fundamentalistiskt påfund som skall vara helt tvingande. Det skall finnas en flexibilitet. Jag är mycket väl medveten om att det finns pappor som har svårt att ta ut pappaledighet. De kan t.ex. vara småföretagare. Pappaledighet skall utgöra ett stöd mot de hämningar och det gruppsytryck som faktiskt finns i dag. Det finns många exempel på mycket cyniska attityder.

En läkare rapporterade att hans chef på en klinik hade sagt att en doktor som tar ut pappaledighet på denna klinik är att betrakta som en död doktor. Om den attityden finns spridd på övriga delar av arbetsmarknaden måste den naturligtvis brytas. Då kan ett sådant här förslag vara väsentligt.

Det här har ingenting att göra med att skapa en papparoll eller att förändra papparollen till mer velour, gullighet och mysighet. Det handlar om en helt ny dimension i mansrollen – en personlighetsutveckling.

Låt mig kommentera den motion som vi har väckt. Vi tycker att det är självklart att föräldraansvaret skall delas lika. Där är det viktigt att samhället tydligt signalerar att samhället också anser att föräldrar skall dela ansvaret lika. Det kan gälla ganska små och subtila signaler.

Samhället utgår från att det är mamman som är så att säga förste förälder. I vissa avseenden är det naturligtvis biologiskt självklart att det är så, dvs. i fråga om att föda och amma sina barn. Men det behöver inte vara så i fråga om ansvaret för hem, barn och familj. Vi påpekar i motionen att det är viktigt att samhället ger rätt signaler. Med en del av dessa signaler befästs synen på mamman som förste förälder. Vi har exemplifierat med att t.ex. barnbidraget automatiskt går till kvinnan vid separation, att barnet automatiskt blir mantalsskrivet hos modern när föräldrarna har gemensam vårdnad, att den biologiske pappan saknar rätt till föräldraledighet efter en separation samt att all korrespondens mellan myndigheter och barnets hem ofta sker på förtryckta blanketter i moderns namn. Vi tycker att det är nödvändigt att se över dessa signalsystem.

Utskottet anser att det går att anmäla till myndigheten om man önskar en ändring. Vi tycker att det skall vara fråga om ett aktivt val. Myndigheten kan informera om att det är aktuellt med någon viss sak och fråga hur föräldrarna vill ha det. Mamman skall inte pekas ut som huvudansvarig – det underlättar för de män som vill smita undan sitt ansvar och ger inte stöd till de män som vill ta mer ansvar i hemmet.

Herr talman! Jag yrkar inte bifall till motionen. Jag vet mycket väl att det pågår ett beredningsarbete inför en ny jämställdhetsproposition i regeringskansliet. Jag förutsätter att en del av de tankar som vi har tagit upp i motionen kommer att beaktas i propositionen.

Anf. 79 LENNART ROHDIN (fp):

Herr talman! Ibland inträffar det att man sitter på dubbla stolar. Jag har varit medförfattare till den motion som Christer Lindblom talade för. Det gör naturligtvis att jag i allt väsentligt delar Christer Lindbloms synpunkter. Framför allt handlar det om attitydpåverkan inte bara i det stora utan även i det lilla perspektivet. Det är många gånger det svåraste att komma till rätta med.

Vidare har vi frågan om utskottets behandling av yrkandet. Yrkandet i motionen innebär att berörda parter skall få möjlighet att enas om hur de vill ha det. Som utskottet mycket riktigt påpekar är det inte särskilt svårt att tillgodose dessa önskemål rent praktiskt redan i dag. Problemet är naturligtvis ur både pappa-, föräldra- och barnperspektiv alla de fall där parterna inte kan enas. Då är det svårare, och de problemen löses inte med hjälp av dessa förslag.

Överläggningen var härmed avslutad.
(Beslut fattades efter 17 §.)

13 § Vissa etiska frågor

Föredrogs
socialutskottets betänkande
1993/94:SoU2 Vissa etiska frågor.

Anf. 80 MARTIN NILSSON (s):

Herr talman! Vi skall nu diskutera etiska frågor och kanske framför allt abortfrågan. Det är ganska svåra frågor utan några direkta, enkla svar. Det handlar mycket om tyckande och moral, och det finns inga enkla sanningar. Likväl har debatten under de senaste åren i mångt och mycket kommit att präglas av grupper som anser sig ha de enkla svaren och lösningarna.

Det kommer vi att få uppleva även här i dag, tror jag. I debatten kommer partier som annars brukar hävda privatmoralens vikt gå upp och slåss för en politik som låter samhället reglera dessa frågor hårdare. Partier som annars brukar säga sig vara anhängare av en fri abort kommer att hävda att de är det just nu. Vad de är i morgon är det ingen som vet, framför allt inte Folkpartiet. Detta är en debatt där regeringen infört begreppet kristen etik för att tillfredsställa kds.

I stora delar av vår omvärld är abort i en eller annan form förbjuden, för dyr eller motarbetad i största allmänhet, så att kvinnor inte själva kan välja huruvida de vill göra abort eller inte. I en Världsbanksrapport som presenterades nyligen påvisas betydelsen av att inkludera säkra, legala aborter i fa-

miljeplaneringen och mödrahälsovården. I rapporten visas klara fakta om sambandet mellan illegala aborter och mödradödlighet.

Vi socialdemokrater har i två reservationer till det här betänkandet klargjort vår samhälls- och människosyn. Jag vill passa på att yrka bifall till dessa reservationer.

Utgångspunkten för vår politik är naturligtvis att antalet aborter skall minskas. Abort är den absolut sista utvägen för många. Abort är inte någonting vi önskar. Självfallet är det mycket bättre om familjeplaneringen fungerar, om alla barn är välkomna och om det finns tillräckligt med kärlek åt dem.

Nu ser tyvärr inte världen ut så. Alla barn föds inte planerade och önskade. Alla barn får inte den kärlek som vi önskar barn, och som vi faktiskt betraktar som en rättighet.

Samhällets nuvarande abortlagstiftning grundar sig på att modern bestämmer om avbrytande av graviditet fram till den 18:e veckan. Med speciellt tillstånd kan abort beviljas fram till den 22:a veckan. Mycket av debatten har kommit att handla om begreppet livsduglighet; om det finns risk för att fostret är livsdugligt vid den tiden. Noterbart är att det är en mycket liten grupp som berörs av det speciella tillståndet för abort fram till den 22:a veckan. Den utgör mindre än 1 % av samtliga aborter.

Orsaken till att gränsen är satt vid 22:a veckan är att fostret bedöms vara livsdugligt därefter, dvs. det klarar sig utanför moderns kropp. Diskussionen kring denna gräns har till och från aktualiserats med anledning av de allt bättre vårdmöjligheterna. Detta är något som kommer till uttryck också i denna riksdagsdebatt.

Av Utredningen om det ofödda barnet och de sena aborterna, SOU 1989:51, framgår att det inom överskådlig framtid inte finns någon möjlighet för fostret att överleva utanför moderns kropp före den 23-24:e veckan. Orsaken är att utvecklingen av luftrören inte hunnit tillräckligt långt. Det kommer heller inte att vara möjligt inom överskådlig framtid; inte med den vård vi i dag känner till eller kan ana.

Att göra något åt bristerna i en sådan fundamental kroppsfunction skulle kräva ingrepp som i sig skulle vara etiskt tvivelaktiga. Detta skulle alltså innebära stora etiska ingrepp, och gränserna för dessa skulle skjutas fram. Till sammans med det faktum att det med förbättrade diagnostiska metoder i dag blir allt lättare att fastställa vilken dag en graviditet påbörjats, förefaller det finnas tillräckliga sakskalet för att avfärda diskussionerna om förändring av tidsgränserna.

Men detta handlar som sagt inte bara om sanningar, utan också om tyckande. Flera rörelser, och däribland riksdagspartiet kds, arbetar i dag inte utifrån fakta, utan utifrån åsikter, för att begränsa och skära ned rätten till och gränserna för den fria aborten.

Kds kvinnoförbund skriver exempelvis att abortlagen snarast skall omprövas och att barns rätt till liv skall vara utgångspunkten för denna prövning. De anser att livet börjar vid befruktningen och att allt liv är lika mycket värt och lika okränkbart.

I en sammanställning av aktuella medicinsk-etiska krav framhåller kds att en ny lag bör införas som ger fostret rätt till liv. Möjlighet till abort skall

Prot. 1993/94:16
27 oktober 1993

Vissa etiska frågor

endast föreligga i undantagsfall. Min fråga till kammarens kds-are är om de står bakom dessa skrivningar. Eftersom kds är ett regeringsparti, börjar man fundera över var övriga regeringspartier står i den här frågan.

I det utskottsbetänkande som utskottsmajoriteten står bakom står det tydligt att det inte nu finns någon anledning att se över abortlagstiftningen. Vi vet ju att regeringsförhandlingar är det omöjligas konst; man ger och tar. Kära, borgerliga riksdagsledamöter; nu när kds har fått sitt vårdnadsbidrag undrar jag: Tänker regeringen ta upp abortfrågan till regeringsförhandlingar? Tänker man göra något slags eftergift åt kds i abortfrågan?

När man läser skrivningarna om att det inte nu är aktuellt att se över abortlagstiftningen, samtidigt som man ser att det inte finns några medicinska skäl att förändra denna linje, frågar man sig om detta är en fråga det kan tänkas kompromissas om.

Vi socialdemokrater markerar i vår reservation tydligt en skillnad. Frågan om livets början anser vi huvudsakligen vara en livsåskådningsfråga, som inte bäst avgörs av politiska församlingar. Det finns, såvitt vi kan se, inga givna sanningar. Man kommer fram till olika slutsatser beroende på vilken livsåskådning man har. Däremot hävdar vi att lagstiftningen och politiken skall skydda livsdugliga foster och barn. I detta finns något som kan liknas vid fakta.

Vad handlar då debatten, kds krav, utskottsbetänkandets ”nu” och motion So412 egentligen om? Ja, inte om när vi är livsdugliga, utan snarare om att göra privatmoral till något slags samhällsmoral.

I dag bestämmer kvinnan själv över sin kropp så länge barnet inte är livsdugligt. Abort är inget enkelt val. Jag tror att flertalet par och kvinnor väljer abort efter långa funderingar, oerhörda kval och av välgrundade skäl. Att vara medveten om att man väljer mellan att föda och att inte föda och att vara medveten om de konsekvenser som följer av beslutet är inte någonting enkelt. Det är inte ett val vi vill tvinga någon till, men det är ett val som ibland måste göras.

Ibland finns det synnerligen goda skäl att faktiskt välja abort. Några exempel är graviditet vid väldigt unga år, sjukdomar, sociala problem, ofrivilliga aborter av olika anledningar. Det är saker som vi alla anser vara ganska goda skäl för att fundera över abort. För att använda kds egen terminologi – dessa frågor avgörs bäst av familjen själv, av den minsta enheten i samhället.

Att säga att föräldrar med lätthet gör abort, tycker jag är att nästan visa förakt för det svåra val som ändå har gjorts. Nu vill kds göra sin egen moral – som innebär inskränkning av rätten till abort även innan fostret är livsdugligt – till allas moral.

Om man delar den uppfattning som kommit till uttryck i kds kvinnoförbunds motioner, och i kds sammanställning av aktuella medicinsk-etiska åsikter, är det anmärkningsvärt att kds i riksdagen inte röstar för de motioner som kräver det. Man nöjer sig med att avvakta och se och avge ett särskilt yttrande. Hade det funnits något mod bakom politiken hade man reserverat sig och röstat för de åsikter som finns i programskrivningarna.

Man kan fundera varför utskottsmajoriteten slutligen hävdar att det behöver göras en ny kartläggning av skälen till att kvinnor väljer abort. Vi kan konstatera att Folkhälsoinstitutet redan har gjort sådana undersökningar.

Man kan fundera vad syftet är bakom förslaget att göra en kartläggning. Vill man hitta nya argument för att försöka begränsa rätten till abort? Vill man hitta vissa skäl för att göra abort som man tycker är mindre lämpliga? Är det något slags prövningsförfarande längre fram i tiden som man försöker motivera utifrån detta?

När det gäller orsaker tror jag att vi redan i dag vet en hel del. Det handlar mycket om den sociala situationen i landet, möjlighet att besöka ungdomsmottagningar och förebyggande arbete. Man kan tyvärr inte säga att regeringens politik gentemot landets kommuner har varit direkt framgångsrik. Detta förefaller mera vara ett halmstrå för abortmotståndarna för att hitta nya argument när de gamla, sakliga argumenten har tagit slut.

Jag tycker att reservationerna till utskottsbetänkandet visar att vi socialdemokrater vill bevara och slå vakt om den fria aborträtten. Vi är litet oroad och konfunderade, och vi önskar få klara besked från den borgerliga utskottsmajoriteten. Vad vissa partier i koalitionen står för vet vi, men vi är intresserade av vad exempelvis Folkpartiet och Centern anser om den fria aborten och vad "nu" i texten i utskottsbetänkandet faktiskt innebär. Det är nog många som undrar det.

Anf. 81 EVA ZETTERBERG (v):

Herr talman! När riksdagen i dag behandlar ämnet etiska frågor, som vi alla är överens om är mycket angeläget – därför att verkligheten, tekniken, förändras oerhört snabbt på det medicinska området – kan jag inte låta bli att undra varför regeringen inte har tagit fram det underlag som finns på olika håll, bl.a. i Medicinska forskningsrådet. Varför tar man inte fram och diskuterar det, och ser till att vi får ta ställning i en rad viktiga frågor?

Jag vill också ta upp frågan om det som står i betänkandet om kristen etik och humanistisk grundsyn, som Martin Nilsson var inne på. Jag har mycket svårt att förstå att begreppet kristen etik tas upp i ett betänkande i riksdagen.

Jag är själv kristen, och jag skäms inte för att gå ut med det – jag vet att vi är många som är kristna i riksdagen. Men jag kan inte tänka mig något mera främmande än att använda sin trosuppfattning i samband med lagstiftning.

Vi vet att människor i vårt land tillhör olika trossamfund, och vi kräver respekt för det. Vi kritiserar hårt andra länder, exempelvis muslimska länder, som använder religionen i lagstiftningssammanhang.

Jag anser att lagstiftningen självfallet måste vara neutral till olika religioner. Jag tycker att det i det här sammanhanget har skett en sammanblandning mellan religion å ena sidan och etik å andra sidan.

Jag står därför bakom den s-reservation där de här frågorna tas upp. Jag anser att det är självklart att utskottet inte skall gå in och tala om reglerna vad gäller frågan om livets början. Det måste betraktas som en klart privat fråga.

Den andra tunga delen i betänkandet gäller aborter. Jag vill gärna börja med att säga att jag är glad över att vi i utskottet är överens om att det inte finns någon anledning att förändra abortlagstiftningen. Vi skall alltså stå fast vid rätten till fri abort. Vi är samtidigt överens om att det är angeläget att

minska antalet aborter, att se abort som en nödlösning. Men det är ingen som kräver en förändring av abortlagstiftningen.

Vi är också överens om att det är viktigt med förebyggande insatser, men vi skiljer oss åt i fråga om hur mycket man skall satsa på det.

Man kan säga att det inte finns någon anledning att hetsa upp sig eller att bli orolig, när vi nu är överens om att inte förändra lagstiftningen. Jag tror ändå att det är viktigt att vi är väldigt uppmärksamma på de här frågorna, eftersom det finns en rörelse som heter Ja till livet, som växer runt om i världen. I USA har det tagit sig mycket tragiska uttryck, när läkare som har utfört abort har blivit mördade. Till sådana ytterligheter har det lyckligtvis inte gått i vårt land, men rörelsen är på frammarsch i Sverige. Den skrämmer mig, därför att man använder mycket känslomässiga argument och därför att man använder barn för att slå mot kvinnor som anser sig ha rätt och behov av att själva bestämma om de skall göra abort eller inte.

Den här rörelsen har också sina anhängare här i riksdagen som driver dessa krav. Det visar sig i de motioner som Martin Nilsson pratade om. Motionerna har inte gått igenom, men de har satt sina spår i texten. Elisabeth Persson från vårt parti kommer senare att ta upp detta mera i detalj.

Jag skulle också vilja beröra några andra frågor om aborter. Det gäller frågan om aborter runt om i världen. Kajsa Sundström har gjort en utmärkt rapport för Världsbanken, och hon har där lyft fram just det faktum att det i dag dör omkring 200 000 kvinnor varje år till följd av illegal abort. I länder där man har legal abort har dödligheten bland kvinnor minskat mycket drastiskt och är nu oerhört låg. Hon tar Rumänien som exempel. Där sköt dödstalen mycket tydligt i höjden när abort gjordes olaglig därför att man ville öka födelsetalen, för att lika drastiskt sjunka när hindret för abort upphävdes 1989.

En rad olika frågor lyfts fram i rapporten, som bl.a. visar att Sverige genom att integrera abortfrågan i familjeplaneringen, ser den som en del i familjeplaneringen, inte som en enskild företeelse.

Jag vill också bara kort beröra frågan om en kartläggning. Vilket syfte har den? Varför skall det göras en kartläggning? Anser vi att det finns "fel" skäl för att begära abort? Vem skall avgöra vad som är "fel" skäl?

Det står i betänkandet att det inte finns anledning att "nu" se över abortlagstiftningen. Jag ställer då frågan: När skall lagstiftningen ändras?

Jag kan inte låta bli, efter att ha läst både motionerna och det särskilda yttrandet av Chatrine Pålsson från kds, att undra om den stora oron för aborter har att göra med det som Margó Ingvardsson, ordförande i RFSU, har sagt i en skrift om aborter:

"En anledning till att abortfrågan är så kontroversiell är att den gör kvinnans sexualitet synlig. En kvinna som väljer abort har uppenbart haft sex för sin njutnings skull och inte i syfte att avla barn."

Kan det här ha något samband med att kds är så kritiskt mot aborter? Uppenbarligen har man inte haft för avsikt att avla barn när man sedan begär abort.

Kds talar om att det är viktigt att förebygga aborter, att se till att antalet minskar ännu mer. Det vill vi alla. Jag och mitt parti har därför lagt fram konkreta förslag om att staten skall stå för gratis preventivmedel till kvinnor

under 21 år. Varför stöder inte kds sådana krav? Det finns i vårt land uppenbara exempel på att sådan försöksverksamhet har varit framgångsrik, och aborttalen har gått ned just genom sådana åtgärder. Varför vill inte kds gå med på det, om man menar allvar?

Jag skulle vilja rikta frågan till Folkpartiet, som är osynligt i debatten och inte ens finns med på talarlistan: Varför har Folkpartiet accepterat de här skrivningarna?

Hur ligger det till med den s.k. samvetsklausulen, som regeringen har beställt och som Folkpartiet också var angeläget om att få fram? Denna samvetsklausul skall, om den genomförs, göra det möjligt för dem som utbildar sig till läkare och barnmorskor att slippa ta del av de avsnitt som handlar om aborter och preventivmedel osv. Kommer Folkpartiet att vilja genomföra en sådan samvetsklausul?

Herr talman! Jag yrkar avslutningsvis bifall till min meningsyttring. Vi i Vänsterpartiet kräver där resurser för att genomföra abortförebyggande insatser med gratis preventivmedel till kvinnor under 21 års ålder. Vi tror också att det är viktigt med en särskild enhet på Socialstyrelsen eller Folkhälsoinstitutet, som har till uppgift att bevaka denna fråga, samla material och kontinuerligt följa den. Jag yrkar bifall till detta, och jag vill instämma i de socialdemokratiska reservationer som finns på området.

Anf. 82 ROSA ÖSTH (c):

Herr talman! Än en gång behandlar socialutskottet en rad frågor som rör livets början. Jag är övertygad om att inte någon anser att det handlar om enkla frågeställningar, i varje fall inte i utskottet. Det är tvärtom med stort allvar och efter noggrant övervägande som vi kommer fram till våra beslut. Att det är så svåra frågor beror på att det ofta är olika intressen som ställs mot varandra, intressen som var för sig väger tungt.

Det handlar om att vi vill tillåta det som är gott i fråga om forskning, och verksamhet som kan rädda liv eller minska mänskligt lidande, samtidigt som vi vill kunna förhindra att det uppstår oetiska konsekvenser. Jag tänker då närmast på fosterdiagnostiken, där gränsdragningen inte är given. När det gäller abortfrågan handlar det om att väga fostrets intresse gentemot den vuxna kvinnans.

Trots att vi i utskottet självfallet har olika referensramar har vi kommit fram till ett i stort sett enigt betänkande, vilket jag är mycket glad för. Ja, det är t.o.m. mer enigt än vad reservationerna möjligen kan ge intryck av, vilket jag skall återkomma till.

Samsynen som gäller hanteringen av dessa svåra frågor och ambitionen att bevaka de etiska intressena ser jag som en garanti för att vi i vårt land inte kommer att tappa kontrollen över en snabb utveckling inom det medicinskt-tekniska området.

Det finns ett antal motioner där man kräver lagstiftning med hänsyn till bl.a. den medicinskt-etiska utvecklingen. Mycket i dessa motioner överensstämmer med vad som tagits upp i tidigare motioner under ganska många år.

När vi behandlat dessa motioner har vi under alla år varit överens om att vi inte kan besluta om den ena eller den andra lagstiftningen utan att vi får ett samlat underlag för en övergripande diskussion beträffande olika etiska

frågeställningar som rör livets början. Ett sådant underlag har vi begärt av regeringen, inte bara av den nuvarande regeringen utan också flera gånger av den förra.

I utskottsmajoriteten har vi inte ändrat oss. Vi anser det fortfarande högst motiverat att vi får en samlad redogörelse för nu kända fakta och slutsatser som kan dras genom de utredningar som har förevarit och skrifter som har getts ut, bl.a. av Statens medicinsk-etiska råd. Ordagrant har vi uttryckt det som att: "Utskottet förutsätter att regeringen noga följer utvecklingen på detta område och återkommer till riksdagen vid lämpligt tillfälle."

Det som vi närmast förväntar oss, och som också bäst överensstämmer med det som vi tidigare har varit överens om, är en skrivelse som kan bli ett underlag för en bred diskussion och som kan leda fram till den lagstiftning som man då anser är nödvändig. Någon beställning om en lagstiftningsproposition har utskottet inte gjort.

Vad reservanterna egentligen vill på denna punkt framstår som något dunkelt. Jag lyssnade mycket noga på vad Martin Nilsson sade, men jag blev inte så mycket klokare. Man efterlyser denna gång en proposition, observera detta, och säger: "Risken finns nu att den medicinsk-tekniska utvecklingen går vidare och att de etiska övervägandena i samband med forskning och tillämpning blir eftersatta inom berörda områden."

Vad är berörda områden om det inte är livets början? Man anser att vi inte skall lagreglera frågor om livets början. Vad vill man?

Det socialdemokraterna i själva verket gör i reservation nr 1 är enligt min mening att argumentera mot en del motioner som finns och inte, som brukligt är, mot utskottsmajoriteten. Jag skulle t.o.m vilja gå så långt som att påstå att man här balanserar på det möjligas gräns. Det handlar snarast om en motivreservation. Det gör att det blir mycket vilseledande. Man ger intryck av att oenigheten i utskottet är större än vad som är fallet.

Ett par motioner tar upp frågan om äggdonationer, som är i lag förbjudet i Sverige. Här har numera kommit fram sådana uppgifter att utskottet anser att den kan vara motiverat med en särskild utredning i frågan.

Flera motioner handlar om abortlagstiftningen. En del vill att man skall skärpa lagstiftningen och sänka gränserna. Andra kräver att man skall ge uttryck för att nuvarande lagstiftning skall gälla. Samtliga motioner avstryks av ett enigt utskott. Vi har inte funnit skäl att nu ändra gällande lagstiftning.

Något som vi också är helt överens om i utskottet, och som vi alltid har varit, är att antalet aborter skall nedbringas. En abort är alltid en nödlösning. Det helt avgörande i sammanhanget är det förebyggande arbetet, vilket också sägs i en lång rad yrkanden. Det finns tydliga bevis på att de förebyggande insatserna har stor betydelse. Vi kan se det genom att antalet aborter har minskat de senaste åren. Det har varit särskilt tydligt bland de yngsta kvinnorna, dvs. de som varit föremål för de flesta insatserna.

Det finns alltså ett mycket stort intresse av att det arbetet kan fortsätta och intensifieras på flera fronter. En bra sex- och samlevnadsundervisning i skolan får inte försummas. Jag vill här betona ordet bra. Ungdomsmottagningarna har visat sig fylla en mycket viktig funktion i det förebyggande arbetet. Vi har från utskottets sida särskilt pekat på hur viktigt det är att man

inte minskar den verksamheten. Det skulle för ungdomarnas del vara mycket olyckligt.

I landstingen har det runt om i vårt land utvecklats skiftande verksamheter, en del mer framgångsrika än andra. Folkhälsoinstitutet har på sitt program fler insatser som syftar till att förebygga aborter m.m.

Vi har från utskottets sida sagt att det är mycket angeläget att fortsätta arbetet på att stärka och förbättra den förebyggande verksamheten. Vi menar att det bör vara en uppgift för Folkhälsoinstitutet att i samråd med Socialstyrelsen analysera förändringarna i aborttalen i olika delar av landet och studera hur dessa förändringar har samband med olika typer av insatser.

Reservation nr 2 handlar om att några ord har strukits i majoritetsskrivningen, en förändring som jag inte tillmäter någon egentlig betydelse i sak. Jag gissar att man velat läsa in saker i skrivningen som inte finns där. Det är mot detta obefintliga som man reserverar sig.

När det slutligen är fråga om meningsyttringen från Vänsterpartiet ansluter den, som Eva Zetterberg själv har sagt, i stor del till de reservationer som jag har nämnt. Man har därutöver två ytterligare yrkanden. Det första är att staten skall svara för gratis p-pillerutdelning åt alla under 21 år. Enligt utskottet är det en uppgift som inte ligger på statens bord utan bör ankomma på landstingen att ombesörja.

Det andra kravet är att det skall inrättas en särskild enhet under antingen Socialstyrelsen eller Folkhälsoinstitutet för att nationellt handha det förebyggande arbetet. Det är i och för sig riktigt att det måste finnas ett organ som ansvarar för det övergripande arbetet, men nu har vi ju inrättat Folkhälsoinstitutet. Det är ett institut som mer renodlat skall driva det förebyggande folkhälsoarbetet, där abortförebyggande arbete ingår. Jag kan därför inte se någon anledning att nu ytterligare spalta upp arbetsfördelningen på det nationella planet.

Herr talman! Jag yrkar avslag på reservationerna och meningsyttringen och bifall till utskottets hemställan i dess helhet.

Anf. 83 MARTIN NILSSON (s) replik:

Herr talman! Vad det gäller reservation 1 tror jag alla är överens om att det finns en viss sakskillnad mellan att försöka lagreglera när livet börjar och att försöka lagreglera olika saker som handlar om livets början, däribland t.ex. fosterdiagnostik. Vi vill ha en proposition som möjligen innehåller lagförslag, som innehåller regler och andra olika styrmedel som finns för att få en samlad översyn av detta. Det har vi varit överens om, precis som Rosa Östh säger.

Problemet är att den regering som gick till val, och kom till makten, på argument om en etisk politik och ställningstaganden inom just de här frågorna, har varit oförmögen att fatta sådana beslut. Det skildrar kanske bäst den motsättning som finns inom regeringen.

Det är sakfrågan även när det gäller reservation 2. Jag noterar att Rosa Östh, när hon nu talar, inte säger att det inte "nu" finns någon anledning att se över lagstiftningen. När detta var uppe i utskottet väckte vi frågan och ansåg att detta "nu" faktiskt antyder att man så småningom är beredd att göra en förändring och en översyn.

När vi visar att det sakligt sett inte finns några orsaker att inom överskådlig framtid se över dessa tidsgränser avvisar majoriten detta. När man avvisar vårt yrkande är det inte helt ologiskt – det tror jag att Rosa Östh håller med om – att hävda att det måste finnas en orsak till att vilja skriva ”nu” i det här sammanhanget. Särskilt som jag noterar att utskottsmajoritetens företrädare inte alls besvarar de frågor jag ställde om vad ”nuet” innebär. Innebär det att man är beredd att förhandla? Innebär det att regeringen och regeringspartierna funderar eller diskuterar att förändra de tidsgränser som finns i dag?

Sedan kan jag hålla med Rosa Östh om det faktum att vi är överens, och har varit överens, på många punkter. Det är jättebra. Det gäller kanske framför allt det förebyggande arbetet. Men dessa frågor är skönhetsfläckar. Vi vet inte riktigt vad de innebär. Vi känner faktiskt oro när vi ser hur förhandlingarna i regeringen äger rum och när vi ser att kds, som har en uttalat annan syn, är med i dessa förhandlingar. Det vore värdefullt om Rosa Östh kunde förklara utskottsmajoritens synpunkt i den frågan.

Anf. 84 ROSA ÖSTH (c) replik:

Herr talman! Först har vi den fråga som Martin Nilsson tog upp, där han fortfarande hävdar att det skulle vara någon skillnad mellan vad vi i majoriteten vill lagstifta om och vad reservanternas anser. Som jag tidigare har sagt, och som framgår av betänkandet, har vi inte begärt någon lagstiftning alls. Det är tvärtom så att vi i enighet har avstyrkt alla motioner som har begärt en lagstiftning. Därför är det inte heller relevant för reservanternas att diskutera den frågan eller att tala om hur en eventuell lagstiftning skall se ut.

Sedan kommer vi till det lilla förhatliga ordet ”nu”. Visst har vi stor betydelse i Sveriges riksdag, Martin Nilsson. Men det är möjligen så att Martin Nilsson tillmäter oss en större betydelse och en större makt än vad vi faktiskt har. Alldeles oavsett om vi brukar ordet ”nu” eller om vi utesluter det, kan vi bara besluta under den tid som vi sitter här, dvs. under nuvarande riksmöte. Hur vi än uttrycker oss – det gäller vilket område och vilken fråga som helst – kan kommande riksmöten upplösa våra beslut och komma med något helt annat. Det är egentligen en diskussion om påvens skägg när vi diskuterar om vi skall ha med ”nu” eller inte.

Jag kan ge ett direkt svar på den fråga som Martin Nilsson ställde om huruvida vi planerar en förändring av abortlagstiftningen. Jag vågar säga att det inte kommer något förslag från den här regeringen om en förändring på den här punkten. Jag hoppas att Martin Nilsson litar på att jag har kännedom om det.

Anf. 85 MARTIN NILSSON (s) replik:

Herr talman! Jag vill tacka Rosa Östh för det svaret. Det är bra. Det är bara synd att man inte kunde vara så tydlig när vi diskuterade detta i utskottet. Även om det är ett litet ord, och även om kommande riksdagar kan fatta vilka beslut de vill, används ordet ”nu” i detta sammanhang som ett förtydligande om att det inte är aktuellt just nu, men att man längre fram mycket väl kan tänka sig att inta en annan inställning. Det är bra om detta inte är den politik man tänker föra.

När vi ser de eftergifter som har förekommit på ett antal områden och när vi ser att utskottsmajoriteten har skrivit in t.ex. epitetet kristen etik finns det orsak att vara orolig. Den oron har inte bara Socialdemokraterna gett uttryck för, utan även Vänsterpartiet i sin meningsyttring.

Detta var klagande besked. Jag hoppas att vi kan lita på att de beskedet gäller för den borgerliga majoriteten.

Anf. 86 ROSA ÖSTH (c) replik:

Herr talman! När det gäller diskussionen om etik och religion, om kristen etik osv., håller jag med om att det kan diskuteras vilket som är det absolut korrekta språkbruket i det här sammanhanget. Däremot anser jag inte att den diskussionen har någon avgörande betydelse i det här sammanhanget.

Vi är ändå överens om själva kärnan i de olika begrepp som vi använder oss av, nämligen alla människors lika värde. Även reservanterna har sagt att det förenar oss i en samsyn. Alla människors lika värde är avgörande för hur alla dessa frågor skall hanteras. Det gäller gen-etiken, fosterdiagnostiken, abortfrågorna osv. Det måste vara en bra grund att utgå från när man framöver vill hålla fast vid den stora enighet som vi faktiskt har haft i utskottet under en lång tid i dessa frågor. Jag anser att det här betänkandet bekräftar att den enigheten fortfarande råder.

Anf. 87 EVA ZETTERBERG (v) replik:

Herr talman! I mitt anförande betonade jag att jag var glad över att utskottet var enigt på punkten om att det inte finns anledning att ändra abortlagstiftningen. Det finns inga förslag om detta. Det är mycket bra. Jag är också glad för att Rosa Östth sade att det inte finns några funderingar hos regeringen på att ändra lagen.

Men jag undrar om Rosa Östth inte kan förstå den oro som många av oss känner. Martin Nilsson och jag har gett uttryck för den, men det är inte så att vi två är ensamma. Det finns många tusentals kvinnor runt om i vårt land som befinner sig i den här situationen och många kvinnor som har upplevt en abort som känner starkt för den frågan. De är oerhört oroade över detta.

Även Rosa Östth måste väl ha reagerat på rapporterna från USA där läkare har mördats på grund av att de har utfört aborter. Det gäller även rapporter från Polen där man har en förändrad lagstiftning som har gjort abort olaglig att genomföra på eget bevåg. I Tyskland finns det också stora förändringar jämfört med det gamla Östtyskland där rätten till abort var fri. Det finns en rad områden där jag inte förstår att man kan låta bli att bli orolig när man ser att det finns en stark rörelse mot aborter i vårt land.

Denna rörelse är mycket militant och har t.o.m. haft möte i riksdagshuset för att driva på sin sak. Då finns det väl anledning att vara noga och mäta varje ord och värdera vad de står för. Om Rosa Östth, Martin Nilsson och jag är överens om dessa frågor förstår jag inte varför inte Rosa Östth förstår betydelsen av att man uttrycker sig mycket exakt.

Jag vill också ställa en ytterligare fråga till Rosa Östth. Jag fick inget besked från majoriteten i frågan om samvetsklausulen. Inte heller fick jag något svar när det gällde kristen etik och kristen grundsyn, den sista fråga som Rosa Östth tog upp. Skall religion ingå som en del i lagstiftningen? Vad gäller

människors lika värde återfinns samma värdering i flera religioner. Den omfattas inte bara av kristendomen.

Jag tycker att det för oerhört långt och totalt fel, om man låter en viss religion avspeglas i lagstiftningen och i diskussionen om den. Jag tycker att det strider mot religionsfriheten i vårt land. Det hade räckt mycket väl – om man nu inte har för avsikt att lyfta fram enbart kristendomen – att hävda en humanistisk grundsyn, om majoriteten ville hålla fram respekten för människoliv och för människors lika värde. Men det gjorde man inte, Rosa Östh, utan valde att betona just den kristna etiken.

Anf. 88 ROSA ÖSTH (c) replik:

Herr talman! Jag kan, Eva Zetterberg, mycket väl förstå att många känner sig oroade över de motsättningar som framkommer i samhället och som kan te sig hotfulla för många grupper. Men jag menar inte att det finns skäl att läsa in något fog för denna oro i utskottets skrivning. Det är viktigt att hålla isär vissa yttringar som förekommer i samhället i stort och vad vi i utskottet hävdar. Det som gäller här och som vi skall diskutera nu är det som redovisas i betänkandet från socialutskottet.

Jag vågar faktiskt säga att det är ett tydligare avståndstagande från en direkt ändring av lagstiftningen än vad vi har haft vid många tidigare tillfällen, när socialdemokraterna var i majoritet. Jag föreslår därför att övriga debattörer i fortsättningen håller sig till det som framhålls i utskottsmajoritetens skrivning i betänkandet.

Jag var i mitt svar till Martin Nilsson inne på den kristna etiken, och jag ser inte någon anledning att upprepa det. Jag har redan sagt att man kan diskutera vilka formuleringar som skall användas i vårt samhälle. Experterna på språkområdet är inte överens om vilka formuleringar som är de riktiga. Men jag upprepar än en gång att det viktigaste är att vi har en gemensam syn på alla människors lika värde.

Samvetsklausulen har inte tagits upp i betänkandet. Någon behandling av den frågan i form av proposition är inte aviserad, och den är inte invävd i något annat sammanhang, varför jag inte har någon anledning att ytterligare gå in på den.

Anf. 89 EVA ZETTERBERG (v) replik:

Herr talman! Rosa Östh säger att man kan diskutera formuleringar i betänkandet. Ja visst, men de finns ju på pränt. Det som nu anförs är att det skall grundas på kristen etik. Diskussionen har närmast sig ett beslut, och det är dettas utformning som vi måste se på. Där finns faktiska formuleringar, och det är ordet nu som inger oro.

Jag vill upprepa att det inte är därför att det i sig är roligt med polemik som någon av oss väcker dessa frågor utan därför att det finns en spridd oro i vårt land för att de krafter som vill förändra abortlagstiftningen – de finns också här i Sveriges riksdag – skall få igenom sina krav. Det är inte märkligt att vi tolkar in sådana i betänkandets formuleringar.

Om Rosa Östh har svårt att förstå den oro som jag känner på detta område, kan jag rekommendera henne att vid senare tillfälle tala med Margó Ingvardsson, som finns här i salen och som säkerligen har fått många samtal

till RFSU från kvinnor som är oroade och vill höra vad som är på gång på detta område. Den informationen kan kanske ges efter det att denna debatt är slut.

Prot. 1993/94:16
27 oktober 1993

Vissa etiska frågor

Anf. 90 ROSA ÖSTH (c) replik:

Herr talman! Eva Zetterberg var nog inte riktigt uppmärksam under min förra replik. Vad jag sade var att jag kunde förstå att det fanns oro bland vissa kvinnor på grund av de rörelser som har förekommit. Men jag vill ytterligare en gång säga att denna oro absolut inte avspeglas i majoritetsskrivningen i utskottets betänkande, och jag hävdar fortfarande att den är av avgörande betydelse.

När det gäller den kristna människosynen konstateras ju i den reservation som Eva Zetterberg har anslutit sig till att det mellan kristen människosyn och humanistisk människosyn förekommer en principiellt viktig samsyn på existensen av det lika människovärdet. Det är också alltid i detta som diskussionen utmynnar, och det är det som hela betänkandet utgår från. Det har också varit utgångspunkten i vårt tidigare arbete.

Vi har i stor enighet kommit fram till hur vi skall hantera dessa frågor. Jag hoppas att vi skall kunna behålla denna samsyn. Jag tror inte att det är bra för kvinnors oro eller för utvecklingen i samhället att vi försöker skapa motsättningar där sådana inte finns. I utskottet och i riksdagen i övrigt finns inte sådana motsättningar som Eva Zetterberg och Martin Nilsson här vill göra gällande skulle finnas. Jag vill därför rekommendera övriga debattörer att fortsätta att verka i enighet för dessa frågor. I annat fall är det risk för att vi tappar kontrollen över utvecklingen. Vi har hittills varit överens om vilken väg vi skall gå, nämligen att minska antalet aborter men att det skall ske genom förebyggande arbete.

Anf. 91 CHATRINE PÅLSSON (kds):

Herr talman! Jag vill först yrka bifall till utskottets hemställan.

Jag är glad för att utskottsmajoritetens behandling i detta betänkande är så positiv. Det här är mycket viktiga frågor, och de är mycket svåra. Jag hoppas att debatten skall präglas av ödmjukhet och saklighet.

Jag vill till att börja med ta upp den kristna etiken. Jag känner att socialdemokraterna mycket gärna vill klippa sönder denna på olika områden. Det försökte nu även Eva Zetterberg göra med mycket stor emfas. Det har jag ännu mindre förståelse för. Jag vill rekommendera en artikel i tidningen Dagen den 23 oktober, enligt vilken Mona Sahlin, partikamrat med Martin Nilsson och partisekreterare i hans parti, uppenbarligen inte delar deras grundsyn på kristen etik.

Under de senaste åren har vi märkt en tydlig minskning av antalet aborter. Jag hoppas att detta är mycket positivt för oss alla. Det är viktigt att komma ihåg att abort alltid är en nödlösning. Det innebär att samhället måste göra sitt yttersta för att genom praktiskt stöd försöka undvika aborter.

Samhället bör också på olika sätt intensifiera och utveckla arbetet med att förebygga aborter. Liksom utskottet anser jag det nödvändigt att i det arbetet analysera de insatser som gjorts och granska sambanden mellan föränd-

ringar i aborttalen och de förebyggande insatserna. Jag anser att en kartläggning av varför kvinnor väljer abort är nödvändig.

Det vore också angeläget med en utvärdering av de erfarenheter som kan göras av uppföljning och stöd som ges till kvinnor och män efter en abort. Detta är en viktig aspekt, som ofta har glömts bort. Vi har ett ansvar för hela denna situation. I en sådan utvärdering skulle också kunna analyseras hur samhället kan hjälpa till för att förebygga nya abortsituationer men också ge ett viktigt och angeläget stöd till framför allt kvinnan. Kvinnan och fostret är två individer, och båda har ett skyddsvärde.

En mycket viktig problemställning i detta sammanhang är det faktum att gränsen för möjlig överlevnad stadigt har sjunkit.

I dag kan enstaka barn som föds efter tjugotredje graviditetsveckan överleva. I USA har man t.o.m. räddat barn födda under den tjugoförsta graviditetsveckan. Felmarginalen vid tidsbestämning av ett fosters verkliga ålder är en–två veckor. Socialstyrelsen kan i dag bevilja abort t.o.m. tjugoundra graviditetsveckan, om synnerliga skäl föreligger.

Med nuvarande regler finns det därmed ökad risk att aborter utförs när fostret har en chans att överleva. Även om denna aspekt inte får skymma den etiska huvudfrågan, måste den lyftas fram och diskuteras vidare. Vidare diskussioner är också nödvändiga när det gäller den nuvarande abortlagstiftningen. 1974 års abortlagstiftning bygger faktiskt på andra förutsättningar än de som ligger till grund för slutsatserna i utredningen Den gravida kvinnan och fostret – två individer. Detta kräver klargöranden. I utredningen sägs att frågan inte kan anses färdigbehandlad. Många frågor kvarstår.

Det är dock inte bara abortfrågan som måste bli föremål för en samlad, vidare diskussion. Även frågeställningar inom det medicinsk-biologiska forskningsområdet och verksamheter vid livets början måste föras fram. Liksom utskottet konstaterar jag att utvecklingen inom detta område är snabb. Det skapar nya förutsättningar för den medicinska verksamheten och svåra etiska problem. I Läkartidningen nr 23 för 1993 skriver Svenska läkaresällskapets delegation för medicinsk etik: Dags att sätta gränser för fosterdiagnostik. Man talar om den problemställning som finns och som läkare ute i vården i dag brottas med. Vi politiker behöver lyfta fram och diskutera, ge och ta synpunkter. Just därför anser jag att vi, med ledning av de delfrågor inom detta område som riksdag och regering har fattat beslut om under senare år, måste ta ett helhetsgrepp för att få ett bättre underlag för framtida ställningstaganden. Fasta etiska normer är nödvändiga för att möta nya tekniska landvinningar och metoder. Varje tillämpning måste relateras till de etiska konsekvenserna. Behovet av en samlad lagstiftning kring medicinsk verksamhet och forskning vid livets början är mycket stort och får inte negligeras.

Jag vill avsluta med att säga att det nog inte finns någon som har enkla lösningar på dessa stora problem. Ingen har gett sig ut för att ha det. Men när det gäller etik och moral är det viktigt att vi gör skillnad på dessa två begrepp. Jag vill rekommendera att vi analyserar det vi säger när det gäller etik och moral. Kom ihåg att livet börjar när det börjar. Det är inget kds har kommit på. Det börjar vid befruktningen. Att värna livet är en uppgift vi

har, alltifrån dess början till slut. Jag yrkar bifall till utskottets hemställan. Jag vill också påminna om det särskilda yttrande jag står bakom.

Prot. 1993/94:16
27 oktober 1993

Vissa etiska frågor

Anf. 92 MARTIN NILSSON (s) replik:

Herr talman! Chatrine Pålsson och jag, kds och Socialdemokraterna, står ganska långt ifrån varandra i dessa frågor. Det är bara att konstatera. Jag tänker inte göra någon ansats att försöka övertyga Chatrine Pålsson om det riktiga i rätten till fri abort. Jag ställde en fråga i mitt anförande, men jag tycker inte att jag fick svar på den.

Det är möjligt att det jag nu säger är att grovt förenkla och generalisera bilden. Men det som kommer till uttryck i exempelvis kds kvinnoförbunds material, i Kristdemokratiska samhällspartiets uppfattning om samhällets uppställning av medicinsk-etiska krav och den åsikt som Chatrine Pålsson gav uttryck för, innebär att mänskligt liv finns från det befruktningen äger rum, att människan har ett okränkbart värde osv. Jag förstår inte hur man med den inställningen så oreserverat kan ställa upp bakom utskottets skrivning. Det innebär ju att man accepterar nuvarande abortregler. Det måste vara ett oerhört stort dilemma. Det måste också vara ett dilemma att gå emot de krav som ens parti står för i dessa frågor. Just nu går ni som katten kring het gröt. Ni vågar inte säga rakt ut att ni står för de synpunkter som finns i ert program.

Vi socialdemokrater har preciserat att det enligt vår synpunkt handlar om att skydda de barn som är livsdugliga, som har uppnått den tidpunkt då man är livsduglig. Här försöker Chatrine Pålsson att föra in resonemang om att det i USA, i vissa enstaka fall, har fötts barn i tjugonde eller tjugoförsta graviditetsveckan och att felmarginalen för tidsbestämmande av när graviditeten påbörjades är en–två veckor. Det är inte den bild som den statliga utredningen, Den gravida kvinnan och fostret – två individer, har kommit fram till. Där redovisar man andra slutsatser. Det är möjligt att man i USA har annan forskning och annan teknik. Men det är inte den verklighet vi i Sverige i dag lever i. Det är inte någon allmängiltig verklighet. Det är i så fall extrema undantag. Jag skulle gärna vilja ha svar av Chatrine Pålsson. Jag tycker att detta är anmärkningsvärt.

Anf. 93 CHATRINE PÅLSSON (kds) replik:

Herr talman! Martin Nilsson ställde frågan om vi står för vårt partiprogram. På den frågan svarar jag ja. Jag tycker att det är utmärkt att Martin Nilsson sätter sig in i kds program. Jag rekommenderar honom varmt att fortsätta med det.

I utskottsbetänkandet lyfter man fram vikten av rätten till liv i vårt samhälle. Man talar också om hur viktigt det är att vi tar ett helhetsgrepp på dessa frågor. När det gäller demokratins allra djupaste dimension, nämligen människovärdet och människolivet, hoppas jag att även Socialdemokraterna vill stå för denna syn på människovärdet.

Flera tunga remissinstanser har vid behandlingen av Fri- och rättighetskommitténs betänkande berört frågan om rätten till liv. Jag har utvecklat det något i mitt särskilda yttrande. Det är Advokatsamfundet, Länsrätten i Stockholm, Svea hovrätt m.fl. Regeringen kommer naturligtvis att få anled-

ning att överväga dessa frågor i ljuset av de remissynpunkter som framförts. Man måste ta ett helhetsgrepp, och regeringen måste formulera detta i sin skrivning. Det är nödvändigt för den medicinska verksamheten vid livets början. Jag tror egentligen inte att vi har en annorlunda inställning. I de gamla utskottsbetänkanden jag har läst, från tiden innan vi kristdemokrater fanns här i kammaren, har liknande synpunkter framförts. Jag hoppas att vi kan fortsätta med det.

Anf. 94 MARTIN NILSSON (s) replik:

Herr talman! Poängen i det vi säger är att frågan om livets början inte är någon enkel fråga. Här har man olika synpunkter, utifrån olika utgångspunkter. Chatrine Pålsson hävdar exempelvis i sitt inlägg att livets början är vid befruktningstillfället. Tuve Skånberg, som skall upp i debatten senare, har överlämnat ett par frågor till mig som jag tacksamt tagit emot. De innebär att han hävdar att fostret vid sex veckors ålder uppvisar EKG, hjärtat slår osv. Somliga kommer säkert att hävda att det är vid den tidpunkten livet börjar. Det är enklare och en tydligare indikation när det gäller att fastslå livsduglighet. Det är poängen med lagstiftningen.

Jag tycker inte att jag fick något svar på min fråga. Hur kan man rösta för utskottets hemställan, om man har den grundinställning som Chatrine Pålsson har? Det står i det program från kds som heter Sammanställning av aktuella medicinsk-etiska krav, att möjlighet till abort endast skall föreligga i undantagsfall. Anser Chatrine Pålsson att det betänkande vi har antagit i utskottet, som Chatrine Pålsson har röstat för, innebär att abort tillåts endast i undantagsfall? Om inte, varför röstar hon inte för en sådan linje? Vad innebär undantagsfallen? Jag tycker fortfarande att talet klingar tomt i svaren på dessa frågor. Jag tror att många skulle vilja ha reda på det.

Vi har fått veta vad utskottsmajoriteten anser. Jag antar att Folkpartiet, Centern och Moderaterna står bakom skrivningarna, där det sägs att regeringen inte avser återkomma med nya förslag om abortlagstiftning. Det tycker jag låter bra. Men uppenbarligen är det mot kds politik. Vad innebär kds politik? Konkretisering, tack!

Anf. 95 CHATRINE PÅLSSON (kds) replik:

Herr talman! Allt liv har samma värde. Martin Nilsson vill gärna prata om den funktionella synen på livet, och jag delar inte riktigt den synen.

För oss kristdemokrater gäller det att komma en bit på vägen mot vårt mål. Målet är att höja människovärdet i alla delar. Då handlar det inte i första hand om att göra något akut, utan om att föra frågan framåt. Ibland vill vi ta tio steg på vägen mot målet. Vi kan kanske bara ta fyra steg, men vi går i alla fall åt rätt håll.

Jag hoppas att Martin Nilsson har hört talas om Genève-deklarationen. Den skrevs 1948. Alla läkare, åtminstone i Europa, jobbar efter den. Där står det inskrivet att läkare förbinder sig att skydda livet alltifrån befruktningssögonblicket till dödsögonblicket. Det är ingen kristdemokratisk läkargrupp som har formulerat detta. Det har gjorts i ett mycket större forum.

Jag rekommenderar Martin Nilsson att ta del av de synpunkter som finns från läkarhåll.

Herr talman! Alla barn borde ha rätt att födas välkomna och önskade och att få växa upp i en kärleksfull miljö. Att bli gravid och med glädje och förtröstan kunna se fram emot födseln och sedan få föda ett efterlängtat barn är den största lycka – tror jag – en kvinna kan uppleva.

Att bli gravid men inte vilja sätta barn till världen eller inte kunna ta vara på barnet är på motsatt vis något alldeles förskräckligt. Önskade graviditeter har plågat kvinnor i alla tider. Jag och många med mig anser att det är ett civiliserat samhälles skyldighet att bespara kvinnor det lidande som önskade graviditeter innebär.

I Sverige – men dess värre inte i alla andra länder – har kvinnor rätt till det man i dagligt tal kallar fri abort. Det innebär att abort får utföras, med vissa reservationer, när en kvinna begär det. Reservationerna gäller främst att kvinnan inte skall utsättas för fara.

Om det finns anledning att anta att fostret är livsdugligt får abort inte utföras. Detta står uttryckligen skrivet i abortlagen, och den borde verkligen läsas av dem som antyder att foster som är livsdugliga aborteras. Att göra så strider mot den svenska abortlagstiftningen, och vi får utgå från att det absolut inte förekommer.

Vi har, herr talman, en bra abortlagstiftning. I dag görs 92,7 % av alla aborter före tolfte graviditetsveckans utgång. Bara 7 % av aborterna sker senare, dvs. mellan trettonde och artonde graviditetsveckan. Omkring 200 aborter per år görs efter artonde graviditetsveckan, och då krävs det att Socialstyrelsen har givit kvinnan tillstånd och att det föreligger synnerliga skäl.

Jag upprepar att tillstånd inte kan ges om det finns anledning att anta att fostret är livsdugligt. Detta står skrivet i lagens 3 §, sista meningen.

Nu ifrågasätts abortlagen. Jag skall ta upp några punkter där jag vill ha klargörande och förtydligande av det ifrågasättande av lagen som har förts fram i motioner. Eftersom motionerna är återgivna i betänkandet hoppas jag att det går bra.

Ulla Tillander m.fl. från Centerpartiet kräver exempelvis skärpt tidsgräns för abort. Motionärerna motiverar detta med att antalet aborter är för högt och att den takt som antalet aborter sjunker med är för långsam.

Herr talman! För det första finns det inga fasta tidsgränser i vår abortlagstiftning. Det kan man konstatera genom att läsa innantill. För det andra sker 97 % av alla aborter mycket tidigt. För det tredje sjunker aborttalen med i genomsnitt 4–5 % varje år. För det femte visar all erfarenhet att ju svårare det är att få abort desto senare görs aborterna.

För att sänka aborttalen, vilket motionärerna säger sig vara ute efter, krävs det alltså andra åtgärder än sänkta tidsgränser. Det står faktiskt inte någonting om dessa tidsgränser i lagen.

Jag vill ta upp frågan om sena aborter, eftersom dessa är ett viktigt argument i abortmotståndarnas formuleringar.

Man vet att många av de kvinnor som gör abort mellan tolfte och artonde veckan av någon anledning har erkänt sent för sig själva och omvärlden att de är gravida. De har helt enkelt förnekat graviditeten. Ibland kan en sådan förnekelse hänga samman med skräck eller oro för att bli gravid. Det kan

också handla om en förnekelse av kvinnligheten eller av kroppens funktioner.

En annan grupp av de 7 % kvinnor som gör sena aborter består av kvinnor som missbrukar droger eller alkohol. De misshushållar av den anledningen med sig själva eller struntar helt enkelt i de signaler som tyder på graviditet, exempelvis utebliven menstruation.

Är det dessa kvinnors aborter som abortmotståndarna vill förhindra? Är det dessa kvinnor som ni till varje pris skall tvinga att bli mödrar mot sin vilja? Jag skulle väldigt gärna vilja ha svar på den frågan. Ulla Tillander är inte här i dag, men det kanske finns någon annan företrädare för motionärerna eller för Centerpartiet som kan svara på det.

Herr talman! Särskilt i kds vill man gärna låta påskina att förutsättningarna för vår abortlagstiftning har ändrats. Det påstås exempelvis i Rose-Marie Frebrans och Stefan Attefalls motion att den grundideologi som lagen bygger på – synen på fostret som en del av kvinnans kropp – har ändrats. Också Chatrine Pålsson var inne på den frågan i sitt anförande.

I Ulla Tillanders flerpartimotion står det skrivet att man i dag har gått ifrån uppfattningen att fostret är en del av kvinnans kropp och att man i stället utgår från att modern och barnet är två individer.

Herr talman! Det här är lösa påståenden som förs fram som sanningar. Jag vill verkligen ha klarlagt vem motionärerna åsyftar när de använder ordet "man". Vem eller vilka är det som har gått från en uppfattning till en annan? Motionärerna skriver att grundförutsättningarna har ändrats. Vem har ändrat dessa grundförutsättningar för abortlagens uttryck och formuleringar? När ändrades de? I vilket avseende har de ändrats?

Det är viktiga frågor. Jag och många med mig vill ha klart besked på dessa punkter. Det som förs fram är inte sanningar utan påståenden som inte står för någonting annat än motionärernas personliga uppfattningar.

Ulla Tillander sätter i sin motion också likhetstecken mellan orden "foster" och "barn". Det kan man inte göra, herr talman. Vi har två olika ord i svenska språket för dessa två begrepp. Det är viktigt, särskilt när det gäller aborter.

Den svenska lagstiftningen är entydig på denna punkt. Vi aborterar inte barn. Att slarva med språket på detta till synes oskyldiga sätt luktar Livets ord lång väg. Men det är inte så oskyldigt som det i förstone kan tyckas.

Det har refererats till ett betänkande, SOU 1989:51, som har den mycket olycksaliga titeln Kvinnan och fostret två individer. Att från denna rubrik dra de slutsatser som motionärerna och debattörerna här nu gör är, menar jag, orimligt. Det finns inget fog för den argumentationen i SOU 1989:51.

En graviditet är en process som sker i kvinnans kropp. Den kan inte ske utanför kvinnans kropp. Det tror jag inte någon kan argumentera emot.

Aborter handlar om ingrepp, och abortlagstiftningen handlar om vem som skall ha rätt att begära att det ingreppet utförs. Utredningen diskuterar vissa problem och lämnar en del frågor obesvarade. Man kommer i rapporten faktiskt till slutsatsen att abortlagen fungerar väl och att det inte finns någon anledning att ändra den.

Det är inte så att någon ideologi eller grunduppfattning har ändrats. Motionärerna *vill* ändra, men "man" har inte ändrat sig.

Jag skall ta upp ett sådant här försåtligt påstående till. Det står i betänkandet, återgivet från en motion: "Abort får aldrig ses som en teknisk fråga om t.ex. olika preventivmedelsmetoder." Bortsett från den något konstiga formuleringen, undrar jag: Finns det någon i det här landet som ser abort som en teknisk fråga om t.ex. olika preventivmedelsmetoder? Vem eller vilka är det i så fall?

Så några ord om Chatrine Pålssons inlägg här tidigare och vad hon säger i det särskilda yttrandet. I yttrandet har Chatrine Pålsson lagt sig till med ett slagord som emanerar, kan jag berätta, från vänsterns kvinnor på 70-talet när vi slogs för de fria aborterna: Abort är alltid en nödlösning.

Med det ville vi säga att abort inte, som dåtidens motståndare påstod, är något lättvindigt. Det är inte så att kvinnor begär att få abort hur som helst, utan det är en nödlösning.

Det är litet smart att lägga sig till med det uttrycket, och jag måste erkänna att jag hajade till när jag läste det. Men sedan står det så här: "– samhället skall göra sitt yttersta för att genom praktiskt stöd försöka undvika abort. Detta gäller även efter det att graviditet konstaterats."

Jag vill, precis som tidigare Martin Nilsson och andra, gärna få ett klargörande av vad kds egentligen menar. Var står ni i abortfrågan? Står ni bakom betänkandet? Står ni bakom det särskilda yttrandet? Eller stöder ni fortfarande de tidigare refererade skrivningarna?

Menar ni vad som står i det särskilda yttrandet, kan man bara tolka det på det sättet att samhället skall göra sitt yttersta att övertala kvinnor, som har blivit gravida men som inte vill ha barn, att ändå föda oönskade barn. Eller menar ni det som står i betänkandet, som ni står bakom, nämligen att vi har en bra abortlag och att det inte finns någon anledning att ändra den?

Det här "nuet" har diskuterats så mycket, så jag tänker inte ta upp det mer än att jag vill påpeka att jag inte kan tänka mig att socialutskottet skiljer sig från andra utskott, som är synnerligen noggranna med även sådana ord som "nu" och "kunde". Åtminstone i det utskott där jag mestadels tillbringar min tid, kulturutskottet, tidigare också lagutskottet, är vi mycket noga när vi pillar in ett "nu" eller tar bort ett "nu". Att påstå att det inte betyder någonting, tycker jag är ganska allvarligt.

Jag vill tro Rosa Östh på hennes ord, när hon säger att hon själv inte står bakom detta "nu", men jag tycker att det här är litet allvarligt. Jag går inte på talet om att läsa in för mycket. "Nuet" är viktigt.

Huvudpunkten är, har vi fått höra här, att vi har en bra abortlag och att det inte finns någon anledning att ändra den. Men det finns en annan anledning till att det är väldigt viktigt med reservation 2, och det är att utskottet skriver att man vill ha en kartläggning för att närmare ta reda på orsaken till att kvinnor väljer abort.

Nu är det faktiskt så, herr talman, att enligt abortlagen behöver kvinnan inte ange skäl för att begära abort. Det är liksom en av poängerna med den fria aborten. Man kan alltså inte kräva att kvinnor i framtiden skall ange skäl och sedan göra statistik på skälen. Man kan inte heller gå in i befintliga journaler och titta där, för där skall det egentligen inte stå någonting.

Det här är viktigt att påpeka för kammarens ledamöter. Om man vill behålla den nuvarande abortlagen och inte pillar på den, måste man stödja re-

servation 2, en reservation som Vänsterpartiet också står bakom naturligtvis. Hur man skall kunna tänka sig en kartläggning utan att ändra abortlagen i det här avseendet, förstår jag inte. Det vore intressant att få reda på.

Om man däremot verkligen vill veta vad som gör att kvinnor tvingas välja abort, går det att ta del av en mängd rapporter. Exempelvis har en gynekolog som heter Kristina Holmgren gjort djupintervjuer med patienter som hon har haft och med deras tillstånd – utan namn naturligtvis – publicerat resultatet.

Av dessa intervjuer framgår att den helt dominerande orsaken till att kvinnor väljer abort är att de inte tror på relationen med den presumtive fadern. Kvinnorna inser att de skulle komma att stå helt ensamma med ett barn. De har inte velat bli gravida, och de vill inte vara ensamstående mödrar. De vill att deras eventuella framtida barn skall födas efterlängttade och ha två föräldrar.

Relationen till de män som har gjort dem gravida är alltså främsta skälet för att de vill ha abort. Det är inte bostadsbrist eller andra sociala skäl som en kurator eventuellt kan avhjälpa, även om det också ibland är svårt, som ligger till grund för abort. Man kan ju dess värre inte lagstifta om att folk skall älska varandra.

Det hjälper inte ens att någon välvillig kurator försöker övertala en gravid abortsökande kvinna och säger: Nu får du försöka sy ihop det med den blivande pappan. Det går inte att göra på det viset. Det fungerar inte. Det ger inte efterlängttade och önskade barn. Det skapar inte förutsättningar för en god uppväxtmiljö.

Herr talman! Är man verkligen intresserad av att få ner aborttalen och inte bara av att skuldbelägga, smutskasta eller moralisera kring aborterna, så handlar det om att undvika oönskade graviditeter, och det verkar som om vi egentligen är överens om detta. Det slår också utskottet fast.

Det här gör man på olika sätt. Man kan göra det genom utökad preventivmedelsrådgivning. Gratis p-piller har vi föreslagit från Vänsterpartiet – det sänker omedelbart aborttalen, det vet vi.

Ungdomsmottagningarna är mycket viktiga. De måste vara lättillgängliga. De måste ha öppettider som passar ungdomarna. Ett sätt att få ner aborttalen, dvs. att förhindra oönskade ungdomsgraviditeter, vore faktiskt att se till att det fanns söndagsöppna ungdomsmottagningar, dit de unga flickorna kunde söka sig, om de är oroliga för att ha blivit gravida, och få ett dagefter-piller som fungerar som ett p-piller men som man tar dagen efter. Det här är ett förslag som vi kanske tillsammans kan driva vidare och försöka få igenom. Det får omedelbart effekt på aborttalen, tror jag.

Sex- och samlevnadsundervisningen måste stärkas i den nya läroplanen. Med regeringens liggande förslag kommer sex- och samlevnadsundervisningen att tas bort. Alla som oroar sig för aborttalen – från Rosa Östh till Chatrine Pålsson, tvärs över Folkpartiet till Vänsterpartiet – borde alltså slåss för att barn- och ungdomskunskapen skall finnas kvar som särskilt ämne på schemat. Det är nämligen där som sex- och samlevnadsundervisningen ligger, inte någon annanstans. Tar man bort barn- och ungdomskunskapen, tar man också bort sex- och samlevnadsundervisningen.

Det finns fler metoder. Skolhälsovården, särskilt den insats som skolskö-

terskorna gör, är viktig i de här avseendena och utgör ofta en stor trygghet och kunskapskälla för många flickor. Utbyggd skolhälsovård minskar med stor sannolikhet antalet oönskade graviditeter.

Herr talman! Jag yrkar bifall till reservationerna och meningsyttringen, och jag vill bara avsluta med att beröra repliker som har förekommit i debatten här.

Fostrets intresse talade Rosa Östh om. Är det inte fråga om världens efter-rationalisering? Är det någon här som kan ställa upp och säga att man hade något som helst intresse som foster? Jag tror faktiskt inte det. Jag tror att det är att skjuta över målet när man talar om att fostret behöver advokat utan att närmare gå in på detaljer.

Det var fler repliker, men eftersom jag har hållit på ganska länge, herr talman, så slutar jag här.

Anf. 97 ROSA ÖSTH (c) replik:

Herr talman! Elisabeth Persson berörde många frågor. Det mesta handlade inte så mycket om utskottets betänkande utan fastmer om motionerna. När det gäller det lilla ordet "nu" tänker jag inte uppta taletiden med att ytterligare diskutera det. Jag tycker att vi diskuterat det tillräckligt. Vi står fast vid det tydliga uttalande som utskottet har gjort i denna fråga.

Jag har förstått att det är en källa till förargelse när vi säger att man närmare bör ta reda på vad orsaken är till att kvinnor gör abort. Naturligtvis har inte någon, Elisabeth Persson, tänkt sig att kränka rätten till sekretess i det här fallet. Men många kvinnor berättar spontant: "Jag måste göra abort därför att ---". En del säger faktiskt: "Jag skulle inte ha blivit gravid om jag hade haft råd att köpa p-piller." Detta skulle alltså tala för Vänsterpartiets krav att dela ut fria sådana. Det här är ju inte det minsta kontroversiellt. Som jag ser det är det ett led i det förebyggande arbetet att man vill utreda varför vissa landsting är mer framgångsrika än andra.

Beträffande de motioner som Elisabeth Persson hänvisar till, i synnerhet den motion där Ulla Tillander står som första namn, upprepar jag att alla dessa motioner är avstyrkta av utskottet. Ulla Tillander skulle ha varit här i dag om hon inte hade blivit sjuk. Jag hoppas att det respekteras att jag inte ger mig in på att försöka tolka hennes bevekelsegrunder när hon skrev sin motion.

Anf. 98 ELISABETH PERSSON (v) replik:

Herr talman! Det gör jag verkligen, Rosa Östh. Jag såg också att Ulla Tillander inte var här. Jag vänder mig alltså till Chatrine Pålsson. Uttrycken som "man har" och "det har ändrats" förekommer samtliga i kds-motioner och förekom också i Chatrine Pålssons argumentation tidigare i kammaren i dag. Jag hoppas att Chatrine Pålsson kan klargöra vad hon menar.

"Nuet" tycker jag inte heller att Rosa Östh och jag skall diskutera mer. Men beträffande kartläggningen kan vi kanske vara överens. Vi vet faktiskt tillräckligt för att göra insatser när det gäller abortförebyggande åtgärder.

Jag är kritisk till formuleringen i utskottets betänkande av samma anledning som jag är kritisk till "nuet". Det står att man närmare vill ta reda på orsakerna till att kvinnor väljer abort. Hur har man tänkt sig att göra detta?

Man skriver väl inte så löst. Är det en sammanställning av redan befintligt material, är det inte så mycket att orda om det. Vill utskottet möjligen göra nya intervjuer? Man svävar i okunnighet. Därför ställer jag mig frågande och är skeptisk.

Anf. 99 ROSA ÖSTH (c) replik:

Herr talman! När det gäller den sista fråga Elisabeth Persson tog upp kan jag bara hänvisa till vad som står i utskottets betänkande. På s. 16 under avsnittet om Folkhälsoinstitutet berättar man vad som där står på programmet, bl.a. forskning om orsakerna till aborttals upp- och nedgångar, t.ex. utvärdering av sambandet mellan subventionering av p-piller och sänkta aborttal.

Jag upprepar: Det finns inte någon dold elak avsikt i att man skall undersöka orsakerna eller göra en utvärdering av de samlade insatserna i förhållande till de, förhoppningsvis, uppnådda minskningarna av aborttalen.

Anf. 100 CHATRINE PÅLSSON (kds) replik:

Herr talman! Elisabeth Persson frågade mig vem "man" är i de olika citaten. Jag väljer att läsa innantill från en statlig utredning, SOU 1989:51. Där står att den gravida kvinnan och fostret är två individer: "Enligt utredningens uppfattning måste man utgå från att modern och det blivande barnet är två skilda individer som båda är skyddsvärda." Vidare står det litet längre fram: "När det gäller den oföddes intresse bör först framhållas att ett foster i princip har rätt till utveckling och rätt att födas. Därav följer att en abort inte kan motiveras utifrån fostrets intresse. Ett abortbeslut innebär som regel att kvinnans (föräldrarnas) intresse att inte föda barnet tillåts väga tyngre än fostrets intresse att utvecklas och födas."

"Nödfallsåtgärd" var ett uttryck som förekom i förberedandet av 1974 års abortlag. Jag vet att Vänsterpartiet förespråkade en sådan åtgärd många gånger.

På frågan om vi står bakom betänkandet och det särskilda yttrandet svarar jag ja. Vidare måste jag säga att jag blir något skrämmd över att det tycks vara negativt för många att lyfta fram människovärdet. Jag ser det emellertid som positivt, och jag ser det också som min uppgift att göra det.

Vi kristdemokrater vill inte kriminalisera aborten – det tycker jag är viktigt att säga – men vi vill bringa ner antalet aborter.

Beträffande den nya läroplanen – den frågan tangerar ju frågan om sex och samlevnad – är det rektorerna på respektive skola som är ansvariga för att sex- och samlevnadsundervisning också fortsättningsvis finns. Det står tydligt och klart. Med det är min taletid slut.

Anf. 101 ELISABETH PERSSON (v) replik:

Herr talman! Chatrine Pålsson antydde att det bara är kds som slåss för människovärdet. Kvinnovärdet och människovärdet hos en kvinna som har råkat ut för en oönskad graviditet vill vi slå vakt om. Vi anser att vi med den nuvarande abortlagen gör det. Den är ett bra uttryck för att vi har respekt för den oönskat gravida kvinnans förmåga att avgöra vad som är bäst för henne och för ett eventuellt kommande barn. Vi visar respekt – och också

med abortlagen – för hennes möjlighet att avgöra om hon kan bli förälder eller ej. Det är viktigt att slå fast detta.

Chatrine Pålsson påstod någonting om skolan och rektors ansvar, men detta gäller faktiskt bara gymnasiet. Det gäller inte grundskolan. Sex- och samlevnadsundervisning måste finnas med på schemat. Det finns ingenting annat som garanterar sådan undervisning.

Den nuvarande abortlagen, som tillkom 1974, gav uttryck för en viss syn på kvinnor och foster. Jag har hakat upp mig på att man i förtäcktta ordalag påstår att denna grundideologi har ändrats. Ofta används då ordet "man" i detta sammanhang. Jag har inte fått någon rimlig förklaring. Jag vill påstå att denna grundsyn inte alls har ändrats på det sätt som framför allt kds och Chatrine Pålsson säger. Hon säger att "man" anser. Säg i stället "jag" anser. Då skulle jag respektera denna åsikt. Eller varför inte säga att det gäller merparten av medlemmarna i kds? Jag begriper inte varför man påstår att det skulle ha skett någon allmän förändring av grundideologin och av den liberala synen på aborter, som är ett fundament för 1974 års abortlag. Vad är det som har ändrats? Och vad får dessa ändringar i så fall för konsekvenser? Chatrine Pålsson, det är här som ni svävar på målet och det är detta som folk vill ha reda på.

Anf. 102 CHATRINE PÅLSSON (kds) replik:

Herr talman! I viss mån lyssnar ju inte Elisabeth Persson på vad jag säger. Det är därför kanske dumt av mig att upprepa det. Jag har ju nyss läst upp ett citat ur en statlig utredning, vilket jag instämmer i.

Jag har inte heller sagt att det bara är vi som värnar om detta. Vi har inget monopol. Men jag sade att det förefaller som att det är negativt att vi värnar om och lyfter fram människovärdet. Jag vill också värna om kvinnan. Det är just därför som jag i mitt särskilda yttrande har sagt att det är viktigt att ge kvinnan stöd efter en abort. Det är ju oerhört viktigt att värna också om kvinnan.

Eva Zetterberg tog upp frågan om gratis p-piller. Det är säkert en bra metod, men efter att ha tagit del av utvärderingarna av dessa försök har jag funnit att metoden måste kombineras med en bred information. Jag vill också varna för att glömma de sexuellt överförbara sjukdomarna. Man skall inte tro att allt är frid och fröjd bara för att man tillhandahåller gratis p-piller. Det är alltså viktigt med en fullödlig information. Här tror jag att samhället kan göra mycket mer.

Anf. 103 ELISABETH PERSSON (v) replik:

Herr talman! Betänkandet från SOU 1989:51 utmynnade i en enda sak, Chatrine Paulsson: Abortlagstiftningen är bra. Det finns inte någon anledning att ändra den. Och i den slutsatsen finns inte några tvivel, utan detta är konklusionen från SOU-betänkandet. Den nuvarande abortlagen är bra. Den skall inte ändras.

Anf. 104 TUVE SKÅNBERG (kds):

Herr talman! Som motionär och medmotionär beträffande motionerna So412, 417 och 486 vill jag kommentera socialutskottets överväganden i be-

tänkandet SoU2 om vissa etiska frågor. Ulla Tillander har kontaktat mig och bitt mig att företräda henne när det gäller motion So412, under vilken hon står som första namn.

Så gott som undantagslöst har varje talare börjat med att intyga att abortproblematiken är svår och att man skall nalkas den med största ödmjukhet. Det vore mig fullkomligt främmande att inte sälla mig till det sällskapet. Också jag tycker att det är en svår fråga. Jag vet tillfällen då jag skulle tillråda abort som det enda tänkbara.

Mycket är glädjande i utskottets överväganden. Det märks både i och utanför riksdagen att vinden har vänt i abortfrågan. Det nämndes tidigare att Margó Ingvardsson är närvarande här i kammaren. T.o.m. hon som gammal vpk:are erkände motvilligt i Svenska Dagbladet den 3 februari 1993: "Någonting har hänt i den svenska abortdebatten."

I dag kan abortfrågan diskuteras öppet, mjukt och konstruktivt. I socialutskottets betänkande märks nu en ökande medvetenhet om det stora etiska dilemma som över 30 000 aborter årligen innebär. Glädjande är också att samma etiska medvetenhet växer hos allmänheten och att aborttalet nu har gått ned i tre år i rad, en minskning med nästan 10 % jämfört med 1991, om trenden håller i sig året ut. Minskningen är störst hos de yngre kvinnorna, vilket är positivt. Denna tioprocentiga minskning är särskilt glädjande, eftersom den sker utan någon särskild påvisbar ökad satsning på abortförebyggande åtgärder. Tyvärr har ungdomsmottagningarna tyvärr ofta i stället fått minska sin verksamhet, vilket jag beklagar.

De vikande abortsiffrorna kan därför tas till intäkt för en begynnande attitydförändring hos allmänheten mot att välja abort som lösning på sociala problem. Inte heller kan man peka på att den svåra allmänna ekonomiska konjunkturen som har rått sedan 1991 skulle underlätta för kvinnor vid önskade graviditeter – ju svårare ekonomiskt läge, desto svårare att bli önskat gravid – snarare tvärtom. Det är alltså i en lågkonjunktur med ökande arbetslöshet, växande oro och ökande socialbidragskostnader som en tioprocentig minskning har skett. Det är anmärkningsvärt och glädjande. Att aborterade foster äldre än tolv veckor nu begravs och inte kastas bort är ytterligare ett tecken på den förändrade attityden till det ofödda barnet.

Den krampaktiga attityd som motionen So504 av Elisabeth Persson, Vänsterpartiet, andas blir alltmer sällsynt. I motionen sägs uttryckligen att Vänsterpartiet motarbetar varje förslag till förändring av nuvarande abortlag och att sådana förslag inte ens får diskuteras, de är "odiskutabla".

Men abortsituationen måste självfallet kunna diskuteras. Inte på 20 år har abortproblematiken diskuterats så mycket i massmedierna som i år. Statsminister Carl Bildt kommenterade den 3 december 1992 i denna kammare regeringsförklaringens ord "Alla människor har samma värde. Den grundläggande mänskliga rättigheten är rätten till liv" och dessa ords förhållande till den svenska abortlagstiftningen på följande nyorienterande sätt: "Regeringsförklaringen skall vara uttryck för vissa grundläggande värderingar som denna regering avser att försöka upprätthålla, bl.a. allas rätt till liv. Det mycket stora antalet aborter leder till bekymmer och till en diskussion om den existerande lagstiftningen. Den diskussionen förs kontinuerligt i denna

kammare och i andra sammanhang. Men den har inte lett till några konkreta slutsatser.”

Också i det betänkande som vi i dag debatterar kan man finna detta kontinuerliga diskuterande och omprövande i beskedet att utskottsmajoriteten inte i *nuläget* är beredd att ändra eller se över abortlagstiftningen, men man lämnar dörren öppen för framtiden. Att detta är en riktig tolkning av betänkandet tror jag mig kunna utläsa av att socialdemokraterna och vänstern har reserverat sig just mot ordet ”nu” i betänkandet.

I mina motioner har jag yrkat på en bättre lagreglering av fosterdiagnostik och biologisk forskning i livets början. Också här har jag fått ett i huvudsak tillfredsställande svar: ”Utskottet konstaterar att utvecklingen inom den medicinska och biologiska forskningen är snabb och att detta skapar nya förutsättningar för den medicinska verksamheten men också nya och svåra etiska problem. När det gäller fosterdiagnostiken, som tas upp i flera motioner, bereds fortfarande i Socialdepartementet slutbetänkandet från utredningen om det ofödda barnet om bl.a. fosterdiagnostik. Efter remissbehandlingen har Statens medicinsk-etiska råd numera överlämnat ett omfattande material och synpunkter på betänkandet till departementet. Utskottet anser det nödvändigt med en sammanhållen och etiskt förankrad politik i dessa frågor. Utgångspunkten måste därvid vara den syn på människan och på människolivets helgd som har sin förankring bl.a. i den kristna etiken och den västerländska humanismen. Alla människor har samma värde och den grundläggande mänskliga rättigheten är rätten till liv. Gränser måste, enligt utskottet, kunna sättas för att förhindra en utveckling inom forskningens tillämpning och den medicinska verksamheten som kan leda till negativa etiska konsekvenser. Utskottet förutsätter att regeringen noga följer utvecklingen på detta område och återkommer till riksdagen vid lämpligt tillfälle.”

Som motionär hade jag varit helt nöjd med svaret, om utskottet i stället för ”vid lämpligt tillfälle” hade skrivit ”snarast”, men jag vet att tiden arbetar för de värderingar som min motion ger uttryck för och att ordspråket talar sant: ”Allt kommer till den som kan vänta.” I övrigt delar jag helt utskottets människosyn och syn på människolivets helgd. Jag noterar att utskottet positivt benämner fostret som ”det ofödda barnet”.

Annat som gläder mig som motionär är uttalandet: ”Folkhälsoinstitutet bör enligt utskottet i samråd med Socialstyrelsens epidemiologiska centrum analysera förändringarna i aborttalen i olika delar av landet. Sambandet mellan förändringarna i aborttal och de förebyggande insatserna bör också närmare studeras. En kartläggning bör ske för att närmare ta reda på orsaken till varför kvinnor väljer abort.” Det gläder mig att utskottet därmed gått de båda kds-motionerna So417 och 512 till mötes. Denna kartläggning kommer att ge utmärkta redskap för att skraddarsy åtgärdsprogram för att förebygga aborter just med sådana åtgärder som kvinnorna själva säger sig behöva. Den senaste liknande undersökningen gjordes för över tio år sedan. Av det skälet behöver den uppdateras.

Det kan inte råda någon osäkerhet om att ökade förebyggande åtgärder verkligen är framgångsrika och nödvändiga, om nu aborttalen sjunker med 10 % blott och bart genom opinionsförändringar utan att t.ex. ungdomsmot-

tagningar fått ytterligare medel. Vad skulle då inte ökade satsningar kunna innebära?

I tidningen Dagen av den 31 mars 1993 säger K-G Nygren, ordförande i Svenska gynekologföreningen, att det genom förebyggande verksamhet skulle kunna gå att få ned aborttalet med 15 000 årligen! Han påpekar att det lönar sig att satsa på förebyggande åtgärder. I samma artikel nämns att Åke Geidenmark, planeringschef för sjukvården i Göteborg, beräknat samhällets kostnader för aborter 1993–1997 till en miljard kronor. "Det finns även ekonomiska skäl till att få ner abortantalet", menar han.

När det gäller motion So424 om att förbjuda de sena aborterna mellan den 18:e och 22:a graviditetsveckan tar utskottet nu inte ställning, utan man hänvisar i bakgrundsbeskrivningen, s. 14–16, till utredningen SOU 1989:51, Den gravida kvinnan och fostret – två individer, vars utredningsförslag nu bereds efter remissbehandling i Socialdepartementet. Utredningen angav vetenskapens ståndpunkt 1989 att foster då ansågs livsdugliga utanför moderns kropp vid 23–24 veckor och att man inte menade att denna tidsgräns kunde förskjutas inom då överskådlig tid.

Därav följer att i väntan på att Socialdepartementets beredning av utredningen skall bli klar gäller ännu socialutskottets betänkande 1987/88:SoU2. I betänkandet angavs nödvändigheten av att frågan om 18-veckorsgränsen för abort utan särskilt tillstånd prövas och att en sänkning övervägs.

Sedan utredningen presenterades 1989 har dock den medicinska forskningen om för tidigt födda barn gått snabbare än vad man då kunde förutse. I dag är det i USA möjligt att rädda enstaka barn så tidigt som i moderns 21:a graviditetsvecka. I USA:s ambassads Documentation Center och i databasen Dialog Database Host System fanns ett flertal dokumenterade fall på för tidigt födda barn som i moderns 21:a och 22:a graviditetsvecka överlevt utan skador. Kenya King föddes den 16 juni 1985 på Plantation General Hospital, Plantation, Florida, i hennes mors 21:a graviditetsvecka, dvs. 19 veckor efter konceptionen. Bland barn födda i moderns 22:a graviditetsvecka, dvs. 20 veckor efter konceptionen, kan nämnas Zascha Villamar, född den 18 februari 1992 på Miami Childrens Hospital, Miami, Florida, James Elgin född den 20 maj 1987 i Ottawa, Ontario, Canada, och Ernestine Hudgins, född i februari 1983 på Sharp Hospital, San Diego, Kalifornien. Detta var bara några exempel från listan. Listan finns i sin helhet publicerad i Dagen den 13 april 1993.

Eftersom uppgifterna har varit okända i Sverige så sent som 1989 skrev jag till de sjukhus i USA där de yngsta barnen hade fötts. Jag bad dem sända intyg på hur tidigt Kenya King och Zascha Villamar verkligen hade fötts samt den medicinska dokumentationen. Jag fick omgående brev och intyg från neonatologispecialisterna dr Barry D. Chandler på Plantation General Hospital och från dr Ian P. Jeffries på Miami Neonatal som visade att barnen var födda i 21:a respektive 22:a graviditetsveckan enligt vårt sätt att räkna i Sverige, dvs. 19 respektive 20 veckor efter konceptionen. De hänvisade till den medicinska tidskriften Journal of Medical World News från den 11 november 1985.

Dessa nya medicinska forskningsrön ger naturligtvis ännu större eftertryck åt socialutskottets oro 1987 över de sena aborterna. De bör påverka

Socialdepartementets överväganden att snarast fastställa den senaste acceptabla gränsen för aborter till 18:e veckan. Jag överlämnar till tredje vice talmannen de båda breven i original samt utdraget ur den medicinska tidskriften för att den som vill skall kunna förvissa sig om att mina uppgifter är korrekta. Det går naturligtvis att få kopior.

I huvudsak är jag alltså mycket nöjd med socialutskottets utlåtanden över mina motioner. Men utifrån de något märkliga reservationerna som Martin Nilsson för Socialdemokraterna och Eva Zetterberg för Vänsterpartiet har avgivit vill jag ställa fyra frågor till reservanterna.

Varför anser Vänsterpartiet och Socialdemokraterna att ingen utvärdering bör göras om varför kvinnor ser sig tvungna att göra abort, dvs. en kartläggning just med avsikt att forma ett välriktat och skraddarsytt åtgärdsprogram utifrån kvinnornas egna uttalade behov? Vad är det reservanterna fruktar skall komma fram genom en kartläggning?

I propositionen till nuvarande abortlag, 1974:70, s. 60, ges uttryck för åsikten att "fostret främst bör betraktas som en del av moderns kropp". Socialdemokraten Margareta Winberg sade i tidningen Dagen den 19 januari 1993: "Jag ser inte mamma och foster som två individer. Det är en tillbakagång till ett gammalt synsätt. Fostret är en del av kvinnans kropp tills barnet kan sägas vara livsdugligt, dvs. när det känner smärta." På s. 11 i utredningen SOU 1989:51, Den gravida kvinnan och fostret – två individer, skriver man där emot: "Enligt utredningens uppfattning måste man utgå från att modern och det blivande barnet är två skilda individer som båda är skyddsvärda." Är det reservanternas mening att fostret är en del av kvinnans kropp, jämförbart med organ som lever och njurar, eller är det en skyddsvärd, mänsklig individ?

Socialdemokraterna och Vänsterpartiet har lagt stiftat om regler för livets slut, nämligen att livet upphör när EKG inte kan uppmätas. Ofödda barn uppvisar EKG och deras hjärtan slår vid sex veckors ålder, dvs. i moderns åttonde graviditetsvecka. Då är de även känsliga för ljud och smärta, och det kan påvisas att de har minne.

Med hänsyn till religiösa skäl vill reservanterna inte uttala sig om när det mänskliga livet börjar eller när ett foster lever. Förnekar Socialdemokraterna och Vänsterpartiet att fostren har mänskligt liv, att de exempelvis lever vid sex veckors ålder, då de ju uppvisar EKG och hjärtslag? Om det är av dessa märkliga religiösa skäl som ni undanber er att svara, kan ni då besvara hur ni har kunnat ta ställning till när livet slutar?

Enligt nuvarande praxis utförs inga aborter efter 22:a havandeskapsveckan, då fostret har full rättssäkerhet. Anser Socialdemokraterna och Vänsterpartiet att fostret bör ha del av någon som helst rättssäkerhet före denna tidpunkt? Det handlar t.ex. om rätten att arva sin far, om denne skulle avlida före fostrets 22:a havandeskapsvecka. Det handlar dessutom om skydd enligt arbetsskyddslagen mot gifter i den gravida kvinnans arbetsmiljö eller om rätt till skadestånd för skador som har uppkommit före 22:a graviditetsveckan genom medicinering av t.ex. neurosedyn.

Om det ofödda barnet skall ha dessa rättigheter före den 22:a veckan och alltså skall vara en juridisk person och ett rättssubjekt, hur kan då Social-

Prot. 1993/94:16
27 oktober 1993

Vissa etiska frågor

demokraterna och Vänsterpartiet påstå att barnets mänskliga liv inte har börjat?

Anf. 105 ELISABETH PERSSON (v) replik:

Herr talman! Detta var mycket. Jag tror inte att jag, även om jag utnyttjar min repliktid, till hundra procent kommer att ha en realistisk chans att svara på frågorna.

Men, Tuve Skånberg, det är skillnad på abortlagen och på olika abortsituationer. Det jag vill slåss för är ett bevarande av abortlagen. Det är viktigt att Tuve Skånberg försöker att få in denna distinktion i sitt huvud, därför att detta faktiskt är allvarligt.

De tidsgränser som Tuve Skånberg refererade till som han har läst om i olika tidningsartiklar – upp och ner, 22:a, 23:e eller 24:e graviditetsveckan – har inte heller någonting med den svenska abortlagstiftningen att göra. Jag har boken med mig. Det står uttryckligen i 3 §: Efter utgången av 18:e havandeskapsveckan får abort utföras endast om Socialstyrelsen lämnar kvinnan tillstånd till åtgärden. Sådant tillstånd får lämnas endast om synnerliga skäl föreligger för aborten. Tillstånd enligt första stycket får ej lämnas om det finns anledning antaga att fostret är livsdugligt.

Vår svenska abortlag sätter alltså upp hinder för det som Tuve Skånberg refererade till att han har läst om i amerikanska veckotidningar och om vilket några amerikanska läkare har uttalat sig.

Det är viktigt, det är oerhört viktigt att ha klart för sig att lagtexten i den abortlagstiftning som vi har i dag är en bra lagtext, som – om Tuve Skånberg vill se det så – ger fostret ett rättsskydd.

Det var en massa andra frågor också. Vinden har vänt, säger Tuve Skånberg. Från vad till vad? frågar jag mig då. Livets ord bedriver propaganda, men jag vill inte påstå att den sansade svenska befolkningen har ändrat inställning i fråga om abortlagstiftningen.

Sedan säger Tuve Skånberg något som är en direkt lögn, nämligen att jag i min motion talar för att Vänsterpartiet till varje pris skall bevara eller slåss för – jag minns inte riktigt hur han uttryckte sig. Jag vill överlämna ett exemplar av motionen, där det klart framgår att jag talar om att förebygga oönskade graviditeter och att ingenting av det Tuve Skånberg påstår finns med där.

Sedan till de fyra frågorna. Jag är benägen att backa när det gäller punkt ett. Låt oss göra en sammanställning och utvärdering, så att även Tuve Skånberg får klart för sig att detta med orsaker för aborter inte är så enkelt som det verkar.

På fråga tre måste jag påpeka att Socialdemokraterna och Vänsterpartiet inte har lagstiftat om regler för livets slut därför att livet upphör när EKG inte kan uppmätas. Det är fråga om EEG, elektroencefalogram. Det är angeläget att påpeka.

Anf. 106 TUVE SKÅNBERG (kds) replik:

Herr talman! Tack för rättelsen – det skall vara EEG.

Elisabeth Persson kan läsa på s. 10 i betänkandet. Jag citerar ur Elisabeth Perssons motion: "På senare tid har röster höjts för inskränkningar i abort-

rätten. Vänsterpartiet motarbetar alla sådana förslag. Kvinnors rätt till fri abort är odiskutabel.”

Prot. 1993/94:16
27 oktober 1993

Vissa etiska frågor

Anf. 107 ELISABETH PERSSON (v) replik:

Herr talman! Då vill jag fortsätta när det gäller frågorna.

Det är alltså inte så att möjligheten att uppmäta ett EKG på ett foster kan ställas i parallellitet med frågan om när livet upphör. Det är fråga om två helt olika saker. EKG tar man på hjärtat, medan EEG är en mätning av spänningarna i hjärnan.

Till sist vill jag ta upp en annan av de frågor som Tuve Skånberg ställde. Jag skulle kunna utveckla den litet mer senare, men jag lär inte hinna det. Denna fråga faller på grund av vad jag har sagt tidigare. Tuve Skånberg skriver: Enligt nuvarande praxis utförs inga aborter efter 22:a havandeskapsveckan, då fostret har full rättssäkerhet. Det utförs över huvud taget inga aborter i det här landet om det finns fog att anta att fostret är livsdugligt.

Anf. 108 MARTIN NILSSON (s) replik:

Herr talman! Jag tillhör själv en grupp ledamöter som är relativt nya och färska i det här huset och inte ofta kommer in tidigt i debatten, vilket jag i dag har haft förmånen att göra. Jag beklagar därför för Tuve Skånbergs del att han inte fick chansen att vara med tidigare. Nu har alla de fyra frågor som han faktiskt har ställt till oss reseranter från Socialdemokraterna och Vänsterpartiet i ett antal omgångar besvarats. Jag kan kort gå igenom dem igen.

Vi känner redan till orsakerna, och vi behöver därför ingen ny kartläggning. Vi har förklarat vår syn när det gäller livsduglighet kring aborter. Vi har förklarat att det naturligtvis är fråga om något slags process och att det vi lagstiftar om inte är den livsåskådningsfråga som handlar om när livet börjar – i den frågan går det nämligen inte att fastslå något slags sanning. Den sista av Tuve Skånbergs frågor har Elisabeth Persson redan svarat på. Jag tänker inte närmare uppehålla mig kring de frågorna. Jag bara konstaterar att de tidigare har blivit besvarade.

Jag tycker debatten blir ännu mer upprörande när Tuve Skånberg går in i den. Kds har under hela eftermiddagen ägnat sig åt att försöka hävda hur viktigt det är att genomföra olika begränsningar av den fria aborträtten, och man hänvisar då bl.a. till etiska ställningstaganden. Sedan gör man ingenting. Jag tycker det är häpnadsväckande. Kds lägger sig platt och säger att allting är bra, och man gör det med hänvisning till några skrivningar som kds i och för sig kan tycka är bra och gulliga men som inte innebär något konkret. Jag tycker att dessa skrivningar kan vara oroväckande i sig, men de innebär inget konkret.

Det är tyvärr så – och det kanske är på tiden att kds inser det – att man här liksom i övriga regeringsförhandlingar är ganska lurade, ganska blåsta, om jag får använda ett sådant uttryck. Man får snälla och fina formuleringar om kristen etik, om människovärdets helgd, osv., men det innebär ändå inga förändringar i lagstiftningen. Vi har under dagen hört övriga partier i den borgerliga majoriteten klart uttrycka att man inte har någon som helst avsikt att förändra de regler som finns nu, vilket är ett positivt och bra besked.

Jag måste ändå fråga Tuve Skånberg: När anser Tuve Skånberg att livet börjar? Jag bollar tillbaka den frågan till honom. När anser Tuve Skånberg att vi bör sätta gränser för aborter? Hur bör vi inskränka den fria aborträtten? Det skulle enligt min uppfattning vara välkommet att få besked på de punkterna, eftersom vi tyvärr inte av kds representant i debatten tidigare under dagen fick några sådana besked. Kanske kan vi få det nu.

Kds vill också ta patent på begreppet människovärdet – även denna fråga har tagits upp tidigare. Som vi kunde visa tidigare uppstår det då man genomför kraftiga restriktioner i den fria aborträtten automatiskt en konflikt mellan moderns människovärde och det som kds vill betrakta som fostrets människovärde. Vi ser nämligen i de fallen att mödradödligheten kraftigt ökar. Jag tycker att man skall tänka på det när man diskuterar den fria aborträtten.

Anf. 109 TUVE SKÅNBERG (kds) replik:

Herr talman! Min principiella syn på när människovärdet och det mänskliga livet börjar delar jag med utredningen, som har tagits upp i debatten ett antal gånger, dvs. 1989:51. Det är alltså vid befruktningen som det mänskliga livet blir mänskligt liv, och det är därmed skyddsvärt. Det är fråga om två individer, vilket också var namnet på utredningen, ända fram till dess döden inträder: modern och det ofödda barnet, fostret.

Jag vill med mitt agerande stärka fostrets rättssäkerhet. Det är en intressekonflikt mellan fostret å ena sidan och den gravida kvinnan å den andra. Man skall inte på något vis underskatta den oerhört tunga börda en önskad graviditet kan innebära för en kvinna, men någon måste ändå höja rösten för den part i målet som ingen röst har, nämligen det ofödda barnet. Alla har vi varit ofödda barn. Alla har vi varit foster, både Martin Nilsson och jag.

Martin Nilsson säger också att kds lägger sig platt. Om vi verkligen hade lagt oss platt, hade vi knappast tillbringat denna tid i kammaren. Det är på grund av att vi finns här som den här frågan debatteras.

Nu vill jag fråga Martin Nilsson: Är fostret en del av kvinnans kropp, eller är det en egen individ?

Anf. 110 MARTIN NILSSON (s) replik:

Herr talman! Den frågan har vi diskuterat, och jag tänker inte nu gå in på den. Vi har i dag ett lagstiftat begrepp som handlar om när fostret är livsdugligt. Det är det vi diskuterar. Det är svensk lagstiftning. Om Tuve Skånberg vill ändra den lagstiftningen tycker jag att han skall yrka bifall till den motion som bl.a. han har väckt. Det gör han inte, och anledningen är uppenbarligen något som han inte inför kammaren vill uppge. Kanske beror det på att han då skulle spräcka en borgerlig enhet i den här frågan, och den enheten kanske är viktigare för honom än hans etiska övertygelse. Vi har redan diskuterat den här frågan, och jag tycker det är synd att vissa partier väljer att mörklägga sina egentliga åsikter.

För dem som är intresserade och vill ha reda på vad kds egentligen tycker rekommenderar jag än en gång skrifterna Etik vid livets början, som kommer från Kristdemokraternas kvinnoförbund, och Sammanställning av ak-

tuella medicinsk-etiska krav. Jag tycker att dessa skrifter klart och tydligt åskådliggör att man kraftigt vill begränsa den fria aborträtten, vilket jag anser är ett stort ingrepp.

Prot. 1993/94:16
27 oktober 1993

Vissa etiska frågor

Anf. 111 ROSA ÖSTH (c) replik:

Herr talman! Jag har läst motioner av Tuve Skånberg, bl.a. nr 417, och jag förstår att också han och jag har olika syn i den här frågan. Jag tror – rätta mig gärna om jag har fel – att Tuve Skånberg i verkligheten vill förbjuda abort. Jag har respekt för att andra har en annan åsikt än jag, och jag skall heller inte försöka övertyga någon om att min är den rätta.

Jag vill i det här sammanhanget bara invända mot en sak som Tuve Skånberg sade inledningsvis, nämligen att det var någonting nytt att vi i utskottet vågade diskutera abortfrågan. Tuve Skånberg är relativt ny i riksdagen och kan inte känna till historien så bra. Jag har dock suttit i socialutskottet i elva år, och jag vågar därför påstå att vi under alla dessa år både ingående och med stort allvar och stor ödmjukhet har närmat oss de här frågorna.

Det är utifrån ett sådant synsätt som vi, som vi ser saken, har kommit fram till ett balanserat och – oftast – helt enligt yttrande.

Sedan återigen till ordet nu. Vad som gäller, och det har jag tidigare sagt, är att det inte kommer att hända någonting på detta område under den här mandatperioden. Vad som händer – kanske händer inget alls – under följande riksmöten sker helt oberoende av om vi här använder ordet nu eller inte.

Tuve Skånberg är glad över att vi nu gör en beställning. Det är bra att han är nöjd med utskottets agerande i det sammanhanget. Jag vill bara erinra om, och det har tagits upp tidigare i den här debatten, att denna beställning helt överensstämmer med de beställningar som vi tidigare gjort till både nuvarande regering och föregående regering. Det handlar alltså om ett samlat underlag för att vi skall kunna gå vidare i diskussionen om dessa frågor.

Alldeles oberoende av Tuve Skånbergs svar på frågan om han vill förbjuda abort eller inte måste jag säga att Tuve Skånberg hittills i alla fall har visat att han vill satsa på de förebyggande insatserna. Så långt är vi helt överens. Jag hoppas att vi skall kunna utveckla en något större samsyn än som kanske kommit fram här – åtminstone att döma av vad Tuve Skånberg hittills har sagt.

Anf. 112 TUVE SKÅNBERG (kds) replik:

Herr talman! Vi är helt överens. Jag tror att samtliga kammarens ledamöter tycker att de förebyggande åtgärderna är utomordentligt viktiga. Det är dessa som i huvudsak är avgörande för hur många aborter som kan undvikas. Jag spekulerade tidigare i ett antal om 15 000. Även om det antalet inte uppnås finns det här möjligheter att göra väldigt mycket. Jag hoppas på ett stort antal.

När det gäller tidsbegränsningarna tror jag däremot inte att det är möjligt att "rädda särskilt många ofödda barn". Här är det inte antalet som är det viktiga, utan här gäller det att öka rättssäkerheten.

Den raka frågan har ställts om jag som enskild riksdagsman vill förbjuda

aborter. Svaret blir lika rakt som frågan: Nej, jag vill inte kriminalisera aborter, och det vill inte heller mitt parti.

Jag vill ge ett pedagogiskt exempel. Låt oss anta att jag blir väldigt upprörd av självmord i den meningen att jag känner människor som har begått självmord och att jag har anhöriga som plågas av det som skett. Är det då lagstiftningsvägen som man kommer åt självmorden? Kan man möjligen tala om att inte legalisera/kriminalisera självmord? Självfallet inte. För mig är en abort lika tragisk och ett lika stort existentiellt problem som ett självmord är. Man väljer döden som lösning på ett problem som man upplever är en själv övermäktigt.

Jag tror att det framför allt handlar om att det behövs en förändrad attityd till livet. Jag tror alltså att detta med att vi skyddar och hjälper varandra samt att vi ser varandras behov är lösningen på problematiken i båda fallen. Sådant här får inte döljas. Att människor begår självmord, för att återknyta till det jag nyss sade, är faktiskt vanligare än att människor dör i trafiken. Detta faktum har lärt mig mycket.

Anf. 113 ROSA ÖSTH (c) replik:

Herr talman! Jag tackar för det här beskedet, som jag tror är välgörande och bra för den här debatten.

Jag tror att det är just misstanken om att man i själva verket helt vill förbjuda abort som har avspeglat sig i den här debatten. Detta har tagit sig uttryck i att man närapå ser spöken på ljusan dag.

Anf. 114 BO HOLMBERG (s):

Herr talman! Jag begärde ordet närmast för att diskutera den medicinskekniska utvecklingen, som går väldigt fort, samt vikten av att vi samtidigt kan föra en etisk diskussion på ett sådant sätt att tekniken inte överordnas människovärdet. Hela diskussionen här i dag har ju handlat om fosterdiagnostik, ny teknik vad gäller äggdonationer etc.

Under förra mandatperioden presenterade den socialdemokratiska regeringen en lagstiftning om genteknikens tillämpning på människan. Dessförinnan förekom under lång tid ett omfattande utredningsarbete. Men även min regering hade mycket svårt att hantera problematiken, därför att man kom in på så många djupa och svåra frågor. Regeringen remitterade Lagrådets förslag till riksdagens socialutskott. I nästan ett år borrhade vi oss ner i de här djupa frågeställningarna.

Gentekniken öppnar ju helt nya världar. Vi satte därför gränser. Genmanipulering vad gäller könsceller fick inte förekomma. Vi hade principer och försökte på ett bra sätt att hävda människovärdet gentemot otillbörlig teknik. Riksdagen antog den lagstiftningen.

Samtidigt sade vi att den medicinskekniska utvecklingen kommer att gå så oerhört fort att vi hela tiden får vara beredda på att ta till oss nya förutsättningar och på att åter behöva göra en prövning. Det gällde ju att se till att tekniken inte överordnades människovärdet.

Nu upplever jag, och här är jag litet kritisk mot regeringen, att regeringen inte håller farten. Nu har man så att säga legat på utredningen om det ofödda barnet. Det handlar om olika frågeställningar, t.ex. om huruvida mamman

och fostret, två olika individer, finns eller inte finns. Det gäller också sekretessfrågor i samband med vad man får fram när tekniken finns. Det gäller också det här med äggdonation.

Genom Medicinsk-etiska rådet har jag fått information om det arbete som gjorts i Göteborg. Martin Nilsson fick ju en fråga här, Rosa Östh, om vad "nämnda områden" är. Jag vill påstå att det är just nämnda områden som får mig att tycka att regeringen är senfärdig och att diskussionen här i riksdagen i dag kunde ha blivit mycket bättre om vi hade fått fram det sakunderlag som finns på regeringens bord.

Själv har jag suttit med i Medicinsk-etiska rådet. I drygt ett år har vi borrar oss ner i den här problematiken, både tekniskt och mänskligt sett. Jag undrar vad det beror på att arbetet har tagit så lång tid. Kanske beror det på att kds här har ställt så många frågor att informationen inte kommer fram.

Jag har uppfattat att kds ville komma in i politiken just för att få de här djupare bedömningarna och de här etiska avvägningarna. Men det blir kanske tvärtom, dvs. att kds t.ex. genom att man ställer upp så många hinder förorsakar att riksdagen inte får fram ett fullvärdigt beslutsunderlag.

Det är tragiskt att vi i dag, när så här viktiga frågor skall diskuteras, inte har den breda kunskap som behövs och det sakmaterial som jag vet finns på regeringens bord.

Vidare vill jag säga några ord i frågan om kristen etik. Tyvärr har den bästa regering som Sverige någonsin haft intellektuellt hamnat i en situation som kan liknas vid att man gjort en kullerbytta. Det har också lett till att vi har fått en diskussion där man inte skiljer mellan etik och religion. Vi i Statens medicinsk-etiska råd har borrar mycket i litteraturen på detta område. Företrädare för teologin och filosofin och för samtliga politiska partier var med. Vi tvingades alltså läsa om det här i ett djupperspektiv.

Jag skulle vilja rekommendera till läsning en artikel som Georg Henrik von Wright har skrivit. Han visar i sin artikel att den västerländska civilisationen är arvtagare till två vägledande traditioner. Den ena traditionen är den judiska, som fick sin fortsättning i kristendomen. Den andra är den grekiska – förnuftsbron och senare vetenskapen.

Georg Henrik von Wright säger att vi har två traditioner. Den ena är från Jerusalem, och det är därifrån som vi har arvt vår religion och kristendom. I religionen och kristendomen, säger han, gäller *ordet* – Bibeln för de kristna och Koranen för muslimer. Arvet från Aten handlar om att försöka få en begriplig förklaring av verkligheten, bron på människornas förnuft och vetenskapens frihet.

Ser vi bakåt i historien, kan vi se att de här två stora tanketraditionerna ibland har kommit att stå i motsats till varandra. Detta har lett till våld, lidande och elände.

Om en religions *ord* och åsikter skall överordnas förnuftet kommer fundamentalismen. Det är alltså när man säger: Detta är rätt. Andra har fel.

Det är därför som vi anser att det är oerhört angeläget att behålla den ordning som vi har i Sverige – alltså att man respekterar religionsfriheten och förnuftsbron. Det är viktigt att de här två tankevärldarna lever sida vid sida. Religionen får inte bli en ny överideologi som skall in i lagstiftning och undervisning.

Prot. 1993/94:16
27 oktober 1993

Vissa etiska frågor

Jag tycker att regeringen gör en kullerbytta när man pratar om kristen etik. Det finns ingen kristen etik. Kristendomen är religion, inte etik.

Jag vill avslutningsvis, herr talman, yrka bifall till reservation nr 1, där vi har försökt att bena upp begreppen, och reservation nr 2.

Anf. 115 ROSA ÖSTH (c) replik:

Herr talman! Jag kan hålla med Bo Holmberg om att det visst hade varit bra om vi hade haft underlag för att gå vidare med de här frågorna och ta litet större grepp för att eventuellt komma med någon lagstiftning. Men säg när vi någonsin har varit nöjda med regeringens tempo.

Nog vet Bo Holmberg lika väl som jag att vi upprepade gånger krävde av den socialdemokratiska regeringen att få det här underlaget. Nästa gång vi hade de här frågorna uppe i utskottet sade vi: Nu i alla fall... Och så blev det ett tillkännagivande.

Det som kan sägas till regeringens försvar, och som måste sägas i det här sammanhanget, är att det hela tiden strömmar in nya fakta som gör att den sammanställning som man har haft tidigare snabbt blir inaktuell.

Jag förutsåg att Bo Holmberg skulle komma in på det som är hans hjärtefråga just nu, nämligen diskussionen om etik, religion och förnuftstro. Visst är det en mycket intressant diskussion. Det tycker jag också. Jag tycker inte heller att det är alldeles självklart att vi har det rätta språkbegreppet i det här sammanhanget. Jag är inte säker på att Bo Holmberg gör den rätta tolkningen heller. Det råder olika meningar mellan språkexperterna om hur man skall använda begreppen.

Men jag har svårt att se att diskussionen fyller någon större funktion i det här sammanhanget. Jag upprepar än en gång att det som vi har varit överens om är synen på människors lika värde, alldeles oavsett om man kallar det etik, religion eller förnuftstro.

Anf. 116 BO HOLMBERG (s) replik:

Herr talman! Visst kan vi kritisera regeringarna för att vi inte får fram material, Rosa Östh, oavsett om det är en socialdemokratisk eller en borgerlig regering. Men nu har regeringen ett material. Men man förmår icke komma fram med förslag. Det måste bero på att man är inbördes oenig.

Frågan om kristen etik, Rosa Östh, är ingen semantisk fråga. Det är inte en fråga om språkbruk. Det är fråga om att hålla isär religion, vetenskap och förnuftstro. Det är inte alls någon språklig fråga.

Jag är överens med Rosa Östh om att man kan bena ut detta. Hur kan det komma sig att de teologer och filosofer som finns i Etiska rådet, från höger till vänster, inklusive kds, är överens om att vi har en kristen och humanistisk människosyn? De förenas i det lika människovärdet, som bygger på existensen av våra liv, på vad vi är och inte på vad vi har i plånboken eller någon annanstans. Det är detta kitt, om det lika människovärdet, som är det avgörande, som jag ser det, för att vi skall kunna gå vidare framåt med respekt för livsåskådningar och förnuftstro. Det är bara det enkla, Rosa Östh, som vi vill ha fram.

Vi tycker inte att regeringen får till det här rent intellektuellt, och det beklagar jag. Men skulle man sätta sig ner och prata om det här, låsa in sig på

en öde ö en halv eller en hel dag, tror jag att man skulle ha skingrat tankarna när man kom därifrån. Då tror jag att både regering och riksdag kommer fram till detsamma som Etiska rådet har gjort.

Prot. 1993/94:16
27 oktober 1993

Vissa etiska frågor

Anf. 117 ROSA ÖSTH (c) replik:

Herr talman! Det framgick inte riktigt vem Bo Holmberg skulle ta med sig till den öde ön, om det var jag eller någon i regeringen. Men det kanske vi kan återkomma till.

Jag menar för min del att det gäller att hålla isär religionsresonemanget och den praktiska hanteringen av de sociala frågorna i utskottet. Det är därför jag ser detta litet grand som att socialdemokraterna har sökt med ljus och lykta efter något att reservera sig emot. För detta talar också det som jag var inne på i debatten med Martin Nilsson, att man hela tiden polemiserar mot motionerna, som är avstyrkta av utskottet, och inte alls mot utskottsmajoriteten.

Anf. 118 BO HOLMBERG (s) replik:

Herr talman! Jag tycker att det är mycket viktigt, Rosa Östh, att socialutskottet, och därmed riksdagen, blir överens om att hålla fast vid nuvarande abortlagstiftning. Det tycker jag är jättebra. Att vi socialdemokrater har varit oroliga för att olyckor skall kunna inträffa i lagstiftningen är en annan sak. Men vi kan konstatera nu att vi är en enig riksdag. Det är mycket positivt. Detta är en bra signal.

Om vi sedan kunde prata ihop oss åker jag gärna med Rosa Östh till en öde ö, och för den delen med andra i socialutskottet också. Jag tycker att det är så pass angeläget att man får reda ut sådana här saker. Det är inte enbart en språkfråga. Det innebär att man respekterar en religionsfrihet, att man inte hamnar i en situation där religionen skall överpröva förnuftsstron. Jag tycker att den frågan är så principiell att den är värd ett besök någonstans, eventuellt på en ö, för att reda ut den. Jag har förhoppningar om att vi nästa gång vi behandlar den här frågan skall ha kommit en bit längre.

Anf. 119 CHATRINE PÅLSSON (kds) replik:

Herr talman! Jag håller givetvis med Bo Holmberg om svårigheterna att få en sammanhållen etik när den medicinska utvecklingen går så snabbt framåt.

Det är viktigt att vi vågar stå för den etik vi tror är bäst. Ordet etik blir ju ingenting om man inte talar om vilken etik man företräder. Vi företräder den kristna etiken och den västerländska humanismen. Det står i regeringsförklaringen. Här har vi olika åsikter om uttryckssätt. Den kristna människosynens grunder är det okränkbara, unika, den personliga värdigheten. Det tror jag är en sak som vi måste lyfta fram. Som jag säger delar helt klart inte alla socialdemokrater den här grundsynen. Men det är jag närmast glad för.

Emellan betänkandet SOU 1989:51 och den nya regeringens tillträde i början av oktober 1991 hade det förflutit ett par år. Uppenbarligen har den nya regeringen suttit i två år utan att mäta med detta. Men man har aviserat en skrivelse nu till våren, och det bör väl både vi och Bo Holmberg vara glada och tacksamma över.

Att resa till en öde ö med socialutskottet tycker jag är en utmärkt idé och är beredd att följa det förslaget om ordföranden lägger fram det.

Anf. 120 BO HOLMBERG (s) replik:

Herr talman! Jag vet att Chatrine Pålsson och jag inte är överens om att det finns en kristen etik. Jag vill skilja mellan religion och etik.

Etiken, Chatrine Pålsson, är närmast en fakultet, en vetenskap där man utifrån ett antal principer – rättvis principen och barmhärtighetsprincipen, från illafinnande till välbefinnande – skall försöka att resonera sig fram till vad som är ont och vad som är gott. De tillämpas av både människor med kristen övertygelse och människor som har en förnuftstro. Båda söker finna vad som är ont och gott.

När vi i socialutskottet är ute i välfärden och ser eländet med uteliggare, ser utslagna människor och ser problem med psykiskt störda samtidigt som vi bedriver en ekonomisk politik som gör att det blir hårdare och hårdare, kärvare och kärvare, och Chatrine Pålsson frågar vad man menar med etik känner jag att andra nog kommer att säga om den tid vi just nu befinner oss i: Tänk vad de pratade mycket om etik i Sveriges riksdag. Tänk vad etiken blommade i högtidstalen. Men om man gick ut i verkligheten skulle man se att etiken stod svag och skuggad och att den inte hade fått plats i människornas vardag. Därför handlar etiken också om praktiska ting: att kunna finansiera, att kunna göra insatser.

Jag tror att socialdemokratien har en humanism och en människosyn som bär långt. Vi kämpade fram en människosyn, Chatrine Pålsson, långt innan ert parti över huvud taget hade kommit till här i landet.

Anf. 121 CHATRINE PÅLSSON (kds) replik:

Herr talman! Det sista som Bo Holmberg talade om skulle det vara mycket intressant att resonera vidare om här i kammaren. Säkert har vi mycket att lära av Socialdemokraternas företrädare. Men kvar står ju ändå att det inte särskilt ofta förekommer någon etisk debatt här i kammaren, och det beklagar jag. Jag hoppas att vi skall kunna prata mer om de här frågorna i riksdagen och ge dem mer utrymme.

Har vi den grunden klar för oss kanske det är något lättare att angripa problemen. Men har vi ett budgetunderskott på 1 000 miljarder kronor, som vi i stort sett är beredda att vältra över på våra barn och barnbarn, gäller det ju att även de etiska principer som vi arbetar för räcker något längre än till den tidpunkt när vi som sitter här nu stänger dörren till riksdagen. Men jag välkomnar en fortsatt etisk diskussion. Nu har vi uppenbarligen inte tid att ta den. Jag hoppas att vi skall kunna göra det längre fram, och då även kunna lyssna på varandra.

Anf. 122 MARGARETA ISRAELSSON (s):

Herr talman! Efter att ha sett att vår motion kring fosterdiagnostik har besvarats i samband med motioner från personer som kanske har en annan syn på aborträtten än vi har tyckte vi att det var viktigt att markera varför vi har skrivit den här motionen.

När jag för tre år sedan väntade barn fick jag ofta frågan: Vad tror du att

det blir? Eller: Vad hoppas du att det blir? Då svarade jag: Ett barn. Jag inte bara hoppades det – jag var nästan övertygad om att det skulle bli ett barn. Men jag märkte också att vad fostret så småningom skall födas som – en flicka eller en pojke – är någonting som vi med stor spänning funderar över och diskuterar. En del tycker att det är väldigt intressant att få veta det i god tid, så att de kan välja om de skall sticka i ljusblått eller i rosa eller hur de skall möblera den nya familjemedlemmens rum.

Själv tycker jag att de här frågorna har en betydelse om det i familjen finns risk för en svår ärftlig sjukdom som följer antingen den manliga eller den kvinnliga sidan i familjen. Jag tycker emellertid att det som man kan få svar på i samband med fosterdiagnostik måste bygga på läkarens kunskap och kompetens. Det måste vara läkaren som avgör om familjen skall behöva veta någonting om fostrets kön.

Kvinnan måste få behålla rätten till den fria aborten och skall inte behöva ange några motiv för sin eventuella abort. Men lagen bör ändras så att läkaren inte får informera om fostrets kön. Det har vi motionerat om.

Nu har vi emellertid också lärt oss att en möjlighet att modifiera det här kravet är att säga att läkaren inte får informera före den 25 graviditetsveckan. Det omöjliggör att informationen missbrukas, men den riktigt nyfikne blivande föräldern kan ändå få ett svar.

Herr talman! Med detta har vi bara velat ge en förklaring till vår motion. Vi tycker alltså – och räknar med att återkomma till detta – att regeringen faktiskt har möjligheter att sätta gränserna i det här specifika fallet. Utskottet skulle alltså ha kunnat nå något längre än man gjort i sin skrivning.

Anf. 123 BARBRO WESTERHOLM (fp):

Herr talman! Först vill jag uttala min tillfredsställelse över behandlingen av motionen om äggdonationer. Utskottet skriver att det kan vara motiverat att en utredning av frågan kommer till stånd. Man har inte föreslagit något tillkännagivande, men jag har stort förtroende för att regeringskansliet läser de här betänkandena och att det kommer en utredning.

Sedan har jag fått frågan var Folkpartiet liberalerna står i abortfrågan. Först och främst har vi naturligtvis känt oro för det stundtals ganska högljudda abortmotstånd som vi har fått höra. Vi har nu vid vårt landsmöte för en och en halv vecka sedan fattat ett beslut i abortfrågan. Vi skriver där: Den fria aborträtten är betydelsefull för kvinnors självständighet genom att den ger kvinnorna själva kontroll över sin fruktsamhet och därmed sina liv. Den fria aborträtten har kommit för att stanna. Något skäl för att ändra den nuvarande abortlagen finns inte. – Det är där vi står i abortfrågan.

I andra sammanhang har vi lyft fram att den lagstiftning vi i dag har är till för att tillvarata dels barnens rätt att födas önskade, dels kvinnornas möjlighet till självständighet. Den abortlag vi har i dag har visat sig fungera. Det som inte har fungerat fullt ut är de abortförebyggande insatserna. Många talare har i dag framhållit vikten av att vi fortsätter att intensifiera dem, t.ex. när det gäller ungdomsmottagningarna.

Den andra fråga jag har fått gäller samvetsklausulen. Vi i Folkpartiet liberalerna sade nej till det förslag som kom upp inför skrivandet av högskole-

propositionen om införandet av en samvetsklausul. Nu har man enats om att tillsätta en enmansutredare, nämligen Erling Aspelin.

Det vi har uttalat när det gäller samvetsklausulen är att vi anser att det är den som söker vård som står i centrum. Den personen skall i hälso- och sjukvården känna sig trygg att få den vård och behandling som dels är fastställd i lag – i det här fallet abortlagen – dels är i enlighet med vetenskap och beprövad erfarenhet. Man skall känna sig säker på att inte mötas av personal som av personliga, ideologiska skäl tar avstånd från en behandlingsmetod.

Det här med samvetsklausul har en mycket vidare aspekt än abortfrågan. Det gäller andra insatser där det av ideologiska skäl hos en del har funnits ett motstånd mot att ställa upp. Det har gällt transplantationer, det har gällt blodtransfusioner och det har gällt läkemedelsbehandling. Det har också gällt tjänstgöringstider. Vi anser att om man som personal inte kan ställa upp på den lagstiftning vi har eller på vad som är vetenskap och beprövad erfarenhet måste man söka sig till andra arbetsuppgifter. Vården är till för de vårdsökande – det är det primära – och inte i första hand för personalen. – Det här tycker vi är en viktig fråga, och jag är glad att den ställdes till mig.

Anf. 124 EVA ZETTERBERG (v) replik:

Herr talman! Jag vill bara ha ett förtydligande när det gäller samvetsklausulen.

Jag har uppfattat det som att det har varit fråga om ett regeringsuppdrag, dvs. att det inte är någon enskild minister som har gett detta uppdrag. Hela regeringen har haft behov av att utreda en eventuell samvetsklausul. Jag har också uppfattat det som att syftet med utredningen är att en samvetsklausul skall införas.

Uppfattar Folkpartiet också det som att det finns behov av en samvetsklausul? I så fall stämmer det illa med det som Barbro Westerholm just sade här i talarstolen, och som hon vid många andra tillfällen har sagt. Hon sade nämligen att man, om man vill jobba som läkare eller barnmorska, inte kan hävda att man inte vill utföra vissa arbetsuppgifter av samvetsskäl. Man skall fullfölja utbildningen, arbeta där man kan få arbete och utföra sina arbetsuppgifter.

Jag vill alltså veta om Folkpartiet ändå inte står bakom detta.

Anf. 125 BARBRO WESTERHOLM (fp) replik:

Herr talman! Jag har redogjort för vår inställning när det gäller samvetsklausulen, men inget parti har ju egen majoritet.

Vi har tyckt att det kan vara rimligt att man ändå gör en utredning. Sedan får vi ta ställning till utredningsresultatet. Detta har ju stötts och blötts i riksdagen alltsedan abortlagen kom till. Det finns därför mycket material. Det är ett material som har övertygat oss om att den inställning som jag redovisade är den riktiga.

Anf. 126 EVA ZETTERBERG (v) replik:

Herr talman! Det står väl ändå alldeles tydligt och klart att Folkpartiet, som är en del av regeringen, har velat ha den här utredningen och att syftet är att man skall se om det går att införa en samvetsklausul.

Anf. 127 BARBRO WESTERHOLM (fp) replik:

Herr talman! Nej, så skall man inte tolka det. I många sammanhang görs det utredningar för att alla skall känna att det finns tillräckligt underlag för att fatta beslut. Som jag tolkar det här uppdraget är syftet inte att en samvetsklausul skall införas utan att frågan om en samvetsklausul skall utredas.

Jag tycker att detta är en viktig demokratisk princip. Om man inte är överens i en fråga, om några inte känner sig övertygade och anser att underlaget för beslut inte är tillräckligt, skall man acceptera att en utredning görs.

Anf. 128 ELISABETH PERSSON (v):

Herr talman! Vänsterpartiet och jag själv slåss för abortlagen. Vi gör det nu i en motion. Vi har gjort det tidigare i motioner, och vi kommer att göra det allt framgent.

Vi motarbetar förslag som inskränker rätten till abort. Jag vill gärna veta vilka inskränkningar i den nuvarande abortlagen som bl.a. Tuve Skånberg vill göra. Vad vill ni ändra? Tuve Skånberg har sagt att han inte vill kriminalisera aborter. Därmed var Rosa Östh nöjd. Hon tyckte att det var bra att det blev sagt. Men det är faktiskt inget svar. Ingen har påstått att kds vill kriminalisera aborter, men vi vill veta vad ni vill ändra på i den nuvarande abortlagstiftningen och i så fall hur det skall ändras.

I mitt huvudansförande angav jag problemen med en kartläggning av vilka skäl kvinnor har för att begära abort. Jag upprepar: Enligt abortlagen behöver ingen kvinna ange något skäl.

Att göra en kartläggning av det här slaget är en helt annan sak än att göra en sammanställning av vad forskare, gynekologer, medicinare och andra vetenskapsmän har kommit fram till på det här området. Det är psykologiska och medicinska sammanställningar som man mycket väl kan göra.

Vill Tuve Skånberg att en paragraf skall införas i den nuvarande abortlagen som säger att kvinnor skall ange skäl för abort? Vad skall man i så fall använda de olika skälen till? Skall de ligga till grund för nya ställningstaganden?

Vi har diskuterat mycket om vad som skall ändras, vem som skall ändra, vem som har sagt vad, vem man är osv. Kds:arna, framför allt, har lutat sig mot en utredning, SOU 1989:51.

Jag tycker att det är litet anmärkningsvärt att majoritetens skrivelse i en utredning har en sådan dignitet för Tuve Skånberg. Jag hoppas att samma respekt för majoritetsuppfattningen kommer fram när Partnerskapskommittén lägger fram sitt betänkande framöver. Jag tror dock inte att Tuve Skånberg kommer att läsa de raderna på samma sätt som han har läst den här utredningen.

Det är bara åsikter som framförs i den här utredningen – vi har inte röstat. Man kan lyfta fram vissa formuleringar som tyder på något, men utredningens huvudslutsats är att det inte finns någon anledning att ändra på nuvarande abortlagstiftning.

Vi har haft diskussioner om foster lever eller ej. Tuve Skånberg frågade mig om vi vill förneka att foster lever. Det har vi aldrig förnekat.

Anf. 129 TUVE SKÅNBERG (kds):

Herr talman! Först skall jag kommentera undersökningen av skälen för abort. Precis som i alla opinionsundersökningar som genomförs skall ett tillräckligt stort antal tillfrågas för att undersökningen skall vara statistiskt signifikant. Den som inte vill svara behöver naturligtvis inte göra det. Min personliga åsikt är inte att detta skall arkiveras eller på något vis kunna knytas till någon person. Vi är blott och bart ute efter att få reda på varför kvinnor ser sig tvungna att göra abort och vad samhället kan göra åt det.

Elisabeth Persson tillhör ett parti som då och då under de två år som jag har varit med har fått se att besluten har gått hennes parti emot. Hon har fått finna sig i att det finns en större majoritet. Det kan också bli mitt öde.

Jag vill tala utifrån den motion som Ulla Tillander bad mig vara företrädare för – jag delar hennes åsikter. Jag vill först och främst förändra attityden till graviditet. Jag vill att kvinnan skall mötas med en positiv attityd, att hon skall få samhällets och omgivningens hjälp och stöd för att välja att föda.

Jag vill också öka rättssäkerheten. I motionen talas det om ett specifikt sätt att öka rättssäkerheten. Det sägs att aborter skulle vara förbjudna efter 18:e veckan och vara tillåtna först efter särskild prövning från 12:e veckan.

Anledningen till att jag känner mig frimodig att tala för det här utan att bli stämplad som extremist är att Sverige faktiskt är det mest liberala landet när det gäller abortlagstiftning. Det finns inget land i Europa som kommer i närheten av oss. USA kan tävla med oss. Annars framstår Sverige i större delen av den civiliserade världen som mycket udda.

Vi kanske skall minnas att var fjärde graviditet i Sverige leder till abort. I kommunistländer, Elisabeth Persson, kan så mycket som hälften av alla graviditeter leda till abort, t.ex. i det forna Sovjet eller i Kina.

Anf. 130 ELISABETH PERSSON (v):

Herr talman! Jag skall inte prata mer om kartläggningen. Jag lockar uppenbarligen in Tuve Skånberg i fullkomligt ohållbara resonemang och funderingar.

Hur skall man göra en opinionsundersökning? Skall man plocka fram namn och adresser på kvinnor som har gjort abort och skicka brev till dem och fråga varför de gjorde det? Jag kan inte tänka mig att Tuve Skånberg menar att man skall bryta den medicinska sekretessen för att göra någonting sådant. Jag tror att vi skall lämna det därhän.

Jag har också en positiv attityd till gravida kvinnor. Jag tror att vi hade kommit längre om vi hade diskuterat hur man skall göra för att undvika oönskade graviditeter så att vi får ned aborttalen. Det finns ingen som tycker att höga aborttal är bra. Jag tycker att det är fruktansvärt att abortsiffrorna är så höga, om det nu är så, vare sig det är i det forna Sovjet eller någon annanstans. Det är också fruktansvärt att antalet illegala aborter ökar i världen på grund av att man antingen inte har haft råd med preventivmedel eller att de legala aborterna har inskränkts. I det här fallet har vi uppenbarligen inte alls olika uppfattning, Tuve Skånberg och jag.

Anf. 131 TUVE SKÅNBERG (kds):

Herr talman! Min erfarenhet är att ingen kvinna gör abort med lätt sinne – tvärtom. I de allra flesta fall är det en ohygglig erfarenhet. Det är min erfa-

renhet och kanske också Elisabeth Perssons att om förhållandena hade varit annorlunda och kvinnorna hade kunnat undvika att göra abort, hade de i de allra flesta fall velat ha aborten gjord.

Det finns ett intresse för många kvinnor att tala om på vilket sätt förhållanden skulle vara annorlunda för att det skulle ha varit möjligt för dem att föda barn. Hur en sådan opinionsundersökning skall genomföras rent tekniskt utan att kvinnors integritet träds för när överlämnar jag till t.ex. Folkhälsoinstitutet att utröna.

Överläggningen var härmed avslutad.
(Beslut fattades efter 17 §.)

14 § Vissa tandvårdsfrågor

Föredrogs
socialutskottets betänkande
1993/94:SoU3 Vissa tandvårdsfrågor.

Anf. 132 EVA ZETTERBERG (v):

Herr talman! Riksdagen har beslutat att all användning av kvicksilver i Sverige skall avvecklas. Användningen av kvicksilver inom industriproduktionen har nästan helt upphört. Inom tandvården är det däremot tillåtet att hantera kvicksilver. Användningen av amalgam subventioneras dessutom genom socialförsäkringssystemet. Amalgam har i och för sig blivit alltmer impopulärt. Många tandläkare undviker amalgam. Ännu har vi ingen avvecklingsplan.

Hösten 1992 presenterade Socialstyrelsen en avvecklingsplan som innebar att kvicksilveranvändningen inom tandvården skulle upphöra 1997. Någon sådan plan har inte presenterats, och det finns inget beslut om det. Jag anser därför att det är av stor vikt att en sådan avvecklingsplan snart kommer till stånd. Vi måste fatta ett beslut om avveckling så att den processen kan påbörjas.

Det räcker emellertid inte med en avvecklingsplan. Jag anser också att det behövs en fullständig varudeklaration för allt tandvårdsmaterial. Från Vänsterpartiet tycker vi att dentalmaterial skall klassas som läkemedel och att ett produktregister bör inrättas. Det sägs att med en ny läkemedelslag är den saken omhändertagen och att det inte behövs något sådant produktregister. En stor del av tandvårdsmaterialet kommer dock att falla utanför den lagstiftningen.

Vi tycker också att det är angeläget att få ett biverkningsregister så att man kan se vilka biverkningar av tandvårdsmaterial som rapporteras.

Herr talman! Jag vill bara yrka bifall till min meningsyttring i detta ärende. Det gäller beslut om avveckling, att det skall finnas fullständig varudeklaration, att dentalmaterial skall klassas som läkemedel och att ett biverkningsregister bör upprättas där man kan se vilka biverkningar av tandvårdsmaterial som har rapporterats.

Prot. 1993/94:16
27 oktober 1993

*Vissa tandvårds-
frågor*

Anf. 133 LEIF CARLSON (m):

Herr talman! Socialutskottets betänkande nr 3 behandlar 22 motioner med diverse yrkanden inom tandvårdsområdet, bl.a. amalgamets vara eller icke vara. Liksom föregående ämne har denna fråga diskuterats oerhört mycket, med många känslor inblandade och ibland i ett högt tonläge. Det är fullt naturligt eftersom frågan berör så många människors hälsa och välbefinnande. Det finns den största anledning att med respekt följa den oro som människor känner. Gränsen mellan berättigad och överdriven oro är utomordentligt svår att dra. Det går inte att ge vetenskapligt entydiga svar på vad som är skadligt och hur man reagerar. De individuella variationerna är stora.

Som ansvariga politiker finner jag att det bästa vi kan göra är att med lyhördhet och respekt för oron följa expertmyndighetens, Socialstyrelsens, råd baserade på bästa tillgängliga vetenskapliga underlag och erfarenheter. På många håll i landet läggs det ner ett mycket stort arbete på forskning rörande kvicksilver, kvicksilverföreningar och andra tungmetaller. Mest känt är kanske ett tungmetallcentrum i Uppsala. Det här innebär att vi kommer att få ett allt bättre underlag inför en avveckling.

Som nämnts redovisade Socialstyrelsen hösten 1992 möjligheten att avveckla amalgam. Man skulle kunna sluta nu när det gäller mjölkttänder och om ett par år när det gäller barn under 19 år. År 1997 skulle man möjligen kunna sluta helt med amalgam. Problemet är kostnader för ersättningsmaterial och kvaliteten. Verkliga alternativ som är bra föreligger kanske inte förrän om 5–10 år. Det finns inte anledning att försätta sig i en situation så att man kommer ur askan i elden.

Vi måste också konstatera att mer än hundra års användning av amalgam har visat på mycket små biverkningsfrekvenser. Det är egentligen överraskande, eftersom det rör sig om ett toxiskt material som kvicksilver. De siffror man har fått fram på 0,2 promille kanske man inte skall ta bokstavligt. Det är svårt att göra sådana beräkningar. Den undersökning som Socialstyrelsen gjorde med försöksverksamhet med registrering av biverkningar av dentala material visar ungefär inom vilken storleksordning biverkningarna återfinns.

Användningen av amalgam har minskat kraftigt, och tandstatusen blir allt bättre.

De här frågorna bereds nu av regeringen. Avvecklingen ligger under beredning. Utskottet finner inga skäl att inte avvakta regeringens beredning för att få ett sansat och hållbart underlag inför ett beslut om avveckling.

Herr talman! Riksdagen behandlade frågan om produktkontroll av dentalmaterial i samband med lagen för medicintekniska produkter. Den svenska lagstiftningen gäller nu samma produkter som omfattas av dekreten ingående av EES-avtalet och förslag till nya EG-direktiv. Det medför att dentalmaterial, även provisoriskt sådant, omfattas av kontrollbestämmelserna. Lagen är också en ramlag. Det ger regeringen eller tillsynsmyndighet möjlighet att ange detaljreglering. Det kan gälla information, märkning och bruksanvändning. Det här har riksdagen redan antagit. Lagen gäller fr.o.m. den 1 juli 1993. Detta bör ge Eva Zetterberg den trygghet som hon strävar efter. Det här är redan gjort.

Frågan om registrering av biverkningar av dentala material bereds också i regeringen liksom behovet av skärpta avfallskrav för amalgam. Även behov

av ökad utbildning vad gäller handhavande av amalgam och behovet av medicinsk kompetens bereds.

Det är dock viktigt att komma ihåg att vi redan nu, genom Socialstyrelsens råd, har klara anvisningar för när medicinsk kompetens skall kopplas in vid besvär i munhålan och hur avfallshanteringen skall gå till.

Herr talman! Frågor om det fria tandläkarvalet för barn och ungdom tas bl.a. upp i en motion av Isa Halvarsson. Jag kan förstå den oro som visas för att landstinget som har att besluta om det här kanske inte följer riksdagens intentioner. Utskottet har i en kanske litet naiv kolartro på landstingens lyhördhet och vilja att följa riksdagen uttalat att man är villig att avvakta och se, och man räknar med att landstingen följer intentionerna i propositionen om ökad konkurrens i kommunal verksamhet som riksdagen har antagit. Utskottet är villigt att låta landstingen visa sina goda intentioner men kommer att vara mycket uppmärksam på att barn och ungdom verkligen får fria möjligheter att välja.

Herr talman! Med det anförda yrkar jag bifall till utskottets hemställan och avslag på meningsyttringen.

Anf. 134 EVA ZETTERBERG (v) replik:

Herr talman! Frågan om avveckling av amalgam har diskuterats under många år. Det är ingen ny fråga. Jag nämnde i mitt anförande att Socialstyrelsen presenterade ett förslag 1992.

Jag hävdar, precis som Leif Carlson, att det tar tid att utveckla alternativen och att genomföra avvecklingen. Var och en förstår ju att det inte går att från en dag till en annan förbjuda ett material som har använts så länge. Det tar tid att hitta ersättningar.

Jag tror inte att vi någonsin kommer att finna andra alternativ om vi inte bestämmer att till ett visst datum skall detta vara genomfört. Jag tror att det är nödvändigt med den pressen för att få i gång avvecklingen.

Herr talman! Jag vill också kommentera frågan om biverkningar. Leif Carlson hävdar att det är så försvinnande få som drabbas av biverkningar. Jag undrar om det har genomförts någon egentlig undersökning på det området, just därför att det inte har funnits något register på biverkningar och just därför att det inte har varit en fråga som aktivt har drivits. Det är människorna själva som successivt har satt sina sjukdomssymtom i samband med många amalgamfyllningar. Jag menar att det säkerligen finns betydligt fler än dem som har tagit upp problemen som är drabbade av dessa symtom. Det finns säkerligen fler än vad som framgår i den statistik som Leif Carlson åberopar.

Jag tror att med ett register på biverkningar skulle vi få fram de fakta vi efterlyser på området. Då skulle vi se hur det står till. Det är bara glädjande om det inte är en så stor andel människor som har biverkningar. Det går ju att få fram.

Anf. 135 LEIF CARLSON (m) replik:

Herr talman! Först har vi frågan om undersökningar. Jag framhöll att det är svårt att göra säkra undersökningar. Men undersökningarna ger en uppfattning om storleksordningen.

Prot. 1993/94:16
27 oktober 1993

Vissa tandvårdsfrågor

Det är odiskutabelt så att vid en jämförelse av släktingar bland tungmetallerna i det periodiska systemet finner man färre biverkningar för kvicksilver än vad man förväntar sig. Det är i och för sig glädjande och turligt att det är så. Vi vet att biverkningarna är få även om de säkert, som Eva Zetterberg säger, är fler än vad vi har fått fram. Vi måste vara säkra på att det finns material som svarar upp mot, är minst lika bra som och kan användas på ett minst lika tillförlitligt sätt som amalgam.

Tyvärr fungerar inte forskningen så att man kan säga att problemet skall lösas till den 1 januari nittonhundra-si-och-så. Det kan vara svårt att sätta ett datum. Jag tror att vi får vara nöjda med att frågan bereds hos regeringen. Det skall läggas fram ett förslag när avvecklingen skall kunna genomföras grundat på bästa möjliga och nyaste möjliga forskningsunderlag och bedömningar. Jag tror att vi har kommit långt. Att sätta ut ett datum är mer en vink i luften. Det kanske inte går exakt till den dagen. Det kanske tar ett halvt eller ett helt år längre. Det är inte meningsfullt. Vi är alla inställda på samma färdriktning, dvs. att problemet skall lösas så fort som möjligt.

Anf. 136 LEIF BERGDAHL (nyd):

Herr talman! Jag skall tala om en märklig farsot som tycks grassera enbart i landet Sverige och inte någon annanstans. Det är en farsot som jag vill kalla för amalgamhysteri. Det är en på många sätt märklig farsot. Det finns inget vetenskapligt stöd för denna farsot. Ändå är den godkänd som ett handikapp. Staten ger pengar till Tandvårdsskadeförbundet för att sprida information om detta tillstånd. Det märkliga är också att fastän amalgam har använts under hela 1900-talet har farsoten uppträtt först under de senaste 10–20 åren.

Jag skall börja med att referera till tidningen Dagen. Där får man i dag läsa om pingstväckelsens framgångar i Honduras. Jag vill inte på något sätt sära de troende, men jag tar detta som exempel. I Honduras börjar döva höra, blinda börjar se, lama börjar gå och cancersvulster försvinner. Att debattera med personer som påstår detta är, enligt min mening, lika givande som att debattera med vissa amalgammotståndare. Jag kommer inte att debattera denna fråga i denna kammare, oberoende av om någon vill replikera.

Det här är fråga om tro, inte om vetande. Frågan om tro och vetande är mycket intressant. Jag har en vän i litteraturens värld som heter Voltaire. Jag har en bok i två band av Georg Brandes om Voltaire. Det händer ibland när jag kommer hem på kvällarna från denna kammare att jag tar fram denna bok och blir upplyft av den kritik och humanism som Voltaire ger uttryck för. Man skall lita på förståndet och vetenskapen i stället för på en mängd andra saker, t.ex. kyrkan.

Trots motstånd från de instanser i Sverige som besitter den största kunskapen inom detta område, dvs. Tandläkarförbundet, Socialstyrelsen, Läkarsällskapet osv., planerar man att förbjuda amalgam. Tala om antiintellektualism! Eftersom vetenskapligt stöd saknas åberopar man miljöskäl. Men vad finns i stället? Jo, plastfyllningar som bevisligen är farliga. Man vet bevisligen att dessa plastfyllningar har mycket högre allergiframkallande förmåga. De framkallar t.o.m. cancer hos försöksdjur. Men tyvärr finns det inget bra ersättningsmaterial i dag.

Trots risken för att bli beskylld för akademisk högfärd, skulle jag vilja rikta mig till dem som förespråkar ett amalgambud. Läg er inte i det ni inte behärskar! Ni behöver ha nödvändig vetenskaplig skolning för att kunna ta ställning i sakfrågan. Låt dem som kan frågan sköta det hela. Låt experter inom Tandläkarförbundet och Läkaresällskapet ta ställning. Det här är en typisk fråga som politikerna inte skall lägga sig i. Lyssna i stället på dem som har skolning på området. Lyssna på t.ex. min gamla lärare, professor Jan-Otto Ottosson, en man med stor integritet. Han är en av Sveriges ledande etiker och psykiater. Han har gjort en studie om dessa amalgampatienter. Läs vad han har skrivit i Läkartidningen.

På 1700-talet spred sig en liknande farsot genom Europa. Det var frågan om skendöd. Man trodde att man blev begravd även om man levde. Detta spred sig liksom häxprocesserna som en löpeld över Europa – från Tyskland, Danmark till Sverige. Man började konstruera instrument för att slå sönder blodkärlen på folk och tappa ut blod så att de inte skulle begravas levande.

Med all respekt för folks oro, tycker jag att det har varit felaktigt att satsa statliga medel på Tandvårdsskedeförbundet.

Anf. 137 TREDJE VICE TALMANNEN:

Jag får meddela att anslag nu har satts upp om att detta sammanträde skall fortsätta efter kl. 19.00.

Anf. 138 EVA ZETTERBERG (v) replik:

Herr talman! Det är intressant att höra vilka argument som Leif Bergdahl använder i debatten. Tidningen Dagen och väckelserörelsen i Honduras inspirerar mer än själva sakfrågan.

Jag skulle i stället vilja anmoda Leif Bergdahl att ta del av den forskning som faktiskt äger rum på området. Där framgår det att det finns människor som har många amalgamfyllningar som har uppenbara psykiska och fysiska skador. De har uppenbarligen blivit amalgamförgiftade.

Jag tänker t.ex. på Metallbiologiskt centrum i Uppsala. Där har man forskat mycket i dessa frågor. Jag har tagit del av en del av deras resultat. Det är alldeles uppenbart att det handlar om vetenskap och beprövad erfarenhet och inte om vidskepelse som t.ex. skendöd eller andra farsoter som Leif Bergdahl talade om.

Det är uppseendeväckande att en ledamot anser att vi inte skall lägga oss i denna fråga därför att vi inte behärskar den. Det vore väldigt farligt om vi i en rad olika frågor hänvisar till att läkarna eller tandläkarna eller en rad andra sakkunniga på ett område själva skall få uttala sig i frågan om avvecklingen av ett material – i det här fallet en tungmetall.

Vi skall självfallet inte lägga oss i varenda detalj. Vi skall inte lägga oss i hur tandvården utförs på en rad områden. Vi skall inte lägga oss i sjukvården. Men i det här uppenbara fallet är det oerhört viktigt att vi sätter oss in i frågan och inte, som Leif Bergdahl säger, låter experterna sköta det hela.

Anf. 139 LEIF CARLSON (m):

Herr talman! Jag är något förvånad över tidigare inlägg. Det tillhör vetenskaplig och akademisk tradition att visa ödmjukhet och respekt inför de till-

kortakommanden som all vetenskap har och att ta människors oro på allvar. Man får inse att det kanske inte finns alldeles tvärsäkra svar på allt. Jag försökte påpeka det. Jag försökte också påpeka att den här frågan lidit av ett något högt tonläge. Men det ger faktiskt inte dem som far illa så värst mycket tillbaka.

Jag delar uppfattningen att vi ibland far ut långt när vi säger att kvicksilver har långt större skadeverkningar än vad som går att påvisa. Men vi måste också respektera de människor som känner oro. Det är riksdagens uppgift att se till att det kommer fram underlag som är hållbart och som man kan ha till grund för ett ställningstagande.

Man bör också ha respekt för att det är svårt att hitta alternativ. De plaster som i dag används innehåller exempelvis de sex vanligaste allergenerna. Det måste med i värderingen. Det finns alltså skäl att moderera sig från samtliga håll och att försöka komma fram till bra lösningar. Det ger patienterna de bästa förutsättningarna för en bra framtid på det här området.

Anf. 140 LEIF BERGDAHL (nyd):

Herr talman! Jag sade tidigare att jag inte vill ge mig in i debatten. Men jag vill ge en förklaring. Det höga tonläget beror på ett stort antal samtal med människor som försökt övertala mig att engagera mig i den här frågan och arbeta för amalgamförbud.

Jag har jobbat ganska mycket med detta. Det som jag har sagt står jag för. Men jag är väldigt ledsen om jag sårat någon. Även i mitt anförande sade jag att jag har full förståelse för människors oro, men för den skull skall man inte spä på oron genom att acceptera ovetenskapliga påståenden, såsom att amalgam är livsfarligt. Det tror inte Sveriges Tandläkarförbund, som har stor expertis inom det här området. Vi bör lyssna mer på denna expertis än på dem som arbetar på Uppsala biomedicinska centrum.

Anf. 141 SIW PERSSON (fp):

Herr talman! Innan jag påbörjar mitt förberedda anförande vill jag passa på och säga några ord till Leif Bergdahl. Det är väldigt uppseendeväckande med en sådan här framtoning. Det är väldigt viktigt att hela tiden komma ihåg att det finns något som heter vetenskap och beprövad erfarenhet men att det också finns en fortsättning som säger: Ständigt söka vidga sina kunskaper.

Är det så konstigt att den här frågan diskuteras? Det är nämligen vetenskapligt bevisat att exempelvis det gammaldags kopparamalgamet innehöll 30 % koppar, ca 70 % kvicksilver och ibland upp till 1,5 % kadmium.

Är det konstigt att man är orolig för rotfyllnadspreparat, när det konstateras att rotfyllnadspreparatet N2, som förbjöds år 1974 om jag minns rätt, innehåller så potenta substanser såsom eugenol, paraformaldehyd och phenylkviksilver och blymönja? Jag skulle kunna göra listan lång över ämnen som det är bevisat kan skada oss människor.

Det var inte så länge sedan som vi hade en stor insamling av farliga kvicksilvertermometrar. De måste bort! sades det. De fick inte användas, och de var mycket farliga för både människor, djur och natur, om de gick sönder.

Insamlingen gav ett gott resultat, därför att folk är medvetna om de stora risker som följer med kvicksilver.

Känner ni till att en termometertillverkare numera riskerar att få böta upp till 100 000 kr om han vid denna tillverkning använder kvicksilver i termometrarna?

När det nu är så viktigt att kvicksilver skall försvinna över allt, när skall det då tas i ordentligt för att få kvicksilvret att försvinna ur våra munnar?

Amalgame, som innehåller mer än 5 % kvicksilver, klassas av Kemikalieinspektionen såsom "mycket farliga produkter" och måste därför förses med en varningssymbol i form av en giftgubbe.

Dentalt amalgam innehåller ungefär tio gånger högre halt av kvicksilver, dvs. 50 %. Såsom jämförelse kan jag nämna att till samma hälsofarlighetsklass hänförs bl.a. arsenik och träsprit. Detta är ingenting som jag i egenskap av riksdagsledamot själv hittat på, utan detta har Kemikalieinspektionen konstaterat.

Riksdagen har redan beslutat att användningen av ett antal farliga kemikalier, däribland kvicksilver, skall upphöra. Det är anmärkningsvärt att alla branscher som använder kvicksilver har varit mycket samarbetsvilliga och att de i många fall har slutat med kvicksilveranvändningen tidigare än de varit tvungna till. Men det finns ett undantag, nämligen Sveriges Tandläkarförbund.

Under de gångna årens amalgamdebatt har det framför allt varit tandläkare som försvarat amalgamet. De senaste årens miljödebatt tycks inte heller ha påverkat Tandläkarförbundets ledning.

Sedan Socialstyrelsen under sensommaren 1992 av miljöskäl kom med sitt utredningsförslag om amalgamförbud – inte av hälsoskäl av någon outgrundlig anledning – har förbundet sagt ett klart nej till ett förbud och dessutom uppmanat sina medlemmar till strid.

Samtidigt som tandläkarna som yrkeskår driver denna kampanj är det tandläkare som fått samhällets förtroende att ta ansvar för att amalgamforskningen förs framåt.

Frågan om amalgamets hälsoeffekter är i grunden en medicinsk fråga, men det är tandläkare som är ansvariga tjänstemän både på Riksförsäkringsverket och på Socialstyrelsen. Det är också tandläkare som är ansvariga för fördelningen av forskningspengarna inom Medicinska forskningsrådet.

Vid försäkringskassorna är det alltså tandläkare som lämnar avgörande utlåtande över de patientfall som kan ge de vetenskapliga bevisen för att amalgam och andra tandvårdsmaterial kan orsaka ohälsa. Detta måste betraktas som en besvärande jävssituation.

En generell behandlingsprincip inom sjukvården är att man skall ta bort alla tänkbara orsaker till ohälsa. Detta måste väl ändå gälla även problem som härrör från tänderna! Sanering av amalgam på sjuka patienter bör initieras av läkare och betraktas som en medicinsk behandling, precis som röntgen, laboratorieprov, operationer.

Med det system som i dag gäller, skriver den behandlande läkaren en remiss till en tandläkare, vilken i sin tur gör en ansökan hos försäkringskassan. Det är sedan försäkringskassans förtroendetandläkare som skall bedöma om behandlingen är motiverad. Patientens medicinska behov avgörs alltså i en

Prot. 1993/94:16
27 oktober 1993

Vissa tandvårdsfrågor

brevväxling mellan två tandläkare. I realiteten blir det förtroendetandläkaren som överprövar en specialistutbildad läkares diagnos.

Ingen annanstans i den svenska sjukvården går det till på detta sätt. Förtroendetandläkaren kan alltså omöjliggöra en behandling, som enligt en viss läkare är nödvändig, därför att patienten helt enkelt inte har råd att bekosta behandlingen själv.

Dessutom skall vi komma ihåg att enligt Socialstyrelsen har tandläkare *inte* medicinsk kompetens! Det är de personer med medicinsk kompetens som måste få ett avgörande inflytande, även för de patienter som av olika orsaker anser sig drabbade av tandvårdsmaterial.

En förutsättning för att patienterna skall kunna behandlas på ett adekvat sätt är att det finns ett väl fungerande produktregister, med fullständig innehållsdeklaration för varje enskild produkt. I dag kan produkternas innehåll ändras hur som helst, och jag har flera bevis på att de uppgifter som står på en viss innehållsdeklaration inte gäller i verkligheten. Alla komponenter i material som skall användas *måste* provas på samma sätt som läkemedel, både var för sig och i kombination.

Innan ett dentalmaterial planteras in i kroppen – munnen är ju faktiskt också en del av kroppen och dessutom en ovanligt aggressiv del – måste man veta att det inte skadar patienten. Någon sådan prövning har mig veterligen aldrig gjorts med amalgamet.

Ett heltäckande register för biverkningar av dentalmaterial måste också införas och biverkningar måste redovisas på samma sätt som för läkemedel. Ett sådant biverkningsregister måste göras både av läkare och av tandläkare tillsammans, eller var för sig.

Tandproblem visar sig inte bara i munnen, utan det kan bli effekter i andra delar av kroppen.

Socialstyrelsen gav våren 1991 ut allmänna råd, där det bl.a. står: "Patienter som förutom generella symtom också har symtom från munhålan eller tuggapparaten bör undersökas även av läkare.

Den medicinska utredningen måste vara förutsättningslös och baseras på patientens besvär och läkarens respektive tandläkarens undersökningsfynd."

Där står också: "Det åligger varje läkare och tandläkare att i överensstämmelse med vetenskap och beprövad erfarenhet meddela patienten de råd och så vitt möjligt den behandling som patientens tillstånd fordrar. Det är synnerligen viktigt att dessa patienter får ett korrekt bemötande från sjukvårdspersonalens och tandvårdspersonalens sida."

Det här är fantastiskt vackra ord. Ja, orden är vackra, men verkligheten är inte lika vacker.

Det är många kvinnor och män som förtvivlat söker hjälp för sina problem från tänderna. Det är många kvinnor och män som förtvivlade konstaterar att de inte får någon hjälp.

Det är alltså dags att se till att man lever upp till alla de vackra ord som man har producerat under ett antal år.

Herr talman! Jag yrkar inte bifall till motionerna So411 och Sf288. Jag hoppas att de uppdrag som regeringen nu har fått inom det snaraste skall innebära att vi i alla fall kan ta något positivt steg framåt.

Anf. 142 EVA ZETTERBERG (v) replik:

Herr talman! Det var mycket intressant att lyssna till Siw Persson, då hon sade många kloka ord. Vi förefaller vara helt överens i sakfrågorna. Min fråga till henne är: Är Siw Persson verkligen nöjd med utskottets bedömning och med det som regeringen gör? Ställer Siw Persson sig inte bakom den meningsyttring där jag har fört fram i stort sett samma krav som hon förde fram i sitt anförande?

Anf. 143 SIW PERSSON (fp) replik:

Herr talman! Det är en bedömningsfråga. Jag kan antingen ställa mig bakom Eva Zetterbergs meningsyttring eller invänta regeringens åtgärder. Som Eva Zetterberg förstår, är det en lämpligare bedömning för min del att hoppas att regeringen, när man nu har chansen, går ett steg längre än vad Eva Zetterberg gör i sin meningsyttring.

Anf. 144 EVA ZETTERBERG (v) replik:

Herr talman! När den här frågan behandlades i utskottet hade Folkpartiet chansen att se till att detta blev majoritetens uppfattning. Då hade vi kunnat skynda på avvecklingsplanen.

Anf. 145 SIW PERSSON (fp) replik:

Herr talman! Det är ingen hemlighet att den här frågan skär igenom alla partier. Det finns de som är för, och det finns de som är emot.

Anf. 146 MARIANNE ANDERSSON (c):

Herr talman! Jag har engagerat mig i amalgamfrågan under ganska många år. Jag har gjort det på grund av att jag har mött människor som haft stora problem men som inte hade den blekaste aning om att de led av kvicksilverförgiftning. Efter amalgamsanering har de blivit bra. Det är alltså inte fråga om någon placeboeffekt, som det ofta talades om tidigare.

Motståndet mot att ta problemen på allvar finns i stort sett inte här i riksdagen. Vi har gjort många positiva uttalanden. Men ändå händer det så litet.

Motståndet mot att ta problemen på allvar finns främst hos myndigheter, som Socialstyrelsen, Medicinska forskningsrådet, yrkesmedicinare och Tandläkarförbundet. Det gäller på central nivå inom Tandläkarförbundet – många enskilda tandläkare har helt slutat att använda amalgam och klarar det på ett utmärkt sätt.

I uttalandena från dessa myndigheter används minsann ingen försiktighetsprincip, som vi talade om tidigare i dag när vi diskuterade elöverkänslighet. Nej, här skall det fullt ut bevisas vetenskapligt att det finns risker innan man erkänner något som helst problem. Just den här tvärsäkerheten är oroande. En viss ödmjukhet vore på sin plats. Det finns otaliga exempel på miljöproblem som ingen har velat ta på allvar först, men som sedan har visat sig vara reella.

All vetenskap skall vara sökande, har jag fått för mig. Jag skulle vilja säga, att där tvärsäkerheten går in, går vetenskapen ut. Leif Bergdahls inlägg var ett tydligt tecken på det.

Leif Bergdahl talade om farsoter. Det härjade en gång en farsot bland

munkarna i Varnhem, och de dog som flugor. Ingen visste först vad det berodde på, men det visade sig att det var bly i vattenledningarna. Det var alltså ett reellt problem. Det finns inbillade men också verkliga farsoter. Sådana saker skall tas på allvar.

Vetenskapsmännen har olika uppfattningar i den här frågan – det är det viktigaste att ta till sig. Många forskare har ägnat mycken tid och kraft under stort motstånd åt att forska om detta.

Jag skall ta upp några delfrågor. Jag har väckt en motion med ganska många yrkanden. Det gäller t.ex. materialfrågan. Man säger att det inte finns något material som kan ersätta amalgamet. Det är sant – det finns inget material som helt generellt kan ersätta amalgamet. Men det finns olika typer av material som kan ersätta amalgam.

Vi har år efter år efterlyst produktkontroll och biverkningsregister för att skapa ordning när det gäller hur de olika tandlagningsmaterialen ser ut, hur de fungerar och hur de skall kunna hanteras på ett bra och vetenskapligt sätt. Det har gått oerhört trögt. Man hänvisar nu till EG-direktiv, vilket man har gjort under ganska många år. Men vi i Sverige bör också kunna ha rutiner för detta.

Riksdagen har anvisat pengar till forskning om dessa frågor. Det har visat sig att både de som fördelade pengarna och de som fick pengarna i stor utsträckning hade en i förväg bestämd uppfattning om att amalgamet inte var något stort problem. Det visar också på svårigheterna.

Man pekar på att det skulle kosta så mycket pengar att sluta med amalgamanvändningen. Jag vet inte hur man har fått fram sifferuppgifterna, men jag är ganska övertygad om att man bara har räknat med de kostnader som rakt av kan avläsas efter någon typ av metod. Jag är övertygad om att man inte har räknat med att sjukskrivningarna minskar om människor får hjälp med amalgamsanering.

Jag har också, precis som Siw Persson gjorde, pekat på det orimliga i att en tandläkare överprövar en läkares utlåtande när det gäller att ställa diagnosen om någon är sjuk av amalgam. Det handlar just om patienterna. De möter fortfarande mycket stora problem och har stora svårigheter att få hjälp. Det beror till stor del på de allmänna råd som har getts ut av Riksförsäkringsverket och Socialstyrelsen.

Redan 1990/91 uttalade riksdagen att det är rimligt att den som på grund av sjukdomsbesvär vill byta ut sina amalgamfyllningar skall kunna göra det på ett enkelt sätt och till en rimlig kostnad. De utredningar som Riksförsäkringsverket anser bör föregå en amalgamsanering är såväl kostnadskrävande som tidsödande. Man beslutade alltså att detta skulle bli enklare i framtiden.

Men detta har inte genomförts av Riksförsäkringsverket, utan tandläkare tvingas fortfarande utföra omfattande och obetalt pappersarbete, som tar mycket lång tid i anspråk. Detta får till följd en utdragen sjukskrivningsperiod för patienten. Det slutar ofta med att patienten själv får bekosta något som i själva verket är en sjukvårdande behandling.

Jag skall inte ta upp tiden längre med den här frågan. Jag tänker inte yrka bifall till min motion, även om det är mycket frestande. Jag inser att det inte händer något mer om jag yrkar bifall till min motion just nu.

Men jag vill skicka en uppmaning till regeringen och departementet att

visa handlingskraft i den här frågan. Vi måste vända handlingsförlamning till handlingskraft. Jag vet att det är en komplicerad fråga, men vi har inte tid att vänta på beslut så länge. Jag lyssnade på Leif Carlson tidigare. Han hänvisade till alla de beredningar som pågår. Det är i och för sig positivt, men vi som har jobbat med detta i så många år är betydligt mer otåliga än vad de som kommit in i detta litet senare kanske är.

Herr talman! Jag vill avsluta med att skicka med detta till regeringen.

Anf. 147 EVA ZETTERBERG (v) replik:

Herr talman! Jag vill också bekräfta det Marianne Andersson tar upp, nämligen vilka kostnader vi skulle kunna bespara den enskilde och samhället. En person med kvicksilverförgiftning skulle kunna återgå till arbetslivet efter en sanering i stället för att vara sjukskriven och sedermera gå över i förtidspension. Det är stora kostnader som kan undvikas på det viset. Det skall också finnas med när man beräknar vilka kostnader för tandvårdsmaterial dessa förslag skulle innebära.

Det var egentligen inte därför jag begärde replik, utan jag vill fråga Marianne Andersson en sak. Av den beskrivning som Marianne Andersson ger kan man få intrycket att problemen finns på bl.a. Socialstyrelsen. Det är där de inte har åtgärdat problemen tillräckligt snabbt. Jag kan instämma i detta och även i beskrivningen från Siw Persson av hur man på Socialstyrelsen enbart använder sig av tandläkare när man tar upp dessa frågor i stället för medicinsk expertis. Man använder sig inte heller av Metallbiologiskt centrum i Uppsala som har mycket god kunskap på området.

Detta är ju gott och väl, Marianne Andersson, men det är ju inte bara där problemen finns. Riksdagen kommer ju sannolikt att rösta mot mitt förslag om att vi skall besluta om avveckling i dag. Riksdagen vill i dag rösta emot en fullständig varudeklaration, produktregister och biverkningsregister. Det är riksdagen som säger nej till detta. Jag vet att det finns motstånd runt om på olika håll. Men om vi inte ens har en klar och tydlig beställning från riksdagen på när amalgam skall vara avvecklat, hur skall vi då kunna få genomslagskraft hos dem som skall utföra detta? Vi måste ju börja själva.

Jag tycker inte att den beskrivning som Marianne Andersson ger över att vi i riksdagen alltid har varit överens och drivit fram frågorna riktigt stämmer.

Anf. 148 MARIANNE ANDERSSON (c) replik:

Herr talman! Jag är beredd att ge regeringen och departementet en chans eftersom de håller på att arbeta med frågan. Det var därför som jag inte yrkade bifall till min motion nu. Men min otålighet är ganska stor, som jag sade tidigare. Det är svaret.

Anf. 149 EVA ZETTERBERG (v) replik:

Herr talman! Varför inte hjälpa departementet litet på traven genom att klart och tydligt tala om vad riksdagen anser? Det kan ju inte försämrä saken.

Prot. 1993/94:16
27 oktober 1993

*Vissa tandvårds-
frågor*

Anf. 150 LEIF CARLSON (m) replik:

Herr talman! Som jag sade tidigare, har jag full förståelse för den otålighet som många har. Men jag tror också att det är alldeles riktigt som Marianne Andersson säger. Vi måste avvakta att vi får ett fullödigt material och att det kommer fram. Samtliga dessa frågor ligger under beredning. Det vore helt fel att sätta ut ett datum som vi inte vet om det kan hållas eller inte.

Jag vill också kommentera det som nämndes om relationen läkare–tandläkare. Detta är områden där man har olika kompetens. Det gör att detta bygger på ett förtroendefullt samarbete. Ibland kan man få se att den ena par- tens kompetens inom området är bättre. Människor söker ofta för vad de tror är kvicksilverbesvär, men det visar sig vara bettfysiologiska besvär. En inslipning gör då att de blir besvärsfria. Detta kan inte en läkare avgöra. Det måste en tandläkare göra. Vi måste ha respekt för det samarbetet och understryka vikten av att det fungerar på ett utmärkt sätt.

När det sedan gäller produktkontroll, biverkningar m.m. menar jag att den lag som vi beslutade om i våras, och som gäller från den 1 juli, om medicintekniska produkter är så anpassad till EG att den tar upp alla dentalmaterial, även de provisoriska. Det finns möjlighet att föreskriva om information, produktkontroll, biverkningar osv. till den myndighet som har uppdraget. Det finns lagutrymme för detta. Vi behöver inte göra något åt det. Där kan man travestera Karl XI:s yttrande och säga: I riksdagsmän ilen icke så fort. Vad som skall göras är allaredan gjort.

Anf. 151 MARIANNE ANDERSSON (c) replik:

Herr talman! Till det sista vill jag säga att det är gott och väl att det finns lagutrymme. Jag hoppas verkligen att det blir något gjort också. Vi har sett så många gånger att det inte händer så mycket efter de beslut som har fattats här. Just när det gäller sådana här svåra frågor är det ganska ofta på det sättet. Det är oerhört viktigt att vi följer denna fråga.

Det är klart att tandläkare och läkare har olika kompetens. Det är viktigt att de samarbetar. Jag reagerar mot att man egentligen inte vill prata om kvicksilverförgiftning utan kallar det för avvikande reaktioner mot kvicksilver och amalgam. Det kan vara allergier och liknande. Det är en liten del av dem som har problem som är drabbade av detta. Det är viktigt att man också väger in förgiftningssymtom och liknande. Det kan ju vara både det ena och det andra.

Det är oerhört viktigt att man ställer en ordentlig diagnos. Under alla år tidigare har man inte arbetat med diagnoser på ett medicinskt sätt. Det har varit tandläkarna som har hanterat detta. Det är naturligtvis delvis ett stort fel eftersom detta också är ett medicinskt problem.

Anf. 152 LEIF CARLSON (m) replik:

Herr talman! Detta med diagnos är pudelns kärna. Diagnos är svårt. Det vet jag av egen erfarenhet. Det är inte alltid så lätt att kommendera fram en diagnos. Det är ett svårt område.

Det gäller också för provtagning och förgiftning. Vi vet vissa värden där vi måste säga att detta är kvicksilverförgiftning. Utan att bli alltför teknisk kan jag säga att när man tar blodprover hittar man nästan aldrig dessa värden

på dem som söker. Man hittar normala och ibland utomordentligt låga värden. Det kanske beror på att man letar på fel ställe.

Bl.a. i Uppsala har man tittat på hur det ser ut med kvicksilver inne i t.ex. blodkroppsceller. Där har man möjligen hittat ett samband mellan nivåer och symtom. Detta är alltså fortfarande något av grundforskning. Det kan inte användas som en rutindiagnostik ute. Här finns det inte bra provtagningsinstrument i dag. Det är också en anledning till att frågan tål beredning.

Anf. 153 MARIANNE ANDERSSON (c) replik:

Herr talman! Vi vet att blodprover är mycket svårt. De som har förhöjd kvicksilverhalt i blodet – jag känner faktiskt sådana som har haft det – är mycket illa däran. Den saken är klar. Det håller jag med om.

Men det finns också ställen som i Uppsala, där man arbetar med detta. Det finns också läkare ute i landet som har utvecklat ganska förfinade metoder för att ställa rätt diagnos på ett vetenskapligt sätt. Jag känner själv några sådana läkare. De har också fått ett bra resultat av den behandling som har följt. Allt detta är ju en kedja som skall skötas på rätt sätt. Det har vi säkerligen inte olika uppfattning om. Det skall ju ske på ett riktigt och bra sätt.

Men jag tycker att det är oerhört olyckligt när man vägrar att befatta sig med frågan. Det är både mänskligt och samhällsekonomiskt alldeles för dyrt för att vi skall hålla på med det.

Anf. 154 BO HOLMBERG (s):

Herr talman! Under förra mandatperioden anordnade riksdagen en omfattande utfrågning om amalgamet och dess eventuella effekter. Resultatet blev att riksdagen uttalade att amalgam var olämpligt som tandfyllnadsmaterial och beslöt att det skulle avvecklas när man hade hunnit få fram fullgott ersättningsmaterial. Den dåvarande socialdemokratiska regeringen gav ett uppdrag till Socialstyrelsen att utreda en avveckling av amalgamet.

Jag upplevde att riksdagen gjorde en jättestor insats vid den hearingen genom att riksdagsledamöterna tog till sig människornas oro. Fram till dess hade dessa människor betraktats på samma sätt som kvinnor i övergångsåldern, med depressioner som det inte var något att bry sig om. Om det är något som svensk sjukvård skall akta sig för är det att inte ta till sig människors oro. Dessutom lade riksdagen ut 4 miljoner kronor på forskning dels om eventuella hälsoeffekter, dels om alternativ.

Riksdagen har under den här mandatperioden efter förslag från socialförsäkringsutskottet beslutat att ändra bestämmelserna så, att den som efter en medicinsk bedömning anses kunna ha obehag av amalgam skulle få möjligheter till ersättning vid saneringen. Detta är bakgrunden.

Frågan är vad som händer och vad regeringen gör. Det har kommit mycket klagomål över att Riksförsäkringsverkets anvisningar som utarbetats på grundval av riksdagens beslut är för snäva. Riksdagen ville att man skulle hjälpa utsatta patienter, men Riksförsäkringsverkets regler är för snäva.

Vidare har, som andra talare här tagit upp, kritik riktats mot att förtroendetandläkarna i nuvarande organisation överprövar också medicinarnas åtgärder. Som bekant är det för den som lagar tänder en helt annan värld som öppnar sig när man går in på andra specialiteter som gäller människokrop-

Prot. 1993/94:16
27 oktober 1993

*Vissa tandvårds-
frågor*

pen. Jag finner det personligen orimligt med en ordning där en förtroende-
tandläkare överprövar annan medicinsk kompetens.

Frågan är också vad som har hänt med de 3–4 miljoner kronor som an-
slogs. Amalgamenheten i Uppsala och Metallbiologiskt centrum i Uppsala
har nämnts här. Banbrytande i deras arbete är att de inte enbart ser frågan
utifrån kvicksilver- eller tandläkarsynpunkt utan ser på den ur den medi-
cinska synpunkten av ohälsa. Det viktiga är naturligtvis att ställa sig frågan
vilken inverkan kvicksilvret i amalgam har på vår hälsa.

Man har hittills inte kunnat mäta detta. Som Leif Carlson vet får man inte
fram det genom blodprov eller urinprov. När man i Uppsala går in i cellerna
kan man konstatera att trots att det tidigare sagts att det inte blev något läck-
age, förekommer det läckage. Man har också sagt att detta inte kan tas upp
i kroppen. Nu säger man att det visst kan tas upp i kroppen.

Nästa steg är vilka hälsoeffekter detta får. Jag tycker att man i denna forsk-
ning redan har kommit så långt att hälsoaspekten måste komma fram på ett
helt annat sätt.

Jag har sett att man nu i den internationella forskningen prövar eventuella
samband mellan höga kvicksilverhalter och Alzheimers sjukdom. Också så-
dana effekter måste tas med i den bedömning som nu skall göras. Jag har
även sett en studie från Forsknings- och utvecklingsrådet i Uppsala i vilken
det visas att amalgamavskiljarna i utsläppssammanhang inte fungerar. Alltså
går det ut kvicksilver i naturen. Det finns studier från krematorierna som
visar att väldigt mycket kvicksilver går ut från dessa. Industrin och övriga
intressenter har varit överens om att ta bort kvicksilvret, men här fortsätter
man att använda det. Jag förstår inte logiken i detta.

Det har gjorts samhällsekonomiska beräkningar av vad amalgampatienter
som snurrar runt i sjukvårdssvängen egentligen kostar i form av sjukfrånvaro
osv. Också på den punkten finns ett fint underlag.

Regeringen har nu rapporterna från Socialstyrelsen och andra, kunska-
perna i Uppsala och samhällsekonomiska bedömningar att ta till sig. Rege-
ringen måste nu ta ställning, och jag vill fråga Leif Carlson när regeringen
kommer att lägga fram sin proposition. Utredningen har legat hos Socialsty-
relsen i ett och ett halvt år. Jag utgår från att regeringen har en sådan plane-
ring och beredskap att man kommer att lägga fram en proposition till riksdag-
en under våren, så att den beställning som riksdagen har gjort hos rege-
ringen kan utföras planenligt. Jag vill höra vad Leif Carlson säger på den
punkten.

Anf. 155 LEIF CARLSON (m) replik:

Herr talman! Något exakt datum för detta kan jag inte ange. Vi är överens
om att detta är komplicerade frågor och att de skall färdigberedas. Så sker
nu också med samtliga frågor. Det är en självklarhet att sådant som inte fun-
gerar, t.ex. när det gäller amalgamurskiljarna, skall rättas till. Det finns inga
hinder för det. Jag tror inte att det råder någon oenighet om det här eller om
att åtgärderna brådskar, men jag tillstår att jag inte kan ange något datum.

Det är mycket lätt att se det litet fascinerande i nya forskningsresultat som
kommer fram, t.ex. vad gäller kvicksilverhalten i cellerna. Man kan också
se att kroniska trötthetssymptom kan försvinna när kvicksilvret tas bort ur

tänderna. Men det har ännu så länge publicerats kolossalt litet om detta. Man måste ha litet mer att hålla sig till än muntliga berättelser i ett fascinerande ämne. Som grund för beslut krävs mer av hård fakta, publicerade verkliga data.

Vi måste acceptera detta, om vi skall få en trovärdighet i vårt agerande mot allmänheten. Vi måste ha en god grund att stå på. Personliga berättelser från forskare och andra är intressanta och trevliga, men kan inte tjäna som en sådan grund, utan det krävs mer.

Anf. 156 BO HOLMBERG (s) replik:

Herr talman! Leif Carlson kan kanske få fram en signal till regeringen från debatten i dag att det från riksdagen visas en otålighet och att många nu förväntar sig att det kommer en proposition. Debatten i dag skulle då resultera i att en sådan signal kommer fram till regeringskansliet.

Jag håller vidare med Leif Carlson om att man måste få fram vetenskapligt publicerade fakta. En liten sak som jag fäst mig vid när det gäller vetenskapliga publikationer och amalgam är att om man vill publicera en vetenskaplig undersökning som berör amalgam, måste man alltid ha en tandläkare som referens.

Man har i Uppsala tagit fram en undersökning med titeln "Förbättring av patienters allmänna hälsa efter borttagning av amalgam". Som författare står legitimerade tandläkaren Göran Olsson och docent Ulf Lindh. En motsvarande publikation togs inte in i en amerikansk tandläkartidning. Jag tror att det är industrin som trycker på.

Det skall nu bli intressant att se om Tandläkartidningen, som står för vetenskapen och skall hålla det fria ordets fana högt, publicerar en artikel om detta. Den vetenskapliga världen kan ibland, Leif Carlson, vara litet jobbig när nya fakta skall fram. Det är kanske inte alldeles lätt för dem som har plöjt i dessa nya banor att komma fram och få anslag, om det finns ett tjurigt motstånd från en viss profession mot att detta kommer fram.

Jag har inga svårigheter att bejaka Leif Carlsons uttalande att man naturligtvis måste ha tillgång till hård fakta innan man kan trampa in på nya vägar, men jag känner att det nu finns så många uppslagsändrar att regeringen nog tryggt kan lägga fram en proposition för riksdagen under våren.

Jag har dessutom sett att fem landsting har fattat beslut om att gå före riksdagen. Medan riksdagen kör på i 50 kilometers fart ilar landstingen fram i 100 kilometers hastighet. Det kan inte vara någon bra ordning.

Anf. 157 LEIF CARLSON (m) replik:

Herr talman! Jag tror att signalerna om otålighet och att man vill ha ett resultat har gått fram till regeringen. Jag tror att jag kan lova Bo Holmberg att det också kommer att tryckas på på den punkten.

Vad sedan gäller publicering av forskningsresultat har de kvalificerade tidningar som sysslar med detta utomordentligt strikta riktlinjer för hur detta skall gå till. Det är svårt både för oss och för andra att lägga oss i deras bedömningar när det gäller att ta in artiklar.

När det gäller industrin ställer jag mig något skeptisk till Bo Holmbergs synpunkter. Amalgam är i verkligheten knappast en lönsam produkt, utan

alternativen är betydligt lönsammare. Det borde snarare föreligga ett industriellt intresse åt det andra hållet. Det gör att jag har svårt att se någon svart konspiration som orsak till att ärendet drar ut på tiden. Jag tror att det helt enkelt gäller en fruktansvärt komplicerad fråga. Diagnostiserandet av problemen underlättas faktiskt inte av att man är politiskt otålig, utan de är komplicerade i sig och måste lösas på ett korrekt sätt.

Anf. 158 GULLAN LINDBLAD (m):

Herr talman! Jag anser nog att socialutskottet genom åren har tagit frågan om amalgamet på allvar, även om frågan börjar bli något segsliten. Jag skall inte framställa något särskilt yrkande, men även jag vill sälla mig till dem som säger att vi börjar bli litet otåliga.

Jag har tillsammans med Birger Hagård i många år motionerat om bl.a. ökade forskningsinsatser och biverkningsregister rörande dentala material. Vi har även i år väckt en motion, om amalgamavveckling av miljöskäl, som har behandlats av utskottet.

Jag tillhör inte dem som har ropat på ett omedelbart avskaffande av amalgam i tandvården, eftersom jag inte har kunnat bevisa att något helt tillfredsställande ersättningsmaterial finns. Alla de aktuella materialen är mer eller mindre giftiga, som flera talare före mig betonat, eller allergiframkallande. Det gäller att få fram något material som är så bra att man kan lämna amalgamet för gott, vilket vi alla hoppas på. Man måste veta, herr talman, för att kunna förändra.

Nu må det ändå tillåtas en lekman – jag känner mig som en sådan, även om jag är sjuksköterska och delvis kunnig i dessa frågor – att finna det något egendomligt att kvicksilver uppfattas som mycket farligt i alla andra sammanhang men skulle vara helt oskadligt på detta område. Bl.a. har man från hälsovårdsnämnder påtalat faran med att krematorierna släpper ut tonvis med kvicksilver från avlidna till våra vattendrag. Olika hälsovårdsnämnder har krävt åtgärder mot detta. Men som sagt: Detta material anses vara oskadligt när vi har det i munnen.

Socialstyrelsen har i avvecklingsplanen betonat att kraven på omhändertagande av amalgamavfall bör skärpas i avvaktan på en total avveckling och kräver amalgamavskiljare. Också Naturvårdsverket har varit inne på detta och menat att det snabbaste sättet att minska tandvårdens kvicksilverutsläpp är att få bort amalgamet.

Jag håller med Leif Carlson. Jag tycker att det var ödmjukt uttalat av en läkare, från den s.k. sakkunskapen, att även vetenskapen har sina begränsningar. Jag har under mina år som sjuksköterska varit med om sådant som jag i dagens läge nog betraktar som rena kvacksalveriet. Jag kommer ihåg när vi kletade in hela patienter med klorofyllsalva. Jag tror att de flesta läkare i dag undrar vad man då egentligen höll på med, men det ansågs då vara ett bra läkemedel. Det är viktigt att vi alla är ödmjuka i denna fråga och framför allt att vi tar människors oro och symtom på allvar.

Som flera talare har sagt före mig, var det litet klent med det under en lång tid. Dess bättre tror jag att inte minst riksdagsdebatten, vårt engagemang i dessa frågor, har hjälpt de människor som ändå känner besvär från munhålan och som hänför dem till amalgamfyllningar.

De beställningar som riksdagen har gjort har tagit lång tid att fullfölja. Detta är också svåra frågor. Precis som Bo Holmberg sade begärde en majoritet i socialförsäkringsutskottet, och sedermera riksdagen, för något år sedan att man på ett mindre byråkratiskt sätt skulle kunna få sina amalgamfyllningar borttagna. Bestämmelserna är dock fortfarande alltför snäva i detta avseende.

Jag tycker trots allt att vi har kommit en bit på väg. Användningen av amalgam har nu minskat kraftigt. Forskning har skett, bl.a. efter påtryckningar från denna riksdag. Tidigare talare har också påtalat att forskningen varit något ensidig. Jag vill nog påstå att den har varit det. Jag vill betona att forskning alltid skall vara förutsättningslös, den skall ha frihet och alla fakta skall fram på bordet. Det är också viktigt att den forskning som betraktas som litet annorlunda verkligen blir beaktad. Jag vill särskilt betona vikten av att forskningen får ordentliga anslag, bl.a. forskningen vid Metallbiologiskt centrum. Den frågan ligger förvisso på ett annat utskott.

Herr talman! Min förhoppning är att den beredning som nu sker i regeringskansliet skall ske med skyndsamhet, eftersom det har tagit många år innan vi har kommit så långt. Jag hoppas att vår debatt skall ha bidragit till det.

Anf. 159 SIW PERSSON (fp):

Herr talman! Jag begärde ordet med anledning av att det sades att vad som skall göras redan är gjort. Jag vill ta mig friheten att läsa innantill på s. 6 i betänkandet, vad som står angående bruksanvisningar och produktinformation. Där står: "I den mån det kan vara aktuellt med sådan information ---. Detta innebär att det åtminstone i viss utsträckning finns möjlighet att tillgodose de förslag om produktinformation som Socialstyrelsen framfört i sin rapport." Alltså finns det mer att göra.

Herr talman! Jag vill understryka att man, om man är intresserad, kan tillgodogöra sig både svensk och internationell forskning, som det numera finns ganska gott om.

Jag vill också passa på och säga något som jag glömde i mitt tidigare inlägg. Det är viktigt att amalgamanvändningen upphör. Men det är också viktigt att man har en avvecklingsplan. Jag tillhör dem som menar att det skall ske under ordnade förhållanden, så att man har tillgång till andra material som är väl beprövade. Därför anser jag inte att man kan göra det i morgon.

Det är viktigt att debatten inte bara fokuseras på amalgam. Det finns många andra dentala material som är farliga. Visst är väl Sverige fantastiskt. Tänk att man har gränsvärden när det gäller formaldehyd i Ikeas bokhyllor! Men när det gäller formaldehyd i tänder, då är det fritt fram.

Överläggningen var härmed avslutad.
(Beslut fattades efter 17 §.)

15 § Ledningsansvaret och vissa behörighetsfrågor

Föredrogs
socialutskottets betänkande
1993/94:SoU4 Ledningsansvaret och vissa behörighetsfrågor.

Anf. 160 MAUD EKENDAHL (m):

Herr talman! Socialutskottets betänkande 1993/94:SoU4 behandlar just ledningsansvaret och vissa behörighetsfrågor. Utskottet anser att det är angeläget att regeringen och Socialstyrelsen noga följer tillämpningen av bestämmelserna om det samlade ledningsansvaret. Det är vi helt överens om.

Herr talman! Att vi från den borgerliga sidan har en reservation fogad till detta betänkande beror på att vi anser att det inte finns något skäl att göra ett tillkännagivande till regeringen. Utvärderingsarbetet har påbörjats och vi förutsätter att det kommer att slutföras utan onödigt dröjsmål. Med anledning av detta yrkar jag bifall till reservation nr 1 om ledningsansvaret.

Anf. 161 EVA ZETTERBERG (v):

Herr talman! Jag skall villigt tillstå viss utmattning efter eftermiddagens övningar med socialutskottets tidigare betänkanden. Jag skall därför nöja mig med att säga att jag med glädje instämmer i utskottets majoritetsskrivning. Vi begär att regeringen snarast återkommer i frågan om samlat ledningsansvar.

Jag vill också yrka bifall till Vänsterpartiets meningsyttring. I den tar vi upp att det är nödvändigt att Socialstyrelsen skall ha tillsynen över icke legitimerade psykoterapeuter.

Anf. 162 INGRID ANDERSSON (s):

Herr talman! De motioner om samlat ledningsansvar inom hälso- och sjukvården och vissa behörighets- och legitimationsfrågor som behandlas i detta utskottsbetänkande har innehåll som tidigare behandlats. Ledningsansvaret har närmast blivit en följetong. Jag vill börja med att yrka bifall till reservation 2 och i övrigt till utskottets hemställan, och därmed avslag på reservation 1 och meningsyttringen från Vänsterpartiet.

Bestämmelserna om ledningsansvaret trädde i kraft den 1 juli 1991. Enligt dem skall vid enhet för diagnostik eller vård och behandling, om det behövs för patientsäkerheten, finnas en särskild läkare med specialistkompetens, som svarar för den samlade ledningen av verksamheten – en chefsläkare.

Utskottet lade ner stor möda inför det beslutet, i all enighet, för att det skulle vara möjligt för andra personalkategorier än läkare att fortsätta att vara eller bli chefer. Det stod i betänkandet då, och det sades tydligt i kammardebatten. Det visade sig sedan när Socialstyrelsens allmänna råd kom, att de blivit utformade på ett sätt som inte uttolkade utskottets intentioner. Därför uttalade utskottet våren 1992 att de allmänna råden inte är bindande, utan att det står huvudmännen fritt att följa råden. Vi sade detta för att stärka huvudmännen att våga ta ställning för andra än läkare att bli chefer när det är läge för det. Det var ett mycket ovanligt uttalande, men det kändes nödvändigt för att riksdagens mening skulle få genomslag.

Utskottet var också enigt om att en snabb uppföljning och utvärdering behövdes. Den skulle vara klar inom ett år, alltså före den 1 april 1993. I våras kunde vi, när vi hade frågan på bordet igen, konstatera att utvärderingen inte hade påbörjats. Vi begärde, i enighet, att få den omgående.

Nu är det den 27 oktober, och vi har tappat tålamodet, vi som i denna fråga är utskottets majoritet. Regeringspartiernas företrädare är mera förstående och tålmodiga, vad det nu kan bero på. Vi vill säga ifrån, och vi vill ge regeringen till känna att utvärderingen nu skall komma till oss snarast.

Vi har en diskussion nu inom riksdagen om vikten av att utvärdera våra beslut. Blev de som vi tänkte oss? Det får inte ta så här lång tid att få fram fakta. Tidigare utskottsuttalanden har nonchalerats alldeles för länge, trots att vi har varit eniga om att vi vill ha snabba resultat.

Herr talman! Bestämmelserna om chefsläkare gäller numera inte inom husläkärsystemet, som riksdagen nyligen har beslutat om. Det är förmodligen dags att ompröva chefsläkarreformen för framtiden. Jag kan se en tydlig positiv del, och det är bestämmelsen om patientansvarig läkare. Vi behöver utvärderingen nu, för att komma vidare i denna fråga.

Flera motioner tar upp behörighetsfrågor och legitimationsfrågor. Där uttalade sig utskottet i våras om en översyn, med ett undantag. Majoriteten ville ha ett ställningstagande när det gäller naprapaterna, med förtur. Då, liksom nu, anser vi socialdemokrater att dessa frågor vinner på att behandlas i ett sammanhang. Det uttrycker vi även i detta betänkande, i vår reservation nr 2.

Vänsterpartiet framför att Socialstyrelsen skall ha tillsyn över icke legitimerade psykoterapeuter. Jag undrar hur det skulle gå till. I Alternativmedicinskommitténs betänkande tas liknande säkerhetsfrågor upp. Det är angeläget att de förslag som finns där äntligen tas fram för att öka säkerheten för dem som anlitar terapeuter av olika slag.

Från den 1 januari 1994 kommer det att finnas straffrättsligt skydd för yrkestitlarna psykolog och psykoterapeut. Det är ett viktigt steg för att stärka patientens ställning, att patienten skall kunna veta att den man vänder sig till har nödvändig kompetens. Det straffrättsliga skyddet ger också möjlighet att komma till rätta med oseriös verksamhet. Med det låter vi oss nöja.

Herr talman! Jag har redan framfört mina yrkanden.

Anf. 163 MARGITTA EDGREN (fp):

Herr talman! Sent skall syndaren vakna. Det var faktiskt, vilket man kanske inte tror när man läser betänkandet, en socialdemokratisk regering som införde ledningsansvaret. Jag tycker att detta är ett fall framåt. Personligen kommer jag att rösta för bifall till majoritetsförslaget. Det gör jag med utgångspunkt i det ihärdiga och långvariga arbete som jag, tillsammans med riksdagens övriga sjuksköterskor, har bedrivit i denna fråga. Vi har från första stund dragit fram farhågorna med en reform av detta slag. De har också visat sig bli besannade. Sjuksköterskor, arbetsterapeuter, sjukgymnaster och även psykologer har fått lämna ifrån sig det chefsansvar de har haft tidigare, som de har axlat till 100 % utan några svårigheter eller någon osäkerhet för patienterna.

Herr talman! Utskottets majoritet kommer fram till att man vill göra ett

tillkännagivande till regeringen. Det är verkligen dags. Det är tredje gången socialutskottet har frågan uppe sedan ledningsansvaret infördes 1990. Varje gång har man sagt att Socialstyrelsen skall komma tillbaka med en utvärdering. Det har dröjt. Man kan misstänka att Socialstyrelsen inte har varit speciellt intresserad av att utvärdera denna reform. De största misstagen beror nämligen på en tolkning som Socialstyrelsen har gjort av riksdagsbeslutet, som det inte fanns underlag för.

Detta är tredje gången gillt. Sent skall syndaren vakna. Personligen kommer jag att rösta för majoritetsskrivningen, som innebär att ett tillkännagivande skall göras till regeringen om att det är dags att göra någonting.

I detta anförande instämde Gullan Lindblad (m).

Överläggningen var härmed avslutad.
(Beslut fattades efter 17 §.)

16 § Ändring i lagen om fastställande av konststillhörighet i vissa fall, m.m.

Föredrogs
socialutskottets betänkande
1993/94:SoU5 Ändring i lagen (1972:119) om fastställande av konststillhörighet i vissa fall, m.m. (prop. 1992/93:197).

Förste vice talmannen konstaterade att ingen talare var anmäld.
(Beslut fattades efter 17 §.)

17 § Allmänna arvsfonden

Föredrogs
socialutskottets betänkande
1993/94:SoU6 Allmänna arvsfonden (skr. 1992/93:201).

Förste vice talmannen konstaterade att ingen talare var anmäld.

Beslut

SOU1 Barn och ungdom

Mom. 1 (FN:s barnkonvention)

1. utskottet
2. men. i motsvarande del (v)

Votering:

283 för utskottet

11 för men.

1 avstod

54 frånvarande

Kammaren biföll utskottets hemställan.

Partivis fördelning av rösterna:

För utskottet: 115 s, 72 m, 24 c, 29 fp, 20 kds, 21 nyd, 2 -

För men.: 10 v, 1 -

Avstod: 1 kds

Frånvarande: 23 s, 4 v, 8 m, 7 c, 4 fp, 5 kds, 2 nyd, 1 -

Mom. 6 (barnprostitution)

1. utskottet

2. res. (nyd)

Votering:

266 för utskottet

31 för res.

1 avstod

51 frånvarande

Kammaren biföll utskottets hemställan..

Partivis fördelning av rösterna:

För utskottet: 117 s, 4 v, 72 m, 24 c, 29 fp, 19 kds, 1 -

För res.: 6 v, 1 kds, 22 nyd, 2 -

Avstod: 1 kds

Frånvarande: 21 s, 4 v, 8 m, 7 c, 4 fp, 5 kds, 1 nyd, 1 -

Mom. 8 (brottsförebyggande insatser)

1. utskottet

2. men. i motsvarande del (v)

Votering:

284 för utskottet

13 för men.

52 frånvarande

Kammaren biföll utskottets hemställan.

Partivis fördelning av rösterna:

För utskottet: 117 s, 72 m, 24 c, 28 fp, 21 kds, 22 nyd

För men.: 10 v, 3 -

Frånvarande: 21 s, 4 v, 8 m, 7 c, 5 fp, 5 kds, 1 nyd, 1 -

Övriga moment

Kammaren biföll utskottets hemställan.

SoU2 Vissa etiska frågor

Mom. 1 (lagstiftning)

1. utskottet

2. res. 1 (s)

Votering:

167 för utskottet

131 för res. 1

51 frånvarande

Kammaren biföll utskottets hemställan.

Partivis fördelning av rösterna:

För utskottet: 72 m, 24 c, 27 fp, 21 kds, 22 nyd, 1 -

För res. 1: 117 s, 10 v, 2 fp, 2 -

Frånvarande: 21 s, 4 v, 8 m, 7 c, 4 fp, 5 kds, 1 nyd, 1 -

Barbro Westerholm (fp) anmälde att hon avsett att avstå från att rösta men markerats ha röstat ja.

Mom. 2

Kammaren biföll utskottets hemställan.

Mom. 3 (aborter)

1. utskottets hemställan med godkännande av utskottets motivering

2. utskottets hemställan med godkännande av motiveringen i res. (s)

3. men (v)

Förberedande votering:

Ställdes men. mot utskottets hemställan med godkännande av motiveringen i res. 2.

Kammaren biträdde med acklamation utskottets hemställan med godkännande av motiveringen i res. 2.

Huvudvotering:

163 för utskottet

129 för res. 2

4 avstod

53 frånvarande

Kammaren biföll utskottets hemställan.

Partivis fördelning av rösterna:

För utskottet: 70 m, 24 c, 25 fp, 21 kds, 22 nyd, 1 -

För men.: 116 s, 10 v, 1 fp, 2 -

Avstod: 2 m, 2 fp

Frånvarande: 22 s, 4 v, 8 m, 7 c, 5 fp, 5 kds, 1 nyd, 1 -

SoU3 Vissa tandvårdsfrågor

Mom. 1 (amalgam m.m.)

1. utskottet

2. men. (v)

Votering:

280 för utskottet

16 för men.

53 frånvarande

Kammaren biföll utskottets hemställan.

Partivis fördelning av rösterna:

För utskottet: 112 s, 72 m, 24 c, 28 fp, 21 kds, 22 nyd, 1 -

För men.: 4 s, 10 v, 2 -

Frånvarande: 22 s, 4 v, 8 m, 7 c, 5 fp, 5 kds, 1 nyd, 1 -

SoU4 Ledningsansvaret och vissa behörighetsfrågor

Mom. 1 (ledningsansvaret)

1. utskottet

2. res. 1 (m, fp, c, kds)

Votering:

156 för utskottet

141 för res. 1

52 frånvarande

Kammaren biföll utskottets hemställan.

Partivis fördelning av rösterna:

För utskottet: 117 s, 10 v, 2 m, 1 c, 1 fp, 1 kds, 22 nyd, 2 -

För res. 1: 70 m, 23 c, 28 fp, 19 kds, 1 -

Frånvarande: 21 s, 4 v, 8 m, 7 c, 4 fp, 6 kds, 1 nyd, 1 -

Mom. 2 och 3 (naparapater och arbetsterapeuter)

1. utskottet

2. res. 2 (s)

Votering:

168 för utskottet

126 för res. 2

55 frånvarande

Kammaren biföll utskottets hemställan.

Partivis fördelning av rösterna:

För utskottet: 1 s, 71 m, 24 c, 28 fp, 21 kds, 22 nyd, 1 -

För res. 2: 114 s, 10 v, 2 -

Frånvarande: 23 s, 4 v, 9 m, 7 c, 5 fp, 5 kds, 1 nyd, 1 -

Mom. 5 (tillsynen av icke legitimerade psykoterapeuter)

1. utskottet

2. men. (v)

Votering:

284 för utskottet

12 för men.

53 frånvarande

Kammaren biföll utskottets hemställan.

Partivis fördelning av rösterna:

För utskottet: 116 s, 72 m, 23 c, 29 fp, 21 kds, 22 nyd, 1 -

För men.: 10 v, 2 -

Frånvarande: 22 s, 4 v, 8 m, 8 c, 4 fp, 5 kds, 1 nyd, 1 -

Övriga moment

Kammaren biföll utskottets hemställan.

SoU5 Ändring i lagen om fastställande av könstillhörighet i vissa fall, m.m.
Kammaren biföll utskottets hemställan.

SoU6 Allmänna arvsfonden
Kammaren biföll utskottets hemställan.

Beslut om uppskjuten votering

På förslag av förste vice talmannen medgav kammaren att de ärenden som hann debatteras färdigt under återstoden av dagens sammanträde fick företas till avgörande vid arbetsplenium onsdagen den 10 november.

Ajournering

Kammaren beslöt kl. 17.58 att ajournera förhandlingarna till kl. 19.00 för middagsuppehåll.

Återupptagna förhandlingar

Förhandlingarna återupptogs kl. 19.00.

18 § Straffrättsliga frågor

Föredrogs
justitieutskottets betänkande
1993/94:JuU2 Straffrättsliga frågor.

Anf. 164 LARS-ERIK LÖVDÉN (s):

Herr talman! Till justitieutskottets betänkande 2, som handlar om straffrättsliga frågor, har de socialdemokratiska ledamöterna i utskottet fogat en reservation. I den reservationen begär vi socialdemokrater en samlad översyn av den straffrättsliga lagstiftningen. Vi menar att man i en sådan översyn bör titta på strafflagarnas systematik och förhållande till varandra och också gå in på enskilda gärningsbeskrivningar i brottsbalken. Särskilt bör man, menar vi, pröva om det inte är dags att föra in vissa delar av den specialrättsliga strafflagstiftning som finns i brottsbalken och kanske också mönstra ut vissa mindre betydelsefulla straffrättsliga paragrafer ur den nuvarande brottsbalken.

Bakgrunden till vårt krav är att den nuvarande brottsbalken inte återspeglar de värderingar som kan anses råda i samhället för närvarande, utan den återspeglar i stället det synsätt som rådde vid brottsbalkens tillkomst och det synsätt som präglade det förberedande lagstiftningsarbete som bedrevs innan brottsbalken antogs 1962. Antagande av brottsbalkens regler hade före-

gåtts av ett utrednings- och beredningsarbete som hade pågått ett par årtionden före 1962.

Vi tycker alltså att det nu är dags att göra en samlad översyn av den straffrättsliga lagstiftningen. Det pågår visserligen ett utrednings- och beredningsarbete för närvarande inom ramen för Straffsystemkommittén, men den har inte i uppdrag att göra en samlad översyn av de straffrättsliga reglerna. Det tycker vi är en brist.

Vi har i vår reservation inte närmare pekat ut på vilket sätt vi tycker att denna översyn bör ske, utan vi anser att det är lämpligt att regeringen tar ställning till det. En tanke är att man ger Straffsystemkommittén utvidgade direktiv, så att kommittén får möjlighet att i varje fall vid ett senare skede göra denna samlade översyn.

Brottsbalken är ju det centrala regelverket på straffrättens område. Den innehåller, förutom bestämmelser om ca 270 olika straff, grundläggande regler vilkas vidd sträcker sig utanför brottsbalkens. Jag skall bara nämna bestämmelserna om brott och brottspåföljd, bestämmelserna om försök, medverkan till brott och nödvärn, bestämmelserna om påföljdsval och straffmätning.

Även om brottsbalken har en central betydelse på straffrättens område, måste man konstatera att en mycket stor mängd straffbestämmelser ligger utanför brottsbalken och hör hemma inom specialstraffrätten. En betydande del av specialstraffrätten utgörs naturligtvis av bestämmelser om smärre förseelser som endast kan medföra böter. Inom specialstraffrätten finner man hela 150 olika brott där fängelsestraff finns i straffskalan. Jag kan nämna narkotikabrott och skattebedrägerier, där fängelsestraff är en vanligt förekommande påföljd.

Av statistiken framgår att ungefär hälften av de fängelsedomda döms i dag enligt specialstraffrättsliga bestämmelser. Det visar att brottsbalken inte i sin helhet utgör den centrala lagstiftningen när det gäller straffrätten, utan det finns en mängd straffrättsliga bestämmelser som spelar en oerhört stor roll när det gäller fängelsedomar.

Sammantaget tycker vi att det finns anledning att nu närmare gå in på straffrätten i dess helhet och se över vilka regler som skall återfinnas i brottsbalken och vilka som inte skall återfinnas där och även se över de enskilda gärningsbeskrivningarna i brottsbalken.

Med detta, herr talman, yrkar jag bifall till den socialdemokratiska reservationen.

Anf. 165 KARL GUSTAF SJÖDIN (nyd):

Herr talman! Inbrottsstöld är mycket allvarliga brott för den enskilde och innebär en allvarlig integritetskränkning. För många drabbade innebär det att hela deras sociala tillvaro rubbas under lång tid när deras hem fått besök av tjuvar.

Ett sätt att i ökad utsträckning komma åt denna typ av brottslighet kan enligt Ny demokratis uppfattning vara att ändra rekvisiten för brottet, t.ex. genom att återgå till vad som tidigare gällde i fråga om grov stöld, eventuellt i kombination med en ordentlig straffskärpning. Senaste förändringen vad

gäller rekvisiten skedde 1987 när rekvisitet intrång i bostad infördes, efter Fängelsestraffkommitténs betänkande.

Många inbrottstjuvar är professionella och skulle sannolikt avhålla sig från brott om straffet för grov stöld skärptes och straffminimum höjdes från sex månaders till ett års fängelse. Dessutom borde straffen göras starkt progressiva. Allmänhetens rättsuppfattning talar för en sådan ordning. Signalerna skulle bli tydligare.

Brottstypen skulle komma att prioriteras av åklagare och polis. Detta skulle sannolikt ha en avhållande effekt bland inbrottstjuvarna, som inför straffhotet skulle tycka att det inte är någon idé att hålla på. Även tjuvar har en självbevarelsedrift.

Herr talman! Ny demokrati för återigen fram tankarna på att man bör återinföra det straffrättsliga ämbetsmannansvaret. Fram t.o.m. 1976 bar kapitlet i lagstiftningen rubriken: Om ämbetsbrott.

Utskottsmajoriteten avstyrker igen, liksom hösten 1992, Ny demokratis motion om att återinföra det fulla ämbetsmannansvaret, med hänvisning till en kommande översyn av tjänstefelsparagrafen. Den bör, som det heter, inte föregripas.

Den nuvarande ordningen, som genomfördes 1989, är i en jämförelse ett steg i rätt riktning. Men för att upprätta det fulla ämbetsmannansvaret måste man gå tillbaka till den ordning som gällde innan ämbetsmannareformen genomfördes 1976. Interneringsstraffets avskaffande den 1 juli 1981 anser många och på området kunniga och erfarna experter vara ett förhastat beslut. Resultatet har blivit att personer som gjort sig skyldiga till grova brott försätts på fri fot, trots att en uppenbar återfallsrisk föreligger.

I samband med att interneringsstraffet avskaffades anförde justitieutskottet att åtskilliga invändningar av såväl principiell som praktisk natur kunde riktas mot straffet. Bl.a. påtalades att den dömde underkastades ett fängelsestraff, som inte från början har bestämts av domstol och som därmed inte sätts i omedelbar relation till den gärning som är aktuell.

Utskottsmajoriteten har alltså denna uppfattning och hänvisar till Straffsystemkommitténs uppdrag, som omfattar frågor såväl om betydelsen av återfall som om villkorlig frigivning. Någon anledning att föregripa utredningens arbete finns inte.

Principerna om fakultativ villkorlig frigivning, som diskuteras i dessa sammanhang, är väl i så fall en logisk kullerbytta om man nu skall tala om principer.

För att komma till rätta med problematiken borde regeringen överväga att ge Straffsystemkommittén utvidgade direktiv att diskutera interneringsstraffets återinförande. Detta vore en naturlig följd av att strafflagarna anpassas till de förhållanden som råder ute i samhället.

Beträffande kravet på straffskärpningar för utländska gärningsmän är bakgrunden den att det i rättstillämpningen uppmärksammas fall där utländsk gärningsman bedömts annorlunda än svensk gärningsman. I de fallen har det åberopats att mildare regler eller normer anses gälla i gärningsmannens hemland.

Visserligen har resultatet inte blivit frihet från straff, men i stället uppenbart mildare straff. I de fall där rättstillämpningen har fått detta resultat har

kraftig kritik kommit från många håll. Mot denna bakgrund är det motiverat att grundregeln om tillämpligheten av svensk lag på utlännings brott i Sverige kompletteras med en uttrycklig regel om likhet inför lagen beträffande såväl straffbarhet som straffmätning. Detta skulle kunna komma till uttryck i 29 kap. brottsbalken. Åtgärden skulle ge en klar och viktig signal till utlänningar som uppehåller sig i vårt land, en allmänpreventiv signal.

I sammanhanget vill jag tillägga följande om etnisk diskriminering. Negativ sådan är förkastlig och även straffbar som olaga diskriminering. Positiv diskriminering, som innebär att en etnisk grupp får förmåner som inte tillkommer andra grupper, är en felaktig metod som skapar etniska motsättningar. En nationalneutral lagstiftning och rättstillämpning i dessa rättsfall utgör ett viktigt bidrag till internationell tolerans.

Förhoppningsvis skulle man kunna dämpa den främlingsfientlighet som finns i vårt samhälle och vars ursprung bl.a. är denna brist i rättstillämpningen vid svenska domstolar.

Herr talman! Avslutningsvis vill jag framhålla allmänpreventionens betydelse i rättstillämpningen. 1 kap. 7 § brottsbalken var t.o.m. 1989 en portalparagraf, vars grundläggande motiv var allmän laglydnad. Den kritik som framfördes var att den dåvarande Fängelsestraffkommittén tillmätt preventionsteorierna en alltför begränsad roll vid domstolarnas beslutsfattande.

Kommittén ansåg att de allmänpreventiva skälen stred mot likhet inför lagen. Men hur har det blivit? Vem vågar påstå att nuvarande ordning har gagnar likhet inför lagen? Ge mig i så fall ett exempel på detta. Jag vill påstå att inkonsekvensen har ökat.

Utskottsmajoriteten vidhåller uppfattningen att brottsbalkens bestämmelser om straffmätning och påföljdsval ger domstolarna möjlighet att i tillräcklig utsträckning beakta allmänpreventiva hänsyn.

Förut var allmänpreventionen, som sagt, en portalparagraf i brottsbalken. Den genomsyrade därmed all lagstiftning på området, att vid påföljden väga in allmänpreventivt tänkande. Den påverkade också tänkandet på andra rättsområden.

Om man gör en konsekvensanalys av brottsutvecklingen, är denna stigande och kommer att stiga ytterligare. Rent allmänt verkar det som att samhället håller på att tappa greppet om utvecklingen.

Därför är det nödvändigt att man återinför allmänpreventionens grundläggande betydelse i lagstiftningen så, att den åter sätter sig i ryggraden hos alla beslutsfattare med syftet att man skall iakttä ett allmänpreventivt tänkande inom det rättsvårdande myndighetsutövandet.

Herr talman! Givetvis står Ny demokrati bakom samtliga reservationer, men för att spara tid yrkar jag endast bifall till reservationerna 2, 5 och 6, som är fogade till justitieutskottets betänkande 1993/94:JuU2.

Anf. 166 CHRISTEL ANDERBERG (m):

Herr talman! I detta betänkande behandlar justitieutskottet 20 motioner från den allmänna motionstiden i år. Motionerna spänner över ett vitt straffrättsligt fält.

Utskottets majoritet hemställer om avslag på samtliga motionsyrkanden, i huvudsak med hänvisning till pågående utrednings- och beredningsarbete.

Prot. 1993/94:16
27 oktober 1993

*Straffrättsliga
frågor*

Jag är glad att kunna säga att det förhållandet att man har tillsatt en utredning numera inte innebär att man har låst eller cementerat en fråga i årtal. Arbetet pågår för högtryck. De kommittéer som den borgerliga regeringen har tillsatt har genomgående fått korta tider inom vilka arbetet skall vara slutfört. Den strida strömmen av propositioner från Justitiedepartementet under de senaste veckorna talar också sitt tydliga språk.

I reservation 3 återkommer socialdemokraterna nästan ordagrant till frågor som behandlades av denna kammare för ett år sedan och som då lämnades utan bifall. Utskottets majoritet anser att tiden fortfarande inte är mogen för den översyn av den samlade straffrättsliga lagstiftningen som socialdemokraterna efterlyser. Det är ju, som framhålls i reservationen, viktigt att kriminalpolitiken inte kännetecknas av ryckighet och kortsiktiga hänsyn.

Ett omfattande reformarbete bedrevs under 1980-talet. Det pågår ett omfattande utredningsarbete även nu, och ett antal betydelsefulla lagändringar som initierats och beslutats sedan den borgerliga regeringen tillträdde har helt nyligen trätt i kraft. Det mest omfattande utredningsuppdraget har ju – som Lars-Erik Lövdén påpekade – Straffsystemkommittén fått. Den skall redovisa sina förslag före utgången av år 1994. I Straffsystemkommitténs direktiv ligger redan nu att överväga mycket av det som socialdemokraterna efterlyser. Låt allt detta sätta sig, Lars-Erik Lövdén, innan vi börjar att fundera på hur vi skall gå vidare. Annars är det risk för att vi får just den ryckighet som socialdemokraterna säger sig vilja undvika.

Även de fem reservationerna från Ny demokrati siktar i huvudsak på att slå in öppna dörrar. Även beträffande dem avstyrker utskottet motionsyrkandena, eftersom de i huvudsak får anses vara tillgodosedda.

Vad avser reservation 4 om interneringsstraffet, är det min uppgift som företrädare för utskottsmajoriteten att hänvisa till att Straffsystemkommittén har till uppgift att se över såväl frågan om betydelsen av återfall i brott som frågan om frigivning från fängelse. Det finns inget skäl att göra några tillkännagivanden till regeringen förrän vi vet var utredningen slutligen landar i dessa frågor.

Som företrädare för Moderata samlingspartiet vill jag gärna framhålla att jag känner viss sympati för det som K G Sjödin här har anfört. Jag tror att det var ett misstag av Sverige att avskaffa interneringsstraffet och på så sätt avhända sig möjligheten att för erforderlig tid skydda samhället mot dem som gör sig skyldiga till grova och många våldsbrott eller mot de yrkeskriminella, som står för en stor del av tillgreppsbrottligheten. Vårldskommissionen är inne på liknande tankegångar i sitt slutbetänkande Våld och brottsoffer, även om den talar om längre fängelsestraff för dessa kategorier och inte om internering.

I vårt grannland Danmark har man kvar den tidsobestämda påföljden förvaring. I Danmark använder man sig också i betydande utsträckning av kemisk kastrering som behandlingsmetod för farliga återfallsvåldtäktsmän. Sådan behandling är naturligtvis frivillig. Läkaren befinner sig emellertid i ett mycket bättre förhållningsslag än vad hans svenske kollega skulle göra, tack vare förvaringsstraffet. Den dömda får välja mellan att underkasta sig behandling och kunna påräkna villkorlig frigivning efter 6–18 månader eller att

avböja behandling och sitta inne i 6–18 år. Jag tror att vi har mycket att lära av Danmark på denna punkt.

Tiden är inte mogen för att nu kräva interneringsstraffets återinförande. Debatten bör emellertid hållas levande, och vi får säkert anledning att återkomma till denna fråga. Det är vi skyldiga dem som har blivit offer för dessa våldsmän eller som riskerar att bli offer för dem.

Herr talman! Jag yrkar bifall till utskottets hemställan och avslag på samtliga reservationer.

Anf. 167 LARS-ERIK LÖVDÉN (s):

Herr talman! Bara några kommentarer till utskottsmajoritetens talesman. Hon hänvisar till Straffsystemkommitténs uppdrag och direktiv när hon vill avslå den socialdemokratiska reservationen. Nu har Straffsystemkommittén fått i uppdrag att i första hand se över påföljdsreglerna och att skapa ett mer enhetligt och strukturerat system för påföljdsreglerna i strafflagstiftningen.

Straffsystemkommitténs uppdrag är inte att titta på strafflagarnas systematik, gärningsbeskrivningar, förhållandet mellan brottsbalken och specialstraffrätten. Jag tycker att det är en brist, även om utskottsmajoritetens talesman inte tycker det, att Straffsystemkommittén inte har fått det uppdraget och att man inte nu ganska snart sätter i gång ett utredningsarbete eller i vart fall ett förberedande utredningsarbete, så att vi någon gång i början av nästa sekel kan få en modern brottsbalk som avspeglar nutida värderingar. Den brottsbalk som vi har i dag avspeglar inte de värderingar som gäller på 1990-talet. Brottsbalken tillkom 1962 och hade föregåtts av ett beredningsarbete som sträcker sig några årtionden tillbaka.

Det är alldeles klart att brottsbalken i dag inte är den centrala straffrätten. Specialstraffrätten betyder så mycket mer eller i vart fall lika mycket som brottsbalken. Antalet fängelsedömda för trafiknykterhetsbrott, narkotikabrott och skattebrott är sammantaget ungefär lika stort som antalet dömda enligt brottsbalkens regler.

Det är av stor betydelse att det utredningsarbetet nu startar. Det är inte fråga om ryckighet, därför att om vi skall ha en modern strafflagstiftning i början av nästa sekel, måste utredningsarbetet starta nu.

Anf. 168 CHRISTEL ANDERBERG (m):

Herr talman! Lars-Erik Lövdén påpekade i sitt inledningsanförande att förberedelsearbetet för brottsbalken hade pågått i flera decennier.

Straffsystemkommittén har visserligen inte till uppgift att göra denna översyn av den specialstraffrättsliga lagstiftningen eller att fundera över om den skall inkorporeras i brottsbalken, vilket är en tanke som jag i och för sig kan sympatisera med. Men den har ett annat mycket omfattande uppdrag, bl.a. det som efterlyses i reservationen vad gäller att utveckla alternativa påföljder till fängelsestraff och att utveckla påföljderna samhällstjänst och kon-traktsvård och att utöka användningen av böter m.m.

Det har aldrig pågått ett så intensivt lagstiftnings- och beredningsarbete på detta område som det gör just nu. Det finns inte kapacitet att utreda allting på en gång. Det finns risk för att det uppstår litet kaos i lagstiftningsarbetet. Vi måste nog försöka att koncentrera oss på några stora frågor i taget.

Prot. 1993/94:16
27 oktober 1993

*Straffrättsliga
frågor*

Vi hade 1874 års strafflag som stod sig i ungefär 90 år. Det var säkert brottsbalkens faders förhoppning att den skulle stå sig något längre än i 30 år. Lars-Erik Lövdén har inte påstått att brottsbalken uppvisar några egentliga sakliga brister, utan såvitt jag har förstått är det mer fråga om metod, systematik och liknande. Detta har vi från utskottsmajoritetens sida inte ansett vara tillräckligt angeläget just nu.

Anf. 169 LARS-ERIK LÖVDÉN (s):

Herr talman! Jag konstaterar att Christel Anderberg säger att tiden inte är mogen just nu. Jag vill fråga Christel Anderberg om när hon tror att tiden är mogen för att starta detta arbete som är oerhört omfattande. Det är inte bara fråga om att kanske lyfta in centrala specialstraffrättsliga bestämmelser i brottsbalken och att lyfta ut vissa straffregler som spelar en mindre roll i dagens moderna samhälle. Jag tror att det också är fråga om att titta på enskilda gärningsbeskrivningar, så att de bättre återspeglar nutida värderingar. Detta är ett synnerligen omfattande arbete som kanske inte bara kräver ett parlamentariskt kommittéarbete utan också ett förberedande arbete i form av en juristkommission eller liknande.

Skall man i början av nästa sekel ha en modern brottsbalk med en modern straffrättslagstiftning, är det nog ganska snart dags att i en eller annan form starta arbetet med denna. Vi har inte heller i reservationen bundit oss vid någon form, utan vi har sagt att regeringen bör kunna ta ställning till i vilken form det arbetet skall bedrivas.

Jag har en fråga till Christel Anderberg med anledning av hennes huvudanförande. Christel Anderberg ägnade en stor del av anförandet åt att plädera för interneringsstraffets återinförande. Är det Moderaternas och inte bara Christel Anderbergs uppfattning att vi nu bör återinföra interneringsstraffet i svensk lagstiftning?

Anf. 170 CHRISTEL ANDERBERG (m):

Herr talman! Jag tror att det kanske är riktigt som Lars-Erik Lövdén säger, att tiden snart är mogen för att göra en mer omfattande systematisk genomgång av brottsbalken. Det enda utskottsmajoriteten har sagt är att den inte anser tiden vara mogen just nu. Man vill avvakta att Straffsystemkommittén skall bli klar med sitt arbete, vilket skall ske redan före utgången av nästa år.

Vad gäller interneringsstraffet sade jag i mitt anförande att jag som företrädare för Moderata samlingspartiet – alltså inte som privatperson – kände viss sympati för Ny demokratis yrkande i den delen. Vi anser att det möjligen har varit ett misstag att samhället har avhänt sig detta instrument. Jag sade däremot avslutningsvis, för att upprepa mig, att tiden inte nu är mogen för att diskutera interneringsstraffet, men att debatten på det här området bör hållas levande. Detta står jag för.

Anf. 171 LARS-ERIK LÖVDÉN (s):

Herr talman! Jag tolkar det sistnämnda så, att Moderaterna anser att interneringsstraffet skall återinföras, men inte just nu därför att tiden inte är riktigt mogen. Christel Anderberg säger att tiden inte heller är mogen för

att göra en översyn av straffrätten. Detta har jag hört förut, nämligen för ett år sedan då vi debatterade samma fråga. Jag har lovat att Socialdemokraterna skall återkomma med detta krav under allmänna motionstiden. Eftersom Straffsystemkommitténs arbete skall vara klart i slutet av nästa år kanske tiden kommer att vara mogen för att ta ställning för ett sådant utredningsarbete när vi nästa gång diskuterar frågan i kammaren.

Prot. 1993/94:16
27 oktober 1993

*Övergrepp på
kvinnor och barn*

Anf. 172 CHRISTEL ANDERBERG (m):

Herr talman! Jag sade att vi anser att frågorna om internering eller motvarande bör diskuteras. En framtida utformning av livstidsstraffet måste ju ofrånkomligen också komma in i den diskussionen.

Låt mig referera Vårldskommissionens slutbetänkande Vårlds- och brottsoffer, s. 96: Den stora mängden av vanliga människor skall inte behöva avstå från trygghet och livskvalitet av hänsyn till en våldsverkare.

Överläggningen var härmed avslutad.

(Beslut skulle fattas den 10 november.)

19 § Övergrep på kvinnor och barn

Föredrogs

justitieutskottets betänkande

1993/94:JuU3 Övergrep på kvinnor och barn.

Anf. 173 BRITTA BJELLE (fp):

Herr talman! Vi skall nu behandla justitieutskottets betänkande JuU3. Det är egentligen ett enigt betänkande, men trots detta har flera talare anmält sig. Jag har tolkat det som att det finns ett stort engagemang i frågor som rör övergrepp mot kvinnor och barn.

Opinionsbildning och ett starkt engagemang har gjort att mycket har hänt när det gäller att skapa nya regler och att skärpa befintliga regler till skydd för utsatta kvinnor.

Även när det gäller förebyggande åtgärder har mycket hänt på det här området. Jag tänkte att jag kort skulle nämna något av allt det som har gjorts.

Lokala kvinnojourer har vuxit fram över hela landet, och på senare år har de fått väsentligt ökade resurser från det allmänna.

År 1989 tillsattes inom regeringskansliet en arbetsgrupp som skulle arbeta med frågor om våld mot kvinnor, och den arbetsgruppen har också tagit fram ett åtgärdsprogram.

Landstingsförbundet initierade för något år sedan en kampanj inom sjukvården som gick under namnet Vården mot våld.

På Akademiska sjukhuset i Uppsala pågår ett projekt, som går under namnet Omhändertagande vid kvinnomisshandel.

Socialstyrelsen har fått medel att utveckla modeller för ett bättre samarbete mellan myndigheter inom rättsväsendet.

I det här sammanhanget tycker jag också att man skall nämna projektet om våld mot handikappade flickor och kvinnor.

Information om rättigheter och möjligheter för utsatta kvinnor har tagits fram av olika rättsvårdande myndigheter, såväl Rikspolisstyrelsen, Justitiedepartementet och BRÅ som Domstolsverket och Kriminalvårdsstyrelsen, allt för att skydda, stötta och råda utsatta kvinnor.

Den 1 juli 1991 inrättades dessutom en professur med inriktning på frågor som rör våld mot kvinnor.

Jag vill också lyfta fram en del av det som hänt i justitieutskottet på senare år. Där har vi beslutat om en lagstiftning som ger utsatta kvinnor rätt till målsägandebiträde, och ytterligare förbättringar är på gång när det gäller målsägandebiträde, och då framför allt för kvinnor som utsatts för brott utomlands.

Besöksförbudslagen har tillkommit, och den har dessutom hunnit förbättras en gång.

Den 1 juli 1992 infördes förändringar i fråga om vissa sexualbrott. Syftet med de ändringarna har varit att stärka skyddet för barn och ungdomar mot att bli sexuellt utnyttjade och att i strafflagstiftningen markera allvaret i sexuella övergrepp.

Även den 1 juli 1993 skärptes straffen för ett antal vålds- och sexualbrott i samma syfte.

Vidare har brottsskadelagen utvidgats för att ge möjligheter till ersättning för lidande och kränkning, och även på det här området finns numera ytterligare förslag som utvidgar möjligheterna till ersättning.

I justitieutskottet har vi också av regeringen beställt ett förslag om förlängd preskriptionstid för sexualbrott mot barn, och dessutom pågår i departementet ett arbete som syftar till en utvidgad kriminalisering av barnpornografibrott.

Jag vill också nämna att vi i justitieutskottet har tagit initiativ till att frågan om kriminalisering av prostitutionen skall utredas, och statsrådet Bengt Westerberg har tillsatt en särskild utredare för att göra en översyn av samhällets åtgärder mot prostitutionen.

Regeringen har dessutom tillsatt en kommission om våld mot kvinnor, som jag har fått förtroendet att vara ordförande i. Vår uppgift är att göra en översyn av frågor som rör våld mot kvinnor och föreslå åtgärder för att motverka sådant våld.

Slutligen tycker jag att det förtjänar att nämnas att en försöksverksamhet med livvaktsskydd nyligen har avslutats och att den verksamheten samtidigt har lett till att polisen har tagit fram en särskild larmutrustning, vilken utlånas till hotade kvinnor. Rikspolisstyrelsen har gjort en utvärdering av den här verksamheten, och man föreslår att den skall permanentas.

Jag har velat göra den här genomgången för att visa att det just på det här området har hänt väldigt mycket och att det har skett en helt otrolig utveckling bara under loppet av några få år.

Jag kanske skulle avsluta med att säga att jag naturligtvis yrkar bifall till utskottets hemställan i justitieutskottets betänkande nr 3.

Anf. 174 BIRTHE SÖRESTEDT (s):

Herr talman! Socialdemokraterna har i januari i år fört fram krav i motioner om en samlad översyn av samhällets insatser vad gäller våld mot kvinnor

och föreslagit en rad åtgärder för att motverka sådant våld. Vi har också föreslagit att en kommission borde inrättas, kring vilken organisationer, folk-rörelser och experter kunde samlas för att initiera forskning och åtgärder samt mobilisera en bred opinion mot våldet.

Nu har en särskild kommission tillsatts under sommaren. Vi kan konstatera att vi har blivit hörsammade, och vi ser med tillfredsställelse på att kommissionen fått till uppgift att göra en samlad översyn utifrån ett kvinnoperspektiv.

Kommissionen kan bli det breda, övergripande organ som kan belysa alla aspekter av det sexualiserade våldet och föreslå de åtgärder som krävs för att förbättra kvinnors situation i samhället.

Trots en rad åtgärder bl.a. på lagstiftningens område förekommer våld mot kvinnor i allt större utsträckning. De anmälda brotten som gäller våld mot kvinnor har ökat. Antalet anmälda sexualbrott ökade med 25 % under 1992 jämfört med 1991. Antalet anmälningar om misshandelsbrott ökade under samma period med 10 %. Det anmäldes nära 16 000 misshandelsbrott riktade mot kvinnor 1992. Troligen är den faktiska brottsligheten mycket större. Olika offerundersökningar tyder på att det faktiska våldet är tre gånger så stort som det registrerade.

Det dolda, osynliga våldet är svårt att komma åt. Det är fråga om de övergrepp som huvudsakligen sker i hemmet. Här finns mycket stora mörkertal.

En stor del av våldet i samhället är knutet till missbruk. En majoritet av gärningsmännen och även en del av offren är alkoholpåverkade vid brotts-tillfället. En satsning på rehabilitering och vård, i motsats till de besparingar inom det här området som i dag görs, skulle ge en bättre utgångspunkt för att motverka våldet. Kvinnor som lever i eller i närheten av missbruksmiljöer kräver alldeles särskilt stöd för att känna sig trygga. Det vittnas ofta om hur små kvinnors möjligheter är att i praktiken bryta upp från en våldsmiljö, hur beroendeställning och rädsla försvårar.

Det krävs förstärkning av samhällets resurser på en rad områden inom det sociala. Det gäller familjerådgivning, kvinnohälsovården behöver byggas ut, och stöd behövs till kvinnojourer och andra organisationer som stöder kvinnor.

Det har vidtagits en rad olika åtgärder för att stöda dem som utsatts för brott och lindra deras skador. Det har varit fråga om ändringar i lagstiftningen, vilket också Britta Bjelle redogjorde för, olika omhändertagande-projekt, utveckling av samarbete mellan myndigheter och stöd för utbildning av olika yrkeskategorier. Likaså har det bedrivits en ganska omfattande forskning när det gäller kvinnor och våld. Men allt detta måste utvärderas och samordnas, så att de samlade kunskaperna och erfarenheterna kan ge resultatet att våldet minskar.

Grunden måste vara att motverka att våld uppstår, och insatserna måste främst inriktas mot att förebygga brott. Min förhoppning är att kommissionen initierar en vidare forskning kring varför våld uppstår och hur det utvecklas.

Herr talman! Våld och övergrepp mot kvinnor är allvarliga uttryck för bristande jämställdhet. En rad olika förhållanden i samhället måste angripas, bl.a. maktfördelningen. Mera kraftfulla åtgärder behövs för att mot-

Prot. 1993/94:16
27 oktober 1993

*Övergrepp på
kvinnor och barn*

verka den förnedrande kvinnoyn som förmedlas av kommersiella skrifter. En av de viktigaste uppgifterna är ett långsiktigt upplysnings- och attitydförändringsarbete.

Skolan har i det här sammanhanget en alldeles särskild uppgift att ge unga flickor och pojkar kunskaper som ökar förutsättningarna för att de senare i livet skall kunna utveckla jämställda relationer där inte män använder våld i syfte att upprätthålla traditionella mans- och kvinnoroller. Det krävs en fördjupad undervisning i samlevnadsfrågor om kvinnors och mäns roller i samhälle, arbetsliv och familj. Samlevnadsundervisning borde vara obligatorisk på såväl grund- som gymnasieskola, inte bara inom utbildningen till yrken som rör vård och omsorg.

Herr talman! Jag ser fram emot att följa arbetet i kommissionen. Naturligtvis är förväntningarna stora, eftersom i stort sett allt har hänskjutits till den här kommissionen. Jag hoppas att man nu utifrån en helhetssyn kan ge förslag till åtgärder inom alla de områden som behöver samverka för att motverka våldet.

Också jag yrkar bifall till hemställan i justitieutskottets betänkande.

Anf. 175 BRITTA BJELLE (fp) replik:

Herr talman! Trots att det har hänt väldigt mycket på lagstiftningens område under de senaste åren är det beklämmande – på den punkten håller jag med Birthe Sörestedt – att framför allt det sexualiserade våldet ökar och att det synes vara allt fler barn som utsätts för övergrepp.

Oavsett om det är fråga om en större anmälningsbenägenhet eller om antalet brott ökar så är antalet brott alldeles för stort i Sverige. Väldigt mycket återstår att göra här. Då det gäller Våldskommissionen är det riktigt, som Birthe Sörestedt säger, att kommissionen har fått i uppdrag att försöka ta fram förslag till åtgärder på alla tänkbara områden. Det gäller samhällstjänsten men också hälso- och sjukvården, rättsväsendet, utbildningsväsendet m.m.

Jag hoppas att vi i alla fall hjälpligt skall komma ytterligare en bit på vägen mot en minskning av det våld som förekommer i samhället och som är riktat just mot kvinnor och barn.

Anf. 176 BIRTHE SÖRESTEDT (s) replik:

Herr talman! Jag hoppas att det verkligen blir en stark opinion som leder till förändrade attityder, så att vi får en annan kvinnoyn. Vidare hoppas jag att detta kan motverka att våld uppstår i samhället.

Anf. 177 KARL GUSTAF SJÖDIN (nyd):

Herr talman! I fråga om detta betänkande har utskottet varit enigt om att avvakta de utredningar som pågår eller som just slutförts. Förmodligen är anledningen just den som utskottsordföranden nämnde i sitt anförande, nämligen att samtliga partier är överens om att alla initiativ i dessa frågor är av yttersta vikt. Därför skall jag ta tillfället i akt och referera till ett märkligt experiment med sexualbrottslingar.

Efter en liten inblick i den verklighet som vi lever i förstår alla – eller snarare är det så att vi inte förstår – vad experterna håller på med. Sålunda har

man nu öppnat ett ställe i Växjö där sex grova sexualförbrytare vistas till en kostnad av 3 000 kr per dygn. De får var sin trerumslägenhet som är smakfullt inredd med äkta mattor, skinnmöbler, trähantverk och klatschiga textiler.

Galler eller lås finns inte. Enligt cheföverläkaren behövs inte sådant, då våldtäktsmännen, mördarna och pedofilerna är förbjudna att lämna området. Överläkaren kan dock inte lämna garantier för att inte något skall hända något barn eller någon kvinna i Växjö, men säger att man skulle bli mycket besviken om något skulle hända. Man upphör aldrig, herr talman, att förvånas över experternas våldsamma intresse för barnaskändare, pedofiler och våldtäktsmän!

Att forska i dessa personers hjärnor och att hålla de här människorna på gott humör får kosta hur mycket som helst. Offren för deras framfart får där emot inte kosta någonting – eller i varje fall väldigt litet. Nu säger visserligen det team som är ansvarigt för projektet att just dessa sexualbrottslingar som får chansen till en trerummare i Växjö är grundligt genomvårdade och att de har insikt om den egna sjukdomen.

Sådana argument hör man ofta. Men många gånger under årens lopp har patienten bara några timmar efter en permission från mentalsjukhus upprepats sitt brott. Ibland är det t.o.m. samma offer. Då har det sagts: Vi trodde att han var botad. Eller också har det sagts: Han har gjort stora framsteg under den senaste tiden.

Sanningen är väl den att inte någon psykiatriker i hela världen egentligen vet något om sexualbrottslingarnas komplicerade känsloliv. Det finns en mängd teorier – det är sant – men ingen vet något med säkerhet. De flesta inom psykiatrin erkänner dessutom att de famlar i blindo när de försöker rannsaka hjärnan på en sexualförbrytare.

Det enda som man under årtionden av forskning har kommit fram till är att det handlar om ett sjukligt beteende – ett sjukligt beteende som hos de flesta sexualförbrytare har en tendens att upprepas med mer eller mindre regelbundna mellanrum.

Ledarna för projektet i Växjö tror inte att patienterna blir friska. Man påstår t.o.m.: Här blir de inte friska men så bra att de inte begår nya brott.

Hur vet man det? Med vilken rätt riskerar man kvinnors och barns liv genom ett sådant påstående? Gång på gång har grova sexualförbrytare bevisat motsatsen efter att till synes ha fungerat i många år.

Sexualförbrytarens beteende styrs inte av intellektuella eller moraliska överväganden. De har inget till övers för offren – åtminstone inte förrän efter gärningen, och då bara undantagsvis, något som knappast tröstar offren eller deras anhöriga.

Herr talman! I den form som det relaterade projektet skall fortgå är det nog omöjligt att garantera säkerheten för kvinnor och barn som bor i grannskapet. I själva verket är det omöjligt att garantera säkerheten för någon i vårt samhälle. Sexualbrottslingar och våldsmän kan ju dyka upp var som helst. Men det finns ingen anledning att bereda vägen för dem.

Våldtäktsmän och de som förgriper sig sexuellt på barn är förmodligen ytterst medvetna om att de straffas om de blir gripna. I den mån de är medvetna om det är det deras minsta bekymmer vid brottets begående. De ut-

*Övergrepp på
kvinnor och barn*

satta och de presumtiva offrens väl och ve måste gå före. Så är det inte i dag. Resurserna läggs på förövarna, medan skändade barn och våldtagna kvinnor får stå tillbaka.

Herr talman! I mitt anförande i den förra debatten talade jag om att allmänpreventionens övergripande betydelse som portalparagraf i lagstiftningen måste återinföras. De allmänpreventiva skälen måste återupprättas. I det sammanhanget måste de individuella skälen för sexualförbrytare stå tillbaka.

Ny demokrati har liksom övriga partier kommit med olika förslag. Jag har själv inget idealrecept på hur eller vad man skall göra med grova våldtäktsmän, sexmördare och pedofiler. Men jag är inte ensam om att kräva bättre skydd för kvinnor och barn. Projektet i Växjö är ett slag mot medborgarna.

Jag hoppas att de förslag och de idéer som Ny demokrati och företrädare för andra partier presenterar skall utmynnas i krafttag mot de vidrigheter som kvinnor och barn utsätts för. Jag hoppas därför på en förutsättningslös behandling och vidareutveckling av de förslag som offentliggjorts just i dag. Jag åsyftar då departementspromemorian Ökat skydd för barn, ytterligare åtgärder mot sexuella övergrepp.

Vidare hoppas jag på en snabb remissrunda, så att materialet så snabbt som möjligt kan föreläggas riksdagen i form av en proposition. Likaså hoppas jag mycket på den kommission under ledning av vår utskottsordförande som skall göra en utvärdering och en allmän översyn av tillämpningen av de regler som rör sexualbrott, kvinnomisshandel och därmed närbesläktade brott. Även där är det angeläget att arbetet sker skyndsamt.

Jag önskar alltså Britta Bjelle lycka till i det viktiga arbetet i den grupp där hon är ordförande.

Även jag yrkar bifall till hemställan i justitieutskottets betänkande nr 3.

Anf. 178 BRITTA BJELLE (fp) replik:

Herr talman! Jag ber att få tacka Karl Gustaf Sjödin för lyckönskningarna. Men det finns en sak i hans anförande som jag vill kommentera. Han sade nämligen att det knappt fanns pengar till ersättning för brottsoffer.

Jag vill ändå påminna om att brottsskadelagen har utvidgats, bl.a. för att ge möjlighet till ersättning för lidande och kränkning. Dessutom har Kommittén om ideell skada ganska nyligen lagt fram ett delbetänkande som också handlar om hur man skall kunna utvidga ersättningen för kränkning genom brott.

Inom Justitiedepartementet pågår det ett arbete med att få till stånd en brottsofferfond. Då det gäller de pengar som så småningom kommer att finnas i brottsofferfonden har man skrivit att man därifrån skulle kunna ta pengar för att bl.a. ge terapeutisk hjälp till kvinnor som utsatts för sexuella övergrepp.

Anf. 179 KARL GUSTAF SJÖDIN (nyd) replik:

Herr talman! Det är riktigt som Britta Bjelle säger att man har satsat väldigt mycket under den här tiden. Jag har med tacksamhet läst den lilla skriften Att renovera en förfallen kriminalpolitik. En sådan läsning är glädjande. Jag tycker också att det har skett en hel del under de här två åren.

Jag kanske var litet raljant när jag berättade om det projekt som pågår. Det är riktigt som Britta Bjelle säger, att det görs satsningar på brottsoffren. Det är på tiden att det verkligen görs.

Prot. 1993/94:16
27 oktober 1993

*Övergrepp på
kvinnor och barn*

Anf. 180 LIISA RULANDER (kds):

Herr talman! I betänkandet hänvisas ett flertal gånger till en departementspromemoria där man skall ta upp förlängning av preskriptionstider vid sexuella brott. Jag vill uttrycka förvåning över att den inte redan finns framme, för den är färdig och väntar bara på publicering.

Promemorian förväntas också innehålla förbud eller icke förbud mot innehav av barnpornografi. Det oroar mig att den inte har kommit fram till i dag, för jag befarar att förbudet mot innehav av barnpornografi inte kommer att tillstyrkas i promemorian.

Att vi får en sambandsman i Thailand är mycket viktigt. Jag är mycket glad över att den sambandsmannen är utnämnd sedan några dagar tillbaka. Han kommer att åka till Bangkok inom några veckor. Han kommer att vara där några månader i taget. Sedan gör man en utvärdering av det arbete han kommer att kunna uträtta där. Jag skall följa det arbetet med intresse. Det kommer att vara en viktig avstamp för oss i Sverige att verkligen göra något åt de sexturister som även färdas från Sverige till Thailand för att skända barn och kvinnor.

Nästa steg som vi behöver ta är att vi också söker mandat för hela Norden. Den man som vi skickar ut skall ha mandat att företräda alla nordiska länder i de här frågorna. Det visar på en styrka och en stabilitet, att vi verkligen menar allvar med att barn inte är slavar, i synnerhet inte sexslavar.

Jag har inget annat yrkande i dagsläget än bifall till utskottets hemställan. Men jag kommer att med intresse följa de utredningar och promemorior som kommer framöver.

Anf. 181 BRITTA BJELLE (fp):

Herr talman! Jag vill bara lämna en kort kommentar till Liisa Rulander. Jag hör också till dem som känner en viss otålighet och önskar att frågor som handlar om att stärka kvinnors och barns ställning när det gäller övergrepp borde utredas mycket fort.

Men jag kan ändå inte låta bli att tycka att det har gått förhållandevis fort med preskriptionstiderna. Det var sent på våren 1992 som utskottet beställde den här utredningen från regeringen, och den är i det närmaste färdig nu. Även om den inte har hunnit presenteras ännu tycker jag trots allt att det har gått förhållandevis fort.

Överläggningen var härmed avslutad.
(Beslut skulle fattas den 10 november.)

20 § Vissa arrendefrågor

Föredrogs
lagutskottets betänkande
1993/94:LU1 Vissa arrendefrågor.

Anf. 182 OWE ANDRÉASSON (s):

Herr talman! Frågan om en lagstiftning för friköp av historiska arrenden har vid ett flertal tillfällen debatterats i denna riksdag. I början av 1970-talet tillsattes en utredning bl.a. med uppgift att komma med ett förslag till lagstiftning. Något förslag i denna riktning kom inte från utredningen.

I början av 1980-talet tillsattes ännu en utredning med uppgift att komma med en utförlig redovisning av hur en lagstiftning för friköp av historiska arrenden kunde utformas. I mitten av 1980-talet överlämnades detta förslag till, som många hoppades, slutlig lösning av friköpsrätten. Men så blev inte fallet.

Hösten 1989 behandlade riksdagen några motioner med förslag om friköpsrätten. Riksdagen beslutade, på förslag av lagutskottet, att en friköpsrätt för historiska arrenden skulle införas och begärde att regeringen skulle återkomma med förslag till lagstiftning.

Ytterligare en utredning tillsattes med uppgift att utforma förslag till enbart en lagtext som ger arrendatorer rätt att friköpa vid historiska arrenden. I slutet av 1991 överlämnade utredningen ett förslag till lagtext till regeringen.

Det är hög tid att vi nu, två år senare, fattar beslut om en lagstiftning om friköpsrätten. Det är oansvarigt att ytterligare förhålla frågans lösning.

De krav på friköpsrätt som under decennier rests från arrendatorernas sida begränsar sig till de s.k. historiskt betingade ägarsituationerna och kan därför inte betraktas som något generellt ingrepp i fysiska personers äganderätt.

Vad det i själva verket handlar om är att eliminera de kanske sista resterna av ett feodalt system och bereda arrendebrukare en möjlighet, om de så önskar, att förvärva lagfart på den jord som de själva och generationer före dem har röjt, brukat, bebyggt och bebott och som de i realiteten till väsentliga delar äger. En friköpslag är en förutsättning för att vi skall bli av med det som i många fall liknar rena slavkontrakt mellan arrendatorer och jordägare.

De här arrendatorerna har hamnat i strykklasse. Ofta har arrendatorerna ett svagt skyddsnät eller saknar det helt. Även om det är en liten grupp i samhället skall de inte behöva känna sig utanför, utan de skall veta att många människor i vårt land delar uppfattningen att friköp är det enda rätta.

Friköpsrätt vid historiska arrenden är en fråga som under en följd av år har intresserat och engagerat ledamöter av denna kammare. Det har också under åren som gått blivit flera som förstått den situation som dessa arrendatorer lever och verkar i.

Vi socialdemokrater är övertygade om att det inte blir något slut på denna fråga förrän det blir en lagstiftning. Frivilliga överenskommelser efter många år av tröta mellan parterna är inte att tänka på. Det tycks som om även borgerliga ledamöter av denna kammare har kommit till insikt om att en lagstift-

ning om friköp vid historiska arrenden är enda vägen att gå för att lösa frågan för framtiden.

Det vore till både nytta och glädje för samhället och för demokratin, men framför allt för dessa arrendatorer, om ytterligare ledamöter av denna kammare försökte sätta sig in i den situation som många av arrendatorerna och deras familjer har levt och fortfarande lever under.

Vi talar alla mer eller mindre om rättvisa, solidaritet och frihet för alla. Detta borde väl då också gälla för de arrendatorer som är brukare av historiska arrenden. Vi ledamöter av denna kammare har möjlighet att visa om vi menar någonting med orden rättvisa, solidaritet och frihet. Om vi menar allvar med dessa ord har vi onsdagen den 10 november möjlighet att rösta för en sådan lagstiftning att arrendatorer av historiska arrenden får möjlighet till friköp.

Vi socialdemokrater menar, med den reservation som fogats till lagutskottets betänkande, på fullt allvar att frågan om friköpsrätt vid historiska arrenden har utretts ordentligt. Det förslag till lagtext som Arrendekommittén presenterade för några år sedan är detaljerat, starkt och välmotiverat samt fyller de krav som kan ställas på berörda parter. Omedelbara lagstiftningsåtgärder är därför befogade.

Det finns inga som helst godtagbara skäl att ännu en gång skjuta denna viktiga lagstiftningsfråga på en oviss framtid. Om riksdagen följer reservanternas förslag den 10 november kommer en mycket stor orättvisa att snart vara historia.

Med det anförda yrkar jag bifall till reservationen i lagutskottets betänkande.

Anf. 183 ELISABETH PERSSON (v):

Herr talman! Jag och Vänsterpartiet instämmer i allt väsentligt i det som har framförts som argument för friköp av de historiska arrendena. Jag tänker inte upprepa den argumentation för friköpsrätt som har gått som en följetong i riksdagens kammare. Men med det vill jag inte på något sätt påstå att argumenten för friköpsrätt inte längre äger sin giltighet, utan bara att jag närmast tycker att det är litet genant att upprepa dem för kammarens ledamöter.

Inget nytt har framkommit som talar mot en friköpsrätt. Owe Andréasson har pekat på att det faktiskt vore värdigt vår nation och vårt samhälle att avskaffa de här sista feodala resterna. Bara ett litet påpekande: Jag tycker att särskilt de av kammarens ledamöter som i andra sammanhang sjunger marknadsekonomins lov och som vill värna om ägandet borde vara banérförare när det gäller friköpsrätten. Alla de som i andra sammanhang föreslår exempelvis att hyreslägenheter skall omvandlas till bostadsrätter borde också, tycker jag, ta sig en funderare på hur man – om man har den åsikten – kan argumentera mot friköpen av de historiska arrendena. För mig och Vänsterpartiet är det en självklarhet att de här arrendatorerna nu skall få sin rätt.

Ärendet bereds i regeringskansliet, säger utskottets majoritet i betänkandet. Det är också en formulering som har återkommit år efter år i den här frågan. Vi har ju faktiskt kommit så långt att vi i riksdagen har ett slags – om

Prot. 1993/94:16
27 oktober 1993

*Vissa arrende-
frågor*

inte annat så i alla fall inofficiell – tidsgräns när det gäller utredningar. Frågan är om det inte är rimligt att införa en tidsgräns för hur länge en formulering som att ärendet bereds i regeringskansliet kan få användas i ett betänkande utan att det mister sin trovärdighet. Jag tycker nästan att det är litet skamligt att detta är det enda argument som utskottets majoritet har för ett avstyrkande. Jag yrkar alltså bifall till den reservation som utskottets socialdemokratiska ledamöter har avlämnat i frågan.

Anf. 184 PER STENMARCK (m):

Herr talman! Frågan om friköp av historiska arrenden har behandlats tidigare i denna kammare. Frågan har också varit föremål för ett flertal offentliga utredningar.

Arrendelagskommittén, som avlämnade sitt slutbetänkande i början av 1980-talet, berörde frågan om friköp av arrendestället. I detta betänkande konstaterades att friköp var förenat med så stora nackdelar att dessa inte väge upp den fördel som skulle komma vissa arrendatorer till del.

Inte heller remissutfallet gav stöd för att den socialdemokratiska regeringen skulle lägga fram något lagförslag.

Med anledning av en riksdagsbegäran tillkallades den s.k. Friköpsutredningen. Denna avlämnade sitt slutbetänkande 1986. Där avstyrktes återigen förslaget att det skulle stiftas en lag om friköpsrätt för innehavare av historiska arrenden.

Däremot ville man överväga möjligheterna att förstärka skyddet för denna arrendatorsgrupp, framför allt när det gällde arrendatorns skydd för de investeringar som han eller hon hade gjort.

Vid remissbehandlingen förklarade sig det övervägande antalet remissinstanser dela utredningens uppfattning, att en lagstiftning om friköpsrätt inte borde införas.

Inte heller vid detta tillfälle ansåg den socialdemokratiska regeringen – vare sig i utredningsbetänkandet eller i remisskritiken – att det fanns stöd för uppfattningen att en lag om friköpsrätt av historiska arrenden skulle införas.

Efter ett riksdagsbeslut tillsattes så småningom 1990-års Arrendekommitté. Det är dess förslag som nu varit ute på remiss och som för tillfället bereds i regeringskansliet.

Jag har nämnt dessa olika utredningar bara för att visa på att det faktiskt redan tidigare har funnits utredningar och därmed färdiga beslutsunderlag, som de som önskat hade kunnat använda sig av för att lägga fram förslag om en tvångslag för historiska arrenden. Den möjligheten har man inte utnyttjat.

Jag kan bara tolka detta så, att inte heller Socialdemokraterna önskat någon sådan lag. I så fall hade man självklart infört en sådan lag för länge sedan. Owe Andréasson har tidigare beskrivit en rad tidigare utredningar som inte lett fram till den åtgärd som han nu har föreslagit skall vidtas.

I enlighet med den definition som används i 1990 års Arrendekommitté finns det i Sverige ca 1 200 historiska arrenden. De utgör ungefär 6 % av de helt arrenderade företagen. Fideikommisserna, dvs. privatpersoner, står för 600 eller hälften av det totala antalet. Kyrkan äger 200. Lika många har uni-

versiteten. Staten äger mellan 70 och 80, och ca 100 av ägarna utgörs av stiftelser.

Jag håller med alla – det sade också Owe Andréasson för en stund sedan – som anser att det nu är hög tid att komma fram till ett beslut av något slag. I det ställningstagande som skall göras måste olika intressen vägas in. Skyddet för arrendatorn – hans eller hennes intressen och de investeringar som gjorts under arrendetiden – är givetvis ett av dessa. Det är därför som Socialdemokraterna haft fel när de velat bryta ut och särbehandla just frågan om de historiska arrendena utan att ta hänsyn till investeringsfrågan. Vi riskerar att hamna fel om inte frågan behandlas i rätt ordning.

Ett annat intresse som måste vägas in i ett ställningstagande är givetvis den äganderätt som regeringen just nu undersöker möjligheten att kunna grundlagskydda.

Betänkandena från 1990 års Arrendekommitté har nu remissbehandlats. Just nu görs en sammanställning av remissvaren som kommer att ligga till grund för regeringens ställningstagande. Därmed följer vi precis den turordning som vi brukar följa. Det finns därför ingen anledning att den här gången göra på något annat sätt.

När beredningsarbetet är klart kommer en proposition att läggas fram. Det sker till våren. Därmed når frågan längre än den har gjort efter någon av de många tidigare utredningarna. Detta innebär också att det finns anledning att avvakta det förslag som då läggs fram.

Herr talman! Mot bakgrund av detta ber jag att få yrka bifall till hemställan i lagutskottets betänkande nr 1.

Anf. 185 OWE ANDRÉASSON (s) replik:

Herr talman! Jag vill påminna Per Stenmarck om att de motioner som vi nu behandlar gäller historiska arrenden, inte investeringsfrågan.

Investeringsfrågan gäller alla arrendejordbruk. Det som står på dagordningen i dag är de motioner som behandlar friköpen.

Det har nu gått två år sedan betänkandet lades fram. Det var den socialdemokratiska regeringen som var intresserad av att man skulle införa friköpsrätt. Den såg till att det blev ett delbetänkande, detta för att det ärendet skulle behandlas med förtur. Därefter skulle frågan om investeringar behandlas. Ingenting sades om att dessa frågor skulle behandlas i ett sammanhang.

Det är ingen som hamnar fel i den här diskussionen. Möjligen gör Per Stenmarck det när han talar om någonting helt annat. Frågan hade varit borta från dagordningen om den socialdemokratiska regeringen hade fått sitta kvar. Nu fick den inte det, men den kanske kommer tillbaka. Då hoppas vi att denna fråga skall vara utredd.

Anf. 186 PER STENMARCK (m) replik:

Herr talman! Jag respekterar naturligtvis att Owe Andréasson hade önskat att enbart den del av utredningen som behandlade just de historiska arrendena hade skickats ut på remiss.

Owe Andréasson vet att regeringen valde att avvakta till dess att hela utredningen var klar. Det var ingen tillfällighet att man gjorde så. Det finns ju

Prot. 1993/94:16
27 oktober 1993

*Vissa arrende-
frågor*

ett samband mellan frågan om de historiska arrendena, vad som skall göras med dem i framtiden, och frågan om de investeringar som framför allt har gjorts i dessa historiska arrenden. Det är mycket stora investeringar som har gjorts under en lång följd av år.

Owe Andréasson nämnde inledningsvis att det i dag inte finns något speciellt bra skydd för arrendatorerna, framför allt inte när det gäller de investeringar som har gjorts. Jag håller med om det. Just därför valde regeringen att skicka ut hela utredningen på remiss när den var klar. Nu har vi fått in alla remissvar. De håller på att sammanställas. Därmed går vi igenom precis samma beredningsprocess som vi alltid gör i sådana här sammanhang.

Anf. 187 OWE ANDRÉASSON (s) replik:

Herr talman! Man gör alltid så här, säger Per Stenmarck. Så hade inte en socialdemokratisk regering gjort, eftersom ett delbetänkande hade lagts fram just för att frågan om de historiska arrendena, som vi diskuterar i dag, skulle få sin lösning.

Våren 1992 sade Per Stenmarck att man skulle avvakta ett halvår på en proposition om de historiska arrendena. Jag undrar vilket tidsperspektiv Per Stenmarck har i dag. Han tillhör ändå regeringspartierna. Vi kanske kan få ett förslag på ett datum när det kan komma en proposition som just gäller de historiska arrendena. Det vore bra om vi kunde få bort den frågan från dagordningen. Det trampas nämligen mycket på de små i samhället. Jag förstår dock att denna regering inte ägnar sig åt de små i samhället.

Anf. 188 PER STENMARCK (m) replik:

Herr talman! Owe Andréasson har vid flera tillfällen, och även i dag, sagt att frågan grundligt har utretts. Det är närmast ett understatement att konstatera att det är så. Man kan onekligen ställa frågan: Varför har ni inte tidigare genomfört den här ändringen, som ni propagerade för i oppositionsställning?

Jag sade tidigare att jag tror att detta är en ganska normal process för den här typen av frågor. Då säger Owe Andréasson att en socialdemokratisk regering inte hade gjort på det här sättet.

Jag är därför beredd att korrigera det jag sade tidigare. Jag är nämligen beredd att hålla med Owe Andréasson när han säger så. Socialdemokraterna har ju faktiskt visat att en socialdemokratisk regering inte gör så. Den gjorde nämligen ingenting när resultaten av de olika utredningarna hade lagts fram.

Jag nämnde faktiskt tidigare i mitt anförande att det kommer en proposition till våren. Då kommer det också att finnas anledning att göra de definitiva ställningstagandena i den här frågan. Jag tror att det är utomordentligt viktigt att man väger samman både frågan om de historiska arrendena och andra frågor, exempelvis frågan om ett ökat investeringsskydd för arrendatorer. Det saknas i ganska stor utsträckning i dag.

Anf. 189 ELISABETH PERSSON (v) replik:

Herr talman! Låt mig först säga att jag faktiskt är imponerad av Per Stenmarcks detaljkunskaper om de historiska arrendena. Det är roligt att någon så grundligt sätter sig in i frågorna, även om det nu enbart är den rent for-

mella sidan av de historiska arrendena som Per Stenmarck uppehåller sig vid.

Det finns också en annan aspekt på detta. Det handlar om de känslor av bitterhet och besvikelse som finns hos de arrendatorer som är förhindrade att friköpa den mark som de så länge har brukat. Deras förfäder har ibland varit arrendatorer sedan flera hundra år.

Jag delar Per Stenmarcks historieskrivning i flera avseenden. Man kan dock uttrycka det på ett litet annat sätt. Vänsterpartiet har efter många år fått med sig först socialdemokrater och sedan enskilda centerpartister när det gäller frågan om friköp av de historiska arrendena. Det är mycket glädjande. Det visar att politiskt arbete på lång sikt lönar sig. Om vi får hålla på ett tag till håller jag det inte för otroligt att vi även kan få andra ledamöter att förstå hur viktig denna rättvisefråga är.

Histeskrivningen, och talet om utredningar och vad de har kommit fram till, kanske på ytplanet verkar vara riktig. Jag vill säga som Galilei: Och ändå rör den sig! Ändå finns det inte några hållbara argument mot friköp av de historiska arrendena.

Det är inte underligt att man har kommit fram till det man har gjort, framför allt inte med tanke på den sammansättning som dessa kommittéer ibland har haft.

Per Stenmarck berättar nu att det kommer en proposition till våren. Vi får väl se vad som står i den och ta ställning till det. Nu har vi det föreliggande förslaget att ta ställning till. Jag upprepar vad jag har sagt. Jag tycker att alla, framför allt de som kanske har satt sig in i frågan, borde rösta för friköpsrätt vid historiska arrenden.

Anf. 190 PER STENMARCK (m) replik:

Herr talman! Låt mig först tacka för de berömande orden. Jag hoppas få återgälda dem vid något tillfälle.

Jag vet också att många känner bitterhet och besvikelse. Det är ingen tvekan om det. Personligen har jag dock mycket svårt att se att vi skulle kunna lösa problemet med en tvångslag för att överföra äganderätt från den som i dag äger och som inte vill överlåta sin äganderätt. Det strider åtminstone mot mycket av det som jag står för och representerar. Därmed inte sagt att det inte finns anledning att ta denna besvikelse och bitterhet på allvar och försöka hitta andra lösningar.

Anf. 191 ELISABETH PERSSON (v) replik:

Herr talman! Per Stenmarck kanske tycker att det är bra att hyreslägenheter omvandlas till bostadsrätter, eftersom en bostadsrättsinnehavare kanske bryr sig mer om sin lägenhet än vad en hyresgäst i allmänhet gör. Svara mig ärligt, om så är fallet, varför man inte kan se att det här finns en parallellitet. De här fideikommissarierna vill inte friköpa. Det har vi förstått att de inte vill. Men det finns faktiskt inga skäl för att låta arrendatorerna friköpa. Det handlar ju inte om att ställa dem på bar backe ekonomiskt. Det handlar inte heller om att tvångsutdela jord. Det handlar om att ge dem som i generationer har haft "brukningsrätt" till en bit jord rätt att mot betalning få ägarbevi-

Prot. 1993/94:16
27 oktober 1993

*Vissa arrende-
frågor*

set för den jorden. Det här vet Per Stenmarck. Jag tycker att logiken talar för att dessa människors rätt nu borde tillgodoses.

Anf. 192 PER STENMARCK (m) replik:

Herr talman! Jag tycker att det är en intressant vinkling Elisabeth Persson gör när hon jämför med hyresrätter och möjligheten att bilda bostadsrätt. I de allra flesta fall är det något som man försöker lösa på frivillig väg. Det är inte något som man försöker tvinga på någon av parterna. Om man gör så, tycker jag att man går felaktigt till väga.

Det ligger säkert mycket i – det har jag också predikat i många olika sammanhang – att om man äger någonting så är man mycket rädd om detta. Man vill vårda och bevara det. Så tror jag faktiskt också att det är om en arrendator övertar äganderätten till den gård som han eller hon brukar. Detta gäller säkert framför allt om man har ett historiskt arrende som har gått i arv i familjen under väldigt många år.

Jag tror faktiskt att vi måste lösa det här på frivillig väg i stället. Vi kan gärna försöka stimulera utvecklingen på olika sätt genom att tala om att vi tycker att vissa saker skulle vara bra. För min personliga del måste jag säga att jag har mycket svårt att medverka till att vi skulle införa en lag där vi tvingar på någon den här lösningen.

Anf. 193 BENGT SILFVERSTRAND (s):

Herr talman! Fredagen den 1 oktober jordfästes Gustav Hansson, Klovet, Livered på Koberg i Västergötland. Han fick aldrig uppleva glädjen och självkänslan i att få äga den mark som han och hans förfäder i generationer röjt, brukat, bebyggt och bebott och som de i många fall till väsentlig del de facto redan äger.

I årtionden har Gustav Hansson och hans kolleger på Koberg i Västergötland, Trolle-Ljungby i Skåne m.fl. gamla gods energiskt och tålmodigt kämpat för att få friköpa sina gårdar. Den 30 november 1989 – för fyra år sedan, vilket Per Stenmarck kallar för en normal beredningsprocess – trodde de att deras mångåriga kamp kröntes med framgång. Då beslutade en klar riksdagsmajoritet bestående av socialdemokrater, vänsterpartister, miljöpartister och enstaka centerpartister att brukare av s.k. historiska arrenden skulle beviljas rätten att friköpa sina gårdar. Det var ett historiskt beslut. De sista resterna av ett feodalt system gick i graven. Trodde vi!

En arrendekommitté tillsattes för att lösa vissa lagtekniska problem och se över vissa andra arrendefrågor, bl.a. investeringsfrågor. Friköpsrätten behandlades med förtur. Således stämmer inte den beskrivning av förhållandena som Per Stenmarck har givit. Det var medvetet att den socialdemokratiska regeringen sade att den här frågan var så viktig att den skulle behandlas med förtur. Kommittén föreslog enhälligt i ett delbetänkande i oktober 1991 att förorda friköpsrätt för s.k. historiska arrenden. Beslutet motiveras på följande sätt:

”Grunden för den föreslagna inlösenrätten kan i korthet beskrivas så, att i ett fall där arrendestället i generationer bebotts och brukats av arrendatorer tillhörande samma släkt, har arrendatorerna och deras familjer fått mycket starka såväl ekonomiska som personliga bindningar till arrendestället medan

motsvarande bindningar typiskt sett är betydligt svagare på jordägarsidan, varför förhållandena på brukarsidan motiverar att den nuvarande arrendatorn ges rätt att få nyttjanderätten omvandlad till äganderätt.”

En enhällig arrendekommitté, Per Stenmarck, står bakom detta. Där ingick bl.a. centerpartisten Sven-Olof Petersson, som inte hade något att erinra. Man delar uppenbarligen inte Per Stenmarcks uppfattning.

Det handlar inte om en inskränkning av någons äganderätt, vilket Per Stenmarck felaktigt hävdar, utan om en utvidgning av äganderätten och en myndighetsförklaring av enskilda människor, vilkas vardag i generationer till stor del styrts av feodalsamhällets lagar.

Det handlar om enskilda människors kamp för friköp av sina fädernegårdar.

Det handlar om brukarna i de bygder som ställdes utanför de skatteköpsreformer som är grunden för nästan all enskilt ägd jordbruksmark sedan århundraden tillbaka. Det bör också påpekas att en fideikommissinnehavare inte äger jorden utan innehar arrendestället med fideikommissrätt, vilket är en väsentlig skillnad.

När frågan behandlades senast här i kammaren den 11 mars i fjol hänvisades som motiv för ytterligare förhållning att man inte skulle föregripa pågående beredningsarbete i regeringskansliet. I mars 1992, för ett och ett halvt år sedan, skulle man inte föregripa pågående beredningsarbete i regeringskansliet. Drygt ett och ett halvt år senare kan vi i dagens betänkande läsa att frågorna för närvarande bereds i regeringskansliet och att regeringens ställningstagande till spörsmålen inte heller nu bör föregripas.

Kan man verkligen, Per Stenmarck, med gott samvete sitta i lagutskottet och underteckna ett sådant betänkande? Jag har i alla fall inte, som riksdagsledamot sedan 1976, upplevt en sådan beredningsprocess och en sådan behandling av viktiga frågor. Per Stenmarck får ta ett exempel på vad han menar med en normal beredningsprocess.

Detta är naturligtvis inte bara allmänt sett beklämmande utan ur konstitutionell synpunkt ytterst tvivelaktigt. Att inte ens efter fyra år kunna omsätta ett riksdagsbeslut i praktisk verklighet är ägnat att allvarligt undergräva förtroendet för riksdagen som landets högsta lagstiftande organ.

Nu handlar det om god vilja och civildyrkan, ingenting annat.

Ett särskilt stort ansvar faller naturligtvis på Centerpartiet och på Ny demokrati, vars ledamöter i olika sammanhang åkt land och rike runt och dyrt och heligt lovat torparna att stödja deras rätt att få friköpa sina gårdar.

I en artikel i Expressen den 24 februari 1992 kunde man bl.a. läsa följande i en rubrik: ”Grevens löfte till torparna: Adeln ska förlora.” I ingressen står följande: ”Här gör Bert Karlsson och Kobergstorparna upp. Adeln ska förlora sista striden. Det garanterar Berts partibroder, greve Ian Wachtmeister.”

Den intressanta frågan blir då: Står Bert Karlsson och Ian Wachtmeister och övriga ledamöter i Ny demokrati kvar vid sina löften till torparna? Eller lyssnar de hellre till Sveriges Jordägareförbund och fränderna på Koberg och Trolle-Ljungby?

Hela landet skall leva, sade centerpartisten Sven-Olof Petersson i riksdagsdebatten för fyra år sedan, i november 1989. Den 10 november får vi

svar på om Sven-Olof Petersson, Bengt Kindbom, Marianne Andersson, Ingbritt Irhammar, Bengt Harding Olson, Bert Karlsson i Skara och Ian Wachtmeister m.fl. nydemokrater lever efter denna stolta devis. Eller kommer de även i denna fråga att följa moderaternas fältrop: "Hela landet skall få veta att det lever!"?

Herr talman! Jag yrkar bifall till den socialdemokratiska reservationen.

Anf. 194 PER STENMARCK (m) replik:

Herr talman! Det är alltid lika upplyftande och intressant att lyssna till Bengt Silfverstrand i kammaren. Dock vill jag nog påstå, att i en del avseenden har han inte alldeles rätt. Det går faktiskt inte att hänvisa till att riksdagen fattade sitt beslut den 30 november 1989. Bengt Silfverstrand vet att det inte var fråga om något som alldeles omedelbart skulle träda i kraft, framför allt inte som detta riksdagsbeslut innebar att det skulle tillsättas en utredning. Så gjordes också. Den utredningen var klar i oktober 1992. Jag tror faktiskt inte att man som Bengt Silfverstrand kan hävda att detta är en lång tidsperiod för en utredning. Både Bengt Silfverstrand och jag har upplevt betydligt mer tidsutdragna utredningar än så. Detta är dessutom en komplicerad lagstiftning. Det kan nog Owe Andréasson, Sven-Olof Petersson och andra som har suttit med i utredningen under ett antal år intyga.

Bengt Silfverstrand säger att den socialdemokratiska regeringen medvetet gav förtur för de historiska arrendena. Ja, det tror jag säkert. Men precis lika medvetet var det att den borgerliga regeringen gjorde en koppling mellan de historiska arrendena och investeringsskyddet.

Vidare har vi frågan om fideikommiss och fideikommissarie. Det är riktigt att fideikommiss är delvis något annorlunda än vanlig äganderätt. Det blir allt färre fideikommiss i vårt land. De befinner sig för tillfället under avveckling. Det finns också en annan skillnad. En fideikommissarie får inte utan vidare sälja eller inteckna sin egendom. Det är precis detta som Bengt Silfverstrand begär att man nu skall göra.

Jag nämnde i min inledning att det finns ca 1 200 olika typer av företag som utgör s.k. historiska arrenden. Det är inte bara fråga om fideikommiss. Det är kyrkan, staten, stiftelser, universitet och andra som är ägare av olika slag. Jag tycker att det råder en viss tveksamhet inför att stifta en lag som säger att vissa skall inte längre få äga det de äger. Det stämmer inte med mitt rättsmedvetande. Det finns anledning att åtminstone fundera i de banorna. Det vet jag att åtskilliga, inte minst remissinstanserna, har gjort. Det hade nog Bengt Silfverstrand också mått bra av att göra.

Anf. 195 BENGT SILFVERSTRAND (s) replik:

Herr talman! Jo, Per Stenmarck, det går mycket väl att hänvisa till ett fyra år gammalt riksdagsbeslut. Riksdagen beställde då klart och entydigt en utredning som skulle klara ut de eventuella tekniska tveksamheter som fanns för att åstadkomma en sådan lag. Riksdagsbeslutet var entydigt.

Den arrendekommitté som tillkallades tog klar ställning – som jag har citerat – och förordade utan några reservationer en sådan friköpsrätt. Kommittén avlämnade inte sitt betänkande i oktober 1992 – där gjorde återigen Per Stenmarck sig skyldig till en felaktighet – utan det avlämnades redan 1991.

Det här är en särskild fråga, eftersom det var det beslutet som riksdagen fattade 1989.

Det har vidare tillkommit – det fanns med i direktiven från den socialdemokratiska regeringen – en fråga om investeringar. Men den kom långt senare. Den kan visserligen ha vissa samband med det andra. Det är alldeles rimligt att det är så. Det är bevisligen så att arrendatorerna i vissa fall har svarat för nästan 100 % av investeringarna. Men det här har inte med dagens beslut att göra.

Nu säger Per Stenmarck att vi skall vänta till våren 1994. Hur kan vi lita på att det då skall komma ett förslag? Här har alla utgått från att det åtminstone nu med hjälp av två underlag och remissutfallet skall komma ett förslag. Om jag inte minns fel utgick remisstiden i april 1993. Jag hävdar än en gång att detta är ett exempel på en beredningsprocess som inte skall få förekomma i Sveriges riksdag. Jag hävdar också att det inte finns något liknande exempel där man har på detta sätt missat respekten för Sveriges riksdag som lagstiftare.

Per Stenmarck borde kunna erkänna att den regering vars intressen han företräder inte har klarat av sin uppgift. Nu finns det ett underlag, och det är det vi skall ta ställning till den 10 november. Om de företrädare för Centern och Ny demokrati som säger att de stödjer förslaget röstar därefter, kommer det att gå igenom. Men det vet vi inte nu. De har tidigare svikit sina löften. Det finns några ledamöter här i kammaren, och de har möjlighet att gå upp i talarstolen och deklarerat sin uppfattning.

Anf. 196 PER STENMARCK (m) replik:

Herr talman! Vi skall i dag inte ta ställning till själva sakfrågan om de historiska arrendena. Den frågan får vi anledning att återkomma till när ett förslag ligger på riksdagens bord. Jag har tidigare nämnt att en proposition i ärendet skall läggas fram till våren.

Bengt Silfverstrand säger att regeringen inte har klarat av frågan. Denna regering har ju trots allt inte haft så många år på sig att klara av frågan. Det är faktiskt ytterst en fråga som har drivits av Socialdemokraterna länge. Varför tog Socialdemokraterna inte tillfället i akt och införde tvångslagen? De hade decennium efter decennium på sig att göra något sådant.

Frågan om investeringsskyddet har varit av betydelse för de historiska arrendena. Det är ingen tillfällighet att regeringen bestämde sig för att skicka ut båda delarna av utredningen på remiss. Det var viktigt att lösa problemen i båda delarna på samma gång.

Det går alldeles utomordentligt bra att hänvisa till ett fyra år gammalt riksdagsbeslut, eftersom det riksdagsbeslutet förutsatte att det skulle tillsättas en utredning. Den utredningen var klar – jag har den framför mig – i oktober 1992. Det är ganska exakt ett år sedan. Slutbetänkandet i utredningen var klar i oktober 1992. Därefter har den skickats ut på remiss. Den remisstiden har tämligen nyligen gått ut. Svaren håller på att sammanställas i Justitiedepartementet, för att därefter vara en del i beredningsarbetet i skrivandet av en proposition. Jag tycker inte att beredningstiden är så där alldeles orimligt lång. Jag brukar ändå vara känd för att vara kritisk i fråga om beredningstidens längd.

Prot. 1993/94:16
27 oktober 1993

*Vissa arrende-
frågor*

Anf. 197 BENGT SILFVERSTRAND (s) replik:

Herr talman! Per Stenmarck är känd för att vara kritisk mot för långa beredningstider. Då måste han ha gjort ett mycket viktigt undantag i denna fråga. Dessa utredningar har regeringen sysslat med under hela sin regeringstid, eller så har de legat någonstans i en byrålåda.

Jag har gått ett litet steg vidare och försökt att utröna vilka ambitioner som regeringen egentligen har i denna fråga. Då har jag fått klart för mig att Sveriges Jordägareförbund – som representerar en oerhört liten minoritet, men som tydligen har regeringens öra – har framfört som ett absolut krav till regeringen att man inte skall genomföra det som Arrendekommittén enhälligt har förordat, nämligen att införa en friköpsrätt.

Per Stenmarck har nu ingen replikrätt, men det finns andra som tillhör lagutskottet som kan bekräfta om det är på det sättet. Detta är oerhört allvarligt. Om regeringen hade tillämpat en – som vi kan vara överens om – normal beredningsprocess hade man återkommit och tagit ställning till det delbetänkande som rör huvudfrågan.

Vi diskuterar faktiskt sakfrågan, Per Stenmarck, därför att det finns två motioner, en socialdemokratisk och en centerpartistisk, som klart och tydligt förordar en förköpsrätt och hemställer om att ett klart förslag skall läggas fram. Till nöds kan jag förstå att man, när man i april månad 1992 "bara" haft fyra månader på sig att ta itu med huvudfrågan, nämligen friköpsrätten, inte klarade det på den "korta" tiden.

Men jag kan inte acceptera att det därefter skall behöva gå ytterligare ett och ett halvt år utan att man tar ställning i sakfrågan. Detta visar bara att regeringen skjuter på ställningstagandet, vilket det finns starka farhågor för. När man äntligen, våren 1994 skall ta ställning, som Per Stenmarck aviserar, kommer det inte att tillåtas ett ställningstagande till delbetänkandet om friköp, utan det blir en halvmesyr. Då kommer det att handla om att det möjligen går att få ett beslut fattat i investeringsfrågan. I så fall, Per Stenmarck, är det ytterligare ett av de stora svek som präglar regeringen Bildt.

Anf. 198 INGVAR JOHNSON (s):

Herr talman! Jag skulle kunna nöja mig med att instämma i Bengt Silfverstrands alldeles utomordentliga anförande. Det är sorgligt att se att inget händer, trots riksdagens tidigare beslut. Det är också tragiskt att frågan har förhållats så, att Gustav Hansson på sitt Kobergstorp inte fick uppleva att hans rättigheter tillgodosågs.

De borgerliga har genom att förhålla frågan visat prov på en okänslighet, när man tvekat att ta ställning för torparna. Friherre Silfverschiöld och andra borde ha kunnat lösa frågan utan att riksdagen behöver lagstifta, men tyvärr har den viljan inte funnits.

Det skall bli intressant att se om de borgerliga som utställt löften till torparna står fast vid dessa löften. Men de som står fast vid löfterna till torparna borde också klara av att övertyga fler av sina partikamrater, så att den socialdemokratiska reservationen vinner bifall och frågan därmed flyttas framåt.

Herr talman! Jag begärde främst ordet för att ställa några frågor till Ny demokrati om dess märkliga spel i den här frågan. Nu orkar tydligen ingen

av partiets ledamöter vara närvarande i kammaren, men de kan kanske tillställas frågorna så småningom.

Precis som Benkt Silfverstrand var inne på, vet vi att Bert Karlsson har lovat att ställa upp på torparnas sida. Men förra året vid omröstningen lyckades han inte få partiet med sig – det var väl efter det att greve Wachtmeister sagt sitt nej.

Det är naturligtvis inte särskilt förvånande att Ny demokrati svek torparna förra året, eftersom Ny demokrati inte direkt ställt upp för vanligt folk i andra frågor. Ändå har säkerligen en del överraskats av att Ny demokrati så markerat ställer upp på att förhålla denna fråga.

Från ett ganska oväntat håll fick vi i lördags ett slags förklaring till varför Ny demokrati agerat som det gjort mot torparna och var Ny demokratis intressen mest hör hemma. I Aftonbladet kunde man nämligen läsa en intervju med systemn och svägerskan till friherreparet på Koberg, den nya ordföranden i Röda korset, prinsessan Christina. På frågan om vad hon tycker om Ian Wachtmeister svarar prinsessan: "Har jag känt sedan jag var liten flicka och han tillhörde mina sysstrars umgängeskrets, han var hemma och klättrade i gardinerna." Frågan är vad torparna på Koberg har att hämta hos ett parti med en sådan ledare. Valet för greve Wachtmeister står mellan att ställa upp för sin ungdoms blåblodiga lekkamrater eller för några torpare på Koberg. Men torparna har väl greven aldrig haft som lekkamrater. Den som har fått klättra i kungliga slottets gardiner vet var hans klassmässiga lojaliteter hör hemma.

Men om Ian Wachtmeister tar ställning för "det fina", undrar jag var Ny demokratis övriga medlemmars lojalitet ligger. Vad säger ni? Var finns er lojalitet? Finns lojaliteten hos dem som behöver riksdagens stöd, eller finns den hos greven och hans lekkamrater? Nu får vi tyvärr inte veta hur vare sig nydemokraterna eller regeringspartiernas företrädare kommer att rösta förrän frågan behandlas om två veckor. Det ger också ett stort utrymme för eftertanke. Jag hoppas att tillräckligt många i Ny demokrati och i regeringspartierna tar sitt ansvar och flyttar fram frågan så att det blir en lösning för bl.a. torparna på Koberg.

Herr talman! Med detta yrkar jag bifall till den socialdemokratiska reservationen.

Anf. 199 SVEN-OLOF PETERSSON (c):

Herr talman! Frågan om historiskt arrende har länge diskuterats här i riksdagen. Det har också gjorts långa historieskrivningar av hur frågan har beretts. Jag vill inte ta upp tid med att ytterligare gå in på den delen.

1990 års Arrendekommitté – som jag själv har tillhört – lämnade för två år sedan, i oktober 1991, det första delbetänkandet om friköp vid historiskt arrende. Och för ett år sedan, i oktober 1992, lämnade kommittén betänkandet om investeringar och om frågor vad gäller jakt och liknande.

Jag ställer mig bakom dessa betänkanden. Jag har varit med i utredningen från början och till den dag som utredningsarbetet slutfördes. I kommittén har vi varit helt eniga i de frågor som vi här i dag behandlar.

Gruppen som det är fråga om vid historiskt arrende är mycket liten. Kriterierna som ställs för att kunna räkna ett arrende som historiskt arrende är

Prot. 1993/94:16
27 oktober 1993

*Vissa arrende-
frågor*

gårdsarrenden som har varit utanför ägarens bruk sedan den 1 januari år 1900, dvs. nu i drygt 93 år. Den som begär pris skulle då kunna begära friköpsrätt och själv eller genom familjen ha haft en direkt arrendeställning på fastigheten under 40 år. Det är alltså en väldigt starkt avgränsad grupp som kan komma i åtnjutande av denna möjlighet.

När vi snabbt avlämnade det första delbetänkandet, hyste vi förhoppningen att snabbt få tillbaka ärendet till riksdagen för avgörande. Det är mycket beklagligt att det har tagit lång tid att bereda detta ärende i regeringskansliet. Det var vår förhoppning att efter beslutet 1989, när riksdagen sade att det bör införas en friköpsrätt vid historiskt arrende, få det beställda lagförslaget snabbt på riksdagens bord. Det är synd att det inte blev så.

Dagens debatt handlar faktiskt inte om sakfrågan, eftersom vi redan har haft debatt och fattat beslut i den frågan. Det handlar alltså om hastigheten i handläggningen av frågans vidare hantering.

Låt mig också konstatera att det finns ytterligare en bit i detta. Regeringens synpunkt när det gäller att skjuta frågan framför sig har tydligen gällt investeringarna. Frågan om investeringar berör faktiskt samtliga arrendatorer i det här landet, dvs. en grupp långt större än den som berörs av det rent historiska arrendet.

Dagens fråga om det historiska arrendet ger möjligheter till att bredda rätten till ägandet och ger möjlighet för människor att få äga den egendom som de under generationer har brukat och verkat vid. Det ger möjligheter för en utveckling av landsbygden och möjligheter att stärka vissa delar av svensk landsbygd, där denna företeelse finns.

Jag konstaterar att man ibland talar mycket om torpare i detta sammanhang. Det är en benämning som inte är fullt relevant, enär det i de flesta fall rör sig om fastigheter av en helt annan storleksordning än vad som gäller för det man i ett historiskt perspektiv har betraktat som torp. Det rör sig alltså i flera fall om stora jordbruksfastigheter, kanske långt större än medelstorleken för normala jordbruksfastigheter i detta land. Sådana exempel finns.

Jag noterar att ledamoten Silfverstrand har haft mycket omsorg om min person under dagen. Han har nämnt mitt namn flera gånger här och har hyst bekymmer om hur jag skulle ställa mig i dessa frågor. Han har också via den elektroniska posten sänt mig sin hälsning och ställt i stort sett motsvarande frågor. Det är mycket vänligt av Silfverstrand. Det är dock fantastiskt att det bara är en dag under fem år som herr Silfverstrand tar fram de här vänligheterna ur sin lilla påse och strör dem omkring sig.

Som jag sade tidigare, står jag helt bakom de betänkanden som har avlämnats. Jag förväntar mig att vi mycket snabbt skall få förslag som berör dels friköpsrätten, dels självfallet också investeringsbitarna på riksdagens bord för avgörande. Det är frågor som starkt påverkar möjligheterna att utveckla delar av den svenska landsbygden, att utveckla enskilda landsbygdsföretag och att fortsätta en positiv utveckling av dessa delar inom det svenska näringslivet.

Frågan bereds för närvarande, och jag tycker att det är synd att man ännu inte har kommit till skott. Det sägs att remissvaren nu ställs samman i regeringskansliet. Jag ser fram mot att vi snart skall få förslag på riksdagens bord, så att vi kan fatta beslut som är till nytta för den svenska landsbygden.

Anf. 200 BENGT SILFVERSTRAND (s) replik:

Fru talman! Det är en riktig beskrivning att jag hyser bekymmer. Sven-Olof Petersson har också bekräftat att vi inte riktigt kan veta var vi har centerpartisterna i den här frågan.

När själva principfrågan avgjordes i november 1989 var det ett antal centerpartister som, i hägnet av den socialdemokratiska regeringen, kunde skydda sina samveten genom att stödja denna socialdemokratiska regering, utan att utmana Jordägareförbundet och kärnan av borgerligheten på ett alltför tydligt sätt. Men nu är läget det att Centerpartiet kan avgöra frågan, till förmån för arrendatorerna.

Sven-Olof Petersson säger att det rör sig om en liten grupp arrenden. Ja, det är riktigt. Friköpen av historiska arrenden gäller en mycket begränsad grupp. Logiken säger åtminstone oss socialdemokrater att det därför är mycket lätt att lösa frågan. Då har man goda möjligheter att klara detta på ett praktiskt och hanterbart sätt.

Med tanke på det engagemang som då och då har präglat centerpartisternas verbala framträdanden i den här frågan, undrar jag varför ingen centerpartist var närvarande vid behandlingen av denna principiellt viktiga fråga i lagutskottet. Det är viktigt att vi får reda på detta.

Nu är Sven-Olof Petersson tillbaka på ruta 1. Han säger: Vi står bakom betänkandet, och vi behandlar inte sakfrågan i dag.

Jo, det är sakfrågan vi behandlar, av det mycket enkla skälet att det finns två sakförslag. Det ena är det förslag som Socialdemokraterna står bakom, och det andra är den motion där Sven-Olof Peterssons namn står först. Om han inte har det civilkuraget att han i en så här viktig fråga – som vi har diskuterat i 10–15 år – står bakom det han själv har motionerat om är det synnerligen beklagligt.

Jag kan då bara konstatera att Centerpartiet i den här frågan står bakom ytterligare ett svek signerat regeringen Bildt.

Anf. 201 SVEN-OLOF PETERSSON (c) replik:

Fru talman! Nej, det är inte sakfrågan vi behandlar, som jag ser det. Den tog vi ställning till vid riksdagens behandling 1989, då vi fattade beslut om att en friköpsrätt vid historiskt arrende bör införas och riksdagen beställde ett lagförslag från regeringen i frågan. Den biten är borta, och det är nu lagförslagets framläggande på riksdagens bord, och hur snabbt detta kan ske, som vi egentligen diskuterar. Jag kan inte se det på något annat sätt.

Jag kan inte besvara frågan varför det ej var några centerpartister närvarande i utskottet då frågan behandlades, emedan jag själv inte har förmånen att få vara ledamot av det ärevördiga lagutskottet. Men jag är övertygad om att någon annan ledamot – kanske herr Kindbom, som är närvarande i kamraren – kan upplysa om de sakförhållanden och olyckliga omständigheter som ledde till att centerledamöter inte hade möjlighet att närvara.

Herr Silfverstrand säger också att centerpartister, däribland jag, har ett verbalt engagemang då och då i den här frågan. Fru talman! Mitt engagemang är inte verbalt och finns inte bara då och då. Jag har hyst ett engagemang sedan den dagen jag först stötte på frågan, och jag har sökt att efter

förmåga hitta lösningar på problemen som kan vara till nytta för de berörda parterna. Detta står jag fast vid, och jag kommer att arbeta vidare för det.

Vad gäller övriga ledamöters inställning inom centerrörelsen, är jag stolt över att kunna säga att vi har möjligheten att ha olika uppfattningar. Jag har min uppfattning, och den står jag för. Andra ledamöter må ha sin uppfattning, och det respekterar jag – oavsett om det är mina partikamrater eller ledamöter i andra partier. Den uppfattning man har skall man stå för. Jag står för min uppfattning och kommer att driva den.

Det är så, vilket herr Silfverstrand apostroferade, att det är fråga om en liten grupp arrendatorer. Men jag anser inte att frågan för den sakens skull är oviktig – jag anser att den är synnerligen viktig. Även om det är en liten grupp skall man inte negligera frågorna – de är viktiga ändå.

Anf. 202 BENGT SILFVERSTRAND (s) replik:

Fru talman! Med verbalt engagemang menade jag att man ställer upp ute i bygderna, som Sven-Olof Petersson, Marianne Andersson och andra har gjort. De har blivit uppvaktade av arrendatorerna och har sagt att det är helt självklart att de skall stödja deras sak. Sedan fattades beslutet den 30 november 1989. Enstaka centerpartister stod då vid sitt ord – jag har anledning att understryka det än en gång – i hägnet av en socialdemokratisk regering. De talade uppenbarligen inte för sitt partis räkning, därför att andra centerpartister förordade den centralistiska, hårdföra LRF-linjen, dvs. jordägarnas linje.

Jag undrar nu verkligen om Sven-Olof Petersson menar allvar med sitt engagemang. Hur kan man väcka en motion i Sveriges riksdag och säga att man inte tar ställning till sakfrågan utan väntar på ett regeringsförslag? Hur länge är Sven-Olof Petersson beredd att vänta? Han har väntat i fyra år på att riksdagsbeslutet skall fullföljas. Kan man med gott samvete använda samma motivering i mars 1992, dvs. att frågan bereds i regeringskansliet? Är det rimligt, trovärdigt och hederligt att använda samma motivering för den obotfärdiges förhinder, ett och ett halvt år senare, i november 1993?

Anf. 203 SVEN-OLOF PETERSSON (c) replik:

Fru talman! Jag känner faktiskt inte att jag blir uppvaktad av arrendatorer då och då i den här frågan. Jag bor på den svenska landsbygden. Jag anser att jag lever under samma villkor och förhållanden som de berörda, emedan jag bor i samma bygder och har samma referensramar som de har i det mesta.

Jag ser problemen på nära håll. Jag ser problemen på svensk landsbygd, där det blir färre och färre som brukar jorden och som samtidigt själva äger den. Jag ser hur fäfotsägandet i vissa delar av landet har ökat. Jag ser hur det kan bli när jord läggs för fäfot och såväl landskapet som bygderna förändras i takt med att den äldre generationen lägger av och en del fastigheter inte har en efterträdare som tar vid.

Jag hävdar fortfarande att vi faktiskt inte tar ställning i sakfrågan. Det gjorde vi 1989, då riksdagen fattade ett beslut om att införa en friköpsrätt vid historisk arrende. Det som nu diskuteras är hastigheten i handläggningen inom regeringskansliet. Jag har gett uttryck för att jag sannerligen inte kän-

ner mig nöjd med den hastighet med vilken denna fråga har beretts. Jag hade faktiskt förväntat mig en snabbare hantering med tanke på att det är fyra år sedan uppdraget gavs, och särskilt som det i direktiven stod att denna del av utredningen skulle hanteras med förtur.

Jag tror i och för sig inte att frågan når sin lösning snabbare om vi följer reservationen än om vi följer majoritetstexten. Det mest väsentliga är att ett bra förslag, som gynnar de berörda, så fort som möjligt läggs på riksdagens bord så att vi kan fatta det beslut som jag och flera med mig hoppas att vi skall kunna fatta, till nytta för dessa arrendatorer och till gagn för utvecklingen av den svenska landsbygden.

Anf. 204 MARIANNE ANDERSSON (c):

Fru talman! Jag har engagerat mig i denna fråga under flera år. Jag har inte gjort det särskilt verbalt, i varje fall inte jämfört med Bengt Silfverstrand. Nej, jag har inte gjort det efter påverkan från andra politiska partier eller sådant utan av en känsla för dessa människor och deras situation inför tragiken att en hel bygd avfolkas. Det gäller arrendatorerna på Koberg som jag känner till. Jag har skrivit motioner med utgångspunkt i deras mycket speciella situation. Jag kände mig glad när riksdagen för några år sedan kunde fatta beslut om att införa en friköpsrätt och gav den dåvarande regeringen i uppdrag att återkomma med förslag.

Sedan vet vi vad som har hänt med utredning och remissförfarande. Det har tagit en alldeles onormalt lång tid innan någonting skett. Det gäller både den förra och den här regeringen.

Egentligen borde den här frågan, åtminstone beträffande arrendatorerna på Koberg, kunna lösas mycket enkelt på frivillighetens väg. Här är det fråga om några mer än hundraåriga arrenden och mycket små arealer. Till slut handlar det egentligen inte om gårdar utan om ganska stora tomter. Intrånget på Kobergs ägor hade varit minimalt. Men man fick inte köpa, varav denna strid, vilken jag är den första att beklaga.

Det är bara att instämma i allt som har sagts om att ett beslut snart måste fattas. De olika alternativ som finns innebär egentligen bara små nyansskillnader. Jag vill här deklarera, eftersom jag inte har möjlighet att närvara vid voteringen den 10 november, att om jag hade varit med hade jag tänkt lägga ner min röst.

Anf. 205 BENGT SILFVERSTRAND (s) replik:

Fru talman! Jag tycker att ju längre den här debatten pågår, desto mer beklämmande blir den. Nu fick vi höra av Marianne Andersson att hon inte bara engagerar sig verbalt, utan hon har en känsla för dessa människor, de bor och lever under förhållanden som hon känner igen och hon träffar dessa människor regelbundet. Sedan hör vi i slutklämmen att hon inte kan vara med vid omröstningen den 10 november. Hade hon kunnat vara med, skulle hon ha lagt ner sin röst.

Jag tycker verkligen att centerpartisterna bör fundera på om de tar politiken på allvar eller om de ser den som en lek. Man säger en sak och handlar på ett annat sätt.

Om nu den här frågan verkligen har diskuterats inom Centerpartiet, vill

jag ha besked om vilket ställningstagande man har gjort. Jag utgår från att Marianne Andersson har den auktoriteten med sin mångåriga erfarenhet av riksdagsarbetet inom Centern. Om hon inte har möjlighet att vara med då en för henne och många andra viktig fråga avgörs, borde hon åtminstone kunna upplysa kammaren om vilket ställningstagande Centerpartiet kommer att göra den 10 november. Det är nämligen ett ställningstagande som kan vara av avgörande betydelse. Ställer Centerpartiet upp på vad flera av centerledamöterna har lovat arrendatorer, kommer vi den 10 november att kunna fatta ett beslut på grundval av en enhetlig utredning, Arrendekommittén, där bl.a. centerpartister har ingått.

Anf. 206 MARIANNE ANDERSSON (c) replik:

Fru talman! Jag har inte någon skyldighet att redovisa hur våra diskussioner i Centerpartiet går. En sådan här uppmaning har jag fått av Bengt Silfverstrand förut. Jag tycker att det är en mycket konstig debatteknik som Bengt Silfverstrand använder sig av, men den är ganska välkänd.

Min uppfattning är alldeles klar. Men här handlar det faktiskt om en beredning som ännu pågår. Det är bara fråga om nyanser. Ett förslag skall ju ändå komma i vår, som vi har hört. Jag tycker att det borde komma fortare, men jag tror inte att det kommer fortare om jag är här i kammaren och lägger ner min röst.

Bengt Silfverstrand vet mycket väl att det finns tillfällen då man inte har möjlighet att närvara. Vi har ett kvittningssystem, och jag tycker inte att jag skall belastas för att det nu blir så här. Jag kan bara beklaga att debatten har dragit ut så långt på tiden att vi inte kunde rösta i frågan i dag.

Anf. 207 BENGT KINDBOM (c):

Fru talman! Det har varit en omfattande diskussion om tidsutdräkten vid handläggningen av riksdagens uppdrag till regeringen. Då vill jag hänvisa till den skrivelse om regeringens behandling av riksdagens skrivelser som regeringen varje år lämnar till riksdagen. Där finner man att det finns många ärenden vilkas handläggningstid är lång. Låt mig erinra om att riksdagen under förra riksmötet avgjorde en fråga som riksdagen överlämnade till regeringen år 1976. Enligt min vetskap har det varit nio år av socialdemokratiskt regeringsinnehav efter det.

Fru talman! Jag begärde ordet med anledning av Bengt Silfverstrands försåtliga uttalande om att Centern ej var representerad när lagutskottet behandlade detta ärende. Bengt Silfverstrand har i går och i dag cirkulerat med samma ämne i det elektroniska postsystemet. Hade han velat ta reda på varför jag som ordinarie ledamot i lagutskottet inte var närvarande, hade det gått bra att se det på den handling som anmälades i samband med riksmötets öppnande. Jag har alltså varit på FN-uppdrag. Sedan inträffade det olyckliga att det bara fanns en suppleant till lagutskottet i Riksdagshuset vid det tillfället som hade att bevaka två utskott. Det finns kolleger till mig som i dag tror att centerrepresentanten var närvarande. Centerledamoten hade kommit till lagutskottet men inte hunnit vara med vid behandlingen av detta ärende.

Det här är saker som vi normalt inte brukar diskutera i kammaren. I KU, där jag satt tidigare, bordlade vi många gånger ärenden för att vi skulle få

full besättning vid bordet. Det här är situationer som kan inträffa och har inträffat många gånger. Det har hos varje parti uppstått situationer då en eller annan har saknats.

Med anledning härav vill jag, fru talman, säga att Centern inte kommer att dansa efter Bengt Silfverstrands pipa. Hans agerande har inte fört frågan en tum närmare sin lösning.

Fru talman! Jag ber att få yrka bifall till lagutskottets hemställan.

Anf. 208 BENGT SILFVERSTRAND (s):

Fru talman! Detta är ytterligare ett exempel på den avgrundsdjupa skillnaden mellan ord och handling när det gäller Centerpartiet.

Centern kommer inte att dansa efter Bengt Silfverstrands pipa, säger Bengt Kindbom. Jag är faktiskt en mycket obetydlig person i denna fråga. Jag tycker bara att det är en förpliktelse gentemot dem man känner för och arbetar för.

I det här fallet gäller det människor som i generationer i alla fall delvis har levt under slavkontrakt. De borde någon gång kunna bli fria och kanske frigöra sig från det ok som problemen med fideikommissen har inneburit och som också flera centerpartister har vittnat om. Det handlar alltså om att tillgodose dessa människors intressen och definitivt inga enskilda socialdemokraters.

Sedan omnämnde Bengt Kindbom ett ärende där en socialdemokratisk regering hade tagit lång tid på sig. Jag tycker att anständigheten kräver att jag säger att jag är kritisk, oavsett vilken regering det är som tar så lång tid på sig. Det skall man kunna kosta på sig att säga, och det gör jag nu.

Det rör sig nu om frågor som flera centerpartister finner vara en hjärteangelägenhet. Det är t.o.m. en så stor hjärteangelägenhet att man själv lägger fram förslag till Sveriges riksdag. Dessutom handlar det om en av de centerpartister som allra bäst behärskar denna fråga och som har suttit i en arrendekommitté, vilken efter många om och men har tagit en klar ställning för att friköpsrätt skall införas. Sveriges riksdag får upp frågan på sitt bord ytterligare en gång ett och ett halvt år efter det att riksdagen har hänvisat till pågående beredning i regeringskansliet. Denna långa beredningsprocess räcker ändå inte till för Centerpartiet, utan man kommer än en gång att falla undan och dansa efter regeringen Bildts pipa, vilket vi nu har fått bekräftelse på. Då kan man bara använda ett ord: Beklämmande!

Överläggningen var härmed avslutad.

(Beslut skulle fattas den 10 november.)

21 § Godtrosförvärv

Föredrogs

lagutskottets betänkande

1993/94:LU2 Godtrosförvärv.

Talmannen konstaterade att ingen talare var anmäld.

(Beslut skulle fattas den 10 november.)

Prot. 1993/94:16
27 oktober 1993

*Vissa arrende-
frågor*

22 § Inseminationslagstiftningen

Föredrogs
lagutskottets betänkande
1993/94:LU3 Inseminationslagstiftningen.

Anf. 209 ELISABETH PERSSON (v):

Fru talman! Jag vill börja med att yrka bifall till den meningsyttring som är fogad till betänkandet.

Enligt inseminationslagen får insemination endast utföras på en kvinna som lever i ett stabilt heterosexuellt förhållande. Det är däremot inte straffbart för en ensamstående kvinna att på sig själv utföra insemination. Inseminationer av den här typen är inte ovanliga. Ensamstående kvinnor, kvinnor som sammanlever med en man i ett stabilt förhållande eller kvinnor som lever i ett lesbiskt förhållande vänder sig ofta utomlands för att få insemination utförd. Detta av den orsaken att insemination utomlands inte är omgärdad av samma regler som här. Dessa kvinnor är i dag avskurna från den trygghet som en behandling inom sjukvårdens ram erbjuder. Vi i Vänsterpartiet anser därför att lagen bör anpassas till rådande förhållanden, så att den medger insemination inom sjukvården för kvinnor som önskar sådan behandling, oavsett vilket civilstånd de har.

Vi anser också att det är viktigt att alla barn som föds efter insemination skall ha samma rätt, dels att ha tillkommit under medicinskt trygga förhållanden, dels att åtnjuta det rättsliga skydd som inseminationslagen ger. Vi kan i detta avseende inte göra skillnad på barn, särskilt inte om vi skall se till barnets bästa i alla situationer. Den rådande inskränkningen i inseminationslagen måste därför även av detta skäl undanröjas, anser vi.

Tillgängliga uppgifter visar att antalet genomförda inseminationer efter lagens tillkomst ligger på en mycket låg nivå jämfört med tiden före lagens tillkomst. Det förekommer också stora regionala skillnader – man kan mäta skillnaderna mellan vissa sjukhus. Tillsammans med andra motionärer anser vi att det är angeläget att orsakerna till dessa oförutsedda effekter snarast klarläggs. Enligt min mening är det också viktigt att göra en utvärdering av inseminationslagen. Den har nu varit i kraft i drygt åtta år. Men det gäller inte bara att göra en utvärdering för att undersöka varför förändringarna i antalet inseminationer har skett. Det är också angeläget att följa upp hur det har gått för inseminationsbarnen. Att det skulle vara för tidigt att göra denna utvärdering eller att barnen skulle vara för små kan vi inte hålla med om. Det vore angeläget att på ett tidigt stadium få tillstånd en utvärdering, så att man sedan med fem- eller tioårsintervaller kan göra en uppföljning. Då skulle vi få god kunskap om vad sådana här medicinska ingrepp får för effekter, både på barnen och på deras föräldrar.

Anf. 210 BERTIL PERSSON (m):

Fru talman! Jordens problem är inte att det föds för få barn. Det stora problemet är att det föds på tok för många barn. Det föds så många barn att det är ett allvarligt hot mot både vår miljö och vår välfärd i framtiden. Detta är också orsaken till att FN har samlat den stora befolkningskonferensen

nästa år i Kairo. Man skall där diskutera hur man skall kunna lösa jordens överbefolkningsproblem.

När vi som världssamvetet Sverige möter representanter för u-länderna i diskussionen inför Kairokonferensen, tittar de konstigt på oss och säger: Skall ni komma till oss och säga att vi inte får föda de barn som vi vill föda, medan ni i Sverige har Europas högsta födelsetal, medan ni lägger ner miljontals dollar för att hjälpa infertila familjer att få barn och medan ni har flerbarnstillägg för att stimulera fram stora familjebildningar?

U-ländernas representanter tycker att vi är så moraliska att vi är dubbel-moraliska, och det är kanske inte helt fel att konstatera att så är fallet.

När man vill ha samhällets reaktion på en frågeställning, kan man ha tre möjliga lösningar. Den ena innebär att man säger att det här är otillåtet, det här är oetiskt, det här bör inte förekomma så det förbjuder vi. Den andra lösningen är att vi säger att det är acceptabelt, det får folk lov att göra, det är tillåtet men att skattebetalarna inte skall stå för kostnaden. Det tredje sättet att lösa frågan är att säga att detta är ett angeläget samhällsintresse, och om det är ett angeläget samhällsintresse, då får skattebetalarna också betala. Men allt som är tillåtet skall inte automatiskt betalas av skattebetalarna.

När det gäller konstgjord befruktning finns det ett antal prioriteringslistor. Det är en sak som är gemensam för samtliga listor – t.ex. för Oregonlistan och Norges lista, vilka listor man än tar – och det är att konstgjord befruktning och kosmetiska operationer utan att det ligger psykiska problem bakom aldrig kommer med på den lista som betalas av skattebetalarna.

Huvudintressenten i detta sammanhang är barnet, inte mödrarna. Det är barnets kommande livssituation som är avgörande för det ställningstagande som skall göras. Barnet är ingen hund eller katt. Barnet är en individ som kommer att leva längre än föräldrarna.

Min uppfattning – jag accepterar att det finns andra uppfattningar – är att barnet skall ha en hyfsad chans att få en far och en mor. Det är inte så att man därför att man har det från början kommer att ha det hela livet. Men chansen att få en far och en mor tycker jag är en väsentlig fråga för ett barn.

Det är ingen mänsklig rättighet att få barn. Den finns inte med i katalogen över mänskliga rättigheter. Att man överträder de regler som finns i samhället är inte ett skäl för att genomföra någonting. Vi måste inte anpassa lagarna efter hur folk betar sig, utan lagarna är det allmänna rättsmedvetandet kodifierat. Sedan kan man på olika sätt uppfatta vad som är allmänt rättsmedvetande, men den sammanlagda koden för det allmänna rättsmedvetandet skall vara lagstiftningen. Det skall inte vara det som sker i skymundan som skall ligga till grund för lagstiftning.

Det förekommer mycket i främmande länder som vi inte accepterar. Det är inte nödvändigt att på grund av att något land har någon verksamhet som man där accepterar tillåta eller stimulera att denna också måste göras laglig och tillåten i vårt land.

Jag går nu över till frågan om spermadonatorer. Lagutskottet har nu föreslagit att detta beslut skall utvärderas i den allmänna uppföljningen av riksdagens beslut. Jag tror att jag redan nu kan avslöja vad den kommer att ge för resultat.

Prot. 1993/94:16
27 oktober 1993

*Inseminations-
lagstiftningen*

Spermandonatorerna är människor, och sperman är inte någon slaskprodukt. Det är fråga om hyggliga studenter som har försökt att vara hyggliga mot barnlösa mödrar. Man kan alltid diskutera det etiska i att skaffa sig barn som man inte kan ta något som helst ansvar för utan som man låter andra människor föda upp. Men detta har dessa spermadonatorer gjort.

Nu bryts anonymiteten, men inte för donatorerna därför att de vet inte vilka barn som är deras. Men plötsligt, 18 år senare, står det någon som ringer på dörren och säger: Hej far! Det är en situation som en ung man kanske tvekar att sätta sig i. Vi vet dessutom att de barn som är födda på detta vis kommer att skaffa sig en egen intresseförening. Eftersom donatorerna ofta är studenter med ganska goda framtidsutsikter kommer barnen att kräva av en välmenande riksdag att arvsrätt till deras biologiska föräldrar skall införas. Rimligen kommer vi när trycket om ca 20 år blir tillräckligt starkt att införa en retroaktiv arvsrätt. Då kommer dessa barn också att ärva sina biologiska föräldrar. Detta kanske också kan få de här föräldrarna att fundera litet grand över om det är så roligt att vara med i den här verksamheten. Jag tror i alla fall att man faktiskt skall fundera igenom spermagivarnas situation och deras mänskliga reaktioner i det här sammanhanget.

Särintressen är alltid duktiga på marknadsföring, att försöka få sina särintressen att framstå som allmänna samhällsintressen. I det här fallet är det inte dessa utan barnets intressen som skall komma i första hand.

För närvarande är vi i en situation där vi har kommit ganska långt på det gynekologisk-obstetriska området. Vi har för närvarande möjlighet till äggdonationer, vi har möjlighet att göra kloning och vi kan göra experiment på mycket äldre foster än de som är 12 dagar gamla. Jag tror att det här finns anledning att ha en mycket omfattande tankeverksamhet på det etiska området.

Det finns hela tiden ett tryck att man skall tänja gränser. Särintressena vill tänja gränserna, gynekologerna och obstetrikerna är tidvis alldeles våldsamma i sina önskemål om att få tänja gränserna för vad man kan tillåta sig att göra. Här tror jag att vi behöver fundera ordentligt och att man måste sätta upp gränser för vad som är etiskt tillåtet och vad som är lämpligt. Dessa gränser skall ha ganska rejäla marginaler till vad som är möjligt. Jag vill inte peka ut var gränserna skall gå, men jag tycker att gränsen i dag ligger på en nivå som är acceptabel. Därför yrkar jag bifall till utskottets hemställan.

Anf. 211 BARBRO WESTERHOLM (fp):

Fru talman! I morgon har talmannen kallat oss till information, diskussion, uppföljning och utvärdering av riksdagens beslut. Men i dag säger utskottsmajoriteten nej till utvärdering av en lag som riksdagen beslutade om för nio år sedan. Även om jag inte delar Bertil Perssons synpunkter i hans anförande drar jag av allt det han säger slutsatsen att han tycker att en utvärdering vore på sin plats.

Jag beklagar av flera skäl avstyrkandet av motionerna i detta betänkande. För barnens skull anser jag att en uppföljning av hur det går för dem är viktig. Det skäl man har anfört för att avstyrka motionerna är att barnen är för få och för små samt att det har gått för kort tid. Som jag ser det fordrar faktiskt den här typen av uppföljningar ett informerat samtycke från föräld-

rarna i samband med inseminationen om att forskarna senare kan få kontakta föräldraparet för att undersöka hur det går för dem. Att 15–20 år efter att barnet har fötts bli kontaktad utan ett informerat samtycke skulle säkerligen upplevas som väldigt integritetskränkande, vilket skulle kunna bli en invändning mot den eventuella registrering som i så fall har ägt rum.

Problemet med att leta reda på personer efter en så lång tid och utan att ha det informerade samtycket har jag upplevt i den etiska kommittén samt också i Datainspektionens styrelse. Man har av just etiska skäl varit utomordentligt negativ. Därför tycker jag att man nu borde initiera en uppföljning av dessa barns situation. Men det är möjligt att det finns forskare som för barnens skull på eget initiativ går i gång med en sådan studie.

En annan fråga som jag vill ta upp gäller de ensamstående kvinnorna som låter inseminera sig. Bertil Persson tog här upp att en utredning inte kan motiveras av att man går förbi lagen. Men med tanke på de risker som är förknippade med denna verksamhet finns det ändå skäl att titta närmare på frågan.

Fru talman! Jag har nu lärt mig i den här riksdagen, i vilken jag har varit ledamot sedan 1988, att man kanske inte får sin motion tillstyrkt första eller andra gången, och kanske inte heller tredje gången. Men framgångarna här i våras med tobakslagen styrker mig i tron att om man bara är tillräckligt envis och fortsätter att spetsa sina argument så kommer man i mål. Det hoppas jag gäller även i den här viktiga frågan. Kanske morgondagens överläggningar om utvärdering och uppföljning av riksdagens beslut medverkar till att vi kommer i mål.

Överläggningen var härmed avslutad.
(Beslut skulle fattas den 10 november.)

23 § Verksamheten inom Europarådets ministerkommitté under år 1992

Föredrogs
utrikesutskottets betänkande
1993/94:UU5 Verksamheten inom Europarådets ministerkommitté under år 1992 (skr. 1992/93:248).

Talmannen konstaterade att ingen talare var anmäld.
(Beslut skulle fattas den 10 november.)

24 § Hälsorisker vid kraftledning, m.m.

Föredrogs
näringsutskottets betänkande
1993/94:NU1 Hälsorisker vid kraftledning, m.m.

Talmannen konstaterade att ingen talare var anmäld.
(Beslut skulle fattas den 10 november.)

Prot. 1993/94:16
27 oktober 1993

*Inseminations-
lagstiftningen*

25 § Vissa näringsrättsliga frågor m.m.

Föredrogs
näringsutskottets betänkande
1993/94:NU3 Vissa näringsrättsliga frågor m.m.

Talmannen konstaterade att ingen talare var anmäld.
(Beslut skulle fattas den 10 november.)

26 § Vissa konkurrensrättsliga frågor

Föredrogs
näringsutskottets betänkande
1993/94:NU4 Vissa konkurrensrättsliga frågor.

Anf. 212 SYLVIA LINDGREN (s):

Fru talman! Det är bra att olika driftsformer prövas inom den offentliga sektorn, bl.a. därför att en ökad konkurrens kan få positiva effekter.

Privatiseringar får dock inte bli ett självändamål, vilket jag tycker att de är för de borgerliga partierna. Annars skulle man inte forcera fram i iveren att privatisera som man gör i dag.

Ansvarsfördelningen enligt hälso- och sjukvårdslagen ligger också fast, oavsett vem som utför sjukvårdsproduktionen. Det innebär att om alla sjukhus skulle ägas och drivas av privata bolag är det ändå landstingen som har ansvaret för att sjukvården uppehålls. Det gör det också skäligt att inflytan-
defrågorna löses.

Debatten om privata driftsformer är bitvis svårbegriplig, och det glöms ofta bort att det också finns andra alternativ än rent privata. Några olika varianter är:

- aktiebolag
- handelsbolag
- stiftelser
- ideella och ekonomiska föreningar
- personal- och brukarkooperativ

Det är dock viktigt att i samtliga fall först klargöra hur det politiska inflytandet skall ske, och det för att garantera patienterna/brukarna en så trygg, säker och behovsanpassad vård som möjligt.

Det finns såväl fördelar som nackdelar med privat drift.

Till fördelarna kan vi räkna att det är ett sätt att skapa förnyelse. Nya verksamheter och arbetssätt kan komma till stånd, vilket borde kunna ge impulser och stimulera utvecklingen.

Till nackdelarna hör att orättvisorna kan komma att öka och oron över en försämring av kvaliteten. Den här oron är också berättigad så till vida att kvalitetskontrollen kan vara svårare att genomföra när verksamheten inte

bedrivs i egen regi. Även i fråga om sekretess och rättssäkerhet råder stora oklarheter.

Jag tror ändå att de privata inslagen bara kommer att bli ett komplement till det offentliga systemet.

Höga och väl definierade krav måste ställas på entreprenörerna. Ta lärdom av erfarenheterna. Genomför konsekvensanalyser. Forcera inte fram privata lösningar. Diskutera även andra driftsformer. Man måste se till att kostnaderna inte blir högre, att en hög kvalitet bibehålls och att det ställs krav på rättssäkerhet och inflytande. Klarar man inte det blir notan dyr för skattebetalarna, och vi klarar inte av att leva upp till målet att ge samhällsmedborgarna den vård och omsorg som de behöver.

Anf. 213 DAN ERIKSSON i Stockholm (nyd):

Fru talman! Till Sylvia Lindgren skulle jag vilja säga att ökad konkurrens alltid ger bättre service och lägre priser.

De branscher som har mest inslag av monopol och snedvridande konkurrens är bygg- och livsmedelssektorn. Mat och bostad är ju primärbehov för folk. Genom bristande konkurrens betalar vi i dag onödigt mycket för dessa varor och tjänster. Frågar man byggbolagen stämmer de upp likt fågelungar och säger att det råder hård konkurrens. Också bankerna tycker att konkurrensen är hård, trots att de har så höga räntemarginaler som de har i dag.

Ett stort problem i byggbranschen är beställarnas okunnighet. I t.ex. de allmännyttiga bolagen är inte ens beställare, nyttjare och betalare samma person, vilket ställer till ytterligare problem. De stora bolagen har levt i ett planekonomiskt klimat, där staten genom räntesubventioner har betalat stora summor.

Mycket har blivit bättre, det skall sägas, och EES-avtal m.m. kommer att ge positiva effekter. Den krympande byggvolymen har också bidragit till att priserna har sjunkit den senaste tiden.

Men när vi får en högkonjunktur igen – och den kommer, även om det kommer att ta tid – kommer priserna att accelerera, var så säker på det med det system vi har i dag. Eftersom det rör sig om så stora kapitalinvesteringar är en väl fungerande marknad oerhört viktig. Det var inte länge sedan man inom byggsektorn omsatte över 200 miljarder.

Jag har inget färdigt recept. Man kan inte lagstifta så att företag inte får göra bra affärer, men man kan göra en ordentlig utredning i syfte att kartlägga problem och stimulera fram en bättre fungerande marknad och kanske också bättre utbildning på området. I dag har man nämligen dålig koll på hela byggprocessen.

Jag yrkar därför bifall till vår reservation.

Anf. 214 GÖRAN HÄGGLUND (kds):

Fru talman! I den här sena timmen behandlar vi alltså ett betänkande som handlar om frågor på det konkurrensrättsliga området. Betänkandet är för-
anlett av tre motioner, som berör helt olika sektorer, och jag kommer av naturliga skäl i mitt anförande att koncentrera mig på utskottets behandling av de motionerna.

Prot. 1993/94:16
27 oktober 1993

*Vissa konkurrens-
rättsliga frågor*

Jag vill redan nu yrka bifall till utskottets hemställan och därmed avslag på alla tre nu nämnda motioner.

Jag vill också påminna om att riksdagen nyligen under betydande enighet har beslutat om en ny konkurrenslagstiftning, som är betydligt kraftfullare än den tidigare. Den trädde i kraft så sent som den 1 juli i år och har alltså hunnit vara i kraft under knappa fyra månader. Lagstiftningen är emellertid omgärdad av en del övergångsregler, som gör att den inte kommer att träda i kraft fullständigt förrän den 1 januari 1994.

Det är viktigt att ha den bakgrunden klar för sig när man beskriver de problem som de här motionerna berör. Motionerna väcktes under allmänna motionstiden i januari månad, alltså ett antal månader innan riksdagen fattade beslut på den här punkten.

Två av de motioner som behandlas i betänkandet innehåller krav på en skärpning av konkurrenslagstiftningen på områden som tidigare var omgärdade av omfattande regleringar. I det ena fallet rör det livsmedelssektorn, och i det andra rör det offentlig verksamhet. Den tredje motionen innehåller ett yrkande om en utredning beträffande konkurrensförhållandena inom byggsektorn, som Dan Eriksson i Stockholm tidigare redogjorde för.

Fru talman! För de allra flesta, kanske för alla av oss, är det i dag helt uppenbart att konkurrens är ett medel för att nå bättre utveckling, förbättrad kvalitet och lägre priser. Konkurrens är alltså ett instrument med vars hjälp vi kan uppnå de här olika kvaliteterna.

Det är också det tänkesättet som ligger till grund för den nya konkurrenslagstiftningen. Den innehåller, som alla vet, förbud mot konkurrensbegränsande samarbete mellan företag, med en del villkorade undantag och förbud mot missbruk av dominerande ställning. Där finns också bestämmelser om sanktioner för brott mot konkurrensreglerna.

Vi har nyligen fått en ny myndighet som har till uppgift att verka för att en effektiv konkurrens upprätthålls inom privat och offentlig sektor. Det nya verket har också till uppgift att följa utvecklingen på området och föreslå avregleringsåtgärder, visa på hinder mot konkurrens inom offentlig verksamhet och föreslå åtgärder för att komma åt de hinder som kan identifieras.

Vi har alltså nu ett helt nytt sätt att bemöta begränsningar av konkurrensen, vilket har varit ett betydande problem inom många sektorer i det svenska samhället och som faktiskt har varit ett hinder för en tillväxt som vi alla eftersträvar.

Av betydelse för behandlingen av de motioner som berörs i betänkandet är också riksdagens beslut förra året om nya regler för upphandling på det offentliga området. Den nya lagstiftningen kommer att träda i kraft i samband med att EES-avtalet blir gällande.

Beträffande motionen om konkurrens inom offentlig sektor är alltså utvecklingen på väg i den riktning som motionären eftersträvar. Konkurrensen kommer att öka inom delar av den offentliga sektorn. Jag är också övertygad om att kammaren i ett senare skede kommer att få anledning att återkomma till den här frågan för att diskutera effekterna av de nya reglerna och möjligheten att göra förbättringar. Ett uttalande i linje med motionärens krav förefaller alltså för närvarande vara en överloppsgärning.

I fråga om motionen om konkurrens inom livsmedelssektorn gäller i stort

sett samma sak. Utskottet utgår från att den nya konkurrenslagstiftningen kommer att ge avsedd effekt när övergångstiden, som alltså gäller fram till den 1 januari 1994, har löpt ut.

Dan Eriksson beskrev här tidigare problemen inom byggsektorn och talade om de sviter av dessa problem som vi har att kämpa med i dag. På 80-talet drev vi bl.a. genom en mycket hård reglering upp byggkostnaderna.

I dag finns, som sagt, den nya konkurrenslagstiftningen, och den kommer att få positiva effekter. Också EES-avtalet kommer att få positiva effekter i och med att bestämmelser för standarder och provning har förenklats och att en del bestämmelser har undanröjts. Det gäller då sådana regleringar som har bidragit till att byggkostnaderna har pressats upp i vårt land. Vi har ju haft många och väldigt exakta regler som har inneburit problem för företag från andra länder när det gällt att vara med och konkurrera i vårt land. Detta har gjort att marknaden i Sverige har dominerats av ett fåtal aktörer som delvis har kunnat dela på marknaden. Man har kunnat hålla höga prisnivåer.

Genom de åtgärder som vi här i riksdagen har beslutat om kommer det att vara möjligt att komma till rätta med många av de här problemen. Om detta inte skulle räcka får vi naturligtvis återkomma och ha en diskussion i det här sammanhanget.

Utskottet avstyrker alltså även den här motionen.

Anf. 215 DAN ERIKSSON i Stockholm (nyd):

Fru talman! Visst har saker gjorts som förbättrar situationen. Men byggbranschen är en komplex bransch med få stora drakar. Det är fråga om en oligopolsituation som är synnerligen skadlig. Vi får dock hoppas att det blir bättre. Men jag är inte riktigt lika optimistisk som Göran Hägglund. Låt oss i alla fall hoppas att det blir bättre.

Det finns många imperfektioner på marknaden. Bl.a. har få byggkonsulter överblick över hela byggsektorn. Detta är också ett stort problem.

Ordet arkitekt är grekiska och betyder överbyggmästare. I själva verket är arkitekterna i dag husritare. Man kan ge en rad exempel på problem i detta sammanhang. Det finns alltså mycket att göra här. Dessutom gäller det stora värden. Jag tycker därför att man skall se över hela byggbranschen i syfte att skapa förutsättningar för att lägga fram förslag till möjliga åtgärder när det gäller att åstadkomma förbättringar.

Anf. 216 GÖRAN HÄGGLUND (kds):

Fru talman! Jag tror, som jag tidigare sagt, att Dan Eriksson i Stockholm har rätt när det gäller beskrivningen av de problem inom byggsektorn som framträdde väldigt tydligt under 80-talet.

Som jag också sagt har det vidtagits en rad åtgärder som kommer att innebära att vi kan undvika de flesta av de här problemen.

Om vi i den nya situation som vi hoppas kommer snart – jag tänker då på en situation med ett bättre konjunkturläge – ser att det fortfarande finns problem på det här området, får vi naturligtvis återkomma till frågan. Men jag tror inte att vi vinner något på att i dagsläget besluta om nya utredningar,

Prot. 1993/94:16
27 oktober 1993

*Vissa konkurrens-
rättsliga frågor*

med tanke på de stora förändringar som nu så att säga håller på att träda i kraft.

Anf. 217 DAN ERIKSSON i Stockholm (nyd):
Fru talman! Vi kommer att finna problem – var så säker!

Överläggningen var härmed avslutad.
(Beslut skulle fattas den 10 november.)

27 § Bordläggning

Anmälades och bordlades
Propositionerna
1993/94:40 Småföretagsutveckling
1993/94:81 Tillämpning i fråga om Angola av lagen (1971:176) om vissa internationella sanktioner

28 § Anmälan om interpellationer

Anmälades att följande interpellationer framställts

den 26 oktober

1993/94:45 av *Margareta Viklund* (kds) till försvarsministern om genetisk krigföring:

Genteknik är den del inom biotekniken där man direkt arbetar med arvsanlagen. Genteknik innebär att man med tekniska metoder, ofta med hjälp av biologiska värdar, mellanhänder, flyttar arvsanlag från en organism till en annan. Med genteknik är det således möjligt att flytta genetiskt material från en art till en annan. Metoden ger också möjligheter att införa syntetiskt konstruerade arvsanlag.

Med genteknik går det också att tillverka biologiska vapen: mosaikvapen, supertoxiner, specialanpassade vacciner och vapenhormoner. Den senaste forskningen har gjort det möjligt att "målstyra" toxiner till olika organ eller strukturer i människokroppen. Enligt Hans Wigzell, professor i immunologi, skulle det även vara möjligt att utveckla biologiska stridsmedel som utnyttjar genetiska skillnader mellan olika folkslag.

Ett förbud mot användning av biologiska vapen omfattades av 1925 års Genèveprotokoll. 50 år senare trädde den biologiska vapenkonventionen i kraft, Konventionen om förbud mot utveckling, framställning och lagring av bakteriologiska (biologiska) vapen och toxinvapen. Den förbjuder forskning, utveckling och lagring av biologiska vapen.

Den konventionen är inte ett tillräckligt skydd. Den tillåter exempelvis skyddsforskning på biologiska vapen. Sådan forskning ger kunskap dels om hur befolkningen kan skyddas mot biologiska vapen, dels om hur nya biolo-

giska vapen kan framställas. Problemet är att vad som i verkligheten kan klassas som offensiv försvarsforskning eller defensiv skyddsforskning är mycket svårt att avgöra. Dessutom saknas ett effektivt kontrollsystem.

Som exempel kan nämnas att Irak ännu inte har godtagit planerad eller pågående övervakning för att förhindra att förbjudna kemiska och biologiska stridsmedel återanskaffas.

Jag vill med hänvisning till ovanstående fråga försvarsministern:

1. Är försvarsministern beredd att verka för att Sverige även fortsättningsvis agerar kraftfullt på det internationella planet för att gällande regler om förbud mot biologisk krigsföring respekteras?
2. Är försvarsministern beredd att verka för att genteknologins framsteg inte används för utvecklande av nya biologiska vapen?
3. Är försvarsministern beredd att verka för införandet av ett effektivt kontrollsystem för att övervaka utvecklingen inom genteknologins område vad gäller framställning av vapen?

1993/94:46 av *Ingvar Johnsson* (s) till kommunikationsministern om den s.k. Nordlänken mellan Göteborg och Oslo:

Den s.k. Nordlänken mellan Göteborg och Oslo betraktas som mycket viktig för svenskt näringsliv, bl.a. med hänsyn till den pågående utvecklingen av ett sammanhängande transportsystem i övriga Europa. För utvecklingen av Västsveriges näringsliv, som också utgör en viktig del av Sveriges verkstadsindustri, är Nordlänken av särskilt stor betydelse.

Goda möjligheter till snabba både gods- och persontransporter på tåg Köpenhamn–Göteborg–Oslo skulle också vara en viktig insats för miljön. Med tanke på de särskilt hårda påfrestningar som miljön i Västsverige utsätts för borde miljöaspekten väga mycket tungt för en högre prioritering av Nordlänken än vad Banverket föreslår.

Riksdagen ställde sig i våras bakom trafikutskottets uttalande om Nordlänken där det heter att "Utskottet anser det därför angeläget att projektet kan förverkligas skyndsamt." Det är därför helt oacceptabelt att Banverkets förslag till stomnätplan för åren 1994–2003 inte inrymmer Nordlänken mellan Göteborg och Oslo.

Investeringarna i Nordlänken måste tidigareläggas i förhållande till Banverkets nuvarande förslag. Det kan ske genom att ytterligare resurser tillförs Banverket eller att den prioritering av investeringsobjekt som Banverket gör i stomplanen ändras.

Med anledning av Banverkets förslag vill jag ställa följande fråga till kommunikationsministern:

Avser kommunikationsministern medverka till att tidigarelägga investeringarna i den s.k. Nordlänken i förhållande till Banverkets förslag?

Förhandlingarna leddes

av förste vice talmannen från sammanträdets början t.o.m. 7 § anf. 13 (delvis),

av talmannen därefter t.o.m. 8 § anf. 32 (delvis),

av förste vice talmannen därefter t.o.m. 12 § anf. 67 (delvis),

av andre vice talmannen därefter t.o.m. 13 § anf. 96 (delvis),

av tredje vice talmannen därefter t.o.m. 14 § anf. 146 (delvis),

av förste vice talmannen därefter t.o.m. ajourneringen kl. 17.58,

av tredje vice talmannen därefter t.o.m. 20 § anf. 199 (delvis) och

av talmannen därefter till sammanträdets slut.

Vid protokollet

TOM T:SON THYBLAD

/Barbro Nordström

Onsdagen den 27 oktober

1 § Utökning av antalet suppleanter i försvarsutskottet	1
2 § Val av suppleant i försvarsutskottet	1
3 § Justering av protokoll	1
4 § Meddelande om ändring i kammarens sammanträdesplan	1
Förste vice talmannen	
5 § Ledighet	1
6 § Hänvisning av ärende till utskott	2
Meddelande om samlad votering	2
7 § Jämställdhet	2
Arbetsmarknadsutskottets betänkande AU1	
Debatt	
Berit Andnor (s)	
Hans Andersson (v)	
Isa Halvarsson (fp)	
Karin Starrin (c)	
Margitta Edgren (fp)	
Barbro Westerholm (fp)	
Harald Bergström (kds)	
<i>Beslut fattades efter 11 §</i>	
8 § Arbetsmiljö	25
Arbetsmarknadsutskottets betänkande AU2	
Debatt	
Sten Östlund (s)	
Hans Andersson (v)	
Marianne Andersson (c)	
<i>Beslut fattades efter 11 §</i>	
9 § Arbetstid, semester och annan ledighet	34
Arbetsmarknadsutskottets betänkande AU3	
Debatt	
Monica Öhman (s)	
Laila Strid-Jansson (nyd)	
Hans Andersson (v)	
Sonja Rembo (m)	
Rune Thorén (c)	
Claus Zaar (nyd)	
<i>Beslut fattades efter 11 §</i>	
10 § Dubbelbeskattningsavtal mellan Sverige och Estland	51
Skatteutskottets betänkande SkU1	
<i>Beslut fattades efter 11 §</i>	

11 §	Dubbelbeskattningsavtal mellan Sverige och Lettland	52
	Skatteutskottets betänkande SkU2	
Beslut		52
	Arbetsmarknadsutskottets betänkande AU1	
	Arbetsmarknadsutskottets betänkande AU2	
	Arbetsmarknadsutskottets betänkande AU3	
	Skatteutskottets betänkande SkU1	
	Skatteutskottets betänkande SkU2	
Beslut om samlad votering		55
12 §	Barn och ungdom	55
	Socialutskottets betänkande SoU1	
	Debatt	
	Eva Zetterberg (v)	
	Lennart Rohdin (fp)	
	Claus Zaar (nyd)	
	Christer Lindblom (fp)	
	<i>Beslut fattades efter 17 §</i>	
13 §	Vissa etiska frågor	66
	Socialutskottets betänkande SoU2	
	Debatt	
	Martin Nilsson (s)	
	Eva Zetterberg (v)	
	Rosa Östh (c)	
	Chatrine Pålsson (kds)	
	Elisabeth Persson (v)	
	Tuve Skånberg (kds)	
	Bo Holmberg (s)	
	Margareta Israelsson (s)	
	Barbro Westerholm (fp)	
	<i>Beslut fattades efter 17 §</i>	
14 §	Vissa tandvårdsfrågor	105
	Socialutskottets betänkande SoU3	
	Debatt	
	Eva Zetterberg (v)	
	Leif Carlson (m)	
	Leif Bergdahl (nyd)	
	Tredje vice talmannen (om sammanträdet fortsättning under kvällen)	
	Siw Persson (fp)	
	Marianne Andersson (c)	
	Bo Holmberg (s)	
	Gullan Lindblad (m)	
	<i>Beslut fattades efter 17 §</i>	
15 §	Ledningsansvaret och vissa behörighetsfrågor	122
	Socialutskottets betänkande SoU4	
	Debatt	
	Maud Ekendahl (m)	
	Eva Zetterberg (v)	

16 §	Ändring i lagen om fastställande av könstillhörighet i vissa fall, m.m.	124
	Socialutskottets betänkande SoU5	
	<i>Beslut fattades efter 17 §</i>	
17 §	Allmänna arvsfonden	124
	Socialutskottets betänkande SoU6	
Beslut		124
	Socialutskottets betänkande SoU1	
	Socialutskottets betänkande SoU2	
	Socialutskottets betänkande SoU3	
	Socialutskottets betänkande SoU4	
	Socialutskottets betänkande SoU5	
	Socialutskottets betänkande SoU6	
	Beslut om uppskjuten votering	128
	Ajournering	128
	Återupptagna förhandlingar	128
18 §	Straffrättsliga frågor	128
	Justitieutskottets betänkande JuU2	
	Debatt	
	Lars-Erik Lövdén (s)	
	Karl Gustaf Sjödin (nyd)	
	Christel Anderberg (m)	
	<i>Beslut skulle fattas den 10 november</i>	
19 §	Övergrepp på kvinnor och barn	135
	Justitieutskottets betänkande JuU3	
	Debatt	
	Britta Bjelle (fp)	
	Birthe Sörestedt (s)	
	Karl Gustaf Sjödin (nyd)	
	Liisa Rulander (kds)	
	<i>Beslut skulle fattas den 10 november</i>	
20 §	Vissa arrendefrågor	142
	Lagutskottets betänkande LU1	
	Debatt	
	Owe Andréasson (s)	
	Elisabeth Persson (v)	
	Per Stenmarck (m)	
	Bengt Silfverstrand (s)	
	Ingvar Johnsson (s)	
	Sven-Olof Petersson (c)	
	Marianne Andersson (c)	
	Bengt Kindbom (c)	
	<i>Beslut skulle fattas den 10 november</i>	

21 §	Godtrosförvärv	159
	Lagutskottets betänkande LU2	
	<i>Beslut skulle fattas den 10 november</i>	
22 §	Inseminationslagstiftningen	160
	Lagutskottets betänkande LU3	
	Debatt	
	Elisabeth Persson (v)	
	Bertil Persson (m)	
	Barbro Westerholm (fp)	
	<i>Beslut skulle fattas den 10 november</i>	
23 §	Verksamheten inom Europarådets ministerkommitté under år 1992	163
	Utrikesutskottets betänkande UU5	
	<i>Beslut skulle fattas den 10 november</i>	
24 §	Hälsorisker vid kraftledning, m.m.	163
	Näringsutskottets betänkande NU1	
	<i>Beslut skulle fattas den 10 november</i>	
25 §	Vissa näringsrättsliga frågor m.m.	164
	Näringsutskottets betänkande NU3	
	<i>Beslut skulle fattas den 10 november</i>	
26 §	Vissa konkurrensrättsliga frågor	164
	Näringsutskottets betänkande NU4	
	Debatt	
	Sylvia Lindgren (s)	
	Dan Eriksson i Stockholm (nyd)	
	Göran Hägglund (kds)	
	<i>Beslut skulle fattas den 10 november</i>	
27 §	Bordläggning	168
28 §	Anmälan om interpellationer	
	1993/94:45 av Margareta Viklund (kds) om genetisk krigsföring	168
	1993/94:46 av Ingvar Johnsson (s) om den s.k. Nordlänken mellan Göteborg och Oslo	169

